

รายงานผลการวิจัย
ทุนวิจัยเพื่อเพิ่มพูนและพัฒนาประสิทธิภาพทางวิชาการ

การเปลี่ยนแปลงถ้อยคำและความหมายของสำนวนไทย

โดย

ไชฉวี ปราโมช ณ ออยุธยา

สถาบันวิทยบริการ
วาลงกรณ์มหาวิทาลัย

มิถุนายน 2526

สารบัญ

หน้า

บท

1	บทนำ	1
2	ส่วนที่มีการเปลี่ยนแปลงถ้อยคำ	8
2.1	ส่วนที่เสียงของคำใกล้เคียงกัน	8
2.2	ส่วนที่ความหมายของคำเหมือนหรือใกล้เคียงกัน	40
2.3	ส่วนที่มีการเปรียบเทียบทำนองเดียวกัน	53
2.4	ส่วนที่มีการเพิ่มคำ ตัดคำ และลำดับคำใหม่	73
3	ส่วนที่มีการเปลี่ยนแปลงความหมาย	83
3.1	ความหมายเปลี่ยนเป็นความหมายอื่น	83
3.2	ความหมายตรงข้ามกับความหมายเดิม	98
3.3	ความหมายแคบลง	108
3.4	ความหมายขยายกว้างขึ้น	114
4	ส่วนที่ต่างสมัยที่มีความหมายเหมือนกัน	125
4.1	ส่วนเกี่ยวกับความเป็นไปในสังคม	125
4.2	ส่วนเกี่ยวกับวัฒนธรรมประเพณี	150
4.3	ส่วนเกี่ยวกับอุปนิสัยและความประพฤติส่วนตัว	156
5	ส่วนเก่าที่เลิกใช้แล้ว	180
5.1	ส่วนที่มีเสียงสัมผัส	180
5.2	ส่วนที่ไม่มีเสียงสัมผัส	195
6	สรุปผลการวิจัยและเสนอแนะ	212

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

สำนวนไทยมีความสำคัญต่อการพูดและการเขียนภาษาไทยมาช้านาน เรามีถ้อยคำที่ใช้เป็นสำนวนอยู่มากมายทั้งสำนวนโบราณและสำนวนสมัยใหม่ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าวัฒนธรรมทางด้านการใช้ภาษาของเราเจริญก้าวหน้ามาก มีการประดิษฐ์ถ้อยคำสำนวนขึ้นใช้ในความหมายต่าง ๆ โดยไม่ต้องพูดกันตรง ๆ ซึ่งอาจต้องอธิบายกันยืดยาวกว่าจะเข้าใจกันได้ แต่การใช้สำนวนจะทำให้เราเข้าใจได้ทันที เช่นสำนวนโบราณว่า "เข่าหิ้ว" ทุกคนฟังแล้วก็เข้าใจได้ว่าหมายถึง คนแก่ที่ใจใจไม่ได้ ชอบหลอกเด็กสาว ๆ หรือสำนวนสมัยว่า "เบี้ยว" ก็หมายถึง คดโกง จะเห็นว่าการใช้สำนวนจะทำให้เราเข้าใจความหมายของคำพูดได้ลึกซึ้งและรวดเร็วขึ้น และทำให้การพูดคุยของเราออกรสชาติมากยิ่งขึ้น แม้ในการเขียนก็จะทำให้ข้อความนั้นน่าสนใจมากขึ้น

แต่น่าเสียดายที่การใช้สำนวนประกอบการพูดและการเขียนในปัจจุบันสื่อความหมายได้ไม่เต็มที่เท่าที่ควรเพราะเราไม่เข้าใจความหมายของสำนวนหรือใช้สำนวนผิด สาเหตุที่ทำให้เราไม่เข้าใจความหมายของสำนวนหรือใช้สำนวนผิดอาจมีหลายสาเหตุด้วยกัน แต่สาเหตุสำคัญอย่างหนึ่งก็คือ มีการเปลี่ยนแปลงถ้อยคำและความหมายของสำนวนเก่า ทั้งนี้เนื่องจากเวลาผ่านไป สิ่งแวดล้อมต่าง ๆ เปลี่ยนไป คนรุ่นใหม่จึงใช้สำนวนตามความเข้าใจของตนซึ่งผิดไปจากสำนวนเดิม ตัวอย่างเช่น มีการเปลี่ยนแปลงความหมาย เช่น สำนวน "แกแกลด" พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2493 ให้ความหมายไว้ว่า "ว.แกเพราะแกลดเผา ไม่ใช่แกเอง โดยปริยาย หมายถึงคนแก่ที่ไม่สมเป็นจนแก่ คือแกไม่นานนับถือ"¹ แต่ในปัจจุบันใช้ในความหมายว่า

¹ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2493 : พิมพ์เป็นอนุสรณ์เนื่องในงานสถาปนากิจพิฆนางอากาศ โฆวันทะ (พระนคร : โรงพิมพ์ศูนย์การทหารราบ, 2511), หน้า 166.

เด็กที่ห้าตัวเป็นผู้ใหญ่ ดังที่พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2525 ให้ความหมายไว้ว่า "ว.ทำเป็นแก่เกินอายุ (มักใช้แก่เด็ก)"¹ หรือมีการเปลี่ยนแปลงถ้อยคำ โดยใช้คำที่มีเสียงหรือความหมายใกล้เคียงกัน เช่น ส่วนวน "เอาใจออกห่าง" ปัจจุบันใช้กันว่า "เอาใจออกห่าง" แม้ว่าพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2525 จะยังคงใช้ว่า "เอาใจออกห่าง" แต่คนทั่วไปก็มักจะพูดหรือเขียนเป็น "เอาใจออกห่าง"

จากการสังเกตเห็นความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้ ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาเรื่องการเปลี่ยนแปลงถ้อยคำและความหมายของส่วนวนไทย เพื่อให้ทราบว่าส่วนวนไทยที่ใช้กันในปัจจุบันเปลี่ยนไปจากของเดิมอย่างไร และมากน้อยเพียงใด

1.2 ความหมายของคำว่า "ส่วนวน"

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2493 ให้ความหมายของคำว่า "ส่วนวน" ไว้ดังนี้ "ส่วนวน น.โวหาร, ท่านองพูด, ถ้อยคำที่เรียบเรียง; ถ้อยคำที่ไม่ถูกไวยากรณ์ แต่รับใช้เป็นภาษาที่ถูกต้อง, การแสดงถ้อยคำออกมาเป็นข้อความพิเศษเฉพาะภาษาหนึ่ง ๆ หรือหนังสือแบบหนึ่ง ๆ, ลักษณะนามใช้เรียกข้อความรายหนึ่ง ๆ"²

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2525 ให้ความหมายของคำว่า "ส่วนวน" ไว้ดังนี้ "ส่วนวน น.ถ้อยคำที่เรียบเรียง, โวหาร, บางทีก็ใช้ว่าส่วนวนโวหาร; คดี เช่น บิดส่วนวน; ถ้อยคำที่ไม่ถูกไวยากรณ์แต่รับใช้เป็นภาษาที่ถูกต้อง, การแสดงถ้อยคำออกมาเป็นข้อความพิเศษเฉพาะภาษาหนึ่ง ๆ หรือหนังสือแบบหนึ่ง ๆ; ลักษณะนามใช้เรียกข้อความรายหนึ่ง ๆ เช่นข้อความส่วนวนหนึ่ง บทความ 2 ส่วนวน"³

กาญจนาคพันธุ์ได้อธิบายความหมายของคำว่า "ส่วนวน" ไว้ในหนังสือ ส่วนวนไทย ดังนี้

¹ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2525 (พระนคร อักษรเจริญทัศน์, 2525), หน้า 115.

²เรื่องเดิม, หน้า 908.

³เรื่องเดิม, หน้า 805.

"คำพูดของมนุษย์เราไม่ว่าชาติใดภาษาใด แยกออกได้กว้าง ๆ เป็นสองอย่าง
 อย่างหนึ่งพูดตรงไปตรงมาตามภาษาธรรมดา พอพูดออกมาก็เข้าใจกันได้ทันที
 อีกอย่างหนึ่งพูดเป็นชั้นเชิงไม่ตรงไปตรงมาแต่ให้มีความหมายในคำพูดนั้น ๆ
 คนฟังอาจเข้าใจความหมายทันทีถ้าคำพูดนั้นใช้กันแพร่หลายทั่วไปจนอยู่ตัวแล้ว
 แต่ถ้ามิแพร่หลายคนฟังก็ไม่อาจเข้าใจได้ทันที ต้องคิดจึงเข้าใจ หรือบางที
 คิดแล้วเข้าใจไปอย่างอื่นก็ได้ หรือไม่เข้าใจเอาเลยก็ได้ คำพูดเป็นชั้นเชิงนี้
 เราเรียกกันว่า "สำนวน" คือคำพูดเป็นสำนวนอย่างชาวบ้านเขาเรียกกันว่า
 "พูดสำบักสำนวน"¹

พจนานุกรมทั้ง 2 ฉบับให้ความหมายของคำว่า "สำนวน" ไว้เหมือนกัน แต่
 ฉบับ พ.ศ.2525 ให้ความหมายประกอบด้วย ส่วนฉบับ พ.ศ.2493 ไม่มีตัวอย่าง สำหรับ
 ความหมายที่นำมาใช้ในการวิจัยนี้คือความหมายว่า "โวหาร, ทำนองพูด, ถ้อยคำที่
 เรียบเรียง, ถ้อยคำที่ไม่ถูกไวยากรณ์ แต่รับใช้เป็นภาษาที่ถูกต้อง"

ความหมายทั้งหมดนี้เป็นลักษณะของสำนวนที่กล่าวถึงในการวิจัยนี้ แต่การจะ
 ที่ความว่าถ้อยคำที่เป็นโวหาร ทำนองพูด ถ้อยคำที่เรียบเรียงอย่างดี หรือถ้อยคำที่ไม่
 ถูกไวยากรณ์เหล่านั้นจะเป็นสำนวนหรือไม่ ต้องอาศัยความหมายที่กาญจนาคพันธุ์ได้
 อธิบายไว้ นั่นคือสำนวนต้องเป็นคำพูดที่เป็นชั้นเชิงไม่ตรงไปตรงมา ซึ่งผู้วิจัยจะขอ
 สรุปความหมายของคำว่า "สำนวน" ที่ใช้ในการวิจัยนี้ ดังนี้

"สำนวน" หมายถึง ถ้อยคำที่ไม่มีมีความหมายตรงไปตรงมาตามตัวอักษร
 หรือแปลตามรากศัพท์ แต่เป็นถ้อยคำที่มีความหมายเป็นอย่างอื่น คือเป็นชั้นเชิงชวนให้คิด
 ซึ่งอาจจะเป็นในเชิงเปรียบเทียบหรืออุปมาอุปไมย ตัวอย่างเช่น "ก้มหัว" ความหมาย
 ตรง หมายถึง น้อมหัวลงเพื่อแสดงกิริยาเคารพ แต่ความหมายที่เป็นสำนวน หมายถึง
 ยอมอ่อนน้อม (มักใช้ในทางปฏิเสธ) เช่น ไม่ยอมก้มหัวให้ใคร²

¹กาญจนาคพันธุ์ (นามแฝง), สำนวนไทย (พระนคร : บำรุงสาส์น,
 2513), หน้า 1.

²พจนานุกรม, 2525, หน้า 7.

1.3 หลักการพิจารณาการเปลี่ยนแปลงถ้อยคำและความหมายของสำนวน

สำนวนย่อมเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา ดังนั้นการพิจารณาการเปลี่ยนแปลงถ้อยคำและความหมายของสำนวนจึงควรพิจารณาตามระยะเวลาที่สำนวนนั้น ๆ เกิดขึ้น แต่ปัญหาสำคัญของการวิจัยครั้งนี้อยู่ที่ผู้วิจัยไม่สามารถหาหลักฐานได้ว่าสำนวนใดเกิดหรือมีใช้ในสมัยใด เนื่องจากหนังสือเกี่ยวกับสำนวนต่าง ๆ ที่ใช้เป็นข้อมูลมักมุ่งอธิบายความหมายเพียงอย่างเดียว หรืออาจจะอธิบายประวัติความเป็นมาบางทีก็เป็นเรื่องของ การสันนิษฐานสาเหตุที่เกิดสำนวนมากกว่าไม่คอยไต่กระเบื้องระยะเวลาแน่นอน ทำให้คัดเลือกลำบากว่าสำนวนใดเกิดก่อน สำนวนใดเป็นสำนวนที่เปลี่ยนแปลงไป แต่ก็มียางสำนวนที่มีการระบุระยะเวลาแน่นอน ได้แก่สำนวนในสมัยรัชกาลที่ 5 ที่กล่าวถึงในหนังสือ "เกร็ดภาษาหนังสือไทย" ของโสมทัต เทเวศร์ แต่ส่วนใหญ่มักเป็นสำนวนที่เลิกใช้แล้ว และบางสำนวนในหนังสือ "สำนวนไทย" ของกาญจนาศันชัยที่ระบุระยะเวลาคร่าว ๆ

นอกจากนี้การจะพิจารณาเวลาจากปีที่พิมพ์หนังสือก็ไม่สามารถจะกำหนดระยะเวลาที่ใช้สำนวนได้ ทั้งนี้เพราะหนังสือแต่ละเล่มได้รวบรวมสำนวนทั้ง เก่าและใหม่ไว้ปนกันและมีไต่กระเบื้องเวลาคงกล่าวมาแล้ว หนังสือที่พิมพ์ทีหลังอาจมีสำนวนที่เก่าแก่กว่าหนังสือที่พิมพ์ก่อนก็ได้ อีกประการหนึ่งเวลาที่พิมพ์กับระยะเวลาที่ผู้แต่งเขียนหนังสือ นั้น ๆ ก็ห่างกันมาก ดังเช่นหนังสือสำนวนไทย ของกาญจนาศันชัยผู้แต่งได้รวบรวมไว้เป็นเวลานานถึง 30 ปี จึงได้มีการรวมพิมพ์เป็นเล่ม

ส่วนการอธิบายความหมายของสำนวนในหนังสือต่าง ๆ นั้นก็มีทั้งความหมายเดิมและความหมายที่เปลี่ยนแปลงแล้วปนกันไป หนังสือที่ผู้วิจัยถือว่าอธิบายความหมายของสำนวนเป็นปัจจุบันมากที่สุด ได้แก่ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 แต่ถึงกระนั้นความหมายของบางสำนวน ก็ยังไม่เป็นปัจจุบันเท่าที่ควร ทั้งนี้สังเกตจากการใช้ของบุคคลต่าง ๆ ในปัจจุบัน และตัวผู้วิจัยเอง

จากเหตุผลดังกล่าวมานี้ ผู้วิจัยจึงพิจารณาการเปลี่ยนแปลงถ้อยคำและความหมายของสำนวน โดยใช้หลัก 2 ประการ คือ

1. เปรียบเทียบการใช้ถ้อยคำและความหมายของสำนวนจากหนังสือต่าง ๆ ที่ใช้เป็นข้อมูล ถ้าพบความแตกต่าง ผู้วิจัยจะถือว่าถ้อยคำและความหมายของสำนวนที่ปรากฏในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2525 เป็นสิ่งที่เป็นที่ปัจจุบันหรือสิ่งที่เปลี่ยนแปลงมา

2. ในกรณีที่ผู้วิจัยเห็นว่า ถ้อยคำและความหมายของสำนวนที่ปรากฏในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2525 ยังไม่ตรงกับที่ใช้กันในปัจจุบัน ผู้วิจัยจะตัดสินว่า สำนวนที่ใดใช้หรือไค้ยในไค้ยในปัจจุบันเป็นสำนวนที่เปลี่ยนแปลงมา ซึ่งบางครั้งสำนวนดังกล่าวอาจไปตรงกับสำนวนที่ปรากฏในหนังสืออื่น ๆ ที่เก่ากว่าพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2525 ก็ได้

1.4 ข้อมูลที่ใช้ในการวิจัย

ผู้วิจัยได้รวบรวมสำนวนต่าง ๆ เพื่อใช้เป็นข้อมูลในการวิจัยจากหนังสือจำนวน 7 เล่ม ดังนี้

กาญจนาคพันธุ์ (นามแฝง). สำนวนไทย. (2 เล่ม). พระนคร :

บำรุงสาส์น, 2513.

คณะกรรมการเผยแพร่เอกลักษณ์ของไทย ในคณะกรรมการเอกลักษณ์

ของชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี. ภาษาไทย : THAI PROVERBS

จากต้นฉบับของ U. GUHLER : จัดพิมพ์เผยแพร่ในโอกาส

สมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี พ.ศ.2525. พระนคร :

สำนักพิมพ์ประกายพรึก, 2525.

เจ้า สตะเวทิน. พจนานุกรมสำนวนไทย. พระนคร : สุทธิสาร

การพิมพ์, 2516.

ฐะปะนีย์ นาครทรรพ. "ถ้อยคำสำนวนไทย." ชมทางภาษาไทย.

พระนคร : กรุงเทพฯการพิมพ์, 2517.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2493 :

พิมพ์เป็นอนุสรณ์เนื่องในงานฉาปนกิจศพ นางอาภา โฉมวิเศษ

พระนคร : โรงพิมพ์ศูนย์การทหารราบ, 2511.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2525.

พระนคร : อักษรเจริญทัศน์, 2525.

โสมทัต เทเวศร์. เกร็ดภาษาหนังสือไทย. พระนคร : แพร่พิทยา,
2512.

1.5 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงถ้อยคำและความหมายของสำนวนไทยที่ใช้กันในปัจจุบันว่าเปลี่ยนไปจากสำนวนเดิมอย่างไร มากน้อยเพียงใด และมีสาเหตุมาจากอะไร

1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ผลของการวิจัยจะทำให้ทราบถึงการเปลี่ยนแปลงของสำนวนไทย ซึ่งจะเป็นประโยชน์แก่ครูอาจารย์ นักเรียนนิสิต นักศึกษาและผู้สนใจทั่วไป ในการศึกษาเรื่องสำนวนเพื่อความเข้าใจที่ถูกต้อง อันจะทำให้การใช้สำนวนในการพูดและการเขียนสื่อความหมายได้ดียิ่งขึ้น

1.7 ขอบเขตและวิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเอกสาร ผู้วิจัยจะวิเคราะห์เฉพาะสำนวนที่มีปรากฏในหนังสือต่าง ๆ ที่ใช้เป็นข้อมูล ตามที่ระบุไว้ในข้อ 1.4 เท่านั้น แต่ในการอธิบายอาจจะกล่าวถึงสำนวนอื่น ๆ ที่มีใกล้เคียงปรากฏในหนังสือเหล่านั้นบ้างตามความเหมาะสม

วิธีดำเนินการวิจัย ผู้วิจัยจะรวบรวมสำนวนจากหนังสือที่ใช้เป็นข้อมูลและวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงโดยการเปรียบเทียบสำนวนต่าง ๆ เหล่านั้น ส่วนสำนวนที่เปรียบเทียบแล้วไม่มีการเปลี่ยนแปลงทั้งถ้อยคำและความหมายก็จะตัดออกไปไม่กล่าวถึง

การวิจัยนี้จะแบ่งออกเป็น 6 บท คือ

- บทที่ 1 บทนำ
- บทที่ 2 ส่วนที่มีการเปลี่ยนแปลงถ้อยคำ
- บทที่ 3 ส่วนที่มีการเปลี่ยนแปลงความหมาย
- บทที่ 4 ส่วนตรงข้ามที่มีความหมายเหมือนกัน
- บทที่ 5 ส่วนเก่าที่เลิกใช้แล้ว
- บทที่ 6 สรุปผลการวิจัยและเสนอแนะ

1.8 อักษรย่อที่ใช้ในการวิจัย

การอ้างอิงถึงหนังสือต่าง ๆ ที่ใช้เป็นข้อมูล ผู้วิจัยจะใช้อักษรย่อเพื่อความสะดวกและเป็นการประหยัดเนื้อที่ อักษรย่อที่ใช้มีดังนี้

- (93) หมายถึง พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2493
- (25) หมายถึง พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2525
- (ส) หมายถึง หนังสือสำนวนไทย ของ กาญจนาคพันธุ์
- (ก) หมายถึง หนังสือเกร็ดภาษาหนังสือไทย ของ โสมทัต เทเวศร์
- (จ) หมายถึง หนังสือพจนานุกรมสำนวนไทย ของ เจือ สตะเวทิน
- (ฐ) หมายถึง เรื่องถ้อยคำสำนวนไทย ของ ฐะปะนีย์ นาครทรรพ
- (ภ) หมายถึง หนังสือภาษาไทย ของ คณะอนุกรรมการเผยแพร่เอกลักษณ์ของไทย

สำนวนที่มีการเปลี่ยนแปลงถ้อยคำ

สำนวนที่มีการเปลี่ยนแปลงถ้อยคำ หมายถึง สำนวน 2 สำนวนที่มีความหมายเหมือนกัน มีการเปรียบเทียบเป็นแนวเดียวกัน มีถ้อยคำส่วนใหญ่เหมือนกัน จะต่างกันเพียงบางเสียงหรือบางคำเท่านั้น สำนวนหนึ่งเป็นสำนวนเก่า อีกสำนวนหนึ่งเป็นสำนวนที่ใช้ในปัจจุบันหรือสำนวนที่เปลี่ยนแปลงมา สำนวนที่เปลี่ยนแปลงมาอาจใช้คำที่มีเสียงหรือความหมายใกล้เคียงกับสำนวนเดิม หรือคำที่มีการเปรียบเทียบทำนองเดียวกับสำนวนเดิม หรืออาจเป็นสำนวนที่มีการเพิ่มคำ ตัดคำ และลำดับคำใหม่

สำนวนที่มีการเปลี่ยนแปลงถ้อยคำ อาจแบ่งได้เป็น 4 ประเภท คือ

- 2.1 สำนวนที่มีเสียงของคำใกล้เคียงกัน
- 2.2 สำนวนที่มีความหมายของคำเหมือนหรือใกล้เคียงกัน
- 2.3 สำนวนที่มีการเปรียบเทียบทำนองเดียวกัน
- 2.4 สำนวนที่มีการเพิ่มคำ ตัดคำ และลำดับคำใหม่

2.1 สำนวนที่มีเสียงของคำใกล้เคียงกัน

สำนวนที่มีเสียงของคำใกล้เคียงกัน หมายถึงสำนวน 2 สำนวนที่เหมือนกันเกือบทุกประการ จะต่างกันเฉพาะเสียงของคำใดคำหนึ่งหรือสองคำ แต่กระนั้นเสียงของคำที่แตกต่างกันก็ยังใกล้เคียงกันมาก อาจต่างกันเฉพาะเสียงสระเสียงพยัญชนะ หรือเสียงวรรณยุกต์เท่านั้น นอกจากนี้คำที่ต่างกันนั้น บางคำอาจมีความหมายเหมือนหรือใกล้เคียงกันอีกด้วย

สำนวนที่มีเสียงของคำใกล้เคียงกันนี้ อาจแบ่งได้เป็น 4 ประเภท คือ

- 2.1.1 สำนวนที่ต่างกันเฉพาะเสียงสระ
- 2.1.2 สำนวนที่ต่างกันเฉพาะเสียงพยัญชนะ

2.1.3 ส่วนนที่ต่างกันเฉพาะเสียงวรรณยุกต์

2.1.4 ส่วนนที่ต่างกันทั้งเสียงสระ เสียงพยัญชนะ และเสียงวรรณยุกต์

2.1.1 ส่วนนที่ต่างกันเฉพาะเสียงสระ หมายถึง ส่วนน 2 ส่วนนที่เหมือนกันเกือบทุกประการ จะต่างกันเฉพาะเสียงสระของคำใดคำหนึ่งหรือสองคำเท่านั้น และแม้ว่าคำที่มีเสียงสระต่างกันนั้นจะเป็นคำคนละคำ แต่ส่วนนทั้งสองก็ยังมีมีความหมายเหมือนกัน และบางครั้งคำที่มีเสียงสระต่างกันนั้น ก็เป็นคำที่มีความหมายเหมือนหรือใกล้เคียงกันด้วย

ส่วนนที่ต่างกันเฉพาะเสียงสระใดแก่

ส่วนนเดิม	ส่วนนปัจจุบัน
1. <u>ขนมพอสมน้ำยา</u> (จ,ม)	<u>ขนมผสมน้ำยา</u> (25)
2. <u>ถัลดอกท้าวข้าง-</u> <u>หางลวดคั่วเส้น</u> (ส)	<u>ถัลดอกท้าวข้าง-</u> <u>หางลวดคั่วเส้น</u> (25, จ,ล)
3. <u>ปากไต้</u> (ก, 25)	<u>ปักไต้</u> (ก, 25)
4. <u>เสริมฐึย้งรุจักขุดไฟ</u> (ส)	<u>เสริมฐึย้งรุจักขาดไฟ</u> (25, จ)
5. <u>สุ้งนยิบตา</u> (ส, 25)	<u>สุ้งนยิบตา</u> (25, จ)

1. ขนมพอสมน้ำยา-ขนมผสมน้ำยา

คำที่ต่างกันคือ คำว่า พอสม และ ผสม ต่างกันที่เสียงสระของพยางค์แรก ส่วนนเดิมออกเสียงเป็นสระออด ส่วนนปัจจุบันออกเสียงเป็นสระอะสา เหตุที่เสียงสระเปลี่ยนจากสระออดเป็นสระอะ ก็อาจเป็นเพราะว่าการอ่านออกเสียงไม่เน้นที่พยางค์แรกของคำ เสียงสระจึงสั้นเข้า และกลายเป็นเสียงสระอะไป

ในด้านความหมาย คำทั้งสองมีความหมายต่างกัน คือ

พอสม เป็นคำ 2 คำเรียงกัน พจนานุกรมก็แยกอธิบายเป็น 2 คำ ดังนี้

พอ เป็นคำวิเศษณ์ หมายถึงเท่าที่ต้องการ, ควรแก่ความต้องการ, เต็ม, เต็มตามต้องการ, เพียงทำได้, ควร; ถูก, ชอบ, เช่น พอใจ พอค้า พอหูก; อาจ...ได้ เช่น ค้าพอกู หูกพอฟัง; เมื่อ, ครั้นเมื่อ, เพิ่ง (25)

- สม 1. เป็นคำวิเศษณ์ หมายถึง เหมาะ ควร รับประทาน
2. เป็นคำวิเศษณ์ หมายถึง ร่วมด้วยกัน รวมกัน (25)

"พอสม" ที่ใช้ในสำนวน "ขนมพอสมน้ำยา" นี้ หมายถึง พอเหมาะกัน หรือ พอ ๆ กัน

ผสม เป็นคำกริยา หมายถึง รวมกันเข้า (25)

จะเห็นว่าคำว่า พอสม และ ผสม มีความหมายต่างกัน ที่ถูกต้องตามความหมายของสำนวนควรใช้คำว่า "พอสม" เพราะสำนวนนี้หมายถึง พอด้วยกันทั้ง 2 ฝ่าย ถ้าจะอธิบายตามความหมายของคำว่า "ผสม" ก็จะไม่เข้าใจความ แต่อย่างไรก็ตาม เสียงของคำก็เปลี่ยนแปลงมาเป็น /ผะ-สม/ และการสะกดคำก็เปลี่ยนตัวพยัญชนะจากตัว พ เป็น ผ¹ จนเป็นที่ยอมรับ และพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2525 ก็บรรจุสำนวนว่า "ขนมผสมน้ำยา" ไว้ด้วยแล้ว ดังนั้นการอ่านออกเสียงและการเขียนจึงถูกต้องทั้ง 2 แบบ แต่การอธิบายความหมายยังคงใช้ความหมายเดิมไม่เปลี่ยนแปลง ดังคำอธิบายความหมายจากหนังสือต่าง ๆ ดังนี้

ขนมพอสมน้ำยา - เสมอกัน, เท่ากัน ประวิติจากขนมจีนเหมาะก็น้ำยา(จ)

ขนมพอสมกับน้ำยา - The paste goes well with the curry.

This saying refers to either a quarrel or an unsuccessful co-operation between two parties, both of whom are just as much to blame. (ภ)

ขนมผสมน้ำยา - ว พอดีกัน จะว่าข้างไหนดีกว่ากันไม่ได้ (25)

¹ผ และ พ เป็นพยัญชนะเสียงเดียวกันคือเสียง/ph / ดังนั้นจึงจัดสำนวนนี้ไว้ในข้อ 2.1.1

แม้ว่าคำอธิบายจากหนังสือทั้ง 3 เล่มนี้ จะใช้คำอธิบายต่างกัน แต่ความหมายโดยส่วนรวมแล้วเหมือนกัน

2. ถีลอคคัตวซ้าง ห่างลอคคัตวเลิ่น - ถีลอคคัตวซ้าง ห่างลอคคัตวเลิ่น

คำที่ต่างกันคือ คำว่า ถ้ว และ ถา ต่างกันที่ส่วนวนเคิมออกเสียงเป็นสระอัว ส่วนวนปัจจุบันออกเสียงเป็นสระอา สาเหตุที่เสียงสระเปลี่ยนจากสระอัวเป็นสระอา อาจเป็นเพราะว่าคำว่า "ถ้ว" อยู่ในตำแหน่งที่ไม่เน้นเสียง และอีกประการหนึ่งส่วนวนนี้เป็นส่วนวนเก่าที่เข้าใจยาก ไม่ทราบว่ามีที่มาอย่างไร แม้ว่า จะทราบความหมายแต่ก็ไม่ทราบว่าส่วนวนที่ถูกคองนั้นเปรียบเทียบกับอะไร

ในด้านความหมาย คำทั้งสองมีความหมายต่างกันคือ

ถ้ว -น. รูป, คน, ตนเอง, เป็นคำใช้เรียกแทน คน สัตว์ และสิ่งของ บางอย่าง เช่น ถ้วละคร ถ้วหนังสือ (25)

ถา -น. ส่วนหนึ่งของร่างกายคนและสัตว์ ทำหน้าที่เป็นเครื่องคองรูป (25)

จะเห็นว่าคำว่า ถ้ว และ ถา มีความหมายต่างกันมาก กาญจนาคพันธุ์ได้กล่าวไว้ในหนังสือสำนวนไทยว่า

"ถีลอคคัตวซ้างห่างลอคคัตวเลิ่น คำนี้เป็นคำที่พูดกันทั่วไป แต่ที่ถูกนั้นคงจะเป็น (ถีลอคคัตวซ้าง ห่างลอคคัตวเลิ่น) ในเรื่องศัคนุศลอมวง พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 4 มีแห่งหนึ่ง ...ทรงใช้ว่า "ถีลอคคัตวซ้าง ห่างลอคคัตวเลิ่น" และทรงกล่าวเป็นเหมือนอย่างคำอธิบายสำนวนไปในตัว คือสำนวนนี้เป็นคำพูดประชด แผลดคามคำ กั้ว ทำดีแต่ว่าซ้างลอคคัตวเลิ่น กั้วคือว่าไม่ดีจริง..."¹

จากคำอธิบายนี้พอจะสรุปได้ว่าส่วนวนเคิมคงใช้ว่า "ถีลอคคัตวซ้าง ห่างลอคคัตวเลิ่น" แต่เรื่องที่มาของสำนวนหรือการเปรียบเทียบยังคงคลุมเครืออยู่ แต่อย่างไรก็ตามเรายังนำมาใช้ได้ถูกต้องตรงตามความหมายของส่วนวนเคิม ถึงคำอธิบายความหมายจากหนังสือต่าง ๆ ซึ่งแม้ว่าจะใช้คำอธิบายต่างกัน แต่ความหมายโดยส่วนรวมก็เหมือนกัน

¹ กาญจนาคพันธุ์ (นามแฝง), สำนวนไทย (พระนคร : บำรุงสาส์น, 2513)

- ถ้อยคำข้าง ทางลอคตาเดิน -เสียส่วนใหญ่มองไม่เห็น เสียส่วนน้อยกลับเห็น(จ)
 -ทำดีแต่ว่าข้างลอคใดทั้งตัว คือไม่ดีจริง(ส)
 -ทำอะไร ๆ คุณเป็นว่าดีถวนละเอียลลอคดี แต่ความจริงไม่รอบคอบ โดยมีช่องโหว่หลวม เช่น คนทำอะไรพิถีพิถัน แต่ไม่เห็นช่องรั่วไหล ซึ่งทำให้เสียหายได้ ก็แปลว่า ไม่ดีจริง (ส)
 -ว.คุณเหมือนรอบคอบถวน แต่ไม่รอบคอบถวนจริง, ประหยัดในสิ่งที่ไม่ควรประหยัด ไม่ประหยัดในสิ่งที่ไม่ควรประหยัด (25)
 -a small mesh escapes the (all-seeing) eye of an elephant, while a large mesh is beyond the pale of a flea's vision. (ภ)

3. ปากโต-ปากขี้

คำที่ต่างกันคือ ปาก และ ปากขี้ ต่างกันที่สำนวนเดิมออกเสียงเป็นสระอา สำนวนปัจจุบันออกเสียงเป็นสระอะ สาเหตุที่ต่างกันอาจเป็นเพราะคนรุ่นปัจจุบันไม่เข้าใจความหมายของสำนวน "ปากโต" คือว่าหัวเมืองที่อยู่ทางใต้ไม่น่าใช้คำว่า "ปาก" เพราะคำว่า "ปาก" น่าจะหมายถึง ถนนทางมากกว่า จึงเปลี่ยนไปใช้คำว่า "ปากขี้" ซึ่งเป็นคำสันสกฤต หมายถึง ฝ่าย, ข้าง

คำว่า ปาก และ ปากขี้ มีความหมายต่างกันดังนี้

ปาก -น.ถนนสำหรับเขาออก เช่น ปากช่อง ปากตรอก, ถ้าเป็นทางทะเล เรียกว่า ปากน้ำ, ปากแม่น้ำ เช่นปากพูน ปากเซ (25)

ปากขี้ -น.ฝ่าย, ข้าง เช่น ปากขี้โต (25)

จากคำอธิบายนี้ คนปัจจุบันจึงเข้าใจกันว่าสำนวนนี้ควรใช้ "ปากขี้โต" ส่วน "ปากโต" นั้น โสมทัต เทเวศร์ ได้อธิบายไว้ในหนังสือเกร็ดภาษาหนังสือไทย ดังนี้

ปากใต้-หัวเมืองต่าง ๆ ใต้แนวปากน้ำลงไป (ก)

4. เศรษฐีรังจักรักชีพ-เศรษฐีรังจักรักชาชีพ

คำที่ต่างกันคือ คำว่า ชีพ และ ชา ต่างกันที่สำนวนเดิมออกเสียงเป็นสระอะ สำนวนปัจจุบันออกเสียงเป็นสระอา สาเหตุที่เสียงสระเปลี่ยนไป อาจเป็นเพราะคนรุ่นปัจจุบันไม่เข้าใจว่า "ชีพ" หมายความว่าอย่างไร จึงคิดว่าควรเป็น "ชา" มากกว่า และอีกประการหนึ่งเสียงของคำ "ชีพ" และ "ชา" ก็ใกล้เคียงกันมาก ต่างกันที่ความสั้นยาวของสระเท่านั้น คนปัจจุบันจึงใช้คำว่า "ชา" ความความเข้าใจว่าหมายถึง ชาคแกลน ซึ่งก็เข้ากับ ความหมายของสำนวน แต่กาญจนาคพันธุ์ได้อธิบายไว้ในหนังสือสำนวนไทยว่า

"มูลของสำนวนไม่ทราบ "ไฟ" คงจะหมายถึงเครื่องสำหรับตีไฟ เช่น หินเหล็กไฟ ตะบันไฟ"¹

จากคำอธิบายนี้ทำให้คิดว่า "ชีพ" คงจะหมายถึงตีคไฟนั่นเอง และสำนวน "เศรษฐีรังจักรักชีพ" ก็คงจะหมายถึงเศรษฐีก็มีครวตกอบถึงกับคองคไฟเอง หรือคำว่า "ชีพ" ในสำนวนนี้ อาจหมายถึงตีคชีพหรือไม่มี ซึ่งไปตรงกับ ความหมายของคำว่า "ชาค" ก็ได้

คำว่า ชีพ และ ชา มีความหมายใกล้เคียงกันดังนี้

ชีพ 3-ก. ไม่ใครจะมี, ปัดเคื่อง, ไม่คล่อง, ไม่เป็นปกติ (25)

ชา -ก. ควรจะมีแต่ไม่มี เช่น เศรษฐีชาคไฟ (25)

จากคำอธิบายความหมายนี้อาจจะสรุปได้ว่า สำนวนที่เขียนทั้ง 2 แบบนี้เป็นสำนวนที่ถูกคอง แต่ปัจจุบันใช้กันว่า "เศรษฐีรังจักรักชาคไฟ" ส่วนความหมายของสำนวนก็อธิบายไว้คล้ายคลึงกัน และโดยสรุปก็เป็นความหมายเดียวกันดังนี้

¹ กานูจนาคพันธุ์(นามแฝง), สำนวนไทย : ภาค 2 (พระนคร : บำรุงสาส์น, 2514), หน้า 327.

- เศรษฐียังรู้จักชีพ - คนมั่งมียังมีครวที่ขาดแคลน คือหมายถึงเงินขาดมือ
 ไม่มีใช้จ่ายถึงกับต้องขอยืมคนอื่น ส่วนนั้นมักพูด
 เกี่ยวกับความประมาทไม่สังวรการใช้จ่าย (ส)
- เศรษฐียังรู้จักขาดชีพ - สอนให้รู้จักคิดถึงเรื่องภายหน้าภายหลัง มั่งมีแล้ว
 อย่านึกว่าไม่ต้องพึ่งคนอื่น ยังมีเวลาต้องอาศัยคนจน
 อยู่เสมอ ใพนั้นใคร ๆ ก็ขาดได้ รวมทั้งเศรษฐีด้วย(จ)

5. สู้นยับตา-สู้นยับตา

คำที่ต่างกันคือ คำว่า เย็บ และ ยิบ ต่างกันที่ส่วนนเสียงเป็น
 สระเอะ ส่วนนปัจจุบันเสียงเป็นสระอิ สาเหตุที่เสียงสระเปลี่ยนไป อาจเป็น
 เพราะสระเอะ และสระอิ เป็นสระหน้าเหมือนกัน มีที่เกดที่เดียวกัน เพียงแต่สระอิ
 ระดับสั้นจะอยู่สูงกว่าสระเอะ เพราะฉะนั้นเวลาออกเสียงเร็ว ๆ เสียงสระเอะจึง
 เปลี่ยนเป็นเสียงสระอิได้ คนปัจจุบันจึงพูดกันว่า "สู้นยับตา" โดยอาจเข้าใจว่า
 "ยิบตา" หมายถึงกระพริบตา

กาญจนาคพันธุ์ ใคอธิบายถึงที่มาของส่วนนไว้ว่า

"มูลของส่วนนมาจากการพนันชนไก่....การเย็บตา ก็คือใกฎกแทงจน
 หนาคาฉีก ก็เย็บแล้วให้สู้อีก คำว่า "เย็บตา" เลยกกลายเป็นส่วนน"¹

คำว่า เย็บ และ ยิบ มีความหมายต่างกันคือ

เย็บ -ก. ทำให้คึกคักด้วยไซเข็มร้อย, ร้อย, สอย, กัดค เช่น เย็บผ้า
 เย็บกระทง (25)

ยิบ -ว. ยิง, มักใประกอบคำ ถึ หรือ ละเอียค เป็นถึยิบ ละเอียคยิบ(25)

ยิบ ๆ -ว. อากการเปิดปิดถึ ๆ อย่างกระพริบตา; วาบ ๆ อย่างแสงแฉค(25)

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 386.

จากคำอธิบายที่มาของสำนวน ทำให้ทราบว่าสำนวนที่ถูกคองคือ "สูงนียบตา" แต่เมื่อเสียงของคำว่า "เย็บ" เปลี่ยนเป็น "ยิบ" คนปัจจุบันก็คิดว่าสำนวน "สูงนียบตา" เป็นสำนวนที่ถูกคอง เพราะสามารถเข้าใจคำว่า "ยิบ" อธิบายความหมายของสำนวนได้ คืออาจจะหมายถึงสูงจนกระทั่งตาเจ็บจนคองกะพริบตาบ่อย ๆ และอีกประการหนึ่ง พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2525 ก็เขียนสำนวนนี้ไว้ทั้ง 2 แบบ แสดงว่าเป็นที่ยอมรับกันว่าถูกคองทั้ง 2 แบบ

ส่วนความหมายของสำนวนนี้ หนังสือต่าง ๆ อธิบายไว้เหมือนกันดังนี้

สูงนียบตา-สูงจนถึงที่สุด สูงอย่างไม่ยอมต่ำ สู้ไม่ถอย (ส)

สูงนียบตา -สำนวนจากการพินิจที่ไกล คือสูงถึงถูกที่จันทราจกคองเย็บ

สูงอย่างทรหด (จ)

สยิบตา, สเย็บตา- ก.สูงจนถึงที่สุด, สู้ไม่ถอย (25)

2.1.2 สำนวนที่ต่างกันเฉพาะเสียงพยัญชนะ หมายถึงสำนวน 2 สำนวน ที่เหมือนกันเกือบทุกประการ จะต่างกันเฉพาะ เสียงพยัญชนะของคำใดคำหนึ่งหรือ สองคำเท่านั้น และแม้ว่าคำที่มีเสียงพยัญชนะต่างกันนั้นจะเป็นคำคนละคำ แต่สำนวนทั้งสองก็ยังคงมีความหมายเหมือนกัน และบางครั้งคำที่มีเสียงพยัญชนะต่างกันนั้นก็ เป็นคำที่มีความหมายเหมือนกันหรือใกล้เคียงกันด้วย

สำนวนที่ต่างกันเฉพาะเสียงพยัญชนะ อาจแบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ

2.1.2.1 สำนวนที่ต่างกันที่เสียงพยัญชนะต้น

2.1.2.2 สำนวนที่ต่างกันที่เสียงตัวสะกด

2.1.2.1 สำนวนที่ต่างกันที่เสียงพยัญชนะต้น ได้แก่

สำนวนเดิม	สำนวนปัจจุบัน
1. คา <u>หนึ่</u> งคา <u>เ</u> า (ส,จ,๑๓,๒๕)	คา <u>หลั่</u> งคา <u>เ</u> า (ส, ๒๕)
2. คำ <u>เหมื</u> อน <u>มิ</u> น <u>หม</u> อ (๑๓,๒๕)	คำ <u>เหมื</u> อน <u>กิ</u> น <u>หม</u> อ (จ)
3. <u>ก</u> น <u>ก</u> ฎ <u>ิ</u> (ส)	<u>ก</u> น <u>ก</u> ฎ <u>ิ</u> (๒๕)
4. <u>ก</u> น <u>ร</u> า <u>ค</u> า(กน <u>ล</u> ร <u>า</u> ค <u>า</u>) (ส)	<u>ส</u> น <u>ร</u> า <u>ค</u> า (๒๕)
5. <u>ค</u> ุ <u>ช</u> า <u>ย</u> ร <u>า</u> ย <u>เร</u> ื่อ (ส, ๒๕)	<u>ค</u> ุ <u>ช</u> า <u>ย</u> พ <u>า</u> ย <u>เร</u> ื่อ (ก, ส, จ, ๒๕)
6. <u>ค</u> ุ <u>ช</u> า <u>ย</u> ร <u>ิ</u> ง <u>เร</u> ื่อ (ส, ๒๕)	<u>ค</u> ุ <u>ช</u> า <u>ย</u> ย <u>ิ</u> ง <u>เร</u> ื่อ (ก, ส, จ, ๒๕)
7. พ <u>ร</u> า <u>ค</u> ุ <u>ค</u> ป <u>าก</u> ไม <u>เ</u> อ <u>อ</u> ก (๒๕)	พ <u>ร</u> า <u>ง</u> ุ <u>ค</u> ป <u>าก</u> ไม <u>เ</u> อ <u>อ</u> ก (๒๕)
8. <u>ร</u> ี <u>ค</u> น <u>า</u> ท <u>า</u> น <u>เ</u> น (ส, ๒๕)	<u>ร</u> ี <u>ค</u> น <u>า</u> ท <u>า</u> ร <u>เ</u> น (๒๕, ๒๖)
9. <u>เ</u> อ <u>อ</u> อ <u>ห</u> อ <u>ม</u> ก (ส)	<u>เ</u> อ <u>อ</u> อ <u>ห</u> อ <u>ม</u> ก (๒๕, ๒๖)

1. คาหนึ่งคาเา-คาหลั่งคาเา

คำที่ต่างกันคือคำว่า หนึ่ และ หลั่ ต่างกันที่สำนวนเดิมออกเสียงพยัญชนะต้นเป็น /น/ สำนวนปัจจุบันออกเสียงพยัญชนะต้นเป็น /ล/ สาเหตุที่เสียงพยัญชนะเปลี่ยนจากเสียง /น/ เป็น /ล/ อาจเป็นเพราะว่า เราไม่สามารถเข้าใจที่มาของสำนวนใดถูกต้องแน่นอน ไม่ทราบว่าคนโบราณใช้ว่าอย่างไร จึงตีความไปตามความเข้าใจของเราเอง ส่วนใหญ่เข้าใจกันว่าสำนวนนี้เกิดจากการขโมยวัวควาย และมีคนตามจับขโมยไ้พร้อมทั้งของกลาง คือ หนึ่และเา บางทีว่าจับได้ขณะที่ขโมยนั้นอยู่บนหลังวัวหรือควาย ดังที่กาญจนาคพันธุ์อธิบายไว้ดังนี้

"ตามคำในสำนวนที่มีคำว่า "เา" ประกอบกับคำว่า "หนึ่" หรือ "หลั่" อยู่ควาย บ่งถึงว่าการลักขโมยควายแล้วถูกเจ้าของจับได้ "คาหนึ่งคาเา" หมายถึงว่าจับได้ขณะที่หนึ่กับเาควายนั้นอยู่ที่ตัวขโมย แต่ถ้าเป็น

"คาหลั่งคาเา" ก็หมายความว่า จับได้ขณะที่คนขโมยกำลังขี่อยู่บนหลังควายที่เคี้ยว สำนวนเดิมอาจจะเป็น"หนึ่" แล้วพลเปลี่ยนมาเป็น "หลั่" ก็ได้ หรือว่าเดิมจะเป็น"หลั่" ตรง ๆ คือจับไ้คนคงโดยที่กำลังนั่งคาอยู่

บนหลังควายจริง ๆ แล้วมาแสดงเป็น "หนัง" ก็ได้ แต่อย่างไรก็ตามสำนวนนี้มีมูลมาจากขโมยควายก่อนแล้วก็เลยมาใช้กับการทุจริต ฉกขโมยอื่น ๆ เมื่อจับไคขณะทีของนั้น ๆ อยู่ที่ตัวผู้ตกนั้นว่า "คาหลังคาเขา" หรือ "คาหนังคาเขา" ว่าถึงทีผู้ตกนั้นมักจะเป็น "คาหลังคาเขา" มาก¹

คำว่า หนัง และ หลัง มีความหมายต่างกันคือ

หนัง - น. ส่วนของร่างกายที่หุ้มเนื้ออยู่, หนังสัตว์ที่เอามาทำเป็นของใช้หรืออาหาร (25)

หลัง - น. ซีกของกายที่ตรงข้ามกับหน้าอก, คานที่อยู่ตรงข้ามกับหน้า (25)

จากคำอธิบายนี้ แม้ว่าความหมายของคำทั้งสองจะไม่เหมือนกัน แต่สำนวน "คาหนังคาเขา" และ "คาหลังคาเขา" ก็เป็นสำนวนที่ถูกกองตั้ง 2 สำนวน เพราะเราสามารถตีความได้เป็น 2 แบบ ดังคำอธิบายของกาญจนาคพันธุ์ดังกล่าวข้างต้น อย่างไรก็ตามความหมายของสำนวนโดยสรุปก็ยังเหมือนกันและมีที่ใช้เหมือนกัน ดังคำอธิบายจากหนังสือต่าง ๆ ดังนี้

คาหนังคาเขา - จับไคทันที สำนวนมาจากการฉกฉวยไปมา จับไคโดยมีของกลางคือหนังและเขา (จ)

-ว. มีหนังและเขายังคามืออยู่, เป็นสำนวนเรียกผู้ฉกควายเขามา ซึ่งถูกจับไคพร้อมทั้งหนังและเขายังอยู่ที่ตัว หมายความว่ากำลังมีของกลางที่ตัว (93)

คาหนังคาเขา, คาหลังคาเขา -ว. จับไคในขณะที่กำลังกระทำผิดหรือพร้อมกับของกลาง (25)

2. คำเหมือนมินหมอ-คำเหมือนกินหมอ

คำที่ต่างกันคือ มิน และ กิน ต่างกันที่สำนวนเดิมออกเสียงพยัญชนะต้นเป็น /ม/ สำนวนปัจจุบันออกเสียงพยัญชนะต้นเป็น /ก/ สาเหตุที่เสียงพยัญชนะต้นเปลี่ยนไป

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 171-2.

อาจเป็นเพราะว่าคนทั่วไปไม่เข้าใจความหมายของคำ "มินหม่อ" จึงพูดเป็น "คินหม่อ" เป็นการลากเข้าหาความหมายที่ตัวเองรู้จัก เพราะสำนวนนี้เปรียบเทียบกับความค่า และทุกคนก็คิดว่าคินนั้นมีค่า และเขมาที่ติดกันหม่อ ถ้าพูดออกมาก็จะเป็นผงค่า ๆ เหมือนกับคิน จึงพูดกันว่า "ค่าเหมือนคินหม่อ"

คำว่า มินหม่อ และ คินหม่อ มีความหมายต่างกันคือ

มินหม่อ - น. เขมาค่าที่ติดกันหม่อ (25)

คินหม่อ - เป็นคำ 2 คำเรียงกัน แยกอธิบายได้ดังนี้

คิน - น. วัตถุธาตุของพื้นโลกที่ใช้สำหรับปลูกพืชผลหรือปั้นสิ่งต่างๆ
เป็นคิน (25)

หม่อ - น. ลักษณะประเภทหนึ่ง สำหรับตุ้ม และใส่ของบางอย่าง
ทำด้วยคินเผาหรือโลหะต่าง ๆ (25)

จากคำอธิบายนี้ ทำให้ทราบว่าสำนวนที่ถูกมองคือ "ค่าเหมือนมินหม่อ" แต่ต่อไปสำนวน "ค่าเหมือนคินหม่อ" อาจเป็นที่ยอมรับก็ได้ แต่อย่างไรก็ตาม ความหมายของทั้ง 2 สำนวนนี้ก็เหมือนกันคือ เปรียบเทียบว่าค่าเหมือนกับเขมาที่ติดอยู่กับหม่อ ซึ่งมีค่าจรมาก

3. คนกุกิ-กนกุกิ

คำที่ต่างกันคือ คำว่า กุน และ กนก ต่างกันที่สำนวนเดิมออกเสียงพยัญชนะกน เป็น /ค/ สำนวนปัจจุบันออกเสียงพยัญชนะกนเป็น /ก/ สาเหตุที่เสียงพยัญชนะกน เปลี่ยนไป อาจเป็นเพราะคนทั่วไปไม่เข้าใจว่าเราใช้คำว่า "กน" ในความหมายว่าเป็นหลักเป็นใหญ่ หมายถึงผู้ที่ได้รับความไว้วางใจใหญ่แลสิ่งของต่าง ๆ เช่น คนทอง คนทั่วไปอาจเข้าใจว่า คำว่า "กน" หมายถึงผู้ที่อยู่ข้างหน้า แต่คนดูแลห้อง หรือกุกิ มักจะอยู่ข้างในหรือข้างหลัง ซึ่งตรงกับ ความหมายของคำว่า "กน" จึงพูดกันว่า "กนกุกิ" แทนที่แปลกที่สำนวน "กนทอง" ไม่เปลี่ยนเป็น "กนห้อง"

คำว่า กุน และ กนก มีความหมายต่างกันคือ

กน -น. ใจประกอบหน้ากำอื่น แปลว่า ผู้ที่ได้รับความไว้วางใจให้มีหน้าที่รักษาสิ่งของหรือทำกิจการประจำ เช่น กนกัญญแจ กนทอง (25, 93)

กน -น. ส่วนเขี้ยวกลางหรือส่วนท้ายของลำตัว, โดยปริยายหมายความว่า บริเวณกนกวย, ส่วนกลางของภาชนะ, ส่วนสุดของห้องหรือแอ่ง, ส่วนสุดที่เหลือ (25, 93)

จากคำอธิบายนี้ ทำให้ทราบว่าสำนวนที่ถูกยกคือ "กนกัญญ" แต่สำนวน "กนกัญญ" ก็เป็นที่ยอมรับกันแล้ว เพราะมีปรากฏอยู่ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2525 ส่วนความหมายนั้น หนังสือต่าง ๆ ใ้คำอธิบายไว้เหมือนกันดังนี้

กนกัญญ - ลูกกัญญที่พระเจ้าของกัญญไว้วางใจให้ดูแลรักษาสิ่งของของท่าน ทางทูตทางตา ตลอดจนทำอะไรแทนก็ได้ (ส)

กนกัญญ - ว. ที่สนิทเป็นที่ไว้วางใจได้ (25)

4. ถนนราคา(ถนนราคา)-สนนราคา

คำที่ตรงกันคือ ถนน และ สนน ตรงกันที่เสียงพยัญชนะต้นของพยางค์แรก ส่วนวงกลมออกเสียงเป็น /ท/ ส่วนวงปัจจุบันออกเสียงเป็น /ส/ สาเหตุที่เสียงพยัญชนะต้นเปลี่ยนไป อาจเป็นเพราะว่าปัจจุบันเรามีคำว่า "ถนน" ซึ่งเสียงเหมือนกับ"ถนน"ใช้ใ้ในอีกความหมายหนึ่ง ก็หมายถึงหนทางที่ทำขึ้น ซึ่งความหมายนี้ไม่เกี่ยวข้องกับเรื่องราคาเลย แต่โบราณใช้คำว่า "ถนน"และ"สนน"ในความหมายว่าราคาด้วย ส่วนคำ"สนน"ก็ใช้ในความหมายว่าราคากว้างเช่นกัน ปัจจุบันจึงเสียงมาใช้คำว่า "สนน"แทน และอีกประการหนึ่งเสียง/ท/ มักจะแผลงเป็นเสียง/ส/ อยู่เสมอ เช่น ถนน-สนน, ถนน-สนน, ถนน-สนน เป็นต้น

ปัจจุบันคำว่า ถนน และ สนน มีความหมายต่างกันคือ

ถนน -น. หนทางที่ทำขึ้น, ดัชนีความว่า สาย, สนนก็ว่า, โบราณเขียนเป็น ถนน (25)

สนนราคา -น. ราคา (25)

จากคำอธิบายนี้จะเห็นว่าปัจจุบันเราใช้กันแต่สำนวน "สนนราคา" เท่านั้น แต่อย่างไรก็ตาม สำนวนทั้งสองก็มีความหมายว่า ราคาเหมือนกัน ดังคำอธิบายของ ภาณุจนาคพันธุ์ว่า "ถนล ไม่ไถ่แปลว่าถนนหนทาง แต่แปลว่า ราคา คงจะเป็นคำไทยโบราณใช้กันมาเก่าแก่ ... ตกถนนราคา คือ ตกลงราคากันว่าเท่านั้นเท่านั้น"¹

5. ผู้ชายร้ายเร็ว-ผู้ชายพายเรือ

คำที่ต่างกันคือ ร้าย และ พาย ต่างกันที่เสียงพยัญชนะต้น สำนวนเดิม ออกเสียงเป็น /ร/ สำนวนปัจจุบันออกเสียงเป็น /พ/ สาเหตุที่เสียงพยัญชนะต้น เปลี่ยนไป อาจเป็นเพราะว่าคนทั่วไปไม่เข้าใจว่าคำว่า "ร้าย" ที่ใช้ในสำนวนนี้ หมายถึงอะไร และที่มาของสำนวนนี้เป็นอย่างไร พอเห็นว่ามีคำว่า เรือ จึงเปลี่ยน คำว่า "ร้าย" เป็น "พาย" เพราะ "พาย" เป็นสิ่งที่คู่กับเรือ

ภาณุจนาคพันธุ์ได้อธิบายที่มาของสำนวน "ผู้ชายพายเรือ" ไว้ดังนี้

ที่ดูน่าจะเป็น "ผู้ชายร้ายเร็ว" ในภาษาไทยมีคำว่า "แขกเหวี่ยง" อยู่คำหนึ่งผู้คนที่คิดแปลกมาเก่าแก่จนปัจจุบัน แขกเหวี่ยงหมายถึงคนแปลกหน้า คำว่า "ผู้ชายร้ายเร็ว" คือผู้ชายแปลกหน้า... ส่วนคำ "ร้าย" นั้นเป็นได้ 2 ทาง ทางหนึ่งหมายถึงคน เช่นร้ายนั้น รายนี่ "ร้ายเหวี่ยง" หมายถึง ร้ายที่เป็นคนแปลกหน้า อีกทางหนึ่งเป็นคำเติมเข้าไปให้คงของ ทอมาคงจะพูดเพี้ยนเป็น "ผู้ชายพายเรือ"... ในชั้นหลังอาจเป็นเพราะ ไม่เข้าใจคำ "ผู้ชายร้ายเร็ว" หรือเป็นเพราะพูดเล่นก็ได้ "ผู้ชายร้ายเร็ว" จึงกลายเป็น "ผู้ชายพายเรือ"²

คำว่า ร้าย และ พาย มีความหมายต่างกันคือ

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 384.

² เรื่องเดียวกัน, ภาค 2 หน้า 14.

- ราย -น. เรื่องสั้นหรือสิ่งซึ่งแยกกล่าวเป็นอย่าง ๆ ไป (25)
 พาย -น. เครื่องมือสำหรับพุน้ำให้เรือเดิน
 -ก. เอาจายพุน้ำได้เรือเดิน (25)

จากคำอธิบายนี้ ทำให้ทราบข้อสันนิษฐานที่มาของสำนวน "ผู้ชายรายเรือ"
 แต่อย่างไรก็ตาม สำนวน "ผู้ชายรายเรือ" และ "ผู้ชายพายเรือ" ก็ถูกก้องทั้งสอง
 สำนวน และมีความหมายเหมือนกันคือหมายถึงผู้ชายทั่วไป แต่ปัจจุบันมักจะใช้กันว่า
 "ผู้ชายพายเรือ" ดังมีคำอธิบายในพจนานุกรมดังนี้

ผู้ชายพายเรือ -น.ผู้ชายทั่วไป เช่น ผู้ชายพายเรืออยู่เต็มไป(ขุนช้าง
 ขุนแผน), ผู้ชายรายเรือ ก็ว่า เช่น ดินนี้เป็นผู้หญิงสาว
 ไม่เหมือนผู้ชายรายเรือ (มิตรสภา) (25)

6. ผู้หญิงริงเรือ-ผู้หญิงยิงเรือ

คำที่ต่างกันคือ ริง และ ยิง ต่างกันที่เสียงพยัญชนะต้น สำนวนเดิมออกเสียง
 เป็น/ร/ สำนวนปัจจุบันออกเสียงเป็น /ย/ สาเหตุที่เสียงพยัญชนะต้นเปลี่ยนไป อาจ
 เป็นเพราะว่า คนทั่วไปไม่เข้าใจความหมายของคำว่า "ริง" จึงเปลี่ยนเป็น "ยิง"
 แล้วก็ความ หามความเข้าใจของตนเอง ดังที่อาจารย์เจือ สตะเวทิน อธิบายไว้ดังนี้

ผู้หญิงยิงเรือ ผู้ชายพายเรือ มาจากการเล่นเพลงเรือ หรือเล่น
 สักวาแคบโธระ ผู้หญิงมีศร (คือพระเนตร ศรโธม และศรสำเนียง)
 จึงยิงไ้ หมายความว่าใช้ศรเหล่านั้นทำให้ผู้ชายหลงจั่งจังไป ส่วน
 ผู้ชายไม่มีศรจึงไ้แต่พายเรือและแล้มนไป¹

สาเหตุอีกประการหนึ่ง คือ คำว่า "ริง" ไม่มีปรากฏอยู่ในพจนานุกรมทั้ง
 2 ฉบับ และเป็นคำที่ไม่มี ความหมายในภาษาไทยด้วย แต่อย่างไรก็ตามสำนวน
 "ผู้หญิงริงเรือ" และ "ผู้หญิงยิงเรือ" ก็เป็นที่ยอมรับทั้ง 2 สำนวน ดังมีคำอธิบาย
 ในพจนานุกรมดังนี้

¹เจือ สตะเวทิน, พจนานุกรมสำนวนไทย, (พระนคร : สุทธิสารการพิมพ์,
 2516), หน้า 64.

ผู้หญิงยิงเรือ - ผู้หญิงทั่วไป เช่น แก้วของพม่าเป็นเรื่องของพระอินทร์
 กุสินทรวาทินจะไล่อะไรผู้หญิงยิงเรือ, ผู้หญิงยิงเรือก็ว่า เช่น
 เห็นผู้หญิงยิงเรือที่เนื้อเหลือง (อภัย) (25)

7. พรัคคปากไม่ออก-พรัจคปากไม่ออก

คำที่ต่างกันคือ คค และ จค ต่างกันที่เสียงพยัญชนะต้น ส่วนวนเดิมออกเสียง
 เป็น/ค/ ส่วนวนปัจจุบันออกเสียงเป็น /จ/ สาเหตุที่เสียงพยัญชนะต้นเปลี่ยนไป อาจเป็น
 เพราะคำว่าคคและจค มีความหมายที่ตรงกันอยู่ความหมายหนึ่งคือ

คค - ก. จคให้เหยยหรือเคลื่อนที่ เช่น คคไม้ซุง (25)

จค - ก. ทำให้เหยยหรือเคลื่อนที่โดยใช้วัตถุยาวคค เช่น จคตะปู จคซุง (25)

ดังนั้นคนทั่วไปจึงใช้คำทั้งสองแทนกันได้ แต่ปัจจุบันนิยมใช้คำว่า "จค" มากกว่า
 จึงมีคำอธิบายในพจนานุกรมดังนี้

พรัจคปากไม่ออก - ว. หนึ่ง, ไม่ค่อยพูด, ไม่ช่างพูด, พรัคคปากไม่ออกก็ว่า (25)

8. รีคนาทาเนน-รีคนาทาเรน

คำที่ต่างกันคือ เนน และ เรน ต่างกันที่เสียงพยัญชนะต้น ส่วนวนเดิม
 ออกเสียงเป็น /น/ ส่วนวนปัจจุบันออกเสียงเป็น /ร/ ส่วนวนที่สันนิษฐานไม่ได้
 ว่าเหตุใดเสียงพยัญชนะต้นจึงเปลี่ยนไปอาจเป็นเพราะคำว่า "เรน" ออกเสียงง่ายกว่า
 "เนน" เพราะการจะพิจารณาความหมายของคำ "เนน" และ "เรน" แล้ว ความหมาย
 ก็ไม่เกี่ยวข้องกับส่วนวนเลย ส่วนวน "รีคนาทาเนน" หรือ "รีคนาทาเรน" มีความหมาย
 ดังนี้

รีคนาทาเนน - บั้กับ เรงรักไห่ห่า ข่มขืนไห่ห่า แต่จะทำหรือไม่ทำก็ได้
 และไม่มุ่งถึงทุจริต (ส)

รีคนาทาเนน, รีคนาทาเรน - ชุครีคเอาทรัพย์สินเงินจกอีกฝ่ายหนึ่งยากแก่น (25)

ส่วนนี้ความหมายสำคัญอยู่ที่คำว่า "รีด" เพียงคำเดียว เพราะคำว่า "รีด" โดยปริยายหมายถึง บังคับ เกณเอา เช่น รีดเอาเงิน ส่วนคำพหูพจน์ที่ออกไปคือ "นาทาเนน" หรือ "นาทาเรน" เป็นคำที่ออกไปให้ของจงกนเท่านั้น

ส่วนคำว่า เนน และ เรน มีความหมายดังนี้

เนน -ก. ทำให้หนักแน่นเพื่อให้เห็นความสำคัญ (ใช้แก่กริยาพูด) เช่น เนนถอยเนนคำ ลงเสียงหนัก เช่น เนนเสียง, กดไฟเนน เช่น เนนเหงือก เนนฟัน

-ว. ใหนักแน่นยิ่งขึ้น เช่น พุกเนน (25)

เรน -ก. หลีกหรือหลบใหลบตากนหรือใหลนจากผูคนเพื่อหาความวิเวก โดยเฉพาะ, แผง (25)

จากคำอธิบายความหมายข้างบนนี้ จะเห็นว่าคำว่า "เรน" มีความหมายไม่เกี่ยวกับส่วนนี้เลย แต่คำว่า "เนน" พอจะโยงใเกี่ยวขงกันใกนบาง ที่อาจจะใความหมายว่า กดไฟเนน หรือ ใหนักเนนยิ่งขึ้น มาประกอบส่วนทำให้ส่วน "รีดนาทาเนน" มีความหมายว่า บังคับใทำอย่างหนักเนนหรือจริงจัง แต่ปัจจุบันมักจะใกันว่า "รีดนาทาเรน"

9. เออนอหอหมก-เออออหอหมก

คำที่ต่างกันคือ นอ และ ออ ต่างกันที่เสียงพยัญชนะกน ส่วนนเคิมออกเสียงเป็น /น/ ส่วนนปัจจุบันออกเสียงเป็น /อ/ สาเหตุที่เสียงพยัญชนะกนเปลี่ยนไปอาจเป็นเพราะว่า ปัจจุบันเราใคำว่า "เออนอ" เป็นคำอุทาน ใว่ามาจาก "เออหนอ" แต่ส่วนนี้มีความหมายไปใทาง รับคำ, ยอมรับ ตกขงกัน ซึ่งตรงกับความหมายของคำ "เออออ" ซึ่งหมายถึง เห็นกวย หลอยเห็นตามไปกวย (25) คนทั่วไปจึงใกันว่า "เออออหอหมก"

กาญจนาคพันธุ์ใอธิบายที่มาของส่วน "เออนอหอหมก" ใดังนี้

สำนวนนี้มีมูลมาจากประเพณีแต่งงานของไทยโบราณ ตามประเพณี
 มีว่า เมื่อสู้อบรมหมั้นกันเสร็จแล้ว ถึงกำหนดแต่งงานในวันสุกดิบคือ
 วันก่อนฤกษ์แต่งงาน ฝ่ายชายจะทองจัดมาไหวและขันหมากไปบ้าน
 เจ้าสาว ขันหมากมี 2 อย่างเรียกว่า ขันหมากเอกกับขันหมากเลว
 ขันหมากเอกมีขันใส่ข้าวสารหมากและพลู มีเตียบคือตะลุมใส่หมากพลู
 หมูหมก หอมหมก ขนมจีน ขันหมากเลวมีขนมกับลูกไม้ต่าง ๆ "หอมหมก"
 เป็นของสำคัญที่จะขาดไม่ได้จึงเกิดคำว่า "เออนอหอมหมก" ซึ่งหมาย
 ไปถึงว่าทั้งสองฝ่ายตกลงกันด้วยดี มีหอมหมกเป็นเครื่องหมายรับรู้
 เป็นคำของปู่ใหญ่กล่าวกันมากมา "เออนอหอมหมก" เลยกลายเป็น
 สำนวนหมายความว่า รั้งคำด้วยดี¹

จากคำอธิบายนี้ก็เป็นเครื่องยืนยันได้ว่า สำนวนเดิมคือ "เออนอหอมหมก"
 แต่ปัจจุบันใช้กันว่า "เออออหอมหมก" ดังปรากฏในหนังสือต่าง ๆ ดังนี้

เออออหอมหมก (๑)

เออออหอมหมก -ก. เห็นทวย, พลอยเห็นตามไปด้วย เช่น เขาก็

เออออหอมหมกทวย (25)

2.1.2.2 สำนวนที่ต่างกันที่เสียงตัวสะกด ไก่แก

สำนวนเดิม	สำนวนปัจจุบัน
1. ไฟจุกจุก (ส,จ)	ไฟจุกจุก (25)
2. อีนั่งซังฮอ (ส)	อีนั่งซังฮอบ (25)
3. เอาใจออกหาก (93, 25)	เอาใจออกห่าง (ทั่วไป)

¹ เรื่องเดิม, หน้า 559-560.

1. ไฟจุกจุก-ไฟจุกจุก

คำที่ต่างกันคือ จุก และ จุก ต่างกันที่เสียงตัวสะกด ส่วนวนเดิมออกเสียงตัวสะกดเป็น /ก/ ส่วนวนปัจจุบันออกเสียงตัวสะกดเป็น /ง/ สาเหตุที่เสียงตัวสะกดเปลี่ยนไป อาจจะเป็นเพราะว่า เสียงตัวสะกด/ก/ ติดกับเสียงพยัญชนะต้น/ค/ในคำต่อไป ทำให้ออกเสียงไม่สะดวก ถ้าออกเป็นเสียง /ก/ สะดวกกว่า และคำว่า "จุก" ที่มีเสียง /ก/ สะกด ก็มีความตามส่วนวนไว้ คือ "จุก" อาจใช้ในความหมายว่า อุดหรือปิด หรือจ่อ คือเอาไฟมาจ่อที่จุก ซึ่งก็ไม่ต่างกับเอาไฟมา "จุก" ที่จุกเท่าใดนัก แต่ที่ถูกต้องกริยาที่ไว้กับไฟควรเป็น "จุก" ซึ่งหมายถึงทำให้ไฟติด อย่างไรก็ตามปัจจุบันมักจะใช้กันว่า "ไฟจุกจุก" แต่ความหมายก็ยังเหมือนกัน ดังปรากฏในหนังสือต่าง ๆ ต่อไปนี้

ไฟจุกจุก - มีขุระระอนมาก ส่วนวนนี้เอาไฟมาเปรียบคือเมื่อไฟจุกที่จุกก็ทำให้เทียนร้อน น้อยติดที่ไม่ไค (ส)
- มีเรื่องร้อนโตยูนึงไม่ไค (จ)
ไฟจุกจุก - ว. มีขุระระอนมาก (25)

หมายเหตุ ส่วนวนนี้มีไว้อีกแบบหนึ่งว่า "ไฟลั่นก่น"

2. อึ้งข้งขอ-อึ้งข้งขอ

คำที่ต่างกัน คือ ขอ และ ขอ ต่างกันที่เสียงตัวสะกด ส่วนวนเดิมไม่ออกเสียงตัวสะกด ส่วนวนปัจจุบันออกเสียงตัวสะกดเป็น/พ/ สาเหตุที่เพิ่มเสียงตัวสะกดเข้าไป อาจจะเป็นเพราะว่าเป็นพยางค์สุดท้ายของส่วนวน ซึ่งเน้นเสียงหนักการออกเสียงตัวสะกด ทำให้เสียงของคำหนักแน่นขึ้น

ส่วนในงานความหมายนั้น ทั้งคำว่า ขอ และ ขอ ไม่ได้มีความหมายเกี่ยวข้องกับส่วนวนเลย ความหมายของส่วนวนนี้อยู่ที่คำว่า "อึ้ง" ส่วนคำ "ข้งขอ" หรือ "ข้งขอ" เป็นคำที่ต่อออกไปให้คล้องจองกันเท่านั้น กาญจนาคัทธนีได้อธิบายส่วนวนนี้ไว้ว่า

สำนวนนี้มักใช้กับคำว่า "ไม่" คือ ไม่อึ้งขังข้อ ตรงที่ก็พูด "อึ้ง" คำเดียว เช่นไม่อึ้ง คำว่า "อึ้ง" คงจะมาจาก "นุงนัง" แปลว่า ยุ่งเกี่ยวพัน "ขังข้อ" หมายถึงทางว่า อยู่ในความเกี่ยวข้อง¹

จากคำอธิบายนี้ กาญจนาคพันธุ์ได้อธิบายว่า "ขังข้อ" หมายถึงอยู่ในความเกี่ยวข้อง ซึ่งเป็นการอธิบายแบบที่ความไม่ได้อธิบายตามคำศัพท์ ดังนั้นคำว่า "ขังข้อ" ก็คงอธิบายได้ตามแบบเดียวกัน อย่างไรก็ตามความหมายของสำนวน "อึ้งขังข้อ" และ "อึ้งขังข้อ" ก็มีความหมายอย่างเดียวกันคือ

อึ้งขังข้อ -สนใจ ใฝ่ดี นำพา เกี่ยวข้อง ฯลฯ สำนวนนี้มักใช้กับคำ "ไม่" คือ ไม่อึ้งขังข้อ (ส)

อึ้งขังข้อ -ก.เอาใจใส่, เอาใจช่วย, ดูแล, เหลียวแล, นำพา (มักใช้ในความปฏิเสธ) เช่น ไม่อึ้งขังข้อ หมายถึงความที่ไม่เอาใจใส่ (25)

หมายเหตุ สำนวนนี้มีการเปลี่ยนแปลงเสียงวรรณยุกต์จากเสียงโทเป็นเสียงเอกด้วย

3. เอาใจออกหาก - เอาใจออกห่าง

คำที่ต่างกันคือ หาก และ ห่าง ต่างกันที่เสียงตัวสะกด สำนวนเกมออกเสียงตัวสะกดเป็น /ก/ สำนวนปัจจุบันออกเสียงตัวสะกดเป็น/ง/ สาเหตุที่เสียงตัวสะกดเปลี่ยนไป อาจเป็นเพราะว่าปัจจุบันเราใช้คำว่า "หาก" เป็นสันธานกันมาก คนทั่วไปจึงรู้จักแต่ความหมายของคำว่า "หาก" ที่ใช้เป็นสันธาน คือ หมายถึง ถ้า, แม้ว่า ไม่รู้จักความหมายอื่น จึงไม่เข้าใจว่า "ออกหาก" หมายถึงอะไร แต่ถ้าใช้ "ออกห่าง" จะได้ใจความดี คือหมายถึง ออกไปให้ห่างกัน หรือแยกกัน ก็เข้ากับ ความหมายของสำนวนนี้

คำว่า หาก และ ห่าง มีความหมายต่างกันดังนี้

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 550.

- หาก -ก. โบราณใช้เป็นกริยาช่วยหมายความว่า ฟัง, ควณ, เช่น
 "อันไตรโลกย์หากบุชา" = อันไตรโลกย์ฟังบุชา (25)
 -ว. จาก, แยกออกไปอีกส่วนหนึ่ง, เช่น ออกหาก ต่างหาก (25)
 -สัน, ถ่า, แม่, เถอิชู (25)
- ห่าง -ว. ไกลออกไป, ไม่ชิด, ไม่ถี่ (25)

จะเห็นได้ว่าคำว่า "หาก" มีความหมายหลายอย่าง แต่ความหมายที่เป็นคำวิเศษณ์คล้ายกับความหมายของคำว่า "ห่าง" แต่สำนวน "เอาใจออกห่าง" ยังไม่เป็นที่ยอมรับนัก แต่คนส่วนใหญ่ก็ใช้พูดสื่อความหมายกันใกล้ เพราะความหมายของสำนวนไม่ได้เปลี่ยนไป ดังคำอธิบายจากหนังสือต่าง ๆ ดังนี้

ออกหาก -ก. ไม่รวมใจ (93)

ออกหาก -ก. ห่างเหินไป ไม่รวมมือรวมใจเหมือนเดิม คีตนจาก
 บลัดตัวออกไป (25)

พจนานุกรมทั้ง 2 ฉบับนี้อธิบายไว้แต่คำ "ออกหาก" เท่านั้นแต่ในคำความหมายของสำนวน "เอาใจออกหาก" ก็คงตีความได้เท่ากับคำ "ออกหาก" เหมือนกัน เพียงแต่นั่นว่าเป็นเรื่องของ "ใจ" เท่านั้น

2.1.3 สำนวนที่ต่างกันเฉพาะเสียงวรรณยุกต์ หมายถึงสำนวน 2 สำนวนที่เหมือนกันเกือบทุกประการ จะต่างกันเฉพาะเสียงวรรณยุกต์ของคำใดคำหนึ่งหรือสองคำเท่านั้น และแม้ว่าคำที่มีเสียงวรรณยุกต์ต่างกันนั้นจะเป็นคำคนละคำ แต่สำนวนทั้งสองก็ยังมี ความหมายเหมือนกัน และบางครั้งคำที่มีเสียงวรรณยุกต์ต่างกันนั้นก็ เป็นคำที่มีความหมายเหมือนหรือใกล้เคียงกันด้วย

สำนวนที่ต่างกันเฉพาะเสียงวรรณยุกต์ ไฉนก็

สำนวนเดิม	สำนวนปัจจุบัน
1. เจาบ้าน <u>ภาร</u> เมือง } (ก) <u>พาน</u> เมือง }	เจ้าบ้าน <u>ยาน</u> เมือง (ก, ฅ)
2. บ้านนอก <u>ออก</u> กนา (จ, 25)	บ้านนอก <u>กอก</u> กนา (25)
3. <u>เปี้ย</u> วรบ (ส)	<u>เมี้ย</u> หวัค (ส, ก, 25)
4. <u>อุก</u> หนานาที่ (ส, 25)	<u>อุก</u> หนานาที่ (ทั่วไป)

1. เจ้าบ้านภารเมือง, เจ้าบ้านพานเมือง - เจ้าบ้านยานเมือง

คำที่ต่างกันคือ ภาร, พาน และ ยาน ต่างกันที่เสียงวรรณยุกต์
 สำนวนเดิมออกเสียงเป็นเสียงสามัญ สำนวนปัจจุบันออกเสียงเป็นเสียงเอก
 สาเหตุที่เสียงวรรณยุกต์เปลี่ยนไปอาจเป็นเพราะว่า คนทั่วไปเห็นว่า คำว่า "ภาร"
 หรือ "พาน" นั้นความหมายไม่เข้ากับความหมายของสำนวน สำนวน "เจ้าบ้าน
 ยานเมือง" นี้ หมายถึง ผู้ปกครองบ้านเมือง คือพระเจ้าแผ่นดิน แต่คำว่า "ภาร"
 และ "พาน" ที่ใช้ในปัจจุบัน ใช้ในความหมายอื่น คือ

ภาร -น. ของหนัก, น้ำหนัก; ชูระที่หนัก, การงานที่หนัก; หน้าตักของ
 รั้วเอา ว. หนัก (25)

พาน -น. ภาชนะพิเศษชนิดหนึ่ง สำหรับจัดสิ่งของมีดอกไม้ธูปเทียน เป็นกัน,
 ทอน, บัน (ใช้แกต้งของบางชนิด) เช่น พานท่ายปั้น พานท่ายเรือ,
 ว. ทอนข้าง, ออกจะ, แสดงหรือมีอาการทอนข้าง, เช่น พานจะเป็นลม
 พานจะตาย พานจะโกรธ พานจะไม่กินข้าว, พักพานธรรมาวุธ
 (สังข์ทอง)

ก. พบปะ, ปะทะ, ะไป, มักใช้เข้าคู่กับคำพบ เป็นพบพานหรือ
 พานพบ (25)

จะเห็นว่า ความหมายของคำทั้งสองไม่เกี่ยวข้องกับสำนวนเลย ปัจจุบัน
ใช้คำว่า "ผาน" ซึ่งมีความหมายที่เกี่ยวข้องกับสำนวนดังนี้

ผาน -ก. ครอบครอง เช่น ผานเมือง, ว. จำประกอบหน้านามบางคำ
หมายความว่า พระเจ้าแผ่นดิน เช่น ผานเกล้าฯ ผานเฝ้า
ผานพิภพ ผานฟ้า (25)

โสมทัต เทเวศร์ ไขข้ออธิบายความหมายของคำ "ผานเมือง" ไว้ดังนี้

คำว่าผานเมือง ทำให้เกิดถึงข้อสะพานสองสะพานคือ สะพานผาน
พิภพพิลา สะพานผานฟ้าพิลา ข้อทั้งสองนี้มีความหมายถึงพระเจ้าแผ่นดิน
ฉะนั้นคำว่าผานเมือง ผานพิภพ ผานฟ้า ก็เป็นคำในแนวเดียวกันควรเขียน
เหมือนกัน ที่เขียนว่า ภาร หรือ ฟาน จึงผิด คำทำนองนี้ยังมีอีก เช่น
ผานเกล้า ผานเฝ้า ซึ่งล้วนแต่หมายถึงพระเจ้าแผ่นดินทั้งสิ้น¹

หมายเหตุ พยัญชนะ พ ภ และ ผ ถือเป็นพยัญชนะเสียงเดียวกันคือเสียง /ph/

2. บ้านนอกชอกนา-บ้านนอกคอกนา

คำที่ต่างกันคือ ชอก และ คอก ต่างกันที่เสียงวรรณยุกต์ ส่วนนเดิม
ออกเสียงเป็นเสียงวรรณยุกต์เอก ส่วนนปัจจุบันออกเสียงเป็นเสียงวรรณยุกต์โท
สาเหตุที่เสียงวรรณยุกต์เปลี่ยนไปอาจเป็นเพราะคนทั่วไปไม่เข้าใจความหมายของ
คำว่า "ชอก" ซึ่งหมายถึง เขต, แคน (25) จึงเปลี่ยนเสียงเป็น "คอก" ซึ่ง
หมายถึงที่ลอมขังสัตว์บางชนิด เช่น วัว ควาย มา หมู (25) คงจะเห็นว่าตาม
บ้านนอกมีทั้งคอกสัตว์และไรนา จึงคิดว่าสำนวนที่ถูกคอกเป็น "บ้านนอกคอกนา"
และสำนวนนี้ก็เป็นที่ยอมรับแล้ว ดังปรากฏในหนังสือต่าง ๆ ดังนี้

¹โสมทัต เทเวศร์, เกร็ดภาษาหนังสือไทย, (พระนคร : แพร่พิทยา,
2512), หน้า 202.

บ้านนอกชอกนา	-บ้านนอกที่อยู่เขตนาน (จ)
บ้านนอกชอกนา	-น. เรียกคนที่ไปหาวิชาเรียนนอกกรุงหรือเมืองหลวงว่า คนบ้านนอกชอกนา, บ้านนอกคอกนา กี่ว่า (25) เขตแดนที่พ้นจากเมืองหลวงออกไป, เขตที่อยู่นอกตัวเมือง, ว. ที่อยู่ห่างไกลความเจริญ (25)
บ้านนอกคอกนา	

หมายเหตุ พยัญชนะ ข และ ก ถือเป็นพยัญชนะเสียงเดียวกันคือ เสียง /kx/

3. เบี้ยวรรณ-เบี้ยหวัด

คำที่ต่างกันคือ วรรณ และ หวัด ต่างกันที่เสียงวรรณยุกต์ ส่วนวนเดิม ออกเสียงเป็นเสียงวรรณยุกต์ตรี ส่วนวนปัจจุบันออกเสียงเป็นเสียงวรรณยุกต์เอก สาเหตุที่เสียงวรรณยุกต์เปลี่ยนไป คงไม่มีสาเหตุอื่น นอกจากคนรุ่นหลังพูดเสียงเพี้ยนไปเอง เพราะคำว่า "วรรณ" ก็เป็นคำที่รู้จักความหมายกันดี คือหมายถึงปี แต่เมื่อออกเสียงเพี้ยนไป จึงทำให้การสะกดคำเปลี่ยนไปด้วย จนหลายคนอาจไม่ทราบว่า ส่วนวนเดิมใช้ทำอะไร และทำให้ไม่เข้าใจว่าเหตุใดจึงใช้คำว่า "หวัด" ในส่วนวนนี้ เพราะคำว่า "หวัด" หมายถึง อาการที่เยื่อของอวัยวะที่เป็นเครื่องหายใจอักเสบ มักทำให้เสียงแหงและน้ำมูกไหล(25) หรือหมายถึง คราว ๆ สะเพร่า, ไม่มรรจง, ไม่ตั้งใจทำงานให้เรียบร้อย (25) ซึ่งความหมายทั้งสองนี้ไม่เกี่ยวข้องกับส่วนวนนี้เลย อย่างไรก็ตาม ส่วนวน "เบี้ยหวัด" ก็เป็นที่ยอมรับแล้ว ดังปรากฏในหนังสือต่าง ๆ ต่อไปนี้

เบี้ยหวัด -เงินที่จ่ายให้ข้าราชการเป็นรายปี เบี้ย = เงิน, หวัดมาจากวรรณ แปลว่า ปี "เบี้ยหวัด" = เงินปี ถึงสมัยรัชกาลที่ 5 เปลี่ยนวิธีจ่ายเป็นรายเดือน จึงเรียกกันว่าเงินเดือน (ส)

เบี้ยหวัด -เงินที่ให้เป็นการบำเหน็จแก่ข้าราชการเป็นรายปี (ก)

เบี้ยหวัด -น. เงินตอบแทนความชอบที่ได้แก่ทหารที่ออกจากประจำการ ซึ่งจ่ายเป็นรายเดือนตามข้อบังคับของกระทรวงกลาโหม (25)

4. ลักษณานาที่-ลักษณานาที่

คำที่ต่างกันคือ หา และ หา ต่างกันที่เสียงวรรณยุกต์ ส่วนนเสียงออกเสียงเป็นเสียงวรรณยุกต์สามัญ ส่วนนปัจจุบันออกเสียงเป็นเสียงวรรณยุกต์จัตวา สาเหตุที่เสียงวรรณยุกต์เปลี่ยนไป คงจะเป็นเพราะคนปัจจุบันออกเสียงเปลี่ยนไปเอง ไม่เกี่ยวกับเรื่องความหมาย เพราะส่วนนที่มีความหมายเกี่ยวกับเวลา แต่คำว่า "หา" และ "หา" ไม่มีความหมายเกี่ยวกับเวลาเลย คือ "หา" เป็นคำกริยา หมายถึงนำไป (25) และ "หา" เป็นคำนาม หมายถึง หินที่แตก เช่น หินหา เนินหา ผาลาค คำว่า "หา" และ "หา" ที่ใช้ในส่วนนนี้คงจะเต็มเข้าไปเพื่อความคล้องจองกันเท่านั้น อย่างไรก็ตามส่วนนที่เสียงวรรณยุกต์เปลี่ยนไปคือ "ลักษณานาที่" นี้ มีใช้แต่ในภาษาพูดเท่านั้น ในหนังสือต่าง ๆ ยังคงใช้ว่า "ลักษณานาที่" แต่เรามีส่วนนอีกส่วนนหนึ่งใช้ว่า "เลขณานาที่" ความหมายต่างกันไปดังนี้

ลักษณานาที่ -กำหนดเวลา คือกำหนดเวลาที่จะทำการงานเป็นอย่างไร

มูลของส่วนนมาจากคำราชาโหราศาสตร์ (ส)

ลักษณานาที่ -น.ระยะเวลาที่เป็นลักษณ (25)

เลขณานาที่ -วิชาเลข วิชาคำนวณ "หา" อาจมาจากณะละ ฉะลา คือ ผล หมายถึงผลที่ไต่ละเอียคออกไปจนถึงนาที่ เราเขียนไม่มีสระอะและมักอ่านเป็น "ผลา" จึงกลายเป็น "หา"และถ้าอ่าน "ฉะลา" ก็กลายเป็น "หา"ได้ (ส)

2.1.4 ส่วนนที่ต่างกันทั้งเสียงสระ เสียงพยัญชนะและเสียงวรรณยุกต์ หมายถึง ส่วนน 2 ส่วนนที่เหมือนกันเกือบทุกประการ จะต่างกันที่เสียงของคำใดคำหนึ่งหรือสองคำเท่านั้น และเสียงของคำที่ต่างกันนั้นจะต่างกันที่เสียงสระและพยัญชนะ แม้ว่าเสียงของคำจะต่างกันทั้งเสียงสระและเสียงพยัญชนะ แต่คำที่ต่างกันนั้นก็ยังมียังมีเสียงใกล้เคียงกันอยู่

ส่วนนที่ต่างกันทั้งเสียงสระเสียงพยัญชนะ และเสียงวรรณยุกต์ ได้แก่

สำนวนเดิม	สำนวนปัจจุบัน
1. กุอะมะเทิ่ง (ส, 25)	เออะอะมะเทิ่ง (จ, 25)
2. โจ้พลัดโจ้นล เจ้าพลัดเจ้าล } (ส)	จับพลัดจับผลู (จ, 25)
3. ทรูกลมูลชากิ (ส, 25)	สกรูรูนชากิ (ส, 25)
4. คิคหงั้แห (ส, จ, 25)	คิกวางแห (จ, 25)
5. เพพจรงเท่า (จ)	ชีพจรงเท่า (ทั่วไป)
6. ระเค็กระกาย (จ, 25)	ระแคะระกาย (จ, 25)
7. ลมหัวจมหาย (ส, จ)	รวมหัวจมหาย (ทั่วไป)
8. หัวมังกุทายมังก (ส, ก, 25)	หัวมังกุทายมังก (จ)

1. กุอะมะเทิ่ง-เออะอะมะเทิ่ง

คำที่ต่างกันคือ กุอะ และ เออะอะ ต่างกันที่เสียงสระและพยัญชนะ
สำนวนเดิม พยางค์แรกออกเสียงเป็นสระอุ สำนวนปัจจุบันออกเสียงเป็นสระเอะ
และสำนวนเดิมเสียงพยัญชนะเป็นเสียง /ก/ สำนวนปัจจุบันใช้เสียงพยัญชนะ /อ/
สำนวนนี้พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2525 ได้แยกอธิบายเป็น

2 สำนวน โดยให้ความหมายต่างกันดังนี้

กุอะมะเทิ่ง --ว. ทะลึ่งตึงตัง (25)

เออะอะมะเทิ่ง --(ปาก) ก. ส่งเสียงดัง, เอ็ดตะโรโดยไม่เกรงใจ
ผู้อื่น (25)

แต่อย่างไรก็ตามปัจจุบันนี้ใช้กันแต่สำนวน "เออะอะมะเทิ่ง" เท่านั้น
ไม่เคยได้ยินใครพูดว่า "กุอะมะเทิ่ง" และความหมายที่ใช้ก็ใช้แต่ความหมายว่า
ส่งเสียงดัง หรือเอ็ดตะโร ซึ่งเท่ากับว่าสำนวน "กุอะมะเทิ่ง" และความหมายว่า

ทะเล่ดิ่งดิ่งตั้ง นั้นหายไป แต่อาจารย์เจือ สตะเวทิน ได้อธิบายไว้ในหนังสือพจนานุกรม
 ส่วนวนไทยว่า "เอะอะมะเทิ่ง" หมายถึง ทะเล่ดิ่งดิ่งและสิ่งเสื่ยงดิ่ง¹ คือเอา
 ความหมายของส่วนวน "กุกะมะเทิ่ง" มารวมไว้กับส่วนวน "เอะอะมะเทิ่ง"

กาญจนาคพันธุ์ ได้กล่าวถึงส่วนวนนี้ไว้ดังนี้

กุกะมะเทิ่ง - ทะเล่ดิ่งดิ่ง ส่วนวนนี้ผูกกันเป็น 2 อย่าง อย่างหนึ่ง
 ว่า "กุกะมะเทิ่ง" อีกอย่างหนึ่งว่า "อุอะมะเทิ่ง" ในอักขรวิธานศัพท์ของ
 หมอปลัดเจิมพ พ.ศ. 2416 อักษร ก. มีคำ "กุกะ" แปลว่า "เป็นกุกะ
 เกะกะ" และอักษร อ. มีคำว่า "อุอะมะเทิ่ง" แปลว่า "คือคนกิริยาชั่ว
 โทโสมาก เป็นคน โข่มุเกรงใจคน"...

คำว่า "มะเทิ่ง" เป็นชื่อคน ๆ หนึ่งในหนังสือพงศาวดารมอญ
 เรื่อง ราชานิราช... เรื่องของมะเทิ่งจึงอาจจะเป็นมูลที่มาของส่วนวนนี้
 คือใครมูทะลุทำอะไรเอะอะดิ่งดิ่งอย่างมะเทิ่ง ก็เอามะเทิ่งมาเทียบ
 ผูกกันเป็นส่วนวนว่า "อุอะมะเทิ่ง" หรือ "กุกะมะเทิ่ง"²

กาญจนาคพันธุ์อธิบายแปลกออกไปคือ บอกว่า "กุกะมะเทิ่ง" บางทีก็ผูก
 เป็น "อุอะมะเทิ่ง" ซึ่งต่อมาอาจจะเขียนเป็น "เอะอะมะเทิ่ง" และอาจจะสรุป
 ได้ว่าส่วนวน "เอะอะมะเทิ่ง" ก็มาจากส่วนวน "กุกะมะเทิ่ง" นั่นเอง

¹เจือ สตะเวทิน, พจนานุกรมส่วนวนไทย, (พระนคร : สุทธิสารการพิมพ์,
 2516), หน้า 104.

²กาญจนาคพันธุ์, ส่วนวนไทย, (พระนคร : บำรุงสาส์น, 2513),
 หน้า 120.

2. โจฬักโจณฺญ, เจ้าฬักเจ้าณฺญ-จับฬักจับณฺญ

คำที่ต่างกันคือคำว่า โจ, เจ้า และ จับ ต่างกันที่เสียงสระ เสียงพยัญชนะ และเสียงวรรณยุกต์ คือสำนวนเดิมออกเสียงเป็นสระโอะ และสระเอา ไม่มีเสียงพยัญชนะตัวสะกด สำนวนปัจจุบันออกเสียงเป็นสระอะ และออกเสียงตัวสะกดเป็นเสียง /พ/ นอกจากนี้เสียงวรรณยุกต์ยังเปลี่ยนจากเสียงโทเป็นเสียงเอกด้วย

สาเหตุที่เสียงของคำเปลี่ยนไปอาจจะเป็นเพราะไม่เข้าใจความหมายของ คำว่า "โจ" และ "เจ้า" ที่ใช้ในสำนวนนี้

กาญจนาคพันธุ์^๑ ได้อธิบายความหมายของสำนวนนี้ไว้ว่า

โจฬักโจณฺญ เป็นสำนวนหมายถึง บังเอิญเป็นไป "ฬัก" หมายถึง หลง "ณฺญ" แปลว่า ทาง "โจฬักโจณฺญ" จะหมายความว่า เมื่อหลงมาก็ฉวยเอา คือ โจ หมายถึงฉวยเอา...ชาวบ้านพูดกันว่า "เจ้าฬักเจ้าณฺญ" ก็มี^๑

จากคำอธิบายนี้ ทำให้ทราบว่าคำว่า "โจ" หมายถึง ฉวยเอา ซึ่งตีความเข้ากับสำนวนนี้ได้ คือ ส่วนคำว่า "เจ้า" ความหมายไม่ค่อยเข้ากันนัก ชาวบ้านอาจจะพูดเพี้ยนมา แต่ภายหลังเพี้ยนมาเป็นคำว่า "จับ" ซึ่งพจนานุกรมได้ให้ความหมายไว้ดังนี้

จับฬักจับณฺญ -ก.จับผิด ๆ ถูก ๆ, เป็นไปโดยไม่ตั้งใจ (93)

จับฬักจับณฺญ -ก.จับผิด ๆ ถูก ๆ, บังเอิญเป็นไปโดยไม่ตั้งใจ (25)

จะเห็นว่าปัจจุบันนี้ใช้คำว่า "จับ" แทน "โจ" ซึ่งถ้าพิจารณาความหมายแล้ว คำทั้งสองก็มีความหมายคล้ายคลึงกัน คือ "โจ" หมายถึง ฉวยเอา ก็เท่ากับหยิบหรือจับเอาไว้นั่นเอง นอกจากนี้สมัยก่อนยังมีคำว่า "ชอบฬักชอบณฺญ" อีกแบบหนึ่งด้วย

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า 244.

3. ตระกูลมดชาติ - สกฏรณชาติ

คำที่ต่างกันคือ ตระกูล และ สกฏ คู่หนึ่ง กับ มด และ รณ อีกคู่หนึ่ง สำหรับคำแรกคือ ตระกูล และ สกฏ ต่างกันที่เสียงสระและเสียงพยัญชนะ คือ ส่วนแรกมีพยางค์แรกใช้เสียงพยัญชนะคน/ทร/ และพยางค์หลังใช้เสียงสระอู ส่วนแรกมีพยางค์แรกใช้เสียงพยัญชนะคน/ส/ และพยางค์หลังใช้เสียงสระอู

สาเหตุที่คำ "ตระกูล" เปลี่ยนเป็น "สกฏ" ก็เป็นเพราะคำทั้งสองนี้มีความหมายเหมือนกัน ใช้แทนกันได้อยู่แล้ว ดังคำอธิบายความหมายต่อไปนี้

ตระกูล - น. สกฏ, วงศ์, เชื้อสาย, เผ่าพันธุ์ (25)

สกฏ - น. ตระกูล, วงศ์, เชื้อสาย, เผ่าพันธุ์ (25)

ส่วนคำที่ต่างกันคู่ที่ 2 คือ มด และ รณ ต่างกันที่เสียงสระและเสียงพยัญชนะเช่นเดียวกัน คือส่วนแรกมีเสียงพยัญชนะคน/ม/ และเสียงสระอู ส่วนแรกมีพยางค์แรกใช้เสียงพยัญชนะคน/ร/ และเสียงสระอู

สาเหตุที่คำ "มด" เปลี่ยนเป็น "รณ" อาจเป็นเพราะต้องการให้คล้องจองกับคำว่า "สกฏ" ส่วนแรกมีใช้ว่าคำว่า "ตระกูล" และ "มด" ซึ่งเป็นเสียงสระอูเหมือนกัน เมื่อเปลี่ยนมาใช้ "สกฏ" จึงต้องเปลี่ยนเป็น "รณ" ซึ่งเป็นเสียงสระอูเหมือนกัน

คำว่า "มด" และ "รณ" คงเพิ่มเข้าไปเพื่อให้เกิดความคล้องจองกันเท่านั้น เพราะความหมายของคำทั้งสองไม่เกี่ยวข้องกับส่วนแรกเลย ดังคำอธิบายความหมายต่อไปนี้

มด - น. โคน, ราก, เก้า, ต้น, ที่ตั้ง, เถิม (25)

รณ - ก. กุนไปเรื่อย, ไล่ไปเรื่อย; ระบายทอง (25)

จะเห็นว่าความหมายของคำทั้งสองไม่เกี่ยวข้องกับส่วนแรกเลย แต่อย่างไรก็ตามส่วนนี้ที่เขียนไว้ทั้งสองแบบ และมีความหมายเหมือนกัน ก็หมายถึงตระกูลผู้ใด เช่น หญิงมีตระกูลมดชาติ จากแม่ชากันหมากก็ชายหน้า (ข้าวแสนม), มักใช้ในความปฏิเสธ เช่น ไม่มีสกฏรณชาติ (25)

4. คิดหลังแห-คิดรางแห

คำที่ต่างกันคือ หลัง และ ราง ต่างกันที่เสียงสระเสียงพยัญชนะและเสียงวรรณยุกต์ คือจำนวนเดิมใช้เสียงพยัญชนะต้น/ล/ เสียงสระอะ และเสียงวรรณยุกต์จัตวา จำนวนปัจจุบันใช้เสียงพยัญชนะต้น/ร/ เสียงสระอา และเสียงวรรณยุกต์โท

สาเหตุที่คำว่า "หลัง" เปลี่ยนเป็น "ราง" นี้เป็นคำที่มีเสียงใกล้เคียงกัน อาจเป็นเพราะว่าคนสมัยปัจจุบันที่ความตามความเข้าใจของคนเอง ก็ลักษณะของแหที่เป็นตาข่ายนั้นเราเรียกกันว่ารางแห ดังที่พจนานุกรมอธิบายไว้ว่า

รางแห -น.ตาของแหสำหรับจับปลา (25)

ดังนั้นจึงคิดว่าคำที่ถูกดองจึงควรเป็น "รางแห" แต่โบราณคงจะตีความว่าเวลาจับปลา อาจจะมีปลาตัวเล็ก ๆ ที่ลอคออกจากตาข่ายไปได้แต่กลับไปติดอยู่ด้านหลัง แห เลยถูกจับขึ้นมาควย ทั้ง ๆ ที่จับไม่ถ่วงการ จึงใช้จำนวนว่า "คิดหลังแห" อย่างไรก็ตามทั้งสองจำนวนนี้ก็ป็นจำนวนที่ยอมรับกันว่าถูกดอง ดังปรากฏในหนังสือต่าง ๆ ดังนี้

ปลาติดหลังแห -พลอยถ่วงเข้าไปพันกวย ทั้ง ๆ ที่ตนไม่มีส่วน
เกี่ยวของกวยเลย (ส)

ปลาติดหลัง(หรือราง)แห -บูรับเคราะห์โดยตนเองไม่ผิด (จ)

คิดรางแห, คิดหลังแห -ก.พลอยติดไปกวย(มักใช้ในทางไม่ดี) (25)

5. เทพจรลงเท้า-ชีพจรลงเท้า

คำที่ต่างกันคือ เทพจร และ ชีพจร ต่างกันที่เสียงสระและเสียงพยัญชนะของพยางค์แรก คือจำนวนเดิมใช้เสียงพยัญชนะต้น/ท/และเสียงสระเอ จำนวนปัจจุบันใช้เสียงพยัญชนะต้น/ช/ และเสียงสระอี

สาเหตุที่คำว่า "เทพจร" เปลี่ยนเป็น "ชีพจร" อาจเป็นเพราะว่าปัจจุบันเรามีคำว่า "ชีพจร" นี้ซึ่งมีความหมายว่า อากาศที่เดินเล็ดลอดออกมาตามร่างกาย เช่นที่ข้อมือ(25)

และสำนวนนี้หมายถึงการที่ท่องเที่ยวไปเรื่อย ๆ ก็คงจะเปรียบได้กับ "ชีพจร" ซึ่ง
จะเต้นอยู่ตลอดเวลา แต่โบราณคงจะเปรียบกับการเดินทางของเทวดา คำว่า "เทพ"
ก็หมายถึง เทวดา และ "จร" ก็หมายถึง ไป ทิ้งขว้างไป "เทพจรลงเท้า" จึงหมายถึง
การที่ท่องเที่ยวไปแบบเทวดา ดังนั้นการที่สำนวนนี้เปลี่ยนมาเป็น"ชีพจรลงเท้า"
ก็คงเป็นเพราะว่าคือความเปรียบเทียบ

6. ระเค็ดระคาย-ระแคะระคาย

สำนวนนี้เป็นคำสี่พยางค์ พยางค์ที่ต่างกันคือพยางค์ที่สอง ต่างกันที่เสียง
สระและเสียงพยัญชนะตัวสะกด คือสำนวนเดิมใช้เสียงสระเอะและเสียงพยัญชนะ
ตัวสะกด/ต/ สำนวนปัจจุบันใช้เสียงสระแอะ และไม่มีเสียงตัวสะกด

การที่พยางค์ "เค็ด" เปลี่ยนเป็น "แคะ" คงเป็นเพราะพูดเสียงเพี้ยนไป
คงจะไม่เกี่ยวกับเรื่องความหมาย เพราะสำนวน "ระเค็ดระคาย" เป็นสำนวนที่เป็น
คำสี่พยางค์ แยกไม่ได้ แม้จะแยกคำ "ระคาย" ได้ แต่ความหมายของคำ "ระคาย" ก็
ไม่เกี่ยวข้องกัน และคำ"ระเค็ด"ก็ไม่มี ความหมาย คงเป็นแต่คำที่พูดให้คล้องจองกัน
เท่านั้น ส่วนสำนวน"ระแคะระคาย" สามารถแยกคำได้คือ

ระแคะ -น. เล่ห์, เงื่อนความ (25)

ระคาย -น. ละอองที่ทำให้คายกัน, ก. ทำให้คายกันเหมือนถูกละออง
เช่น ระคายตัว, กระทบกระเทือนภายในใจให้เกิดรำคาญไม่
สุขใจ เช่น ระคายหู (25)

ถ้าพิจารณาตามความหมายของแต่ละคำ จะเห็นว่าความหมายของสำนวนนี้อยู่ที่
คำ"ระแคะ" ส่วนคำว่า "ระคาย" ไม่ค่อยเกี่ยวข้องของกันนัก เพราะสำนวนทั้งสองมี
ความหมายดังนี้

ระเค็ดระคาย, ระแคะระคาย -น. เค้าเงื่อน, ลากเลา, เบาะแส (93)
-น. เค้าเงื่อนที่ทราบมานิด ๆ หน่อย ๆ แต่
ยังยืนยันให้แน่นอนไม่ได้ (25)

7. ลมหวมท่าย-รวมหวมท่าย

คำที่ต่างกันคือ ลม และ รวม ต่างกันที่เสียงสระและเสียงพยัญชนะ คือ ส่วนแรกใช้เสียงพยัญชนะ /ล/ และเสียงสระโอะ ส่วนแรกปัจจุบันใช้เสียงพยัญชนะ /ร/ และเสียงสระอัว

คำทั้งสองมีความหมายต่างกันดังนี้

ลม -ก. กิริยาที่ไม่ทรงตัวอยู่ เียงจนตะแคงหรือคว่ำ, กิริยาที่จม เช่น เรือลม, ทำให้ลมลง เช่น ลมเรือ; ไม่สำเร็จ, ไม่รอดฝั่ง (25)

รวม -ก. มีส่วนรวมอยู่ด้วยกัน เช่น รวมกัน รวมนอน (25)

สาเหตุที่คำว่า "ล^ม" เปลี่ยนเป็น "ร^{วม}" ประการแรกอาจจะเป็นเพราะเสียงของคำใกล้เคียงกัน จึงผูกเพี้ยนกันไป อีกประการหนึ่งอาจเป็นเพราะว่าคนปัจจุบันไม่เข้าใจว่าส่วนนี้มาจากเรือ ซึ่งควรจะใช้คำว่า "ล^ม" กลับคิดว่า เป็น "ร^{วม}" คืออยู่ด้วยกัน ซึ่งก็พอจะตีความได้ แต่ในส่วนนี้มีคำว่า "จม" อีกคำหนึ่งที่ใช้กับเรือ ดังนั้น ส่วนที่ถูกจึงควรเป็น "ล^มหวมท่าย" ดังคำอธิบายจากหนังสือต่าง ๆ ดังนี้

ลมหวมท่าย -รวมทุกขากด้วยกัน ยากมีคัจจนด้วยกัน ฯลฯ ส่วนนี้ใช้กับสามีภรรยา มูลของส่วนมาจากเรือ ด้วเมียดลงเรือไปถาย ด้วกันท้ามาหากิน การไปเรือมักจะมีคำพูดกันว่า "ด้วถ้อท่ายเมียดท่ายหัว" หรือ "ด้วแฉวท่ายเมียดท่ายหัว" เป็นการช่วยกัน เมื่อเรือล^มก็จมไปด้วกัน จึงผูกกันเป็น ส่วนรวา "ล^มหวมท่าย" (๘)

ลมหวมท่าย -ยอมแต่งงานกัน หมายถึงลงเรือดำเคียวกัน เมียดท่ายหัว ด้วท่ายท่าย เรือคว่ำก็ยอมล^มจมไปด้วกัน (๙)

8. หวมังกุท่ายมังกร-หวมงกุท่ายมังกร

คำที่ต่างกันคือ มังก และ มงก ต่างกันที่เสียงสระและเสียงพยัญชนะ ตัวสะกด คือส่วนแรกมีพยางค์แรกใช้สระอะ และพยางค์หลังไม่มีเสียงตัวสะกด

สำนวนปัจจุบันพยางค์แรกออกเสียงเป็นสระโอะ และพยางค์มีเสียงพยัญชนะ/ต/ เป็นเสียงตัวสะกด

สาเหตุที่คำ "มังกุ" เปลี่ยนเป็น "มงกุฏ" อาจเป็นเพราะว่าคนปัจจุบันไม่เข้าใจความหมายของคำ "มังกุ" จึงเปลี่ยนไปใช้คำ "มงกุฏ" ซึ่งเป็นคำที่มีเสียงใกล้เคียงกัน และยังรู้จักความหมายคือกษัตริย์ นอกจากนี้ยังสามารถตีความให้เข้ากับสำนวนได้ควย คือหมายถึงส่วนหัวเป็นรูปมงกุฏส่วนท้ายเป็นรูปมังกุ ซึ่งไม่เข้ากัน

คำ "มังกุ" และ "มงกุฏ" มีความหมายต่างกันดังนี้

มังกุ - น. เวิร์ที่มีกระดูกงูใหญ่ รูปเหมือนเรือโฆมคยา หัวเป็น 3 เค้า เช่น เอาหัวเป็นมังกุ เอาท้ายเป็นมังกุ แต่มักได้เขียนไปเป็น มงกุฏ (25)

มงกุฏ - น. เครื่องสวมพระเศียรโดยเฉพาะพระเจ้าแผ่นดินมียอดสูง (25)

จากคำอธิบายนี้คงสรุปได้ว่าสำนวนที่ถูกตัดคือ "หัวมังกุท้ายมังกุ" แต่มักพบเขียนเป็น "หัวมงกุฏท้ายมังกุ" อยู่เสมอ อย่างไรก็ตามความหมายก็ยังคงเหมือนกันดังปรากฏในหนังสือต่าง ๆ ดังนี้

หัวมังกุท้ายมังกุ - ไม่เข้ากัน ซักกันในตัว ทรวดทรงเรือนร่างต่างลักษณะ ไม่กลมกลืนกันตามที่ควรเป็น ฯลฯ คำว่า "มังกุ" ได้พบหนังสือเก่าแปลว่า "เรือทอ" ชนิดหนึ่งเป็นรูปยาวกับแปลว่าเป็นชื่อสัตว์นินายชนิดหนึ่ง ไม่บอกว่ารูปร่างอย่างไร สันนิษฐานตามนี้ ทำให้เข้าใจว่า เรือมังกุนั้นคงจะมีหัวเป็นรูปสัตว์ (๘)

หัวมังกุท้ายมังกุ - ว. ไม่เข้ากัน, ไม่กลมกลืนกัน, มีหลายแบบหลายอย่างปนเปกันจนหมดงาม (25)

หัวมังกุท้ายมังกุ - (เรือมังกุเป็นเรือที่มีกระดูกงูใหญ่ หัวเรือเป็นสามเค้า) เป็นคำเปรียบลักษณะของเรือที่มีหัวกับท้ายไม่เข้าแบบกันแล้วต่อมาเมื่อใครทำอะไรไม่เข้าแบบเข้าแผนก็พลอยเรียนว่า หัวมังกุท้ายมังกุไปควย (๑)

ห้วงกฏหมายมั่งกร - ห้วงกฏหมายคนละเรื่อง เข้ากันไม่สนิท (จ)

2.2 สำนวนที่มีความหมายของคำเหมือนหรือใกล้เคียงกัน

สำนวนที่มีความหมายของคำเหมือนหรือใกล้เคียงกัน หมายถึงสำนวน 2 สำนวนที่เหมือนกันเกือบทุกประการ จะต่างกันเฉพาะคำใดคำหนึ่งเท่านั้น และคำที่ต่างกันนั้นจะไม่มีเสียงคล้ายคลึงกันเลย แต่จะมีความหมายเหมือนหรือคล้ายคลึงกัน

สำนวนที่มีความหมายของคำเหมือนหรือใกล้เคียงกัน อาจแบ่งได้เป็น 2 ประเภทคือ

2.2.1 คำที่ต่างกันมีความหมายเหมือนกัน

2.2.2 คำที่ต่างกันมีความหมายใกล้เคียงกัน

2.2.1 คำที่ต่างกันมีความหมายเหมือนกัน หมายถึงสำนวน 2 สำนวนที่เหมือนกันเกือบทุกประการ แต่มีคำใดคำหนึ่งต่างกัน และคำที่ต่างกันนั้นจะมีความหมายเหมือนกัน คำที่ต่างกันมีความหมายเหมือนกัน อาจแบ่งเป็น 2 ประเภท คือ

2.2.1.1 คำทั่วไปที่มีความหมายเหมือนกัน

2.2.1.2 คำหายับและคำสุภาพที่มีความหมายเหมือนกัน

2.2.1.1 คำทั่วไปที่มีความหมายเหมือนกัน ได้แก่สำนวนที่มีคำที่ต่างกันเป็นคำทั่วไป ๆ ทั่วไปที่มีความหมายเหมือนกัน ได้แก่สำนวนต่อไปนี้

สำนวนเดิม	สำนวนปัจจุบัน
1. จับหัวเขาพูด (25)	จับเขาคูกัน (ทั่วไป)
2. ฝ่ามือหุพระศูมีตา (ส)	กำแวงมือหุพระศูมีตา (25, จ, ก)
3. หยิบตึก (25, 93)	จับตึก (25, 93)
4. หัวชนกำแวง (จ, 25)	หัวชนฝา (25)
5. บอกหนังสือสังฆราช (ส, 25)	สอนหนังสือสังฆราช (ส, 25, จ)

1. จับหัวเขาพูด-จับเขาคูยกัน

คำที่ต่างกันคือ "หัวเขา" และ "เขา" คู่หนึ่ง และ "พูด" กับ "คุย" อีกคู่หนึ่ง สำหรับคำแรกคือ "หัวเขา" และ "เขา" นั้นถือเป็นคำเดียวกัน เพียงแต่ส่ววนหลังพูดยอให้สั้นเขาเท่านั้น

ส่วนคู่ที่สองคือ "พูด" และ "คุย" เป็นคำสองคำที่มีความหมายเหมือนกันคือ

พูด -ก.เปล่งเสียงออกเป็นถ้อยคำ (25)

คุย -ก.พูดจาสนทนากัน (25)

แม้ว่าคำว่า "คุย" จะมีความหมายกว้างกว่าคำว่า "พูด" แต่การ "คุย" ก็คือการ "พูด" นั่นเอง เพราะฉะนั้นความหมายของสำนวนทั้งสองจึงเหมือนกัน พจนานุกรมได้ให้ความหมายของสำนวน "จับหัวเขาพูด" ไว้ว่า พูดได้อย่างเป็นกันเอง (25) แต่คนทั่วไปมักจะพูดกันว่า "จับเขาคูยกัน"

2. ฝาหมีหมีประตูมีตา-กำแพงมีหมีประตูมีตา

คำที่ต่างกันคือ ฝา และ กำแพง คำทั้งสองมีความหมายเหมือนกันดังคำอธิบายต่อไปนี้

ฝา -น. เครื่องกั้นคานนอกหรือเครื่องกั้นแบ่งห้องของตัวเรือนโรงเป็นต้น (25)

กำแพง -น. เครื่องกั้น เครื่องล้อมที่ก่อด้วยอิฐ ดิน หรือ หิน (25)

แม้ว่าคำอธิบายความหมายของคำทั้งสองจะมีรายละเอียดไม่เหมือนกัน แต่ความหมายหลักก็คือ "เครื่องกั้น" เหมือนกัน ดังนั้นคำทั้งสองจึงใช้แทนกันได้ แต่เป็นที่น่าสังเกตว่าโบราณมุ่งที่จะกล่าวถึง "ฝา" ซึ่งเป็นสิ่งที่อยู่ในบ้านมากกว่า และที่ปัจจุบันเปลี่ยนมาใช้คำว่า "กำแพง" อาจจะเป็นเพราะว่าต้องการให้ความหมายขยายกว้างขึ้นก็ได้ อย่างไรก็ตามความหมายหลักของสำนวนทั้งสองก็ยังเหมือนกัน ดังคำอธิบายความหมายต่อไปนี้

ฝาหมีประตูมีตา -อยู่ในห้องเป็นที่ลับก็อาจมีคนรู้เห็นได้ อยาประมาท
เป็นอันขาด (ส)

กำแพงมีหูประตูมีตา -น.การที่จะพูดหรือทำอะไร ให้ระมัดระวัง แม้จะเป็นความลับเพียงใดก็อาจมีคนล่วงรู้ได้ (25)

-Walls have ears, doors have eyes. (ก)

3. หยิบฉีก-จับฉีก

คำที่ต่างกันคือ หยิบ และ จับ คำทั้งสองนี้มีความหมายเหมือนกัน ดังคำอธิบายต่อไปนี้

หยิบ -ก.เอานิ้วมือจับขึ้น (25)

จับ -ก.อาการที่ใช้มือแตะต้องสิ่งหนึ่งสิ่งใดตลอดจนกำไว้ ยึดไว้, เกาะ, ถัก (25)

จากคำอธิบายนี้จะเห็นว่า คำว่า "หยิบ" และ "จับ" มีความหมายหลักเหมือนกัน คือการให้มือหรือนิ้วมือแตะต้องสิ่งใดสิ่งหนึ่ง แต่ปัจจุบันนิยมใช้ส่วน "จับฉีก" มากกว่า "หยิบฉีก" แต่อย่างไรก็ตามส่วนทั้งสองก็มีความหมายเหมือนกัน ดังคำอธิบายต่อไปนี้

หยิบฉีก -ก.สรรหาเอาฉีกจนได้ (93)

-ก.สรรหาเอาฉีกจนได้, จับฉีก (25)

จับฉีก -ก.จับความฉีก, จับพิรุธ (93)

-ก.จับความฉีกของผู้อื่น (25)

4. หัวชนกำแพง-หัวชนฝา

คำที่ต่างกันคือ กำแพง และ ฝา คำทั้งสองนี้มีความหมายหลักเหมือนกัน ดังคำอธิบายในข้อ 2 ข้างต้นนี้ แต่น่าสังเกตว่าส่วนนี้เดิมใช้ "กำแพง" แล้วเปลี่ยนมาเป็น "ฝา" ซึ่งตรงข้ามกับข้อ 2 ที่เดิมเป็น "ฝา" แล้วเปลี่ยนเป็น "กำแพง" อาจเป็นเพราะว่าส่วนในข้อ 2 ต้องการเพิ่มให้มี 8 พยางค์ ซึ่งจะทำให้การพูด

แบ่งเป็นจังหวัดคล้องจองกัน โดยแบ่งพูดเป็น 2 จังหวัด จังหวัดละ 4 พยางค์ คือ "กำแพงมีหู ประคুমีตา" จำนวนเดิมใช้ "ผามีหู ประคুমีตา" จะเห็นว่าจังหวัดแรก มีเพียง 3 พยางค์เท่านั้น

สำหรับสำนวน "หัวชนกำแพง" ที่เปลี่ยนมาเป็น "หัวชนฝา" เป็นสำนวน สั้น ๆ ที่ไม่ต้องการพูดให้เป็นจังหวัดหรือคล้องจองกัน คนส่วนใหญ่จึงนิยมพูดให้สั้นที่สุด โดยเปลี่ยนมาใช้คำว่า "ฝา" ซึ่งมีพยางค์เดียว แทนคำว่า "กำแพง" ซึ่งมี 2 พยางค์

ความหมายของสำนวนทั้งสองมีดังนี้

หัวชนกำแพง - สู้งานลุล่วง (จ)

หัวชนกำแพง, หัวชนฝา - ว. ลักษณะที่สู้งานไม่ยอมถอย (25)

5. บอกหนังสือสั่งราชการ-สอนหนังสือสั่งราชการ

คำที่ต่างกันคือ บอก และ สอน คำทั้งสองมีความหมายเหมือนกันดัง คำอธิบายต่อไปนี้

บอก - ก. พูดใหญ่, เอาให้ฟัง, บ่งใหญ่, แนะนำ, สอน (25)

สอน - ก. บอกวิชาความรู้ให้, แสดงให้เข้าใจโดยวิธีบอกหรือทำให้เห็น เป็นตัวอย่าง เพื่อให้รู้ตัวเป็นกัน (25)

จะเห็นว่าคำทั้งสองมีความหมายเหมือนกัน คือคำว่า "บอก" ก็ใช้ในความหมายว่า "สอน" ได้ แต่ปัจจุบันนิยมใช้คำว่า "สอน"

สำนวนทั้งสองมีความหมายเหมือนกันดังนี้

บอกหนังสือสั่งราชการ, สอนหนังสือสั่งราชการ - สอนผู้มีความรู้ยอดเยี่ยม (ส)

สอนหนังสือพระสั่งราชการ - พระสั่งราชการท่านฉลาด ใครไปสอนท่าน

คนอื่นเขาหัวเราะเอา (จ)

บอกหนังสือสั่งราชการ, สอนหนังสือสั่งราชการ - ก. สั่งสอนผู้มีความรู้ดีกว่าตน, สอนผู้มีความรู้ความสามารถ อยู่แล้ว (25)

2.2.1.2 คำหยาบและคำสุภาพที่มีความหมายเหมือนกัน หมายถึงสำนวน 2 สำนวนที่มีคำต่างกัน โดยสำนวนเดิมจะใช้คำที่สมัยนี้ถือเป็นคำหยาบ และสำนวนปัจจุบัน จะเปลี่ยนเป็นคำสุภาพ ซึ่งได้แก่สำนวนต่อไปนี้

สำนวนเดิม	สำนวนปัจจุบัน
1. เขียนควยมือลบควย <u>ตีน</u> (ภ, 25)	เขียนควยมือลบควย <u>เท้า</u> (จ)
2. มือไม่พายเอา <u>ตีน</u> ราน้ำ (ภ, 25)	มือไม่พายเอา <u>เท้า</u> ราน้ำ (จ)
3. หัวนอนปลาย <u>ตีน</u> (จ, 25)	หัวนอนปลาย <u>เท้า</u> (ทั่วไป)

สำนวนทั้งสามนี้ต่างกันที่คำว่า ตีน และ เท้า คำทั้งสองนี้มีความหมายเหมือนกันดังคำอธิบายในพจนานุกรมดังนี้

ตีน -น.อวัยวะส่วนล่างสุดของคนหรือสัตว์ นับตั้งแต่ข้อเท้าลงไป สำหรับยืนหรือเดินเป็นต้น (25)

เท้า -น.ตีน (ใช้ในความสุภาพ)

การที่คนสมัยนี้มักใช้คำว่า "เท้า" แทน "ตีน" ก็คงเป็นเพราะเห็นว่า คำว่า "ตีน" สมัยนี้ถือเป็นคำหยาบ เวลาพูดหรือเขียนอาจจะรู้สึกกระดาก จึงเปลี่ยนมาใช้คำว่า "เท้า" ซึ่งเป็นคำสุภาพแทน แต่ในแง่ของสำนวน เราไม่ถือว่าคำว่า "ตีน" ที่ใช้ในสำนวนเหล่านี้เป็นคำหยาบ ทั้งนี้เพราะสำนวนนี้มีมาแต่โบราณ และในสมัยก่อนก็ถือเป็นคำธรรมดา ไม่ใช่คำหยาบ และหลายคนก็เห็นว่าไม่ควรเปลี่ยนแปลงสำนวนเดิม พจนานุกรมจึงยังคงบรรจุสำนวนเดิมไว้ อย่างไรก็ตามความหมายของสำนวนเดิมที่ใช้คำว่า "ตีน" และสำนวนปัจจุบันที่ใช้คำว่า "เท้า" ก็ยังเหมือนกัน ดังคำอธิบายต่อไปนี้

1. เขียนควมมือลบควมดีน -To destroy one's own good deed.
(ภ)
-ก.ยกย่องแล้วกลับทำลายในภายหลัง (25)
เขียนควมมือลบควมเทา -ทำดีให้แล้วกลับทำชั่วให้ในภายหลัง (จ)
2. มือไมพายเอาคีนรำนำ -Implies lack of co-operation.(ภ)
-ก.ไม่ช่วยทำแล้วยังขัดขวางการทำงาน
ของผู้อื่น (25)
มือไมพายเอาเทาำรำนำ -คนเกียจครำนแล้วยังขัดขวางคนอื่นไม่ให้
ทำงานอีก (จ)
3. หัวนอนปลายคีน -พินเพ, กระทบ (จ)
-หลักแหล่ง; ที่คำที่สูง (25)

2.2.2 คำที่ต่างกันมีความหมายใกล้เคียงกัน หมายถึงสำนวน
2 สำนวน ที่เหมือนกันเกือบทุกประการ แต่มีคำใดคำหนึ่งต่างกัน และคำที่
ต่างกันนั้นจะมีความหมายใกล้เคียงกัน สำนวนในข้อนี้อาจแบ่งได้เป็น
2 ประเภท คือ

2.2.2.1 สำนวนที่ต่างกันที่คำนาม

2.2.2.2 สำนวนที่ต่างกันที่คำกริยา

2.2.2.1 สำนวนที่ต่างกันที่คำนาม หมายถึงสำนวน 2 สำนวนที่มี
คำนามคำหนึ่งต่างกัน และคำนามที่ต่างกันนั้นมีความหมายใกล้เคียงกัน ซึ่งได้แก่
สำนวนต่อไปนี้

สำนวนเดิม	สำนวนปัจจุบัน
1. <u>แขน</u> ไครยาวสาวไคสาวเอา(จ)	<u>มือ</u> ไครยาวสาวไคสาวเอา (จ)
2. พายเรือใน <u>หนอง</u> (จ, 25)	พายเรือใน <u>อ่าง</u> (จ, 25)

1. แขนใครยาวสาวได้สาวเอา - มือใครยาวสาวได้สาวเอา.

คำที่ต่างกันคือคำนาม แขน และ มือ คำทั้งสองนี้แม้จะหมายถึงอวัยวะคนละส่วน แต่ก็ใช้อยู่ต่อกัน ส่วนนวนโบราณใช้คำว่า "แขน" เพราะมุ่งถึงความยาว "แขน" เป็นอวัยวะที่มีส่วนยาว เวลาจะหยิบจับอะไรที่อยู่ไกล ๆ หรือสูง ๆ คนที่มีแขนยาวก็มักจะไต่เบรียบ และในสำนวนนี้ก็มีคำว่า "ยาว" ประกอบอยู่ด้วย ฉะนั้นถ้าพิจารณาตามนี้ ส่วนนวนที่ถูกต้องจึงควรใช้คำว่า "แขน"

สาเหตุที่ปัจจุบันเปลี่ยนมาใช้คำว่า "มือ" อาจเป็นเพราะคนปัจจุบันต้องการเน้นที่การหยิบหรือจับหรือฉวยเอามาซึ่งใช้ "มือ" เป็นสำคัญ แต่มือเป็นอวัยวะที่มีความยาวไม่มากนัก ดังนั้นการใช้คำว่า "มือ" จึงไม่ค่อยเข้ากับสำนวนนัก แต่ก็มีผู้ใช้สำนวน "มือใครยาวสาวได้สาวเอา" กันมาก อย่างไรก็ตาม ความหมายของสำนวนทั้ง 2 นี้ก็เหมือนกัน ดังคำอธิบายต่อไปนี้

แขนใครยาวสาวได้สาวเอา -ใครมีกำลังหรือวาสนาก็ได้มาก
ในการแย่งของกัน (จ)

มือใครยาวสาวได้สาวเอา -ปล่อยให้แย่งกันอย่างอิสระ (จ)

2. พายเรือในหนอง-พายเรือในอ่าง

คำที่ต่างกันคือคำนาม หนอง และ อ่าง คำทั้งสองนี้มีความหมายต่างกันดังนี้

หนอง -น. แอ่งน้ำ (25)

อ่าง -น.ภาชนะที่ใหญ่เตี้ยและปากผาย (25)

แม้ว่าคำอธิบายความหมายนี้จะต่างกันไปเป็นคนละเรื่อง แต่ "อ่าง" ที่เราใช้กันทั่วไปก็เป็นอ่างสำหรับใส่น้ำ มีลักษณะคล้ายแอ่งน้ำเหมือนกัน จะต่างกันก็ "หนอง" เป็นแอ่งน้ำธรรมชาติ แต่ "อ่าง" เป็นสิ่งประดิษฐ์ขึ้น และคำว่า "อ่าง" ก็ใช้ในความหมายว่าแอ่งน้ำใดเหมือนกัน คืออ่างเก็บน้ำ ซึ่งหมายถึงแอ่งน้ำขนาดใหญ่ที่สร้างขึ้นเพื่อเก็บน้ำ (25)

สำนวนทั้งสองมีความหมายเหมือนกันดังนี้

พวยเรือในหนอง, พวยเรือในอ่าง -วนเวียนอยู่ในที่แคบ, ความรู้น้อย
ทำอะไรไม่สำเร็จ (จ)
-ก. คึก ทำ หรือ พุก วกวนกลับไป
กลับมา

สำนวนโบราณใช้คำว่า "หนอง" อาจเป็นเพราะเห็นว่า "หนอง" เป็นแอ่งน้ำที่เล็กที่สุดใช้เปรียบเทียบกับความคึกที่วนเวียนในที่แคบ แต่คนสมัยนี้อาจจะเห็นว่าอ่างเล็กกว่าหนอง อาจจะเปรียบเทียบได้ชัดกว่า จึงเปลี่ยนเป็นอ่าง

2.2.2.2 สำนวนที่ต่างกันที่คำกริยา หมายถึงสำนวน 2 สำนวน ที่มีคำกริยาคำหนึ่งต่างกัน และคำกริยาที่ต่างกันนั้นมีความหมายใกล้เคียงกัน ซึ่งได้แก่สำนวนต่อไปนี้

สำนวนเดิม	สำนวนปัจจุบัน
1. แก้วโทษ (ส, 25)	ขอโทษ (ส, 25)
2. กลิ้งครกขึ้นภูเขากา (จ, 25)	เข็นครกขึ้นภูเขากา (จ, 25, ก)
3. คาคาหนา (25, 93)	คราหนา (25)
4. คอปากหลากคำ (25)	คอปากคอกคำ (25)
5. พอกวชากัดลาโรง (25)	พอยกชากัดลาโรง (จ, 25)
6. พึงจุมกคนอื่นหายใจ (25, จ)	ยืมจุมกคนอื่นหายใจ (25)
7. มคแดงแผ่มะม่วง (จ, ก, 25)	มคแดงแผ่พวงมะม่วง (25)
8. หาหวงมาคุดองคอก (จ, 25)	หาหวงมาคูดองคอก (ทั่วไป)

1. แก้โทษ-ขอโทษ

คำที่ต่างกันคือ คำกริยาแก้ และ ขอ คำทั้งสองนี้มีความหมายใกล้เคียงกัน คือ คำว่า"แก้" หมายถึงทำให้ดีขึ้น หรือทำให้หาย (25) "แก้โทษ" ก็หมายถึงทำให้ความผิดนั้นหายไป ซึ่งการทำให้ความผิดหายไปนั้นเป็นการขอร้องผู้อื่นให้ยกโทษให้ ตรงกับความหมายของคำว่า "ขอ" ซึ่งหมายถึง พுகุให้เขาให้สิ่งที่ต้องการ (25) "ขอโทษ" ก็หมายถึงขอโทษยกเว้นโทษ (25)

ปัจจุบันนิยมใช้สำนวน "ขอโทษ" แต่ความหมายของทั้งสองสำนวนก็เหมือนกันดังคำอธิบายต่อไปนี้

แก้โทษ -แก้ที่ทำความผิดเสียให้หาย เข้าใจว่าจะเป็นการเกี่ยวกับ

"ลู่แก้โทษ"นั่นเอง คือความหมายเป็นอย่าง"ขอโทษ"

ตรงกัน คำที่พูดกันมาก่อน คงจะเป็น "แก้โทษ" ต่อมาจึง

เพี้ยนเป็น "ลู่โทษ" (ส)

แก้โทษ -ก.ลู่แก้โทษ (25)

2. กลิ้งครกชั้นภูเขา-เข็นครกชั้นภูเขา

คำที่ต่างกันคือคำกริยา กลิ้ง และ เข็น คำทั้งสองนี้มีความหมายดังนี้

กลิ้ง -ก.อาการอย่างของกลมพลิกเลื่อนไปตามพื้น, ทำให้ของกลมพลิกเลื่อนไปตามพื้น เช่น กลิ้งครก กลิ้งลูกหิน

เข็น -ก.เคลื่อนสิ่งที่ติดขัดไม่อาจเคลื่อนไปได้โดยปรกติให้เคลื่อนไปข้างหน้า เช่น เข็นเรือ เข็นเกวียน, คั้นให้เคลื่อนไปข้างหน้า เช่น เข็นรด (25)

คำทั้งสองนี้มีความหมายคล้ายกันตรงที่เป็นการทำให้สิ่งของเคลื่อนที่ไป แต่ตามคำอธิบายนี้ สำนวนที่ถูกต้องควรใช้คำกริยา "กลิ้ง" เพราะคำนามที่เป็นบทกรรมคือ "ครก" ซึ่งเป็นของกลม อย่างไรก็ตามปัจจุบันมักใช้กันว่า "เข็น"

ซึ่งมิได้ระบุว่าต้องใช้กับสิ่งของลักษณะใด คนปัจจุบันอาจจะเห็นว่า การทำให้
ครกเคลื่อนไปบนภูเขา เป็นสิ่งที่ลำบากพิศขัศ และเป็นการค้นไปข้างหน้า จึงใช้
คำว่า "เข็น" เพื่อให้เข้าใจชัดเจน

สำนวนทั้งสองนี้มีความหมายเหมือนกันดังนี้

กลิ้งครกขึ้นภูเขา -ทำงานเกินวิสัยของเขาที่จะให้สำเร็จได้(๑)

กลิ้งครกขึ้นเขา -ก.ทำงานที่ยากเกินความสามารถของตน(25)

เข็นครกขึ้นภูเขา -ทำงานที่ยากเกินวิสัย (๑)

-ก.ทำงานที่ยากเกินความสามารถของตน (25)

3. คาด-ตรา

คำที่ต่างกันคือคำกริยา คาด และ ตรา คำทั้งสองมีความหมาย
ใกล้เคียงกันดังคำอธิบายต่อไปนี้

คาด -ก.นึกไว้ หมายถึงไว้, มักใช้เข้าคู่กับคำ คะเน หรือ หมายถึงว่า
คาดคะเน คาดหมาย (25)

ตรา -ก.ประทับเป็นสำคัญ เช่น ตราไว้; กำหนดไว้, จดจำไว้
เช่น ตราเอาไว้ที่; ตั้งไว้ เช่น ให้ตราพระราชบัญญัติขึ้นไว้(25)

จะเห็นว่า คำว่า "คาด" และ "ตรา" มีความหมายที่ใกล้เคียงกันคือ
ความหมายว่า หมายถึงไว้และกำหนดไว้ ดังนั้นจึงใช้แทนกันได้ แต่ปัจจุบันนิยมใช้
สำนวน "ตราหน้า"

สำนวนทั้งสองนี้มีความหมายเหมือนกันดังนี้

คาดหน้า -ก.ประมาทว่าจะไม่คือ (93)

-ก.หมายหน้าเป็นเชิงคูหมิ่น (25)

ตราหน้า -ก.หมายหน้าไว้; หยามหน้า, สบประมาท (25)

4. ตอบปากหลากคำ-ตอบปากตอคำ

คำที่ต่างกันคือคำกริยา หลาก และ ตอ คำทั้งสองมีความหมายใกล้เคียงกันดังคำอธิบายต่อไปนี้

หลาก -ว.ค่าง ๆ, แปรลก, ประหลาด ก.ไหลมากผิดปกติโดยกระตั้นหัน เช่นนำหลาก (25)

ตอ -ก.เพิ่มให้ยืคออกไป, เพิ่มให้ยาวออกไป, เพิ่มให้มากขึ้น(25)

ความหมายที่ใกล้เคียงกันคือความหมายที่เป็นคำกริยา คำว่า "หลาก" ที่หมายถึงไหลมากผิดปกติ อาจจะนำมาใช้ในความหมายว่าเพิ่มให้มากขึ้นได้ ซึ่งตรงกับความหมายของคำว่า "ตอ"

สำนวนเดิมใช้คำว่า "หลาก"นอกจากจะได้ความหมายดีแล้ว ยังมีเสียงสัมผัสกับคำว่า "ปาก" ด้วยแต่ปัจจุบันนิยมใช้ "ตอบปากตอคำ" โดยใช้คำที่ 1 และ 3 ซ้ำกัน ซึ่งก็เป็นคำคล้องจองอีกแบบหนึ่ง

สำนวนทั้งสองมีความหมายเหมือนกันดังนี้

ตอบปากหลากคำ, ตอบปากตอคำ -ก.เฝ้าเดียวกันไม่รู้จักจบ, พูดยันกันเพื่อพิสูจน์ความ (25)

5. พอก้าวซาก์ลาโรง-พอยกซาก์ลาโรง

คำที่ต่างกันคือคำกริยา ก้าว และ ยก คำทั้งสองมีความหมายใกล้เคียงกัน ดังคำอธิบายต่อไปนี้

ก้าว -น.ระยะทางช่วยยกเท้าย่างไปครั้งหนึ่ง

-ก.ยกเท้าย่างไป (25)

ยก -ก.เอาขึ้นให้สูงจากที่เดิมทั้งโดยตรงและโดยปริยาย(25)

จะเห็นว่าคำกริยา "ก้าว" ก็ต้องทำกริยา "ยก"ด้วย ดังนั้นคำกริยาทั้งสองนี้จึงพอจะใช้แทนกันได้ แม้ว่าความหมายจะไม่ตรงกันนัก แต่ก็พอตีความได้

ใกล้เคียงกัน ปัจจุบันหนังสือหลายเล่มใช้คำว่า "ยก" ในสำนวนนี้ และสำนวนทั้งสองก็มีความหมายเหมือนกันดังคำอธิบายต่อไปนี้

พอก้าวขาใกล้โรง, พอยกขาใกล้โรง -ชักช้าทำให้เสียการ (25)
พอยกขาใกล้โรง-พอจะรำเขาก็เลิก

6. ฟังจุมุกคนอื่นหายใจ-ยืมจุมุกคนอื่นหายใจ

คำที่ต่างกันคือคำกริยา ฟัง และ ยืม คำทั้งสองมีความหมายใกล้เคียงกันดังคำอธิบายต่อไปนี้

ฟัง -ก.อาศัย, พักฟัง (25)

ยืม -ขอสั่งของหรือเงินเป็นต้นมาใช้ชั่วคราว แล้วคืนหรือใช้ให้ภายหลัง (25)

จากคำอธิบายนี้สามารถตีความได้ว่ากริยา "ยืม" ก็ต้องอาศัยหรือ "ฟัง" ผู้อื่น เพราะฉะนั้นคำว่า "ฟัง" และ "ยืม" จึงมีความหมายบางส่วนใกล้เคียงกันสามารถใช้แทนกันได้ แต่ปัจจุบันนิยมใช้คำว่า "ยืม"

สำนวนทั้งสองมีความหมายเหมือนกันดังคำอธิบายต่อไปนี้

ฟังจุมุกคนอื่นหายใจ -อาศัยคนอื่นเสมอ ไม่ช่วยตัวเอง (จ)

ฟังจุมุกคนอื่นหายใจ -ยืมจุมุกคนอื่นหายใจ -ก.อาศัยผู้อื่นมักไม่สะดวก (25)

7. มคแดงเฝ้ามะม่วง-มคแดงเฝ้าหวงมะม่วง

คำที่ต่างกันคือคำกริยา เฝ้า และ เฝ้าหวง คำทั้งสองมีความหมายดังนี้

เฝ้า -ก.เอาใจใส่หรือมุ่งแต่ทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เช่น เฝ้าประตู
เฝ้าขโมย เฝ้าตรองโทษ (25)

เฝ้าหวง -ก.หลบ แอบ ซอน เรน โดยอาศัยสิ่งกำบัง (25)

จากคำอธิบายนี้ จะเห็นว่าคำทั้งสองความหมายไม่เหมือนกันเลย แต่
ถ้าพิจารณาส่วนนี้ให้ดี เราจะเห็นว่าอาการที่ มคแดง "เผ่า" มะม่วงนั้น
มคแดงจะหลบหรือซ่อนอยู่ตามใบซึ่งใช้เป็นที่บังหรือหลบซ่อนอยู่ในพวงมะม่วง ซึ่ง
อาการเช่นนี้ก็ตรงกับกริยา "แฝง" แต่ความหมายของส่วนนี้ตรงกับกริยา "เผ่า"
มากกว่า

การที่สมัยนิยมใช้คำว่า "แฝง" อาจจะเป็นเพราะว่ามีเสียงสัมผัส
กับคำว่า "แดง" ทำให้ส่วนนี้ไพเราะขึ้น

ส่วนทั้งสองมีความหมายเหมือนกันดังนี้

มคแดง เผ่ามะม่วง - ผู้ชายที่คอยติดตามหรือเผ่าดูผู้หญิงอยู่ แต่ไม่มี
โอกาสที่จะได้หญิงนั้น (ก)

-เปรียบกับคนอยู่ไกลที่คอยแลดูหญิงสาวโดยมิได้
มีโอกาสแต่งงานด้วย ความเป็นกลอนมีว่า
"มคแดงแฝงพวงมะม่วงงอม" (จ)

มคแดง เผ่ามะม่วง, มคแดงแฝงพวงมะม่วง - น. ชายที่ปองรักหญิง
บ้านไกลหรือที่อยู่ใกล้กัน
และคอยก่อกันไม่ให้ชาย
อื่นมารัก (๒๕)

๘. หาหวงมาคลองคอก-หาหวงมาผูกคอก

คำที่ต่างกันคือคำกริยา คลอง และ ผูก คำทั้งสองมีความหมายดังนี้

คลอง - ก. เอาของที่เป็นวงหรือวงสวมสิ่งใดสิ่งหนึ่งเข้า เช่น
คลองพวงมาลัย, เอาของที่เป็นวงหรือโค้งเกี่ยวหรือเกี่ยวกัน
เช่น ลูกโซ่คล้องกัน คลองแขน (๒๕)

ผูก - ก. เอาเชือกเป็นต้นสอดคล้องกันให้เกิดเป็นเงื่อน เพื่อทำให้
มันหรือติดต่อกันในตัวหรือกับสิ่งอื่น ๆ (๒๕)

จะเห็นว่าคำทั้งสองมีส่วนของความหมายที่ใกล้เคียงกัน คือ เป็นการเอาของสิ่งหนึ่งไปเกี่ยวเข้ากับอีกสิ่งหนึ่ง ต่างกันที่การ "คล่อง" นั้นจะเกี่ยวกันไว้เฉยๆ อย่างหลวม ๆ แต่การ "ผูก" ต้องทำให้เป็นเนื้อติดกัน

หนังสือต่าง ๆ มักจะใช้คำว่า "คล่อง" แต่ปัจจุบันในภาษาพูดมักจะใช้คำว่า "ผูก" แม้จะยังไม่เป็นที่ยอมรับ แต่ก็ใช้สื่อความหมายใกล้เคียงกัน เพราะเมื่อใช้เป็นสำนวนแล้ว มีความหมายเหมือนกัน ดังคำอธิบายต่อไปนี้

- หาหวงมาคล่องคอ -หาทุกขมาใส่ตัว (จ)
 -ก.รันทหาระผูกพันมาใส่ตน (มักใช้เปรียบเปรยผู้ที่มีคู่ครอง) (25)

2.3 สำนวนที่มีการเปรียบเทียบทำนองเดียวกัน

สำนวนที่มีการเปรียบเทียบทำนองเดียวกัน หมายถึง สำนวน 2 สำนวนที่มีความหมายเหมือนกัน มีถ้อยคำส่วนใหญ่เหมือนกัน จะต่างกันเพียงบางคำเท่านั้น โดยคำที่ต่างกันนั้นจะมีความหมายในเชิงเปรียบเทียบทำนองเดียวกัน เช่น การเปรียบเทียบกับคนและอวัยวะต่าง ๆ ของคน สัตว์ต่าง ๆ ธรรมชาติ และเครื่องดนตรี

สำนวนที่มีการเปรียบเทียบทำนองเดียวกันนี้อาจแบ่งได้เป็น 4 ประเภทคือ

- 2.3.1 สำนวนที่เปรียบเทียบกับคนและอวัยวะต่าง ๆ ของคน
- 2.3.2 สำนวนที่เปรียบเทียบกับสัตว์
- 2.3.3 สำนวนที่เปรียบเทียบกับธรรมชาติ
- 2.3.4 สำนวนที่เปรียบเทียบกับเครื่องดนตรี

2.3.1 สำนวนที่เปรียบเทียบกับคนและอวัยวะต่าง ๆ ของคน หมายถึง สำนวน 2 สำนวนที่มีความหมายเหมือนกัน มีถ้อยคำส่วนใหญ่เหมือนกัน จะต่างกันเพียงบางคำเท่านั้น โดยคำที่ต่างกันนั้นจะเป็นคำที่เปรียบเทียบกับคนหรืออวัยวะต่าง ๆ ของคนต่างกัน ซึ่งจะแยกอธิบายเป็น 2 หัวข้อ คือ

2.3.1.1 ส่วนวนที่มีคำเปรียบเทียบกับคนต่างกัน

2.3.1.2 ส่วนวนที่มีคำเปรียบเทียบกับอวัยวะต่าง ๆ ของคนต่างกัน

2.3.1.1 ส่วนวนที่มีคำเปรียบเทียบกับคนต่างกันได้แก่ส่วนวนต่อไปนี้

ส่วนวนเดิม	ส่วนวนปัจจุบัน
1. <u>ตัว</u> หยา <u>บ</u> เม <u>ีย</u> ค <u>อน</u> (จ, 25)	<u>ชาย</u> หยา <u>บ</u> ห <u>ึง</u> ค <u>อน</u> (25)
2. <u>ผู้</u> คว <u>า</u> ช <u>ี</u> ชา <u>พ</u> ล <u>อย</u> (ส, จ, ฐ)	<u>นาย</u> ว <u>า</u> ช <u>ี</u> ชา <u>พ</u> ล <u>อย</u> (25, ภ)

1. ตัวหยาบเมียคอน-ชายหยาบหึงคอน

คำที่ต่างกันคือ ตัว, เมีย และ ชาย, หึง ส่วนวนเดิมเปรียบเทียบกับ "ตัวเมีย" ซึ่งเป็นคำที่กระชับและได้ความหมายดีกว่า "ชายหญิง" เพราะส่วนวนนี้กล่าวถึงการช่วยกันทำงาน ซึ่งควรเป็นเรื่องของคนในครอบครัวเดียวกันหรือคนที่ เป็นสามีภรรยา กัน ส่วนที่ใช้ "ชายหญิง" นั้นความหมายเป็นกลาง ๆ คือหมายถึงคนทั่วไปไม่ใคร่ระบุว่าเป็นสามีภรรยา กัน หรือไม่ เพราะฉะนั้นความหมายจึงไม่กระชับเท่าที่ควร

สาเหตุที่ปัจจุบันเปลี่ยนมาใช้คำว่า "ชายหญิง" แทน "ตัวเมีย" อาจจะเป็น เพราะเห็นว่า คำว่า "ตัวเมีย" ไม่ค่อยสุภาพก็ได้ แต่อย่างไรก็ตามส่วนวน "ตัวหยาบเมียบอน" ก็ยังมีใช้กันอยู่

ส่วนวนทั้งสองมีความหมายเหมือนกันดังนี้

ตัวหยาบเมียบอน - รวมกันทำมาหากิน (จ)

ตัวหยาบเมียบอน, ชายหยาบหญิงคอน - ช่วยกันทำมาหากินทั้งตัวทั้งเมีย (25)

2. ผู้ควาชีชาพลอย-นายวาชีชาพลอย

คำที่ต่างกันคือ ผู้ และ นาย ส่วนวนเดิมเปรียบเทียบกับ "ผู้ดี" กับ "ชู้ชา" เพราะสมัยก่อนมักเรียกคนที่ เป็นนายว่า "ผู้ดี" อาจเนื่องจากสืบเชื้อสาย

มาจากผู้ใดเก่าหรือเป็นพวกขุนนาง คือคำว่า "ผู้ดี" ในสมัยก่อนใช้ในความหมายว่า คนที่เกิดในตระกูลดี (25) แต่ปัจจุบันคำว่า "ผู้ดี" เราใช้ในความหมายว่า คนที่มีมารยาทดีงาม (25) ซึ่งอาจจะหมายถึงคนที่เกิดในตระกูลดีก็ได้ ดังนั้นปัจจุบันจึงเปลี่ยนมาใช้คำว่า "นาย" แทน ซึ่งก็ตรงกับ ความหมายของคำว่า "ผู้ดี" ที่ใช้ในสำนวนเดิม ที่ต้องการจะหมายถึง "นาย"

สำนวนทั้งสองมีความหมายเหมือนกันดังนี้

ผู้ดีว่าข้าพลอย - พลอยพูดสอดคล้องไปตามคำผู้ใหญ่ หรือผู้เป็นนายพูดแสดงถึงการไม่เจียมตัวว่าตัวเป็นผู้พลอย เห็นท่านว่าอะไรใครก็พลอยว่าบาง (ส)

- นายเขาวากล่าวกัน ตัวเป็นผู้พลอยพลอยว่าคางบาง (จ)

นายว่าข้าพลอย - ก. พลอยพูดสมโรงติเตียนคานายไปด้วย (25)

- If the master says something, the servant will follow (have the same opinion).

Implies lack of own opinion, dependency.

(ภ)

2.3.1.2 สำนวนที่มีคำเปรียบเทียบกับอวัยวะต่าง ๆ ของคนต่างกัน
ได้แก่สำนวนต่อไปนี้

สำนวนเดิม	สำนวนปัจจุบัน
1. เขา <u>เลือด</u> (จ, 93, 25)	เขา <u>เนื้อ</u> (ส, จ, 25)
2. เงยหน้า <u>อาปาก</u> (จ, 25, ๕)	<u>ลิ้ม</u> ตา <u>อาปาก</u> (จ)
3. <u>คี่</u> เนื้อ <u>คี่ใจ</u> (25)	<u>ค็อก</u> คี่ <u>ใจ</u> (25)
4. ปาก <u>ค่อ</u> เราะ <u>ระ</u> (25)	ปาก <u>เป</u> เราะ <u>ระ</u> (จ, 25)
5. พอ <u>แยม</u> ปากก็เห็น <u>โรฟัน</u> (25, จ)	พอ <u>อา</u> ปากก็เห็น <u>ลิ้น</u> ไก่ (25)
6. <u>ไส้</u> เป็น <u>หนอน</u> (จ, 25)	<u>เกลือ</u> เป็น <u>หนอน</u> (จ)
7. <u>หนอ</u> เนื้อ <u>เชอ</u> ไซ (25)	<u>เลือด</u> เนื้อ <u>เชอ</u> ไซ (25, ๕)

1. เขาเลือก-เขาเนอ

คำที่ต่างกันคือคำว่า เลือก และ เนอ ส่วนวนเดิมเปรียบเทียบกับ "เลือก" ปัจจุบันเปรียบเทียบกับ "เนอ" แต่บางครั้งก็พูดรวมกันเป็น "เขาเลือก เขาเนอ" เลือกกับเนอเป็นสิ่งที่อยู่ด้วยกัน และคำ "เลือก" กับ "เนอ" ก็เป็นคำที่เราใช้คู่กันอยู่เสมอ ดังนั้นความหมายของส่วนวนจึงเหมือนกัน ดังคำอธิบายต่อไปนี้

เขาเลือก - ก. ขาคทุน, เสียทรัพย์ไป, เสียหาย, เสียเปรียบ (93)

เขาเนอ, เขาเลือก - ขาคทุน, เสียหาย (๖)

เขาเนอ, เขาเลือก, เขาเลือกเขาเนอ - ก. ขาคทุน เสียทรัพย์ไป

เสียหาย, เสียเปรียบ (25)

เขาเนอ - เสียเปรียบ การพูดหรือทำอะไรก็ตามเมื่อทำให้กลับมากต้อง เสียหายแก่ตนเองแล้ว พูดเป็นส่วนวนว่า "เขาเนอ" (๘)

เหตุที่ปัจจุบันไม่ค่อยพูดกันว่า "เขาเลือก" อาจเป็นเพราะว่าเรามีส่วนวน "ชักเนอ" เลยพูดว่า "เขาเนอ" ให้เหมือนกัน เพราะความหมายเกี่ยวกับการเสียเงินเหมือนกัน และอีกประการหนึ่ง คำว่า "เลือก" อาจจะฟังดูน่ากลัวเกินไปก็ได้

ส่วนวนนี้มีใช้อีกอย่างหนึ่งว่า "เขาเนอเขาหนึ่ง" กาญจนาคพันธุ์ได้อธิบายว่า "หมายความอย่างเดียวกับเขาเนอ แต่ส่วนวนนี้มุ่งไปทางต้องเสียเงินเสียทรัพย์ ดังที่พูดแต่เพียงเขาเนอก็ได้" (๘)

2. เงยหน้าอาปาก-ล้มตาอาปาก

คำที่ต่างกันคือ เงยหน้า และ ล้มตา ส่วนวนเดิมเปรียบกับการ "เงยหน้า" หมายถึงมีฐานะดีขึ้น คงจะดังเกิดจากกริยาอาการของคน ถลฐานะไม่ดีหรือมีทุกข์มักจะมี "ก้มหน้า" แสดงอาการทุกข์อยู่เสมอ ถ้ามีความสุขขึ้นก็จะเชิดหน้าหรือ "เงยหน้า" ได้ แต่ต่อมาพูดกันว่า "ล้มตาอาปาก" อาจจะเห็นวาคำหลังใช้ "ปาก" เพราะฉะนั้น

คำข้างหน้าก็ควรเป็นอวัยวะที่อยู่บนใบหน้า เช่นเดียวกัน ไม่ใช่เปรียบกับใบหน้าทั้งหมด จึงเปลี่ยนมาใช้ "ลุ่มตา"

ส่วนทั้งสองนี้มีความหมายเหมือนกันดังคำอธิบายต่อไปนี้

เงยหน้าอาปาก - คีซัน, รวยซัน (๑)

-ว. มีฐานะคีซันกว่าเดิมพอตัดเทียมเพื่อน (25)

ลุ่มตาอาปาก - ฐานะเริ่มคีซัน (๑)

3. คีเนื้อคีใจ-ค็อกคีใจ

คำที่ต่างกันคือ คำว่า เนื้อ และ อก ส่วนแรกเดิมใช้คำว่า "เนื้อ" คู่กับ "ใจ" ส่วนแรกที่ใช้คำว่า "เนื้อ" คู่กับ "ใจ" มีอยู่มาก เช่น คิกเนื้อทองใจ ไร่เนื้อเชื่อใจวางเนื้อวางใจ ชอบเนื้อเจริญใจ ส่วนแรกเหล่านี้ โสมทัต เทเวศร์ กล่าวว่า ในสมัยรัชกาลที่ 4 ไม่โปรดถือเป็นคำหยาบ¹ คงเป็นค้วยเหตุนี้เองส่วน "คีเนื้อคีใจ" จึงเปลี่ยนเป็น "ค็อกคีใจ" ส่วนส่วนอื่น ๆ อย่างคิกเนื้อทองใจ ไร่เนื้อเชื่อใจ สมัยนี้ก็เอามาใช้กันอีก แต่บางส่วนก็เลิกใช้ไป เช่น วางเนื้อวางใจ ชอบเนื้อเจริญใจ

สำหรับส่วน "คีเนื้อคีใจ" ที่เปลี่ยนเป็น "ค็อกคีใจ" ปัจจุบันใช้กันอีกแบบหนึ่งว่า "คีใจจนเนื้อเตน"

ส่วนทั้งสามนี้มีความหมายเหมือนกันดังนี้

คีเนื้อคีใจ, ค็อกคีใจ - ก. ยินดี, ชอบใจ, ปรารถนาล้มใจ, คีใจมาก (25)

คีใจจนเนื้อเตน - คีใจมาก (๑)

4. ปากคอเราะราย-ปากเปราะเราะราย

คำที่ต่างกันคือคำนาม คอ และคำวิเศษณ์ เปราะ ส่วนนี้เป็นส่วนที่เกี่ยวกับการพูด ของเดิมยกอวัยวะที่เกี่ยวกับการพูดคือ ปากและคอมาเปรียบเทียบ

¹ โสมทัต เทเวศร์, ภาษาหนังสือไทย, (พระนคร : แพร่พิทยา, 2512), หน้า 41.

แต่ต่อมาเปลี่ยนเป็น "ปากเปราะ" คือนำมาเปรียบเทียบกับปากอย่างเคียว และเห็นว่าปากไม่ดี

ส่วนทั้งสองมีความหมายเหมือนกันคือ

ปากคอเราะร้าย, ปากเปราะเราะร้าย -ว.ชอบพูดจาชวนหาเรื่อง
ไม่เลือกหน้า (25)

5. พอแยมปากก็เห็นโรฟัน-พออาปากก็เห็นดินไก่อ

คำที่ต่างกันคือ คำกริยา แยม และ อา และคำนาม โรฟัน กับ ดินไก่อ ส่วนทั้งสองนี้เป็นส่วนที่เกี่ยวกับการพูด ดังนั้นจึงเปรียบเทียบกับ "ปาก" และ อวัยวะต่าง ๆ ที่อยู่ภายในปาก ส่วนแรกใช้คำกริยา "แยม" ซึ่งหมายถึงเผยออก เพียงเล็กน้อย พันเป็นอวัยวะที่อยู่ถัดจากริมฝีปาก เพราะฉะนั้นเมื่อเผยปากเพียงเล็กน้อยก็จะเห็นฟันก่อน ส่วนแรกจึงเปรียบเทียบกับ "โรฟัน" ส่วนส่วนปัจจุบันใช้คำกริยา "อา" ซึ่งหมายถึง เปิดออก การ "อาปาก" ปากจะกว้างกว่า "แยม" เพราะฉะนั้นสิ่งที่เห็นโคซคก็คือ "ดินไก่อ" ส่วนปัจจุบันจึงเปรียบเทียบกับ "ดินไก่อ"

สาเหตุที่เปลี่ยนมาใช้ "พออาปากก็เห็นดินไก่อ" อาจเป็นเพราะต้องการให้ความหมายของหนักแน่นยิ่งขึ้น เพราะถ้าใช้เพียง "พอแยมปากก็เห็นโรฟัน" อาจจะเป็นเรื่องเล็กน้อยเกินไป

ส่วนทั้งสองมีความหมายเหมือนกันคือ

พอแยมปากก็เห็นโรฟัน	} -รู้แต่แรกว่าจะพูดอะไร (จ) -รู้ทันกัน (25)
พอแยมปากก็เห็นโรฟัน	
พออาปากก็เห็นดินไก่อ	

6. ไส้เป็นหนอน-เกคือเป็นหนอน

คำที่ต่างกันคือ คำว่า ไส้ และ เกคือ ส่วนแรกใช้คำว่า "ไส้" ซึ่งเป็นชื่ออวัยวะในร่างกาย โดยมุ่งจะเปรียบเทียบกับคนที่สนิทสนมหรือที่เป็นพวกเดียวกัน

ส่วนสำนวนปัจจุบันเปลี่ยนมาใช้คำว่า "เกลือ" ซึ่งไม่ใช่ชื่ออวัยวะ คงต้องการจะเปรียบกับคนที่ตั้งใจใคร่แต่กลับคิดทรมาย เพราะ "เกลือ" เป็นสิ่งที่ไม่สามารถจะกลายเป็นหนอนได้ หรืออาจจะเปรียบว่าแม้แต่เกลือยังกลายเป็นหนอนได้ คือหมายถึงว่าเกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นภายในตัวของมันเอง

สำนวนทั้งสองมีความหมายเหมือนกันดังนี้

ไล่เป็นหนอน - คนภายในเกิดเป็นศัตรูขึ้นมา คำว่าไล่มีก้ใช้หมายถึง

คนสนิท เช่น สุภามิตวา อยาเห็นชู้ดีกว่าไล่ (จ)

- น. ญาติมิตรหรือเพื่อนร่วมงานที่คิดทรมาย (25)

เกลือเป็นหนอน - เกิดเรื่องเพราะคนภายใน, มีผู้ทรยศภายในเกิดขึ้น (จ)

- น. คนในบ้านหรือพวกเดียวกันคิดคดทรมาย (25)

7. หนอเนื้อเชื้อไข-เลือกเนื้อเชื้อไข

คำที่ต่างกันคือ หนอ และ เลือก ส่วนเดิมใช้คำว่า "หนอ" ซึ่งไม่ใช่ชื่ออวัยวะ แต่ความหมายของคำว่า "หนอ" โดยปริยายหมายถึง เชื้อสายหรือลูก ส่วนปัจจุบันเปลี่ยนมาใช้คำว่า "เลือก" ซึ่งเป็นสิ่งที่อยู่ตามอวัยวะต่างๆ ทั่วร่างกาย ปัจจุบันนิยมใช้สำนวน "เลือกเนื้อเชื้อไข" กันมาก แต่สำนวนทั้ง 2 ก็มีความหมายเหมือนกันคือ

หนอเนื้อเชื้อไข - น. ลูกหลานเหลนเป็นต้น ที่สืบสายโลหิต (25)

เลือกเนื้อเชื้อไข - น. ลูกหลาน (25)

2.3.2 สำนวนที่เปรียบเทียบกับสัตว์ หมายถึงสำนวน 2 ส่วนที่มีความหมาย มีความหมายเหมือนกัน มีถ้อยคำส่วนใหญ่เหมือนกัน จะต่างกันเพียงบางคำเท่านั้น โดยคำที่ต่างกันนั้นจะเป็นคำที่เปรียบเทียบกับสัตว์ต่าง ๆ ซึ่งได้แก่สำนวนต่อไปนี้

สำนวนเดิม	สำนวนปัจจุบัน
1. กระทบแกมเปลาซอน (ส)	ไถ่แกมเปลาซอน (ส,จ,25)
2. กระทบสามขา (25, ส)	กระทบขาเดียว (25, ส, จ)
3. ข้องจันทานา ข้องผาหนาหนาว(25)	ข้องวายนานา ข้องผาหนาหนาว (จ,ภ)
4. ผากเนื้อไว้กับเสือ (จ,25,ภ)	ผากปลาไว้กับแมว (25)
5. ราชสีห์สองตัวอยู่ถ้ำเดียวกันไม่ได้ (จ,25)	เสือ(จระเข้)สองตัวอยู่ถ้ำเดียวกันไม่ได้ (8, 25)

1. กระทบแกมเปลาซอน-ไถ่แกมเปลาซอน

คำที่ต่างกันคือคำว่า กระทบ และ ไถ่ สำนวนเดิมเปรียบเทียบกับ "กระทบ" สำนวนปัจจุบันเปรียบกับ "ไถ่" สำนวนทั้งสองนี้เปรียบกับคนที่มี เดห์เหลี่ยมต่าง ๆ ซึ่งตามธรรมชาติ "กระทบ" เป็นสัตว์ที่มีเดห์เหลี่ยมมากกว่า "ไถ่" ดังคำอธิบายของกาญจนาคพันธุ์ว่า

คำเดิมจะต้องเป็นกระทบ คือมนุษย์จะต้องรู้ธรรมชาติของกระทบ คือว่าเมื่อแก่เข้าแล้วมีเดห์หดมาก จึงนำมาพูดเปรียบกับหญิงที่มีอายุ มากสิ้นแล้ว ก็มีอายุเดห์เหลี่ยมมากเหมือนกระทบแก่ ฉะนั้นที่พูด เพี้ยนจาก "กระทบ" เป็น "ไถ่" ก็เพราะเสียงใกล้เคียงกัน "ไถ่" พูดยสั่นสั่นจึงกลายเป็นไถ่¹

สำนวนทั้งสองมีความหมายเหมือนกันดังนี้

¹กาญจนาคพันธุ์(นามแฝง), สำนวนไทย, (พระนคร : บำรุงสาส์น, 2513), หน้า 58-9.

กระต่ายแกมปลาชอน } -มากไปก็ขยमारयाเลห์เหลี่ยมต่างๆ (ส)
 ไก่แกมปลาชอน }

ไก่แกมปลาชอน

-มีความชำนาญมาก เพราะมีอายุมาก (จ)

-น.หญิงค่อนข้างมีอายุที่มีมารยาและเลห์เหลี่ยม
 มาก และมีกิริยาจัดจ้าน (25)

2. กระต่ายสามขา-กระต่ายขาเดียว

ส่วนทั้งสองนี้ต่างกันที่จำนวนของขากระต่าย ส่วนเดิมว่ามี 3 ขา
 แต่ปัจจุบันว่ามีขาเดียว กาญจนาคพันธุ์ได้อธิบายส่วนนี้ไว้ว่า

ส่วนนี้คงจะแผลงมา "กระต่าย" นั้นไม่ใช่สัตว์ แต่เป็นเครื่อง
 สำหรับขูดมะพร้าว ที่เรียกว่า "กระต่าย" มีขาหน้าขาเดียว.....
 ทางอินเดียมีส่วนแบบเดียวกันนี้ แต่ว่าเป็น "ยี่นกระต่ายสามขา"
 มีเรื่องว่า ชายคนหนึ่งไปลักขากระต่าย คือสัตว์กระต่ายจริง ๆ มา
 ขาหนึ่ง ถูกจับตัวมาชำระ มีกระต่ายที่เหลือขาสามขาเป็นพยาน ชาย
 นั้นให้การว่าไม่ได้ขโมย เขายืนยันว่าธรรมชาติของกระต่ายมีสามขา
 เท่านั้น จึงเกิดเป็นส่วนว่า "ยี่นกระต่ายสามขา"¹

จากคำอธิบายนี้ ทำให้ทราบว่าส่วน "กระต่ายสามขา" มาจากอินเดีย
 สมัยก่อนคงพูดกัน แต่ต่อมาเปลี่ยนเป็น "กระต่ายขาเดียว" อาจจะเปรียบเทียบกับ
 กระต่ายขูดมะพร้าว หรืออาจจะมามีที่มาแบบนิทานของอินเดีย แต่เล่ากันว่าขากระต่าย
 ถูกขโมยไป 3 ขา เหลือขาเดียว ขโมยนั้นก็ยืนยันว่ากระต่ายมีขาเดียว นิทานที่มี
 แก่โครงเรื่องแบบเดียวกันนี้ของไทยก็มีเหมือนกัน เดิมก็เล่ากันว่า กระต่ายเหลือ
 3 ขา แต่ต่อมาก็เล่าว่าเหลือเพียงขาเดียว

¹ เรื่องเดียวกัน, ภาค 2, หน้า 169.

- อย่างไรก็ตามจำนวนทั้งสองก็มีความหมายเหมือนกันดังนี้
- ยืนกระต่ายขาเดียว } - พุกยืนยืนอยู่คำเดียว ไม่เปลี่ยนแปลงผันแปร (ส)
 ยืนกระต่ายสามขา }
- ยืนกระต่ายขาเดียว - เถียงสู้อย่างขาดเหตุผล (จ) (เท่ากับยืนยืน
 เหตุผลของตนอย่างเดียว ไม่ยอมเปลี่ยน-
 ผู้เขียน)
- กระต่ายสามขา }
 กระต่ายขาเดียว } - ว. ยืนกรานไม่ยอมรัย (25)

3. ซื้อจัวหนานา ซื้อผาหน้าหนาว-ซื้อควายหนานา ซื้อผาหน้าหนาว

คำที่ต่างกันคือคำว่า จัว และ ควาย ส่วนวลเดิมเปรียบกับ "จัว"
 ส่วนวลปัจจุบันเปรียบกับ "ควาย" จัวและควายเป็นสัตว์เลี้ยงไว้ใช้แรงงานซึ่ง
 พบเห็นได้ทั่วไปในชนบท ใช้ในการไถนา แต่อาจจะเป็นเพราะในปัจจุบันมักจะใช้
 ควายมากกว่าจัว ปัจจุบันจึงมักเปรียบกับ "ควาย"

จำนวนทั้งสองมีความหมายเหมือนกันดังนี้

ซื้อจัวหนานา ซื้อผาหน้าหนาว - ก. ซื้อของไม่คำนึงถึงกาลเวลาย่อมได้

ของแพง, ทำอะไรไม่เหมาะกับกาลเวลา

ย่อมได้รับความเคียดครอน (25)

ซื้อควายหนานา ซื้อผาหน้าหนาว - ทำอะไรไม่ถูกกาลละยอมเสียหายเกินจำเป็น

-To make a purchase at the wrong

moment, i.e. when there is the

greatest demand for the respective

commodities, and the price will

be high.

หมายเหตุ คำว่า "จัว" ปัจจุบันเขียน "จิว"

4. ฝากเนื้อไว้กับเสือ-ฝากปลาไว้กับแมว

สำนวนทั้งสองทางกันที่การเปรียบเทียบ สำนวนเดิมเปรียบเทียบกับเสือ ซึ่งกินเนื้อสัตว์เป็นอาหาร สำนวนปัจจุบันเปรียบเทียบกับแมว ซึ่งกินปลาเป็นอาหาร เสือและแมวเป็นสัตว์ที่มีลักษณะคล้ายกัน แต่เสือเป็นสัตว์ป่าที่ดุร้าย แมวเป็นสัตว์เลี้ยงในบ้าน สมัยก่อนอาจจะมุ่งเปรียบเทียบให้เห็นว่าน่ากลัว หรือสมัยก่อนอาจจะพบเห็นเสือไต่สายกว่าสมัยนี้ สมัยนี้เห็นแต่แมวที่อยู่ในบ้าน จึงเปรียบเทียบกับแมว

สำนวนทั้งสองมีความหมายเหมือนกันดังนี้

ฝากเนื้อไว้กับเสือ	}	-ให้ระวังเสือจะกินเนื้อเสีย (จ)
ฝากเนื้อไว้กับเสือ		-ก.ฝากสิ่งใดสิ่งหนึ่งไว้กับคนที่ชอบสิ่งนั้น ย่อม
ฝากปลาไว้กับแมว		สูญหายได้ง่าย ใจวางใจคนที่ไม่ควรใจวางใจ
- (25)

5. ราชสีห์สองตัวอยู่ถ้ำเดียวกันไม่ได้-เสือ(จระเข้)สองตัวอยู่ถ้ำเดียวกันไม่ได้

สำนวนทั้งสามนี้ทางกันที่การเปรียบเทียบ สำนวนเดิมเปรียบเทียบกับราชสีห์ซึ่งเป็นเจ้าป่า ปัจจุบันเปรียบเทียบกับเสือ ซึ่งเป็นสัตว์ป่าที่ดุร้ายพอ ๆ กับราชสีห์ และบางทีก็เปรียบเทียบกับจระเข้ ซึ่งเป็นสัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำที่ดุร้าย สัตว์ทั้งสามชนิดนี้อาศัยล่าเหยื่อและตามธรรมชาติของมัน มันจะเป็นใหญ่ในถ้ำเพียงตัวเดียว จะมีคู่แข่งกันไม่ได้

คำว่า "ราชสีห์" เป็นคำเรียกสัตว์ในนิยายที่มีลักษณะคล้ายสิงโต การใช้คำว่าราชสีห์ในสำนวนนี้ให้ความรู้สึกว่ามีอำนาจมีอิทธิพลมาก เพราะราชสีห์เป็นสัตว์ที่มีลักษณะเช่นนั้น แต่ที่เปลี่ยนเป็นเสือหรือจระเข้ให้ความรู้สึกในเรื่องนี้น้อยลง ที่นิยมพูดกันอาจจะเป็นเพราะว่าเสือ และจระเข้ เป็นสัตว์จริง ๆ ที่พบเห็นได้ ไม่ใช่สัตว์ในนิยายอย่าง "ราชสีห์" คำที่นิยมพูดกันมากที่สุดก็คือคำว่า "เสือ" คงจะเป็นเพราะเป็นคำพยางค์เดียวพยางค์เดียว

สำนวนทั้งสามมีความหมายเหมือนกันดังนี้

ราชสีห์สองตัวอยู่ถ้ำเดียวกันไม่ได้ - คนอำนาจเท่ากันมักรวมกันอยู่
ที่เดียวกันไม่ได้ (จ)

เสือสองตัวอยู่ถ้ำเดียวกัน - คนเก่งอย่างเดียวกันอยู่ใน
ที่เดียวกัน (จ)

ราชสีห์สองตัวอยู่ถ้ำเดียวกันไปไกล }
เสือสองตัวอยู่ถ้ำเดียวกันไม่ได้ }
จระเข้สองตัวอยู่ถ้ำเดียวกันไม่ได้ }
น. คนที่มีอำนาจหรืออิทธิพลพอกัน
อยู่รวมกันไม่ได้ (25)

2.3.3 สำนวนที่เปรียบเทียบกับธรรมชาติ หมายถึงสำนวน
2 สำนวนที่มีความหมายเหมือนกัน มีถ้อยคำส่วนใหญ่เหมือนกัน จะต่างกันเพียง
บางคำเท่านั้น โดยคำที่ต่างกันนั้นจะเป็นคำที่เปรียบเทียบกับธรรมชาติ ซึ่งได้แก่
สำนวนต่อไปนี้

สำนวนเดิม	สำนวนปัจจุบัน
1. คนรักใหญ่เท่ารอยตีนเสือ- คนขงคนเบือกวางเท่าเสือ ลำแพน (ส)	คนรักเท่าแผ่นหนัง คนขงเท่าแผ่นเสือ (ส, จ, 25, ก)
2. โคนกล้วยอย่าใจหนอ (จ, ส, ก)	{ ตักหนามอย่าใจหนอ (จ, 25) { ตักไม้อายใจหนอ (ก)
3. ฆากวายเป็นคายนเกดือ (จ)	ฆากวายเป็นคายนพริก (จ, ส, ก, 25)
4. ตักน้ำรดหัวสาก (25, ส, ก)	ตักน้ำรดหัวตอ (จ, 25)
5. ผีไม่มีศาล (ส, 25)	เจ้าไม่มีศาล (สมภารไม่มีวัด) (จ, 25)
6. ผนส่งฟ้า ปลาส่งหนอง (ส, 25)	ผนส่งฟ้า ปลาส่งน้ำ (จ)
7. ไม้หลักปักชกวาย (จ, 25)	ไม้หลักปักเลน (จ, 25, ส)
8. รอยเอ็ดเจ็ดหัวเมือง (25)	รอยเอ็ดเจ็ดย่านน้ำ (จ, 25, ส)
9. หัวหวานถนนเปรี้ยว (ส, จ)	ปากหวานถนนเปรี้ยว (จ, 25)

1. คนรักใหญ่เท่ารอยตีนเสือ คนชังคนเบื่อกวางเท่าเสื้อดำแพน-คนรักเท่าผืนหนัง
คนชังเท่าผืนเสือ

สำนวนทั้งสองนี้ต่างกันที่การเปรียบเทียบในส่วนแรก สำนวนเดิมเป็นคำกลอนจากตำนานเมืองเงินยางเชียงแสน¹ ไม่เชิงเป็นสำนวนนัก แต่ก็เป็นต้นตอของสำนวนที่ใช้กันในปัจจุบัน แต่การเปรียบเทียบต่างกันไป ของเดิมเปรียบเทียบคนรักใหญ่เท่า "รอยตีนเสือ" ซึ่งไม่ใหญ่มากนัก สำนวนปัจจุบันเปรียบกับ "ผืนหนัง" ซึ่งไม่ทราบว่าเป็นหนังสัตว์ชนิดใด แต่ก็ใหญ่กว่ารอยตีนเสือ เป็นแน่ สำนวนนี้เปรียบเทียบคนรักว่ามีน้อย ซึ่งถ้าเปรียบกับ "รอยตีนเสือ" แบบโบราณจะชัดเจนกว่า เพราะถ้าเปรียบกับ "ผืนหนัง" ไม่ทราบว่าขนาดของผืนหนังนั้นเล็กหรือใหญ่ขนาดไหน และส่วนหลังที่เปรียบว่าคนชังเท่า "ผืนเสือ" ก็ไม่ทราบว่าขนาดเล็กใหญ่เพียงใด แต่ของโบราณระบุว่า "เสื้อดำแพน" ทำให้ทราบว่าใหญ่ขนาดไหน แต่อย่างไรก็ตาม สำนวนปัจจุบันก็เป็นสำนวนที่สั้นและกระชับกว่ามาก

สำนวนทั้งสองมีความหมายเหมือนกันดังนี้

คนรักใหญ่เท่ารอยตีนเสือ -

คนชังคนเบื่อกวางเท่าเสื้อดำแพน

คนรักเท่าผืนหนัง คนชังเท่าผืนเสือ

คนรักเท่าผืนหนัง คนชังเท่าผืนเสือ

-คนรักเราน้อยแต่มั่นคง

เกลียดเรามีมาก (๘)

-คนรักมีน้อย คนชังมีมาก (25)

-People that love you amount to a leather. People that hate you amount to a carpet. In this parallel the leather is considered to be a small piece.

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 182.

ตามข้ออธิบายไว้ว่าส่วนนี้มีปัจจุบันคือ "คนรักเท่าผืนหนัง คนชังเท่าผืนเสื่อ" นั้น เราไม่ทราบว่า "ผืนหนัง" และ "ผืนเสื่อ" มีขนาดเท่าใด เพราะฉะนั้นจึงมีบางท่านตีความว่าขนาดของผืนหนังและผืนเสื่อควรจะเท่า ๆ กัน ดังที่อาจารย์เจือ สตะเวทิน อธิบายไว้ดังนี้

คนรักเท่าผืนหนัง คนชังเท่าผืนเสื่อ - มีคนรักกับคนชังเท่า ๆ กัน (จ)

2. โคนกถวยอย่าไวหนอ - ตักหนาม(ไม้)อย่าไวหนอ

ส่วนทั้งสองเปรียบเทียบต่างกันคือ ส่วนแรกเปรียบกับการ "โคนกถวย" ส่วนปัจจุบันเปรียบกับการ "ตักหนาม" และ "ตักไม้"

ส่วนแรกเปรียบเทียบโคชคเงินตรงที่ระบุชนิดของต้นไม้คือคนกถวยไวกวย และเปรียบเทียบกับธรรมชาติของคนกถวยซึ่งขยายพันธุ์โดยการแตกหน่อ ถ้าจะทำลายคนกถวยให้หมดไปก็ต้องทำลายหน่อของมันด้วย แต่ส่วนปัจจุบันที่เปรียบเทียบกับ "ตักไม้" ไม่ค่อยชัดเจนนัก เพราะไม่ได้ระบุว่าเป็นชนิดใด แต่ก็พอตีความได้ ส่วนที่เปรียบกับการ "ตักหนาม" นั้นเข้าใจยาก เพราะ "หนาม" เป็นส่วนที่อยู่ตามลำต้นและกิ่งก้านของต้นไม้บางชนิด และไม่เกี่ยวกับ "หน่อ" เลย แต่อาจจะตีความว่า "หนาม" คือ "เสี้ยนหนาม" ซึ่งหมายถึงศัตรูที่ใกล้ และ "หน่อ" ก็อาจจะหมายถึงลูกได้ ก็อาจจะมาตีตรึกของฆาตุฆวย เพราะส่วนนี้มีชื่อว่า "ขาพ้ออย่าไวลูก"

ส่วนทั้งสามมีความหมายเหมือนกันคือ

โคนกถวยอย่าไวหนอ - ถ้าเอาหน่อไว หน่อก็เจริญโตขึ้นอีก ไข่ตลอด ถึงการทำลายต่างคนพาดสันคานโก่งต่าง ๆ (ส)

-ปราบพ้อทองปราบลูกกถวย (จ)

ตักหนามอย่าไวหนอ - เมื่อปราบศัตรูแล้วอย่าเลี้ยงลูกศัตรู (จ)

-ก. ทำลายให้ถึงต้นคอ (25)

ตักไม้อย่าไวหนอ - เมื่อจะทำลายอะไรแล้วก็ต้องทำลายให้หมด อย่าให้สิ่งนั้นหลงเหลืออยู่ ซึ่งอาจจะเป็นอันครายต่อไปได้ (ก)

3. ผาควายเสียคายเกลือ-ผาควายเสียคายพริก

สำนวนทั้งสองนี้ต่างกันที่ สำนวนเดิมเปรียบเทียบกับ "เกลือ" สำนวนปัจจุบันเปรียบเทียบกับ "พริก"

สำนวนเดิมเปรียบเทียบกับเกลือเพราะ การเก็บรักษาเนื้อสัตว์ต่างๆ ให้อยู่นาน วิธีที่ดีที่สุดคือการทำเค็มแล้วตากแห้งไว้ ซึ่งเป็นวิธีที่ใช้กันมาแต่โบราณจนถึงปัจจุบัน แต่เหตุใดสำนวนปัจจุบันจึงเปลี่ยนมาเป็น "พริก" ไม่ทราบ อาจเป็นเพราะคนปัจจุบันไม่ได้นึกถึงการเก็บรักษาอาหาร แต่นึกถึงการทำอาหารแทน อาหารไทยอย่างหนึ่งที่ทุกคนรู้จักกันดี คือ แกงเผ็ด ซึ่งต้องใช้พริก ทั้ง "เกลือ" และ "พริก" เป็นของถูกเมื่อเปรียบกับ "เนื้อควาย" ซึ่งแพงมาก ถ้ามีวแต่เสียคายของถูก "เนื้อควาย" ซึ่งเป็นของแพงก็อาจจะเสียไปควาย

สำนวนทั้งสองมีความหมายเหมือนกันดังนี้

ผาควายเสียคายเกลือ -ทำงานใหญ่แต่ไม่ยอมลงทุนเท่าที่ควร (จ)

ผาควายเสียคายพริก -ทำงานใหญ่อย่าเสียคายของเล็ก (จ)

-ทำงานใหญ่โตแตกฉวมคเปลือก ไม่ยอมใช้

จายมาก งานก็เสียหรือไม่ก็เลยไม่กล้าทำ(ส)

ผาควายอย่าเสียคายพริก -ก. คำการใหญ่ไม่ควรตระหนี่ (25)

4. ตักน้ำรดหัวสาก-ตักน้ำรดหัวตอ

สำนวนทั้งสองนี้ต่างกันที่สำนวนเดิมเปรียบเทียบกับ "สาก" สำนวนปัจจุบันเปรียบเทียบกับ "ตอ"

ทั้ง "สาก" และ "ตอ" เป็นสิ่งที่ไม่มีชีวิตไม่มีความรู้สึก และลักษณะของสาก และตอ เป็นแท่งตันไม่สามารถจะซังน้ำไว้ได้ ไม่ว่าจะตักน้ำรดอย่างไร น้ำก็ไหลไปหมด เก็บใจไม่ได้และไม่รู้สึกอะไรทั้งสิ้น เหตุใดจึงเปลี่ยนจาก "สาก" เป็น "ตอ" ไม่ทราบ อาจจะเป็นเพราะลักษณะคล้าย ๆ กัน จึงนำมาใช้แทนกัน และอาจจะเป็นเพราะสมัยนี้ถือว่าคำว่า "สาก" เป็นคำหยาบก็ได้ แต่หนังสือเก่าๆ ใช้คำว่า "สาก" กันมาก

ส่วนทั้งสองมีความหมายเหมือนกันคือ

ตักน้ำรดหัวเสา - วาดาวแนะนำสั่งสอนไม่ได้ผล เปรียบเหมือน
ตักน้ำรดไปที่หัวเสา มีแต่จะไหลไปหมด (ส)

-To get water and pour it on the pistle,
i.e. Waste pains for nothing. (ภ)

ตักน้ำรดหัวคอ - สอนไม่ได้ประโยชน์ (จ)

ตักน้ำรดหัวเสา }
ตักน้ำรดหัวคอ } -ก. แนะนำพร่ำสอนเท่าไรก็ไม่ได้ผล (25)

5. ผีไม่มีศาล-เจ้าไม่มีศาล

ส่วนทั้งสองต่างกันที่ส่วนเดิมเปรียบกับ "ผี" ส่วนฉบับปัจจุบันเปรียบ
กับ "เจ้า" คำว่า "ผี" และ "เจ้า" มีความหมายต่างกันคือ

ผี - น. สิ่งที่มีมนุษย์เชื่อว่าเป็นสภาพลึกลับ มองไม่เห็นตัว แต่อาจจะ
ปรากฏเหมือนมีตัวคนได้ อาจให้คุณหรือโทษได้ มีทั้งดีและร้าย (25)

เจ้า - เทพเจ้า เทพารักษ์ (25)

ความหมายของคำทั้งสองที่ยกมานี้ ยกมาเฉพาะความหมายที่ใช้ในส่วนนี้
เท่านั้น จะเห็นว่าคำทั้งสองมีความหมายต่างกัน แต่ก็มีลักษณะคล้ายกันอยู่ คือ ทั้ง "ผี"
และ "เจ้า" ก็เป็นสิ่งลึกลับเหมือนกัน มองไม่เห็นตัวแต่อาจจะปรากฏตัวได้เหมือนกัน
โดยทั่วไปถือว่า "เจ้า" มักจะให้คุณมากกว่าโทษ ส่วน "ผี" จะให้โทษมากกว่าคุณ

เดิมส่วนทั้งสองอาจจะใช้หมายถึง ผี และ เจ้า จริง ๆ เพราะเรา
ยังมีความเชื่อเรื่องผีและเจ้าอยู่ จะเห็นว่าตามบ้านต้องสร้างศาลให้เจ้าหรือผีอยู่
หรือตามที่ทั่ว ๆ ไปก็มีศาลเจ้า และเมื่อเอาส่วนนี้มาเปรียบกับคน การจะใช้
คำว่า "ผี" หรือ "เจ้า" อาจจะขึ้นอยู่กับบุคคลที่เรากล่าวถึง ถ้าเป็นคนดีนั้นนับถือ
ก็อาจจะใช้คำว่า "เจ้า" ถ้าเป็นคนไม่ดีก็อาจจะใช้คำว่า "ผี" แต่สมัยนี้ก็นิยมใช้
คำว่า "เจว" มากกว่า "ผี"

สำนวนทั้งสองมีความหมายเหมือนกันคือ

ผีไม่มีศาล -ไม่มีบ้านเรือนอยู่ (ส)

-ไม่มีที่อยู่เป็นหลักแหล่ง (25)

เจ้าไม่มีศาล -เจ้าจริงเปรียบกับเจ้าที่ศาล คือเจ้าไม่มีวังอยู่ (จ)

เจ้าไม่มีศาล สมภารไม่มีวัด -น.ผู้ไม่มีที่อยู่เป็นหลักแหล่ง (25)

6. ฝนสั่งฟ้า ปลาสั่งหนอง -ฝนสั่งฟ้า ปลาสั่งน้ำ

คำเปรียบเทียบกับที่ต่างกันคือ คำว่า "หนอง" และ "น้ำ" สำนวนเดิมใช้ว่า "ปลาสั่งหนอง" คำว่า "หนอง" ในที่นี้คือหนองน้ำ ตามธรรมชาติเมื่อฝนตกหนัก ปลาก็โคดขึ้นมาจากบ่อหรือหนองเดิมเพื่อจะหาแหล่งน้ำใหม่ การที่ฝนตกหนักมากเรามักจะเชื่อกันว่าฝนจะตกเป็นครั้งสุดท้าย คือตกหนักมากราวกับว่าจะไม่ตกอีกแล้ว จึงเรียกกันว่า "ฝนสั่งฟ้า" "สั่ง"ในที่นี้คือ สั่งลา ส่วนปลาที่โคดขึ้นมาจากหนองน้ำก็คงจะไม่มีทางกลับไปสูหนองเดิมได้อีก อาจจะถูกจับไปหรืออาจจะตายอยู่แถวปากบ่อ หรือโชคก็อาจพบหนองน้ำใหม่ "ปลาสั่งหนอง" ก็แสดงว่าปลาจะไม่อยู่ในหนองนั้นอีกแล้ว

สำนวนปัจจุบันเปลี่ยนเป็น "ปลาสั่งน้ำ" คงไม่ได้มุ่งที่การสั่งลาสถานที่ แต่เป็นการสั่งล่าน้ำในหนองเก่า ซึ่งก็ตีความได้เช่นเดียวกัน

สำนวนนี้มีพดกกันอีกแบบหนึ่งว่า "น้ำสั่งฟ้า ปลาสั่งฝน" ซึ่งใช้คำสลับกับสำนวนข้างบน และค่อนข้างจะตีความลำบากเพราะตามปกติ ฝนตกลงมาจากฟ้า ฝนก็ควรจะถูกฟ้า และปลาก็ถูกกับน้ำ แต่อย่างไรก็ตามสำนวนทั้งสามก็มีความหมายเหมือนกัน

ฝนสั่งฟ้า ปลาสั่งหนอง -สั่งเสียเป็นครั้งสุดท้าย (ส)

ฝนสั่งฟ้า ปลาสั่งน้ำ -ฝนตกจากฟ้า ปลาขึ้นจากน้ำ (จ)

ฝนสั่งฟ้า ปลาสั่งหนอง } -สั่งเสียเป็นครั้งสุดท้าย, ทำการอันใดที่เป็นสิ่ง
น้ำสั่งฟ้า ปลาสั่งฝน } สำคัญเพื่อไว้อาลัยก่อนจากไป (25)

น้ำสั่งฟ้า ปลาสั่งฝน -การที่ตองจากกันไป (ส)

7. ไม้หลักปักชี่ควาย-ไม้หลักปักเลน

คำเปรียบเทียบที่ต่างกันคือคำว่า "ชี่ควาย" และ "เลน" คำทั้งสองมีความหมายต่างกัน แต่ก็มีลักษณะคล้ายกัน "เลน" ก็คือดินเหลว ๆ "ชี่ควาย" ก็มีลักษณะเหลวเหมือนกับเลน ส่วนนั้นเปรียบไม้ที่ปักในชี่ควายหรือเลนว่าไม่คอยมั่นคง ก็คือเปรียบกับคุณสมบัติของชี่ควายหรือเลนที่มีลักษณะเหลว เพราะฉะนั้นความหมายของทั้งสองส่วนจึงไม่ต่างกัน เหตุที่สมัยนี้เปลี่ยนมาใช้ "เลน" อาจจะเป็นเพราะสมัยนี้พบเห็น "เลน" ใ้ได้ง่ายกว่า "ชี่ควาย"

ส่วนทั้งสองมีความหมายเหมือนกันดังนี้

ไม้หลักปักชี่ควาย	}	-ไม่ตรง (๑)
ไม้หลักปักเลน		
ไม้หลักปักชี่ควาย	}	-ว.โลเล, ไม่แน่นอน (25)
ไม้หลักปักเลน		
ไม้หลักปักเลน		-โลเล, ไม่แน่นอน, ไม่เที่ยงธรรม (๘)

8. รอยเอ็ดเจ็คหัวเมือง-รอยเอ็ดเจ็คยานน้ำ

คำเปรียบเทียบที่ต่างกันคือ "หัวเมือง" และ "ยานน้ำ" คำทั้งสองมีความหมายต่างกันแต่เป็นคำกล่าวถึงสถานที่เหมือนกัน สมัยก่อนนิยมเรียกจังหวัดต่าง ๆ ที่อยู่ไกลว่า "หัวเมือง" แต่ปัจจุบันจะเรียกว่า "ต่างจังหวัด" ไม่ใช่คำว่า "หัวเมือง" แล้ว ส่วนนั้น"รอยเอ็ดเจ็คหัวเมือง" จึงหายไปควย แต่ส่วน "รอยเอ็ดเจ็คยานน้ำ" ยังนิยมใช้กันอยู่ ส่วนนั้นอาจจะเกิดจากการเดินทางสมัยก่อนมักจะเดินทางทางน้ำ สมัยนี้แม้จะมีถนนแต่การเดินทางหลายแห่งก็ยังใช้ทางน้ำอยู่

ส่วนนั้นมีใช้กันอีกหลายแบบ เช่น "เจ็คยานน้ำ" "เจ็ครอยยานน้ำ" แต่มีความหมายเหมือนกันคือ

- รอยเอ็ดเจ็คหัวเมือง } -ว.ทั่วทุกแห่งหน (25)
 รอยเอ็ดเจ็คยานน้ำ }
 เจ็คยานน้ำ -เที่ยวไปทั่ว (จ)
 เจ็ครอยยานน้ำ -ท่องเที่ยวไปทุกหนทุกแห่ง (ส)

9. หัวหวานกันเปรี้ยว-ปากหวานกันเปรี้ยว

สำนวนนี้เดิมเปรียบเทียบกับผลไม้อื่นๆ คำว่า "หัว" ความปกติผลไม้อื่นๆ ส่วนหัวมักจะหวานกว่าส่วนก้น นอกจากไม่หวานแล้วยังอาจจะเปรี้ยวอีกด้วย สำนวน "หัวหวานกันเปรี้ยว" นี้ นำมาเปรียบเทียบกับคนพูด คนที่พูดเพราะเรามีสำนวนว่า "ปากหวาน" อยู่แล้ว เพราะฉะนั้นสำนวน "หัวหวานกันเปรี้ยว" จึงเปลี่ยนเป็น "ปากหวานกันเปรี้ยว"

สำนวนทั้งสองมีความหมายเหมือนกันคือ

- หัวหวานกันเปรี้ยว -พูดดีแต่ใจไม่ดี (จ)
 -ไม่ซื่อสัตย์ ไม่ซื่อตรงคงที่ สับปลับ กลัดกลอกไม่จริงใจ (ส)
 ปากหวานกันเปรี้ยว -ปากอย่างหนึ่งใจอย่างหนึ่ง, ปากพูดดีใจคิดร้าย(จ)
 -ก.พูดจาอ่อนหวานแต่ไม่จริงใจ (25)

2.3.4 สำนวนที่เปรียบเทียบกับเครื่องดนตรี หมายถึง สำนวน 2 สำนวนที่มีความหมายเหมือนกัน มีถ้อยคำส่วนใหญ่เหมือนกัน จะต่างกันเพียงบางคำเท่านั้น โดยคำที่ต่างกันนั้นจะเป็นคำที่เปรียบเทียบกับเครื่องดนตรี ซึ่งได้แก่สำนวนต่อไปนี้

สำนวนเดิม	สำนวนปัจจุบัน
1. ไม่มีปี่มกลอง (ส,25)	ไม่มีปี่มขลุ่ย (25)
2. ราไม้คี่โทษปี่พาทย์ (ส,จ,ภ) ราขลุ่ยโทษพาทย์ (25)	ราไม้คี่โทษปี่โทษมกลอง (25,จ)

1. ไม่มีปีกกลอง-ไม่มีปีกขลุ่ย

คำเปรียบเทียบที่ต่างกันคือคำว่า "กลอง" และ "ขลุ่ย" ทั้งสองคำเป็นชื่อเครื่องดนตรีเหมือนกัน แม้จะเป็นเครื่องดนตรีคนละชนิด แต่สำนวนนี้มุ่งเปรียบเทียบที่เสียงของเครื่องดนตรี เพราะฉะนั้นจึงไม่ทำให้ความหมายของสำนวนเปลี่ยนไป แต่ไม่ทราบว่าเหตุใดปัจจุบันจึงนิยมใช้คำว่า "ขลุ่ย" แทน "กลอง" อาจเป็นเพราะระยะหลังการแสดงละครดงละครใช้ขลุ่ยและขลุ่ยเป็นต้นนำก็ได้

สำนวนทั้งสองมีความหมายเหมือนกันดังนี้

ไม่มีปีกกลอง - ทำหรือพูดขึ้นมาโดยไม่มีเหตุผล, อะไรที่เกิดขึ้นเงิบๆ
เฉย ๆ โดยไม่มีเหตุผล(ส)

ไม่มีปีกกลอง }
ไม่มีปีกขลุ่ย } -ก.ไม่มีเค้า (25)

2. รำไม้ตีโหม่งฟ้าตย์, รำชิวโหม่งทากย์-รำไม้ตีโหม่งโทษกลอง

คำเปรียบเทียบที่ต่างกันคือ "โหม่งฟ้าตย์", "ทากย์" และ "โหม่ง-กลอง" ส่วนแรกเดิมเปรียบเทียบกับ "โหม่งฟ้าตย์" เพราะการรำจะใช้ "โหม่งฟ้าตย์" เป็นหลัก "โหม่งฟ้าตย์" คือเครื่องประโคมมีโหม่งเป็นหลัก คือโหม่งกลองใหญ่ ตะโพน ระนาดของวง ฯลฯ (25) การที่สำนวนปัจจุบันเปลี่ยนมาใช้ "โหม่ง-กลอง" ก็ไม่ต่างกันเท่าใดนัก เพราะโหม่งฟ้าตย์จะมีโหม่งเป็นหลักและกลองก็เป็นหลักรองลงมา

ส่วนสำนวน "รำชิวโหม่งทากย์" นั้นอาจจะนำไปเปรียบเทียบกับการเล่นโขน เพราะการเล่นโขนต้องรำตามบททากย์ แต่ที่ปัจจุบันนิยมใช้สำนวน "รำไม้ตีโหม่งโทษกลอง" อาจจะเป็นเพราะการรำคำว่า "โหม่ง" 2 ครั้งทำให้มีจังหวะในการพูดคือ

สำนวนทั้งสามมีความหมายเหมือนกันดังนี้

รำไม้ตีโหม่งฟ้าตย์ - ตัวเองทำไม้ตี ทำไม้ถูก หรือทำผิดแล้วไม่รู้
หรือไม่ยอมรับว่าตัวผิดกลับไปชี้ไปโทษเอา
คนอื่น (ส)

-คนชอบใส่ความคนอื่น (จ)

- Dancing not well, blaming the Piphat.

i.e Put the blame on others.

Note : The Piphat refers to the orchestra.

(ภ)

รำไม้คี่โหม่ปี่โหม่กลอง -ทำไม้คี่โหม่สิ่งแวคล้อม (จ)
 รำไม้คี่โหม่ปี่โหม่กลอง } -ก.ทำไม้คี่หรือทำฉิ่งแล้วไม่รับฉิ่ง กลับโหม่
 รำข้าวโหม่พากย์ } ฉ้อน (25)

2.4 ส่วนที่มีการเพิ่มคำ คัดคำ และลำดับคำใหม่

ส่วนที่มีการเพิ่มคำ คัดคำ และลำดับคำใหม่ หมายถึง ส่วน 2 ส่วน ที่มีความหมายเหมือนกัน มีการเปรียบเทียบแบบเดียวกัน มีการใช้คำส่วนใหญ่เหมือนกัน แต่จะต่างกันที่การเพิ่มคำ หรือ คัดคำ หรือลำดับคำใหม่ ส่วนในข้อนี้แบ่งได้เป็น 3 ประเภทคือ

2.4.1 ส่วนที่ต่างกันที่การเพิ่มคำ

2.4.2 ส่วนที่ต่างกันที่การคัดคำ

2.4.3 ส่วนที่ต่างกันที่การลำดับคำใหม่

2.4.1 ส่วนที่ต่างกันที่การเพิ่มคำ หมายถึง ส่วน 2 ส่วน ที่มีความหมายเหมือนกัน มีการเปรียบเทียบแบบเดียวกัน ส่วนเดิมใช้คำน้อย ส่วนปัจจุบันจะเพิ่มคำเข้าไปอีก ได้แก่ส่วนต่อไปนี้

ส่วนเดิม	ส่วนปัจจุบัน
1. ชักหน้า (93, 25)	ชักสี่หน้า (ทั่วไป)
2. ปีกแข็ง (ส, จ)	ปีกกลาชาแข็ง (ส, จ, 25, ก)
3. สองนม (93, 25, ส)	นมสองสี่ (ทั่วไป)

1. ชักหน้า-ชักสีหน้า

สำนวนเดิมใช้ว่า "ชักหน้า" สำนวนปัจจุบันใช้ "ชักสีหน้า" เพิ่มคำ"สี" เข้าไป แต่คำ "สี" คำนี้ นำมาประสมกับคำ "หน้า" เป็น "สีหน้า" หมายถึง อารมณ์ที่ปรากฏทางหน้า (25) คำว่า "สีหน้า" เป็นคำที่ใช้ทั่วไปอยู่แล้ว จึงนำมาใช้เป็นส่วนว่า "ชักสีหน้า" ส่วนสำนวน "ชักหน้า" ปัจจุบันไม่ค่อยใช้ อาจเป็นเพราะไปใช้คำเหมือนกับสำนวน "ชักหน้าไม่ถึงหลัง" ซึ่งมีความหมายคนละอย่าง อาจทำให้เข้าใจสำนวน"ชักหน้า"ผิดไปได้

สำนวนทั้งสองมีความหมายเหมือนกันคือ

ชักหน้า -ก.ทำสีหน้าโกรธไม่พอใจ (93, 25)

ชักสีหน้า -ทำสีหน้าโกรธไม่พอใจ (ทั่วไป)

2. ปึกแข็ง-ปึกกล้าขาแข็ง

สำนวนเดิมใช้ว่า "ปึกแข็ง" สำนวนปัจจุบันใช้ "ปึกกล้าขาแข็ง" เพิ่ม คำว่า "กล้า" และ "ขา" เข้าไปตรงกลาง อาจเป็นเพราะต้องการให้มีสัมผัสคล้องจองกัน

สำนวนทั้งสองมีความหมายเหมือนกันคือ

ปึกแข็ง, ปึกกล้าขาแข็ง -เจริญวัยเติบโตจนสามารถที่จะทำอะไรได้เอง
สำนวนนี้เอานกมาเปรียบ คือลูกนกโตจน

ปึกแข็งแล้วก็บินได้ มักใช้ในทางพูดประชด(ส)

ปึกแข็ง -เติบโตแล้ว (จ)

ปึกกล้าขาแข็ง -มีอายุและความสามารถขึ้น (จ)

-ก.พึ่งตัวเองได้, เป็นคำที่ผู้ใหญ่มักใช้กล่าว

เชิงคำหิทธิเตียนผู้น้อย (25)

-คนที่พอจะเลี้ยงตัวเองได้แล้วไม่ต้องพึ่งพาคนอื่น

เวลาพูดจะมีสำเนียงประทุคแฝงอยู่ด้วย (ก)

3. สองนม-นมสองสี

สำนวนเดิมใช้ "สองนม" สำนวนปัจจุบันใช้ "นมสองสี" การที่ปัจจุบันเปลี่ยนมาใช้สำนวน "นมสองสี" อาจจะเป็นเพราะสำนวนเดิมใช้คำไม่ตรงกับลักษณะของภาษาไทย ทำให้เข้าใจยาก คือใช้คำว่า "นม" เป็นลักษณนามโดยไม่มีคำนามมาข้างหน้า ที่ถูกควรใช้คำว่า "นม" เป็นคำนามมาข้างหน้าและหาคำลักษณนามมาเติมข้างหลัง อย่างในสำนวนปัจจุบันว่า "นมสองสี" เป็นสำนวนที่เข้าใจง่ายและถูกลักษณะภาษาไทย

สำนวนทั้งสองมีความหมายเหมือนกันคือ

สองนม - ว. มีอายุแล้ว หมายถึงคนที่มีนมหงอกบ้างแล้ว (93,25)

- นมหงอกแล้ว เป็นผู้ใหญ่มากแล้ว คือนมสีคำเปลี่ยนเป็นสีขาวแล้ว (ส)

นมสองสี - นมหงอกแล้ว (ทั่วไป)

2.4.2 สำนวนที่ต่างกันที่การตัดคำ หมายถึงสำนวน 2 สำนวนที่มีความหมายเหมือนกัน มีการเปรียบเทียบแบบเดียวกัน สำนวนเดิมใช้คำมาก สำนวนปัจจุบันจะตัดคำออกไป ซึ่งได้แก่สำนวนต่อไปนี้

สำนวนเดิม	สำนวนปัจจุบัน
1. ก. ข ไม่กระตึกหู (จ,25,ส)	ไม่กระตึกหู (ทั่วไป)
2. กระตึกขี้คัมน์ (25)	กระตึก (25, ทั่วไป)
3. พระมาลัยมาโปรด (25,ส)	พระมาโปรด (ทั่วไป)
4. พรากตูกนถกตูกกา (จ,25)	พรากตูกนถกตูกกา (25)
5. รอนรับรอนเร (ล,93,25)	เรรอน, รอนเร (93,25)
6. เลีซรัคเสียบเปรี๊ยบ (ส)	เสียบเปรี๊ยบ (93, 25)
7. เอาปูนหมายหัว (จ,25,ส)	หมายหัว (25, ทั่วไป)

1. ก ข ไม่กระตักหู-ไม่กระตักหู

สำนวนเดิมใช้ "ก ข ไม่กระตักหู" เพราะต้องการเน้นเรื่องกรอ่านหนังสือ จึงเอาพยัญชนะ 2 ตัวแรกในภาษาไทยมาใช้พูดเป็นสำนวนด้วย แต่สมัยนี้คัดออกไป อาจจะเป็นเพราะสำนวนยาวเกินไป และปัจจุบันอาจนำสำนวนนี้ไปใช้ในเรื่องอื่น ๆ นอกจากการอ่านหนังสือด้วย

สำนวนทั้งสองมีความหมายเหมือนกันคือ

- * ก ข ไม่กระตักหู -ไม่รู้นักอ่านไม่ออก เขียนไม่ได้ (ส)
- ก ข ไม่กระตักหู -อ่านหนังสือไม่ออก (จ)
- ก ข ไม่กระตักหู(กขอ) -ว.เรียนหนังสือแล้วไม่รู้ อ่านไม่ออกเขียนไม่ได้ (25)
- ไม่กระตักหู -อ่านไม่ออก เขียนไม่ได้ หรือฟังอะไรไม่รู้เรื่อง เช่น ภาษาอังกฤษ ไม่กระตักหู (ทั่วไป)

2. กระตักขี้มัน-กระตัก

สำนวนเดิมใช้ "กระตักขี้มัน" ปัจจุบันใช้ "กระตัก" คงเป็นเพราะต้องการพูดให้สั้นเขา นอกจากจะต้องการเน้นจริง ๆ จึงจะพูดเต็ม ๆ ว่า "กระตักขี้มัน" แต่สำนวนทั้งสองก็มีความหมายเหมือนกันดังนี้

- กระตัก -ว.ตระหนี่ ขี้เหนียว (25)
- กระตักขี้มัน -ว.ตระหนี่มาก (25)
- กระตัก -โดยทั่วไปใช้ในความหมายว่าตระหนี่ ขี้เหนียว นักเรียนนิยมใช้สำนวนนี้ว่าครูที่ให้คะแนนน้อยว่า "กระตัก" หมายถึง ขี้เหนียวคะแนน และความหมายกำลังจะเปลี่ยนไปเป็น ใจร้าย เพราะครูใจร้ายให้คะแนนน้อย (ทั่วไป)

*หมายเหตุ โบราณออกเสียงเป็น กอ-ขอ จึงใส่รูปวรรณยุกต์โทไว้ด้วย

3. พระมาลัยมาโปรด-พระมาโปรด

สำนวนเดิมใช้ "พระมาลัยมาโปรด" ปัจจุบันคัดให้สั้นเหลือเพียง "พระมาโปรด" เท่านั้น อาจจะเป็นเพราะว่า สมัยนี้ไม่ค่อยมีใครรู้เรื่อง "พระมาลัย" ก็ได้ ที่มาของสำนวน "พระมาลัยมาโปรด" นั้น กาญจนาคพันธุ์ได้อธิบายไว้ดังนี้

มูลของสำนวนมาจากคัมภีร์มาลัยสูตร ที่มีเรื่องพระมาลัย มหาเถระมีอิทธิฤทธิ์ลงไปเมืองนรก ทำลายเครื่องลงโทษสัตว์นรก เช่น ทูบหม้อทองแดงให้แตกสัตว์นรกได้เป็นสุขขึ้น มาลัยสูตรนี้สมัยโบราณแต่งเป็นกลอนสวดเรียกว่า "สวดมาลัย" เคยใช้สวดในพิธีแต่งงาน สวดให้คู่บ่าวสาวฟัง¹

ส่วนสำนวน "พระมาโปรด" ก็คงมาจากสำนวน "พระมาลัยมาโปรด" นี้เอง แต่คำว่า "พระ" ในสำนวน "พระมาโปรด" ไม่จำเป็นต้องหมายถึงพระมาลัย อาจจะมีหมายถึงพระสงฆ์ทั่ว ๆ ไปก็ได้ เพราะตามปกติ "พระ" ก็เป็นตัวแทนของผู้ที่มีความเมตตากรุณาอยู่แล้ว

สำนวนทั้งสองมีความหมายเหมือนกันดังนี้

- พระมาลัยมาโปรด - ผู้มีอำนาจหรือผู้ใดหรืออะไรมาช่วยให้พ้นจากความทุกข์หรือความเดือดร้อนอย่างแสนสาหัส ได้ความสุขสำราญขึ้น (ส)
- น. ผู้ที่มาช่วยเหลือในยามที่กำลังตกทุกข์ได้ยากได้ทันท่วงที (25)
- พระมาโปรด - เปรียบบุคคลหรือสิ่งที่มาช่วยให้พ้นทุกข์ว่าเหมือน "พระมาโปรด" (ทั่วไป)

¹ เรื่องเดียวกัน, ภาค 2, หน้า 42.

4. พรากตุนกตุนกตุนกา-พรากตุนกตุนกกา

สองสำนวนนี้ต่างกันเพียงเล็กน้อยเท่านั้น คือสำนวนเดิมใช้ "พรากตุนกตุนกตุนกา" มีคำกริยา 2 คำ คือ "พราก" และ "ตุน" แต่ปัจจุบันใช้คำกริยา "พราก" เพียงคำเดียว สำนวนเดิมนั้นใช้คำกริยา "ตุน" เพื่อให้คล้องจองกับ "ตุนก" แต่ปัจจุบันอาจจะเห็นว่ายาวเกินไปจึงพูดเพียง "พรากตุนกตุนกกา" เท่านั้น

สำนวนทั้งสองมีความหมายเหมือนกันคือ

พรากตุนกตุนกตุนกา -ทำบาปเรื่องให้เขาจากกัน (จ)

พรากตุนกตุนกตุนกา } -ก.ทำให้ลูกพลัดพรากจากพ่อแม่ (25)

พรากตุนกตุนกกา }

5. รอนรับรอนเร-เรอรอน, รอนเร

สำนวนเดิมใช้ว่า "รอนรับรอนเร" แต่ปัจจุบันคัดให้สั้นเข้าจนกลายเป็นคำประสมธรรมดาไม่เป็นสำนวน อาจกล่าวได้ว่าสำนวน "รอนรับรอนเร" เลิกใช้ไปแล้ว กาญจนาคพันธุ์ได้กล่าวถึงที่มาของสำนวนนี้ไว้ดังนี้

มูลของสำนวนมาจากวิธีทำเคล็ดเกี่ยวกับทารกที่คลอดใหม่

หมอคำแย เอาทารกใส่กระดุงรอน พูดว่า "สามวันลูกผี สี่วัน

ลูกคน ลูกของใครเอาไปเน้อ" รอนเรไปมาแล้วก็มีผู้รับทารกไป

ดังนั้นจึงเกิดมีสำนวน "รอนรับรอนเร"¹

เหตุที่ปัจจุบันไม่ใช้สำนวน "รอนรับรอนเร" อาจจะเป็นเพราะว่าประเพณีที่เอาทารกใส่กระดุงรอนไม่นิยมทำกันแล้ว สำนวนนี้จึงหายไป เหลือแต่คำ เรอรอน, รอนเร แต่ความหมายของสำนวนและคำเหล่านี้ก็เหมือนกันดังคำอธิบายต่อไปนี้

¹ เรื่องเดียวกัน, ภาค 2, หน้า 185.

- รอนรับรอนเร -เรร้อนไป เทียวไปไม่อยู่เป็นที่ เทียวไป ๆ มา ๆ
ไม่อยู่ที่ใดเป็นหลักแหล่ง (ส)
- รอนรับรอนเร -ว.เตร็คเตรไปมา (93, 25)
- เรร้อน, รอนเร -ก.เทียวเตรไปไม่เป็นกำหนดที่ทาง (25)
- เรร้อน -ก.เทียวเตรไปไม่เป็นกำหนดที่ทาง (93)
- รอนเร -ก.เทียวไปมา, ซักเซไป (93)

6. เสียดเสียเปรียบ-เสียเปรียบ

สำนวนเดิมใช้ "เสียดเสียเปรียบ" ปัจจุบันคัดให้สั้นเหลือเพียง "เสียเปรียบ" ซึ่งเป็นคำประสมธรรมดาไม่เป็นสำนวน การที่คัดให้สั้นอาจจะเพื่อไม่ให้เสียเวลาพูด หรืออาจจะเป็นเพราะเรามีสำนวน "เอารักเอาเปรียบ" ซึ่งคล้าย ๆ กันอยู่ ถ้าใช้ "เสียดเสียเปรียบ" อีกอาจจะทำให้สับสนได้

สำนวนนี้มีความหมายดังนี้คือ

- เสียดเสียเปรียบ -เสียเปรียบ อยู่ในฐานะที่ต่ำกว่า คอยกว่า ไม่
เท่าเทียมกัน ฯลฯ "รัด" หมายถึง บีบ คั้น
กด ซ้ำ ถูกบังคับให้อยู่ในอำนาจ (ส)
- เสียเปรียบ -ก.แพเปรียบ (93, 25)

7. เอาปูนหมายหัว-หมายหัว

สำนวนเดิมใช้ "เอาปูนหมายหัว" ปัจจุบันคัดให้สั้นเหลือเพียง "หมายหัว" กาญจนาคพันธุ์ได้อธิบายที่มาของสำนวนนี้ไว้ดังนี้

ประเพณีคลอดบุตรของไทยโบราณมีว่า ถ้าเด็กคลอดออกมาตาย หมอตำแยหรือผู้ใหญ่จะเอาปูนหรือมินหม้อแถมไว้ ทั้งนี้เพื่อว่าถ้าคลอดบุตร คนใหม่ มีปานแดงหรือปานดำคืดตัวมา ก็จะมีรูปร่างที่ตายนั้นมาเกิดใหม่ ตรงที่หม้อตำแยก็เอาปูนหรือมินหม้อแถมหน้าผากไว้ จะแถมเพื่ออะไร ไม่ทราบ จะเป็นเคล็ดหรือจะเป็นลัทธิของหม้อตำแยก็ได้ เพราะ

หมอคำแยอาจจะมีลัทธิวิธีของคนแตกต่างกันไป¹

การที่ปัจจุบันพูดสั้น ๆ เพียง "หมายหัว" อาจจะเป็นเพราะประเพณี "เอาปูนหมายหัว" เลิกใช้แล้ว

ส่วนวาทังสองมีความหมายดังนี้

- เอาปูนหมายหัว - เชื่อว่าจะเป็นคนไม่ดี เชื่อแน่ว่าเอาดีไม่ได้(ส)
- จ้องตาไว้, คิดไว้ดวงหน้าจะจับผิด (จ)
- ก. ถูกอาฆาตไว้, คาคโทษไว้, เชื่อแน่ว่าจะเป็นไป
 ความที่คาคหมายไว้ (25)
- หมายหัว - ก. ทราน้ำไว้, จำหน้าไว้ (25)

จากคำอธิบายความหมายของส่วนวาทังสองข้างบนนี้ แม้จะไม่ตรงกันนัก แต่สรุปได้ว่าส่วนวาทังสองมีความหมายไปในทางคาคการลวงหน้าว่าบุคคลที่เรา "เอาปูนหมายหัว" หรือ "หมายหัว" ไว้จะไม่ดี และเชื่อว่าจะเป็นเช่นนั้นแน่ ซึ่งความหมายที่ 1 กับความหมายที่ 4 ข้างบนนี้ถือว่าตรงกัน เพราะ "ทราน้ำ" ก็มีความหมายว่าประมาทหน้าเอาไว้ว่าจะไม่ดี ส่วนความหมายที่ 2 ให้ความหมายเลยไปถึงการคอยจับผิดคอย และความหมายที่ 3 เพิ่มความหมาย ถูกอาฆาตกับ คาคโทษเข้าไปด้วย

2.4.3 ส่วนวาทังที่ต่างกันที่การลำดับคำใหม่ หมายถึงส่วนวาทัง 2 ส่วนวาทังที่มีความหมายเหมือนกัน มีการเปรียบเทียบแบบเดียวกัน ใช้ถ้อยคำเหมือนหรือใกล้เคียงกัน แต่จัดลำดับต่างกัน ได้แก่ส่วนวาทังต่อไปนี้

ส่วนวาทังเดิม	ส่วนวาทังปัจจุบัน
1. คัดคนไฟ (25)	คัดไฟคนลม (จ, 25)
2. นำส่งฟ้า ปลาส่งฝน(ส, 25, ก)	ฝนส่งฟ้า ปลาส่งน้ำ (จ)
3. ผอนสั้นสั้นยาว (25, ฐ)	ผอนสั้นผอนยาว (จ, 25)

¹ เรืองเดียวกัน, ภาค 2, หน้า 572-3.

1. ตัดคนไฟ-ตัดไฟคนลม

สำนวนเดิมใช้ "ตัดคนไฟ" ปัจจุบันใช้ว่า "ตัดไฟคนลม" ที่เปลี่ยนมาใช้เช่นนี้ อาจจะเป็นเพราะสำนวนเดิมสั้นไป ใจความไม่ชัดเจน จึงลำดับคำใหม่คือเน้นว่าให้ "ตัดไฟ" ไม่ใช่ "ตัดคนไฟ" แล้วเพิ่มคำว่า "ลม" เป็นการอธิบายให้ชัดเจนมากขึ้นว่าตัดไฟที่ไหน บางที่ใช้ว่า "ตัดไฟหัวลม"

สำนวนทั้งสองมีความหมายเหมือนกันดังนี้

ตัดคนไฟ - ก. ตัดสิ่งที่เป็นเหตุไม่ให้ลุกลามต่อเนื่องไป (25)

ตัดไฟคนลม - ก. ตัดคนเหตุเพื่อไม่ให้เหตุการณ์ลุกลามต่อไป (25)

ตัดไฟหัวลม - แก้ไขเหตุการณ์เสียแต่แรกเริ่ม (จ)

2. น้ำสั่งฟ้า ปลาสั่งฝน - ฝนสั่งฟ้า ปลาสั่งน้ำ¹

สำนวนเดิมใช้ "น้ำสั่งฟ้า ปลาสั่งฝน" ปัจจุบันเปลี่ยนเป็น "ฝนสั่งฟ้า ปลาสั่งน้ำ" ซึ่งสำนวนปัจจุบันน่าจะใช้คำใดตรงความหมายกว่า เพราะฝนเป็นสิ่งที่ตกจากฟ้า เมื่อตกมากจึงเปรียบเหมือน "ฝนสั่งฟ้า" ปลาเป็นสัตว์น้ำ เมื่อฝนตกก็จะกระโดดออกมาจากบ่อน้ำเก่า จึงเปรียบว่า "ปลาสั่งน้ำ"

3. นอนฝันสั้นยาว-นอนฝันนอนยาว

สำนวนเดิมใช้ "นอนฝันสั้นยาว" เป็นสำนวนที่มีคำคู่กลางคือคำที่ 2 และ 3 สัมผัสกันแต่สำนวนปัจจุบันเปลี่ยนมาใช้ "นอนฝันนอนยาว" โดยตัดคำว่า "ฝัน" ออกไป และใช้คำว่า "นอน" ซ้ำอีกคำหนึ่ง สำนวนทั้งสองมีจำนวนคำเท่ากัน และมีคำคล้องจองกันเหมือนกัน สาเหตุที่เปลี่ยนมาใช้ "นอนฝันนอนยาว" อาจจะเป็นเพราะจังหวะในการออกเสียงดีกว่า เพราะเวลาออกเสียง จะเน้นหนักที่คำ "สั้น" และ "ยาว" ส่วนคำว่า "นอน" ก็ไม่เน้น สำนวน "นอนฝันนอนยาว" จึงมีจังหวะ เบา-หนัก-เบา-หนัก สลับกัน ส่วนสำนวน "นอนฝันสั้นยาว" ควรเน้นที่คำ "นอน" และ

¹ คำอธิบายเพิ่มเติมที่ข้อ 6 ในข้อ 2.3.3 หน้า 69.

"สั้น" กับ "ยาว" แต่คำว่า "ผอน" อยู่ต้นสำนวนในตำแหน่งที่ไม่เน้น คำว่า "สั้น" ก็อยู่ในตำแหน่งที่ไม่เน้น ทำให้อ่านออกเสียงลำบาก แม้ว่าสำนวน "ผอนต้นสั้นยาว" จะให้ความหมายชัดเจนกว่า ก็คือความหมายอยู่ที่คำ "ผอนต้น" แต่ปัจจุบันก็ไม่นิยมใช้กัน

สำนวนทั้งสองมีความหมายเหมือนกันคือ

ผอนต้นสั้นยาว, ผอนสั้นผอนยาว -ก. ประนีประนอมกัน, อะลุ่มอล่วยกัน (25)

ผอนต้นผอนยาว -อะลุ่มอล่วย, ประนีประนอม (จ)

สถาบันวิทยบริการ
วาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 3

สำนวนที่มีการเปลี่ยนแปลงความหมาย

สำนวนที่มีการเปลี่ยนแปลงความหมาย หมายถึงสำนวนที่ปัจจุบันมีความหมาย
ผิดไปจากความหมายที่เคยใช้มาก่อน ซึ่งความหมายในปัจจุบันอาจจะเปลี่ยนไปเป็นคนละ
ความหมาย หรืออาจจะมีความหมายตรงข้ามกับสำนวนเดิม รวมทั้งอาจจะมีความหมาย
แฉกต่าง หรือมีความหมายขยายกว้างขึ้นด้วย

สำนวนที่มีการเปลี่ยนแปลงความหมาย อาจแบ่งได้เป็น 4 ประเภทคือ

- 3.1 ความหมายเปลี่ยนเป็นความหมายอื่น
- 3.2 ความหมายตรงข้ามกับความหมายเดิม
- 3.3 ความหมายแฉกต่าง
- 3.4 ความหมายขยายกว้างขึ้น

3.1 ความหมายเปลี่ยนเป็นความหมายอื่น

ความหมายเปลี่ยนเป็นความหมายอื่น หมายถึงสำนวนที่ปัจจุบันมีความ
หมายเปลี่ยนไปเป็นคนละเรื่องกับความหมายเดิม ซึ่งความหมายที่เปลี่ยนไปนั้นอาจจะ
ไม่เกี่ยวข้องกับความหมายเดิมเลย หรืออาจจะมีความหมายเดิมอยู่บ้าง สำนวนที่มี
ความหมายเปลี่ยนเป็นความหมายอื่น อาจแบ่งได้เป็น 2 ประเภทคือ

3.1.1 ความหมายไม่เกี่ยวข้องกับความหมายเดิม หมายถึงสำนวน
ที่มีการเปลี่ยนแปลงความหมายและความหมายที่เปลี่ยนแปลงมานั้น ไม่เกี่ยวข้องกับความ
หมายเดิมเลย ซึ่งได้แก่สำนวนต่อไปนี้

สำนวน	ความหมายเดิม	ความหมายปัจจุบัน
1. กินไข่ (แดง)	หวังเอาเงิน, ใต้คะแนนศูนย์(ส)	ใจอะไรเป็นเค้นยอดเยี่ยม(ส)
2. เขาเลือด	คิดเป็นนิสัยประจำ (ส)	ขาดทุน, เสียทรัพย์สินไป(93,25,จ)
3. ชักโย	พูดติดต่อกันเรื่อยไม่หยุดปาก(ส)	บงการอยู่เบื้องหลัง(ส,25)
4. คีตลูกคิด(รางแกว)	ทำคอบแทนให้สาสม (25)	คิดถึงผลที่จะได้ทางเดียว(25,จ)
5. แดกหัก	รูปร่างใหญ่โตมาก (ก)	เด็กขาด นอนอน(ก, 25)
6. ทรอทะแ	เข้าไปเกี่ยวของทั้ง ๆ ที่ไม่มีหน้าที่ (25)	อาการสาหัส, เหน็ดเหนื่อย(ทั่วไป)
7. เป่าปี่	สูบผืน (ส,25)	ร้องไห้ (25)
8. เปรี๊ยะ	ไม่ชอบพอกัน(ก), ท่าทางขิงขิง (ส)	ผู้หญิงที่แต่งตัวเก่ง จัดจ้าน(ก,ส)
9. ฝ่าตีนเท่าฝ่าหอย	เด็กที่เดินมีเสียงดัง (ส)	ยังเป็นเด็กทารก(จ,25)
10. พลิกแผ่นดิน	เปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ในระบบการปกครอง(25)	อาการที่ตามหาเท่าไร ๆ ก็ไม่พบ (25)
11. มาเหนือเมฆ	มาหรือปรากฏขึ้นโดยไม่คาดหมาย (25)	มีความคิดหรือชั้นเชิงเหนือผู้อื่น (25)
12. แมวมอง	กองทหารที่หน้าที่คอยเหตุ (93, 25)	ผู้ค้นหาที่หาคนสวยหรือมีความสามารถมาเป็นดารา (ทั่วไป)
13. ไล่ไล่	ไล่ทำเป็นไม่รู้ (93)	หากความไม่สบายผู้อื่น (25)
14. หนูเห็ดเบ็ดไก่	ยาแก้โรคกษัย คือแห้วหนู ตีนเบ็ด ไบมะคำไก่ ไบชุมเห็ด (ส)	อาหารประเภทเนื้อสัตว์ (ทั่วไป)
15. อระอระ	หวงหน้าหวงหลัง (93,25)	ใหญ่ผิดปกติ (25)
16. อีหอย	ยุโรป,ฝรั่ง (93,25)	ทำนองเดียวกัน แบบเดียวกัน(25)
17. จูหน้าผาคั่ง	มันคง,มันมี (93,8)	มากมายคับคั่ง (25)

1. กินไข่แดง

ความหมายเดิม - กินไข่ หมายถึง หวังเอาเงิน "ไข่" มุ่งถึงไข่ปลา ตาม
 ธรรมดาไข่ปลาอยู่ในพุงปลา และมีรสอร่อยกว่าเนื้อปลา
 คนที่คบใครเพื่อประสงค์เงินจึงพูดว่าเพื่อกินไข่ ส่วนมากมักใช้
 กับชายที่รักหญิงเพื่อหวังเอาเงิน เช่น รักลูกสาวเศรษฐี
 หรือแม่ยายเศรษฐีนี้ เป็นต้น (ส)

- กินไข่ หรือ กินไข่แดง หมายถึง ไค้คะแนนศูนย์ เป็นส่วน
 ของนักเรียน คือเวลาครูตรวจคำตอบของนักเรียน ไข่ดินสอบ
 ชนิดหนึ่งข้างหนึ่งเป็นสีแดง ข้างหนึ่งเป็นสีน้ำเงิน
 ถ้าตอบผิดไม่ไค้คะแนน ไข่ข้างสีแดงเขียนเลขศูนย์ ตัวเลขศูนย์
 นั้นมักเขียนรูปร่างเหมือนลูกไข่ ใครไค้คะแนนศูนย์จึงว่ากันว่า
 "กินไข่" หรือ "กินไข่แดง" (ส)

ความหมายปัจจุบัน - กินไข่แดง หมายถึง ใครที่ไค้คดีไค้อะไรเป็นเด่นยอดเยี่ยม
 เหมือนไข่แดงที่อยู่ในไข่ขาว (ส)

ส่วน "กินไข่" หรือ "กินไข่แดง" นี้ มีความหมายเดิมอยู่ 2 ความหมาย
 คือความหมายที่ว่า "หวังเอาเงิน" ซึ่งสมัยนี้ไม่ใช่กันแล้ว อาจจะเป็นเพราะมีสำนวนอื่น
 ไข่แทน เช่น สำนวน "ตกถึงชาวสาว" ส่วนความหมายว่า "ไค้คะแนนศูนย์" ปัจจุบันก็ไม่
 ค่อยได้ยินนักเรียนใช้กัน อาจจะเป็นเพราะว่าปัจจุบันนี้ระบบการ เรียนเปลี่ยนไปใช้ระบบ
 หน่วยกิต มีการให้คะแนนเป็นเกรด ส่วนความหมายปัจจุบันที่หมายถึง "ไค้คดี ไค้อะไร
 เป็นเยี่ยม" มักนำไปใช้ในทางชู้สาว หมายถึงชายที่ไค้หญิง อาจจะมีหมายไปในทางหลอก
 ดวงด้วย แต่ก็ยังมีความหมายหลักว่าไค้สิ่งที่เป็นเยี่ยม อย่างไรก็ตามสำนวนนี้ปัจจุบันใช้
 กันน้อยมาก ต่อไปอาจจะเลิกใช้ก็ได้

2. เข้าเลือด

ความหมายเดิม - หมายถึงเข้าไปอยู่ในสายเลือด เป็นส่วนหมายความว่า ติด
 เป็นนิสัยประจำ เช่นในบทละครพูดเรื่องบ่วงมารของศรีอยุธยา
 ใจว่า "ดิฉันขอการเข้าสมาคมในฝูงคนเสียจริง ๆ จนเป็น

ของเข้าเลือดเสียแล้ว" (๘)

- ความหมายปัจจุบัน - ก.ขาดทุน, เสียทรัพย์สินไป, เสียหาย, เสียเปรียบ (93,25)
- ขาดทุน, เสียหาย (๑)

สำนวน "เข้าเลือด" ที่หมายถึง ตัดเป็นนิสัยประจำ ปัจจุบันไม่มีใครใช้แล้ว ส่วนใหญ่จะนำสำนวน "เข้าเลือด" มาใช้ในความหมายเดียวกับ "เข้าเนื้อ" ที่หมายถึงขาดทุน, เสียทรัพย์สินไป เสียหาย เสียเปรียบ บางครั้งก็ใช้รวมกันว่า "เข้าเลือดเข้าเนื้อ" แต่ส่วนใหญ่จะนิยมใช้สำนวน "เข้าเนื้อ" มากกว่าสำนวน "เข้าเลือด"

3. ซักไซ

- ความหมายเดิม - หมายถึง พุดตักตอกันเรื่อยไม่หยุดปาก (๘)
ความหมายปัจจุบัน - หมายถึง สิ่งหรือของการอยู่เบื้องหลัง (๘)
- ก.บงการอยู่เบื้องหลัง (25)

สำนวน "ซักไซ" ที่ใช้ในความหมายเดิม คือหมายถึงพุดตักตอกันเรื่อยไม่หยุดปาก ปัจจุบันไม่มีที่ใช้ และแม้ในสมัยก่อนก็มิใช่เพียงบางแห่งเท่านั้น กาญจนาคพันธุ์ได้ ยกตัวอย่างว่ามีใช้ในหนังสือลัทธิวิทยาเรื่องหาแตมรอมแตม ซึ่งมีข้อความตอนหนึ่งว่า "ถ้าหยุดปากสักเพียงสองอึดใจก็จะได้อึดเขาเป็นโอกาสดีที่เข้าไปเสียพันแบ้เจ้ากรรม แต่หลอนหยุดปากไม่ถึงครึ่งอึดใจซักไซอีกแล้ว"¹

ส่วนสำนวน "ซักไซ" ที่หมายถึง สิ่งหรือของการอยู่เบื้องหลัง กาญจนาคพันธุ์ได้อธิบายถึงที่มาของสำนวนนี้ไว้ดังนี้

ซักไซเข้าใจว่าจะมาจากการมหรสพบางอย่าง เช่น หุ่นและหนังตะลุง ที่มีสายใยซักไซให้เคลื่อนไหว จะให้เคลื่อนไหวอย่างไรอยู่ที่คนซักไซ คำ "ซักไซ" จึงมาใช้เป็นสำนวน หมายถึงการสิ่งหรือของการอยู่เบื้องหลัง²

ปัจจุบันยังมีผู้ใช้สำนวน "ซักไซ" กันอยู่เสมอ

¹ กาญจนาคพันธุ์, (นามแฝง), สำนวนไทย, (พระนคร: บำรุงสาสน์, 2513) หน้า 274.

² เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

4. คีตลลुकคิต (รางแกว)

ความหมายเดิม - คีตลลुकคิต หมายถึงทำคอบแทนให้สาสม (25)

ความหมายปัจจุบัน - คีตลลुकคิต - ก. คำวณผลได้ผลเสียหรือกำไรขาดทุนอย่าง
ละเอียด (25)

คีตลลुकคิตรางแกว - ก. คิดถึงผลที่จะไต่ทางเดียว (25)

- คิตรวย (จ)

สำนวนนี้พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน 2525 ได้แยกเป็น 2 สำนวน คือ
สำนวน "คีตลลुकคิต" และ "คีตลลुकคิตรางแกว" สำนวน "คีตลลुकคิต" นั้น ได้ให้ความ
หมายไว้ 2 อย่าง คือ หมายถึงทำคอบแทนให้สาสม ซึ่งถือว่าเป็นความหมายเดิม
เพราะในปัจจุบันไม่มีใครใช้แล้ว ส่วนใหญ่ใช้กันแต่ความหมายที่หมายถึงการคำนวณ
ผลได้ผลเสีย ส่วนสำนวน "คีตลลुकคิตรางแกว" หมายถึง คิดแต่ทางใดอย่างเดียว

สำนวนทั้ง 2 นี้ มักจะใช้กันสับสน คือส่วนใหญ่ มักจะใช้สำนวน "คีตลลुकคิต"
ในความหมายว่า คิดถึงผลที่จะไต่ทางเดียว เช่นเดียวกับสำนวน "คีตลลुकคิตรางแกว"
รวย

5. แตกหัก

ความหมายเดิม - รูปร่างใหญ่โตมาก (ก)

ความหมายปัจจุบัน - เกิดขาด ตกลงแน่นอน (ก)

- ว. เกิดขาดถึงที่สุดไม่ข้างใดข้างหนึ่งเป็นใครคู่กัน เช่น
รบชั้นแตกหัก เจรจาชั้นแตกหัก ฉาดฉานถึงที่สุดไม่มีอะไร
คลุมเครือ เช่น พุดแตกหัก (25)

สำนวน "แตกหัก" ที่ใช้ในความหมายว่า รูปร่างใหญ่โต มีใช้ในสมัยรัชกาล
ที่ 5 ซึ่งโสมทัต เทเวศร์ ได้ยกตัวอย่างจากพระราชหัตถเลขาตอนหนึ่งว่า

ทหารการัด ออฟ ออเนอกำปุะนี่ที่ 1 แตรร้างได้อูกรมารวักมัยักษ์
มีนบยาญชี้ทหาร เอินตรวจทหารแล้ว ทหารเดินนานหนา มันเป็นทหาร
แตกหักจริง ๆ เอินกาวยาว ๆ งวมที่สุด¹

¹โสมทัต เทเวศร์, เกร็ดภาษาหนังสือไทย, (พระนคร: แพร่พิทยา,
2512) หน้า 108.

ปัจจุบันนี้สำนวน "แตกหัก" ที่หมายถึงรูปร่างใหญ่โต ไม่มีที่ไ้แล้ว ปัจจุบันใช้กันแต่ความหมายว่าเลิกขาด ดังคำอธิบายความหมายข้างบนนี้

6. ทะรอตะแรร

ความหมายเดิม - ก. เข้าไปเกี่ยวข้องกับ ๗ ที่ไม่มีหน้าที (25)

ความหมายปัจจุบัน - อาการสาหัส โดดจะตาย, เหน็ดเหนื่อย (ทั่วไป)

สำนวน "ทะรอตะแรร" ที่ใช้ในความหมายว่าเข้าไปเกี่ยวข้องกับ ๗ ที่ไม่มีหน้าที ปัจจุบันไม่เคยได้ยินใครใช้ กลับมาใช้ในความหมายว่า อาการสาหัส โดดจะตาย หรือเหน็ดเหนื่อย ซึ่งเป็นความหมายเดียวกับ "ร่อแร่" เช่น คนที่ประสบอุบัติเหตุ อาการสาหัส ก็เรียกกันว่าอาการ "ร่อแร่" หรือ "ทะรอตะแรร" แต่ส่วนใหญ่นิยมใช้ "ร่อแร่" มากกว่า นอกจากนั้นคนที่ทำงานหนักเหน็ดเหนื่อย หรือคนที่เจ็บไข้ได้ป่วย อาจจะพูดว่ารู้สึก "ทะรอตะแรร" เต็มที่ก็ได้

7. เป่าปี่

ความหมายเดิม - สูบฝิ่น (ส, 25)

ความหมายปัจจุบัน - ร่องไห้ (25)

ในสมัยก่อน "เป่าปี่" หมายถึงสูบฝิ่น กายูจนากษัตริย์ได้อธิบายไว้ในหนังสือสำนวนไทยว่า "กลองสูบยาฝิ่นมีรูปร่างคล้ายปี่" สมัยก่อนการสูบฝิ่นเป็นที่นิยมกันแพร่หลาย มีโรงงานที่ถูกต้องตามกฎหมายด้วย สำนวน "เป่าปี่" จึงใช้กันแพร่หลาย แต่ต่อมารัฐบาลสั่งเลิกโรงงานฝิ่น การสูบฝิ่นถือเป็นสิ่งผิดกฎหมาย สำนวน "เป่าปี่" จึงหายไปด้วย

ปัจจุบันสำนวน "เป่าปี่" ถูกนำกลับมาใช้อีก แต่ความหมายเปลี่ยนไป หมายถึงร่องไห้คงจะเป็นเพราะเสียงปี่ที่เป่าคร่ำครวญเหมือนกับเสียงคนร้องไห้

8. เปรี้ยว

ความหมายเดิม - ไม่ชอบพอกัน ชังกัน (ก)

- มีกิริยาท่าทางซึ่งซึ่งเข้มงวดจริงจังไม่เหลวไหล (ส)

- ความหมายปัจจุบัน - ลักษณะอะไรต่าง ๆ ที่ผิดกับขนบธรรมเนียมทั่วไป เช่นผู้หญิง
แต่งตัวเปรี้ยว (ส)
- ผู้หญิงที่แต่งตัวเก่งทำท่าทางจัดจ้าน (ก)

ส่วน "เปรี้ยว" ที่ใช้ในความหมายว่า ไม่ชอบพอกัน ชังกัน เป็นส่วน
ที่ใช้เฉพาะไม่ได้ใช้กันแพร่หลายทั่วไป บางทีอาจจะใช้เฉพาะในราชสำนักในสมัย
รัชกาลที่ 5 เท่านั้น ดังที่ โสมทัต เทเวศร์ ได้อธิบายไว้ในหนังสือ เกร็ดภาษาหนังสือ
ไทยว่า

คำว่าเปรี้ยวนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้
ในพระราชหัตถเลขาอย่างเช่น "ทานทรงเปรี้ยวกับทั้งนั้น ฉันทักต้องพลอย
เปรี้ยวหงิด ๆ ไปตาม"¹

ส่วน "เปรี้ยว" ที่ใช้ในความหมายว่า มีกิริยาท่าทางซึ่งซึ้งเข้มงวด จริงจัง
ไม่เหลาะแหละนั้น กาจจนาคพันธุ์ ได้อีกตัวอย่างจากเรื่องนิทรราชากริต ตอนหนึ่งที่ว่า
"อ๊แมนจึงชมเชี้ยว กักตรับุกเบี้ยวเปรี้ยวจัก ไครบหักเทียมทัน"² นอกจากนี้ไม่เคยได้ยิน
ว่ามีใครใช้ส่วน "เปรี้ยว" ในความหมายนี้

ปัจจุบันเราใช้ส่วน "เปรี้ยว" กับผู้หญิงที่แต่งตัวเก่ง ท่าทางจัดจ้าน
ความหมายนี้ อาจจะใช้กันมานานแล้ว แต่ปัจจุบันก็ยังใช้กันอยู่ โสมทัต เทเวศร์
ได้อธิบายว่า

ส่วนนี้เขาใจว่าจะใช้ให้ตรงกับชามกับหวาน คือ ผู้หญิงที่เรียบร้อย
พูดจาดีเขาก็ว่าเป็นคนอ่อนหวาน แต่เมื่อพูดจาไม่ถ่อมเรียบร้อย ท่าทางไม่ดี
ก็เรียกให้ตรงกันชามเป็นเปรี้ยวไปเสีย³

¹ โสมทัต เทเวศร์, เกร็ดภาษาหนังสือไทย, หน้า 109.

² กาจจนาคพันธุ์, (นามแฝง), สำนวนไทย, หน้า 274.

³ เรื่องเกิม, หน้าเดียวกัน.

9. ฝ่าตีนเท่าฝ่าหอย

- ความหมายเดิม - ตีนเล็ก มักใช้ว่าเด็กที่เดินมีเสียงดัง คือเปรียบตีนเล็กเท่าฝ่าหอยเท่านั้น แต่เดินมีเสียงดัง (ส)
- ความหมายปัจจุบัน - ยังเป็นทารก เมื่อมีเท้าเท่าฝ่าหอย (จ)
- น. เด็กทารก (25)

ความหมายเดิมของสำนวน "ฝ่าตีนเท่าฝ่าหอย" ที่นำไปเปรียบกับเด็กที่เดินมีเสียงดังนั้น ไม่มีที่ใช้ในปัจจุบัน บางทีอาจจะเป็นความหมายที่ใช้กันเฉพาะกลุ่มเท่านั้น แต่ปัจจุบันใช้กันทั่วไปในความหมายว่าเป็นเด็กทารก

10. พลิกแผ่นดิน

- ความหมายเดิม - เปลี่ยนแปลงกิจการที่สำคัญที่สุดของประเทศ จากอย่างหนึ่งเป็นอีกอย่างหนึ่ง (ส)
- ก. เปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ในระบบหรือวิธีการปกครองแผ่นดิน (25)
- เปลี่ยนการปกครองขนาดใหญ่ Revolution หรือปฏิวัติ (จ)
- ความหมายปัจจุบัน - ว. อาการที่ค้นหาเท่าไร ๆ ก็ไม่พบ (25)

ความหมาย "พลิกแผ่นดิน" ที่ใช้ในความหมายว่าเปลี่ยนแปลงการปกครอง ปัจจุบันไม่มีในพจนานุกรม เพราะไปนิยมคำว่า "ปฏิวัติ" แทน สำนวน "พลิกแผ่นดิน" จึงนำมาใช้ในความหมายว่า ค้นหาทั่วทุกแห่งแต่ไม่พบ

11. มาเหนือเมฆ

- ความหมายเดิม - ก. มาหรือปรากฏขึ้นโดยไม่คาดหมาย (25)
- จูมาโดยไม่ทันรู้ตัว (๘)
- มาอย่างไม่มีใครคาด (๖)

ความหมายปัจจุบัน - ก. มีความคิดหรือตั้งใจแน่วแน่ (25)

สำนวน "มาเหนือเมฆ" ที่ใช้ในความหมายว่าปรากฏขึ้นโดยไม่คาดหมาย สมัยก่อนคงใช้กันแพร่หลายมาก เพราะมีความหมายนี้ปรากฏอยู่ในหนังสือหลายเล่ม กาญจนาคพันธ์ได้ยกตัวอย่างการใช้สำนวนไว้ว่า "เขนคำแห่งวาง แดวมีแปลกมาไกลำแห่งนั้น ซึ่งมักจะถือว่ามาโดยอิทธิพลอย่างใดอย่างหนึ่ง ก็พูดกันว่ามาเหนือเมฆ"¹ แต่ปัจจุบันความหมายนี้ไม่ค่อยมีใครใช้ ส่วนใหญ่จะใช้ในความหมายว่า มีความคิดหรือตั้งใจแน่วแน่

12. แมวมอง

ความหมายเดิม - น. กองทหารที่หน้าตาคอยเวร (25, 93)

ความหมายปัจจุบัน - ผู้มีหน้าที่คอยหาผู้มีความสามารถหรือส่วยงามมาเป็นคารา (ทั่วไป)

ความหมายเดิมของสำนวน "แมวมอง" ไร่น่าจะเฉพาะ หมายถึงกองทหารที่หน้าตาคอยเวร คือคอยระวังเหตุการณ์ต่าง ๆ คงจะเปรียบกับอาการของแมวกองทหารนี้บางที่เรียกว่า "แมวเรา" แต่ต่อมากองทหารนี้เลิกไปแล้ว ปัจจุบันจึงมีผู้นำสำนวน "แมวมอง" มาใช้เรียกคนที่หน้าตาคอยหาผู้มีความสามารถหรือส่วยงามมาเป็นคารา บางทีก็เรียกเต็ม ๆ ว่า "แมวมองคารา"

13. ใส่ไถด

ความหมายเดิม - ก. ไถดทำเนนไมรุ (93)

ความหมายปัจจุบัน - ก. หากความไม่คลายช้อน (25)

สำนวน "ใส่ไถด" เดิมใช้ในความหมายว่า ไถดทำเนนไมรุ ซึ่งปัจจุบันใช้สำนวน "ไมรุไมรุ" หรือสำนวน "ใจดี" แทน ส่วนสำนวน "ใส่ไถด" ปัจจุบันใช้ในความหมายว่า หากความไม่คลายช้อน ที่ใช้ความหมายนี้อาจจะเป็นเพราะเสียงของคำไถดเคียงกับ "ใส่ร้าย" ความหมายจึงเหมือนกับใส่ร้าย

¹ กาญจนาคพันธ์ (นามแฝง), สำนวนไทย ภาค 2. (พระนคร : บำรุงสาส์น 2513)

14. หมุ่เห็ดเป็ดไก่

ความหมายเดิม - ยาแก้โรคกษัย คือ หมุ่ หมายถึง เห็ดหมุ่, เห็ด หมายถึง ใบรุมเห็ด, เป็ด หมายถึง รากกนกปีเป็ด, ไก่ หมายถึง ใบมะค่าไก่ รวม 4 อย่าง กัมกัม (๘)

ความหมายปัจจุบัน - หมุ่ เห็ด เป็ด และไก่ (๘)

- อาหารประเภทเนื้อสัตว์ (ทั่วไป)

ส่วน "หมุ่เห็ดเป็ดไก่" ที่ใช้ หมายถึง ยาแก้โรคกษัย เป็นส่วนโบราณ ปัจจุบันยาแผนโบราณไม่เป็นที่นิยมมากนัก เพราะมียาแผนปัจจุบันมากมายที่รักษาโรคได้เร็วกว่า คนปัจจุบันจึงไม่ค่อยรักษาแผนโบราณ รวมทั้งยาที่เรียกว่า "หมุ่เห็ดเป็ดไก่" ด้วย จึงเข้าใจว่า "หมุ่เห็ดเป็ดไก่" เป็นชื่อสัตว์จริง ๆ ที่เรานำมาใช้เป็นอาหาร แม้จะมีคำว่า "เห็ด" ซึ่งเป็นพืชเข้ามาแทรก แต่ความหมายรวม ๆ ก็หมายถึงอาหารประเภทเนื้อสัตว์

15. อะร่าอรัม

ความหมายเดิม - ก. หวงหนาหวงหลัง งกนัควัยความห่วยโย (93, 25)

ความหมายปัจจุบัน - ว. ลักษณะการแต่งกายที่เครื่องประดับเต็มไปทั้งตัว, ใหญ่ผิดปกติ (มักใช้แทนนาคูหญิง) (25)

ความหมายของส่วน "อะร่าอรัม" ที่ว่าหวงหนาหวงหลัง งกนัควัยความห่วยโยนั้นไม่เคยได้ยินใครใช้ แต่มีปรากฏอยู่ในพจนานุกรมทั้ง 2 ฉบับ แสดงว่าเป็นความหมายที่ไรในสมัยโบราณ ปัจจุบันใช้กับนาคูหญิงที่ใหญ่ผิดปกติ มักพูดกันว่านาคูอะร่าอรัม ส่วนที่หมายถึงลักษณะการแต่งกายที่เครื่องประดับเต็มไปทั้งตัวนั้น ก็มีที่มาจากแต่งบางครั้งที่ใช้ส่วนว่า "หุรหุรา" แทน หรือตาเครื่องประดับนั้นเป็นทองคำมักจะพูดกันว่า "ทองเค็ดอนท" ซึ่งเป็นส่วนประสม

16. อี่หฺรอม

ความหมายเดิม - น. เป็นคำโบราณ เรียกยุโรป หมายความว่า ฝรั่งเศส เชน เขาอี่หฺรอม, ดินอี่หฺรอม (93, 25)

ความหมายปัจจุบัน - ว. ทำนองเดียวกัน, แบบเดียวกัน (25)

ส่วน "อี่หฺรอม" เดิมเป็นคำที่เพี้ยนมาจากคำภาษาอังกฤษว่า ยุโรป และความหมายเพี้ยนมาด้วย คือหมายถึงทวีปยุโรป ที่เรียกกันว่าฝรั่งเศส แล้วก็เลยนำมาเรียกของที่มาจากยุโรป ดังในตัวอย่างว่า "เขาอี่หฺรอม" เขา คงจะหมายถึง ชาว ในที่นี้คงหมายถึง ชาวที่มาจากยุโรป หรือ "ดินอี่หฺรอม" ก็คือดินที่มาจากยุโรป ปัจจุบันนี้เราออกเสียง คำว่า ยุโรป ตรงกับเสียงในภาษาอังกฤษ เพราะฉะนั้นคำว่า "อี่หฺรอม" จึงไม่ไรในความหมายยุโรปอีก ปัจจุบันนำมาใช้เป็นคำวิเศษณ์ หมายถึง ทำนองเดียวกัน แบบเดียวกัน ส่วนใหญ่มักจะพูดว่า "อี่หฺรอมเดียวกัน"

17. อุณหาค้าง

- ความหมายเดิม - ว.มันคง มีหลักฐานเป็นที่พึงมันคง (93, 25)
 - มันมี (จ)
 ความหมายปัจจุบัน - ว.มากมายค้ำคั่ง (25)
 - มีคนมากมาย (จ)
 - อุณหภูมิที่คนอยู่มากด้วยกัน (ส)

สำนวน "อุณหาค้าง" ที่ใช้ในความหมายว่า มากมายค้ำคั่ง หรือมีคนอยู่มาก ซึ่งเป็นความหมายที่ใช้ในปัจจุบันนั้น อันที่จริงความหมายนี้ก็ใช้กันมานานแล้ว ดังที่กาญจนาคพันธุ์อธิบายและยกตัวอย่างไว้ในหนังสือสำนวนไทยดังนี้

"อุณหาค้าง" อาจที่เขียนเป็น "อุณหาค้าง" สำนวนนี้ตามความหมายเดิม หมายถึง บานเรือนที่มีคนอยู่มาก ค้ำคั่ง คำว่า "ค้ำคั่ง" หมายถึง เรือนมีมาก... เมื่อบานเรือนมีมากผู้นั่งก็มาก เมื่อผู้นั่งมากก็ทำให้คุณรู้สึกสนใจ หมกความหวาดกลัว จึงเกิดสำนวน "อุณหาค้าง" หมายความว่า อุณหภูมิที่คนมาก มีพวกพ้องมาก ตัวอย่างเช่น

"ซึ่งพระยาพิชิตฤทธิเดชจัดแจงเก็บหญิงเด็ก ๆ เป็นบุตรหลาน นับเนื่องในเครือญาติ สูงเขาดวายุศิวีให้ทำราชการอยู่ในพระบรมมหาราชวัง ทั้งนี้ก็จะทำควมศึกษาตัวเป็นผู้ใหญ่ในวงศญาติ จะจัดแจงให้บุตรหลานเขามาทำราชการอยู่ในอุณหาค้าง"¹

ส่วนความหมายที่ว่า มันคง หรือ มันมี นั้นไม่เคยได้ยินใครใช้ แต่มีปรากฏอยู่ในพจนานุกรม แสดงว่าเคยมีผู้ใช้สำนวน "อุณหาค้าง" ในความหมายนี้ แต่ปัจจุบันคงเลิกใช้ไปแล้ว

3.1.2 ความหมายที่ยังมีเค้าความหมายเดิม หมายถึง สำนวนที่มีการเปลี่ยนแปลงความหมาย และความหมายที่เปลี่ยนแปลงมานั้น จะมีเค้าความหมายเดิมอยู่บ้าง ซึ่งได้แก่สำนวนต่อไปนี้

¹ เรื่องเดียวกัน, ภาค 2, หน้า 555 - 6.

สำนวน	ความหมายเดิม	ความหมายปัจจุบัน
1. เดินหน	ไปในอากาศ (93)	เดินทางเรื่อยไป (25)
2. โศครัม	จู่มาไม่ทันรู้ตัว (ส)	พนักงาน หนีโรงเรียน (25)
3. เทครัว	ยกคร่อมครัวไป กวาดครอช ครัวไป (93,25)	ได้หญิงเป็นภรรยาทั้งแม่ลูกหรือ พี่น้อง (25)
4. ปากตลาค	ด้อยค่าที่โจษหรือเล่าลือกัน(25)	ปากจืด (25)
5. ฤาษีแปลงสาร	วิธีเขียนหนังสือฉบับแห่งไทย โบราณ	คนที่เปลี่ยนข้อความในจดหมาย (ทั่วไป)
6. วังรอก	วังหรือกระท้าววดเคียวให้ เสร็จไป (93,25)	วังไปตามสถานที่ต่าง ๆ (ทั่วไป)
7. หักโหม	จู่โจมเข้าไป, เอากำลังเข้ามา หักเอา (93,25)	ทำงานโดยไม่ทันเย็บนัยยัง (25)

1. เดินหน

ความหมายเดิม - ก. ไปในอากาศ (93)

ความหมายปัจจุบัน - ก. เดินทางเรื่อยไป เช่น เทวดาเดินหน (25)

สำนวน "เดินหน" มีที่ใช้เป็นคำนามเป็นชื่อเทวดาที่อยู่ระหว่างสวรรค์ชั้นพื้นดิน ความหมายของสำนวนที่ใช้เป็นคำกริยา คงเอามาจากชื่อเทวดานี้เอง คือนำไปเปรียบกับอาการของเทวดา ปกติเทวดาจะเดินทางไปไหนก็เหาะไป เพราะฉะนั้นเราจึงใช้คำ "เดินหน" เป็นสำนวนหมายถึงไปในอากาศ แต่ต่อมาอาจจะสังเกตจากรื่องราวของเทวดาเดินหนว่าเป็นเทวดาที่ต้องเดินทางอยู่ตลอดเวลา ความหมายจึงเปลี่ยนไปหมายถึงเดินทางเรื่อยไป แต่ก็ยังมีเก่าความหมายเดิม คือเป็นเรื่องของการเดินทางเหมือนกัน

2. โศครัม

ความหมายเดิม - จู่มาไม่ทันรู้ตัว (ส)

- ความหมายปัจจุบัน - ก. หนึ่งงาน หนึ่งโรงเรียน (25)
 - การหนึ่งงาน หลบงาน หนึ่งโรงเรียน (ก)
 - เดียงหรือหลบหรือละงานอาชีพที่ทำอยู่ประจำ (ส)

สำนวน "โคตรม" เดิมใช้ในความหมายว่า งามไม่ทันรู้ตัว กาจจนาคพันธุ์ ได้อธิบายว่า "สำนวนนี้เกิดจากการโคตรมฐฐีพจากเครื่องบินลงมาปฏิบัติกรงาน อย่างใดอย่างหนึ่งที่พื้นดิน เช่น ช้างก็โคตรมลงมาทำงานไม่ให้ฝ่ายปรกัษมีเวลา เตรียมตัวทัน เรียกว่า โคตรม"¹ และท่านยังได้อธิบายถึงที่เข้าใจใช้เหมือนสำนวน "มาเหนือเมฆ" เช่น เรียกคนแปลกหน้าจากที่อื่นมารับตำแหน่งว่าง แต่ต่อมาสำนวนนี้เปลี่ยนไปใช้ในความหมายว่าหนึ่งงาน หลบงาน ซึ่งกาจจนาคพันธุ์ได้อธิบายไว้ดังนี้

สำนวน "โคตรม" ยังใช้เดยไปด้งว่าเสียงหรือหลบ หรือละงานอาชีพ ที่ทำอยู่เป็นประจำมาทำงานสวนคว้เด็กนอุยชั่วครั้งชั่วคราวหรือชั่วครุยาม ไม่ให้เสียงงานประจำก็โคตรย เทากั้ว่างามชั่วครุชั่วยามนั้นเอง²

จากคำอธิบายนี้จะเห็นว่ากาจจนาคพันธุ์ พยายามจะโยงให้เห็นว่าความหมายที่เปลี่ยนไปก็ยังมีเค้าความหมายเดิมอยู่ นอกจากนี้ โสมทัต เทเวศร์ ยังได้กล่าวว่า สำนวน "โคตรม" นี้บางที่เข้าใจว่า "ทิ้งม" ก็มี³

3. เทครัว

- ความหมายเดิม - ก. ยกครอบครัวไป, กวาดครอบครัวไป (93, 25)
 - การทำศึกสงคราม เมื่อนะกัเมืองได้ ก็กวาดเอา ครอบครัวราษฎรมาเป็นเชลยหมดเมือง (ส)

¹ เรื่องเดียวกัน, ภาค 2, หน้า 322.

² เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

³ โสมทัต เทเวศร์, เกร็ดภาษาหนังสือไทย. (พระนคร: แพร่พิทยา, 2512) หน้า 106.

- ความหมายปัจจุบัน - ชายที่ใดหญิงเป็นภรรยาทั้งแม่ทั้งลูกหรือทั้งพี่ทั้งน้องใน
คราวเดียวกัน (93)
- เรียกชายที่ใดหญิงเป็นภรรยาทั้งแม่ทั้งลูกหรือทั้งพี่ทั้งน้อง
ว่า พระยาเทครัว (25)
 - กวาคครัวใดคนในตระกูลเดียวกันเป็นภรรยาหลายคน(จ)
 - รวยเอาญาติของภรรยามาเป็นภรรยาหมดทั้งบ้าน ตลอด
ไปจนหญิงคนไหนบ้านทั้งหมดควยก็ได้อีก (ส)

สำนวน "เทครัว" เดิมใช้หมายถึงการกวาดต้อนครอบครัวราษฎรมาเป็น
เชลย หลังจากชนะศึกสงครามแล้ว แต่ต่อมาการทำสงครามแบบเดิมที่รบกันตัวต่อตัว
เลิกไป มีการใช้อาวุธร้ายแรงต่าง ๆ การกวาดต้อนราษฎรมาเป็นเชลยก็เลิกไปด้วย
และในสมัยหลัง ๆ แต่ละประเทศก็รวมตัวกันเป็นปึกแผ่น การทำศึกสงครามก็น้อยลง
สำนวน "เทครัว" ที่ใช้ในความหมายเดิมจึงหายไป

สำนวน "เทครัว" ที่ใช้ในปัจจุบันเป็นเรื่องภายในบ้านซึ่งเป็นเรื่องของ
"ครอบครัว" เหมือนกัน "ครัว" เป็นสิ่งสำคัญที่สุดของบ้านหรือของคนทั่วไป เพราะ
เป็นสถานที่ทำอาหารไม่ว่าคุณจะทำอาหารหรือถูกกวาดต้อนไปไหนก็ต้องยกครัวไปด้วย
ในขณะเดียวกันคำว่า "ครัว" ก็นำไปใช้หมายถึงบุคคลที่อยู่รวมกัน ทำอาหารกินใน
ครัวเดียวกัน บุคคลเหล่านั้นก็มักเป็นญาติพี่น้องกัน ดังนั้นการที่ชายหรือหัวหน้าครอบครัว
ใดหญิงในมาบ้านซึ่งเป็นญาติพี่น้องกับภรรยาของตนมาเป็นภรรยาหมดจึงเรียกว่า
"เทครัว" และมีคำเรียกชายนั้นว่า "พระยาเทครัว" อาจจะเป็นเพราะว่าผู้ที่
บรรดาศักดิ์เป็น "พระยา" สมัยก่อนนิยม "เทครัว" ก็เป็นได้

4. ปากตลาด

- ความหมายเดิม - น. ถ้อยคำของประชุมชนโจษกัน (93)
- น. ถ้อยคำที่โจษหรือเล่าลือกัน เช่น ปากตลาดเขาวาถกัน
มาอย่างนี้ (25)
 - คำพูดของชาวบ้านรานตลาด (จ)
 - ถ้อยคำที่คนสามัญหรือชาวบ้านพูดกันตามท้องตลาดทั่วไป(ส)
- ความหมายปัจจุบัน - ว.ปากจืด (25)

สำนวน "ปากตลาด" เดิมใช้เป็นคำนาม หมายถึงคำพูดของคนทั่วไป
ที่ไร่ว่า "ปากตลาด" อาจเป็นเพราะ "ตลาด" เป็นที่ชุมนุมชน เมื่อมีเรื่องราว
อะไร ก็มักจะโจษขานหรือเล้าลือกันที่ตลาด ดังนั้นเรื่องที่ถูกทั่วไปพูดกันว่าอย่างไรนั้น
จึงเรียกว่า "ปากตลาด"

ในตลาดจะมีบุคคลสำคัญอยู่ 2 กลุ่มคือ ผู้ซื้อ และผู้ขายหรือแม่ค้า แต่กลุ่ม
ที่อยู่ประจำคือผู้ขายหรือแม่ค้า ซึ่งส่วนใหญ่ผู้ที่มีอาชีพนี้มักจะพูดเก่ง ฉลาดคนเก่ง
จึงเป็นที่รู้กันว่าแม่ค้าในตลาดมักจะปากจืด ปัจจุบันนี้สำนวน "ปากตลาด" จึงนำมาใช้
ในความหมายว่า "ปากจืด" ส่วนความหมายที่เป็นคำนามคือคำพูดของชาวบ้าน
ตลาด เรามักจะใช้สำนวนว่า "เขาวากันมาอย่างนี้" หรือ "ชาวบ้านเขาว่าอย่างนี้"
มักจะใช้คำสรรพนาม "เขา" หมายถึงบุคคลทั่วไป

5. ญาติแปลงสาร

ความหมายเดิม - น. วิธีเขียนหนังสือฉบับภาษาไทยโบราณกลับตัวอักษร
ข้างหลังมาไว้ข้างหน้า (93, 25)

ความหมายปัจจุบัน - คนที่เปลี่ยนข้อความในสารหรือจดหมายโดยเจตนาจะให้
ผู้รับสารหรือจดหมายนั้นเข้าใจผิด (ทั่วไป)

สำนวน "ญาติแปลงสาร" ได้มาจากเรื่องพระรถเมรี ตอนที่พระรถถือสาร
ของนางยักษ์ไป ข้อความในสารนั้นให้มาพระรถ แต่พระญาติเปลี่ยนเป็นให้พระรถ
แต่งงาน ที่มีการเปลี่ยนแปลงข้อความในสาร จึงนำมาเรียกวิธีเขียนหนังสือกลับ แต่
สมัยนี้ วิธีเขียนหนังสือกลับดังกล่าวก็เลิกใช้ไปแล้ว สำนวนนี้จึงนำมาใช้ หมายถึงคนที่
เปลี่ยนแปลงข้อความในจดหมายหรือสาร เพื่อให้ผู้รับเข้าใจผิด

6. วิ่งรอก

ความหมายเดิม - ก. วิ่งหรือกระทำรวดเร็วทำให้เสร็จไป (93, 25)

ความหมายปัจจุบัน - วิ่งไปทำธุระในสถานที่ต่าง ๆ หลายแห่งไม่ได้หยุด
(ทั่วไป)

สำนวน "วิ่งรอก" นี้ เดิมที่เดียวหมายถึง วิ่งดุ๊กสายวาวโดยเอารอก
ทับเข็อก สำนวนนี้จึงได้มาจากการเดินวาว และจากลักษณะของการวิ่งดุ๊กสายวาว

นี้เอง ส่วนวน "วิ่งรอก" จึงนำไปเปรียบกับการวิ่งหรือทำธุระอะไรให้เสร็จในที่เดียว แต่ต่อมาความหมายเปลี่ยนไปบ้าง คือหมายถึงการไปทำธุระตามที่ต่าง ๆ โดยไม่ได้หยุดเลย เช่นปัจจุบันมักจะใช้กับนักร้องนักแสดงที่รับงานไว้มาก ต้องวิ่งไปแสดงตามที่ต่าง ๆ ใ้ทันเวลา เรียกว่า "วิ่งรอก" หรือการฉายภาพยนตร์ในปัจจุบันนี้ ก็มีภาพยนตร์เรื่องเดียวกันฉายพร้อมกันหลาย ๆ โรง บางแห่งใช้วีซีดีฟิล์ม ภาพยนตร์เป็นตอน ๆ พอโรงแรกฉายตอนแรกเสร็จ ก็ส่งฟิล์มตอนนั้นไปฉายโรงอื่นต่อไป หมุนเวียนกันไปเรื่อย ๆ ก็เรียกว่า "วิ่งรอก" เหมือนกัน

7. หักโหม

ความหมายเดิม - ก. จูโจมเข้าไป, เขากำลั่งเข้ามาหักเอา (93, 25)

ความหมายปัจจุบัน - ก. ทำงานโดยไม่บันยะบันยัง (25)

ส่วนวน "หักโหม" เดิมใช้ในความหมายว่า จูโจมเข้าไป หรือเขากำลั่งเข้าหักเอา ซึ่งหมายถึงการต่อสู้กับผู้อื่น ปัจจุบันไม่มีใครใช้ มักจะใช้คำว่า "จูโจม" แทน หรือใช้ว่า "เขากำลั่งเข้ามาหักเอา" ซึ่งเป็นประโยคธรรมดาแทน ส่วนส่วนวน "หักโหม" ปัจจุบันนำมาใช้กับคนที่ทำงานหนักเกินกำลังของตัวเอง เป็นการต่อสู้กับงานของตน เขากำลั่งเข้าหักเอาเหมือนกัน แต่เป็นเรื่องงานไม่ใคร่ต่อสู้กับคน

3.2 ความหมายตรงข้ามกับความหมายเดิม

ส่วนวนที่มีความหมายตรงข้ามกับความหมายเดิม หมายถึง ส่วนวนที่ปัจจุบันมีความหมายผิดไปจากที่เคยใช้กันในสมัยก่อน และความหมายที่ผิดไปนั้นจะตรงข้ามกับความหมายเดิม เช่น สมัยก่อนอาจจะใช้ในความหมายที่ดี แต่ปัจจุบันใช้ในความหมายไม่ดี เป็นต้น ส่วนวนที่มีความหมายตรงข้ามกับความหมายเดิม อาจแบ่งได้เป็น 2 ประเภทคือ

3.2.1 ความหมายที่เปลี่ยนเป็นความหมายไม่ดี

3.2.2 ความหมายตรงข้ามอื่น ๆ

3.2.1 ความหมายที่เปลี่ยนเป็นความหมายใหม่ หมายถึง ส่วน
ที่การเปลี่ยนแปลงความหมาย และความหมายที่เปลี่ยนแปลงมานั้น จะตรงข้ามกับ
ความหมายเดิมโดยเปลี่ยนจากความหมายที่ดี เป็นความหมายไม่ดี ซึ่งได้แก่ส่วน
ต่อไปนี้

ส่วน	ความหมายเดิม	ความหมายปัจจุบัน
1. ชู้ชาน	หญิงโสดมีอายุเพราะหา แต่งงานทุกคร ไมได้ (25)	หญิงมีอายุที่ยังไม่แต่งงาน (มักใช้ในทางคำหยาบ)
2. คัดจริต	คัดปลัดความประพฤติให้ (ก)	สร้างทำกริยาหรือวาจาให้ เกินควร (25)
3. แนะนำ	พูดเสนอให้ชอบใจ (93, 25)	พูดล่อนช่อนครหากระเทียบ (ทั่วไป)
4. ผู้ดีแปดสาแหรก	ผู้ดี เรอสาขามาจากผู้ดีทั้ง ฝ่ายบิดามารดา (ก)	คนที่เรอกรายเอาอย่างผู้ (25)
5. มั่ว	สุ่มกัน รวมกัน ออกัน ประชุม (93, 25, ก)	มั่วสุ่มกันทำในสิ่งที่ไม่ดี (ก)

1. ชู้ชาน

- ความหมายเดิม - ฉนะเลิศ ไม่มีใครสู้ ส่วนมาจากเรือแข่งลำได้ชัยชนะ
เขายกชู้ชานไว้ (จ)
- มีฝีมือในทางใดทางหนึ่งจนไม่สู้คู่แข่ง (25)
- หญิงโสดที่มีอายุเพราะหาแต่งงานทุกครไม่ได้ (25)
- หญิงสาวที่ไม่มีโอกาสจะหาคู่ได้เหมาะสม (ส)
- ความหมายปัจจุบัน - หญิงมีอายุที่ยังไม่ได้แต่งงาน มักใช้ในทางคำหยาบ (ทั่วไป)
- ไม่มีใครต้องการ, ใช้ไม่ได้ มาจากเรือร้วตองเอาชู้
ชานไว้ (จ)

จากคำอธิบายความหมายข้างบนนี้ กล่าวถึงที่มาของสำนวน "ขึ้นคาน" ซึ่งได้มาจากเรือ ความหมายของสำนวนนี้กล่าวไว้ 2 ทางคือ อาจจะมาจากรือแข่งที่ชนะเด็ด ก็ยกขึ้นคานไว้ หรืออาจจะมาจากรือชำรุดหรือเรือที่ไม่ใช่ก็ต้องยกขึ้นคานไว้ สำนวนนี้เอามาเปรียบเทียบกับหญิงมีอายุที่ยังไม่ได้แต่งงาน ซึ่งแค่เดิมจะหมายถึงผู้หญิงที่ดีหรือเก่งหรือมีฐานะสูงหรือมีเงินไม่มีรายคนใดเหมาะจะเป็นคู่ครอง ความหมายเป็นไปในทางที่ดี เปรียบได้กับเรือแข่งที่ชนะเด็ดแต่ต่อมาความหมายเปลี่ยนไปในทางคำหยาบ คือมักจะพูดกันทำนองว่า หญิงมีอายุแล้วยังไม่ได้แต่งงานเป็นคนที่ไม่ดีใครต้องการ เพราะคงมีข้อบกพร่องต่าง ๆ เปรียบได้กับเรือที่ชำรุดหรือเรือที่เล็กใช้แล้ว

กาญจนาคพันธุ์ ได้อธิบายถึงที่มาและความหมายของสำนวน "ขึ้นคาน" ไว้โดยละเอียดดังนี้

เรือที่อยู่ในน้ำ ตะไคร่น้ำจับบาง เปรียงกันบ้าง ชำรุด เพราะเหตุอื่น บาง ไชยอนเขาถูกต้องเอาขึ้นมกรวมตอกหมันยารันทาน้ำมัน ฯลฯ การเอาเรือขึ้นมกตอกทำที่รับเรียกว่า คาน เรือ อยู่ในคานอย่างนี้เรียกกันว่า "ขึ้นคาน" นอกจากนั้นเรือดำดัดที่ไม่ใช่ก็ต้องเอาขึ้นคานไว้ ไม่ปล่อยให้แนะนำ การเอาเรือขึ้นคานเลย กลายมาเป็นสำนวนใช้หมายถึงการ เด็ดกรางอยู่โดดเดียว ส่วนมากมักใช้กับผู้หญิงที่สามี เด็ดกรางไม่เกี่ยวของตองอยู่คนเดียว หรือใช้กับหญิงสาวที่ไม่มีโอกาสจะหาคู่ใดเหมาะจะสม เฒ่ามีฐานะสูงหรือมีเงินมาก ไม่มีชายใดกล้าเข้าไปเกี่ยวของ ตองคางเรือดอยู่ หรืออาจเป็นสาวใหญ่แล้วก็เลยไม่คิดหาคู่ หรือไม่มีชายใดไปยุ่งเกี่ยวตองคางเรือดอยู่ เหล่านี้เรียกกันเป็นสำนวนว่าขึ้นคาน¹

จากคำอธิบายนี้จะเห็นว่า สำนวน "ขึ้นคาน" ใช้กับผู้หญิงที่สามี เด็ดกราง กว้าง แต่ในปัจจุบันนี้ไม่ได้ใช้กันแล้ว มักใช้เฉพาะกับผู้หญิงที่ยังไม่เคยแต่งงาน

2. คดีจริต

ความหมายเดิม - การคิดแปลงความประพฤติให้เป็นไปตามความต้องการ
(ก)

¹กาญจนาคพันธุ์ (นามแฝง), สำนวนไทย, หน้า 147.

- ความหมายปัจจุบัน - ก. เป็นกิริยาหรือวาทาให้เกินควร (๑๓)
 - คัจฉริตที่คิดค้น แกล้งทำมายา (๑)
 - ก. แสร้งทำกิริยาหรือวาทาให้เกินควร (๒๕)

สำนวน "คัจฉริต" นี้ เดิมใช้ในความหมายที่ดี เช่นในสมัยก่อนใช้เป็นที่
 โรงเรียนและชื่อหนังสือพิมพ์ ดังคำอธิบายของโสมทัต เทเวศร์ ดังต่อไปนี้

มีโรงเรียนแห่งหนึ่งตั้งชื่อโรงเรียนว่า โรงเรียนคัจฉริต ตั้งอยู่ใน
 กรุงเทพฯ นี้เอง และอีกโรงเรียนหนึ่งอยู่ในจังหวัดสุพรรณบุรีหรืออยุธยา
 ชื่อว่าโรงเรียนคัจฉริตนั้น โรงเรียนทั้งสองนี้จะแตกต่างกันก็เฉพาะเด็ก
 ที่เรียน โรงเรียนคัจฉริตนั้นมีนักเรียนธรรมดา... ส่วนโรงเรียนคัจฉริต
 นั้น รับเฉพาะนักเรียนที่เฉลียวฉลาดเป็นเด็กเกเรทพอมแมไม่สามารถจะบังคับ
 สั่งสอนให้ใคร่ได้แล้ว...

คำว่าคัจฉริต ถ้าฟังกันในปัจจุบันนี้ ก็มีความหมายไปในทางเสียมาก
 กว่าทางดี... อย่างที่เราพูดกันว่า แมกนั้นพูดจาคัจฉริตจริง... อันที่จริง
 คำคัจฉริต แยกออกไปเป็นสองคำ คือ คัจ ฉ หมายถึงถึงทำให้ตรง ในหู
 หรือทำให้ยอมไปตามต้องการ คำวาจริต ก็หมายถึงความประพฤติ เมื่อ
 รวมกันเข้าแล้ว คัจฉริต ก็หมายถึงการคิดแปลงความประพฤติให้เป็นไป
 ตามต้องการ คือจะให้ดีหรือให้ชั่วก็ได้ สำหรับชื่อโรงเรียนคัจฉริตนั้น ก็คง
 จะหมายถึงคิดแปลงความประพฤติให้กันเอง

เมื่อพูดถึงโรงเรียนคัจฉริต ก็นึกถึงชื่อหนังสือพิมพ์ฉบับหนึ่ง หนังสือพิมพ์
 ฉบับนี้มีชื่อว่า "คัจฉริต"... เมื่ออ่านตามลำนานที่เขียนเป็นกลอนไว้ก็ดูความ
 หมายได้ว่า เป็นหนังสือพิมพ์ที่ประสงค์จะดีหรือทำให้ความประพฤติที่
 ในตรง^๑

3. แนะแน

- ความหมายเดิม - ก. พุคเสนอให้ชอบใจ (๑๓)
 - ก. แนะนำ, พุคเสนอให้ชอบใจ (๒๕)
 ความหมายปัจจุบัน - พุคคอนสอด กระทมกระเทียม ส่วนใหญ่ไร้วากระแนะ
 กระแทน (ทั่วไป)
 - กระแทนะกระแทน - พุคคำหนี พุคคอน (๑)

^๑โสมทัต เทเวศร์, เกร็ดภาษาหนังสือไทย, หน้า ๓๑ - ๓.

- กระแนะกระแหน - ก. พุคกระทบหรือพุคเป็นเชิงเสียดสี (25)

สำนวน "แนะแนะ" เดิมใช้หมายถึง การพุคเสนอให้ชอบใจ หรือพุคแนะให้ชอบใจ เป็นการพุคทำนองประจบประแจงหรือเอาอกเอาใจ แต่ต่อมาความหมายเปลี่ยนไป หมายถึงพุคตำหนิหรือคอนซอด กระทบกระเทียบเสียดสี ซึ่งเป็นความหมายตรงข้าม การที่ความหมายเปลี่ยนไปในทางไม่ดีเช่นนี้ อาจจะเป็นเพราะว่า การพุคเอาอกเอาใจหรือประจบประแจงคนหนึ่ง บางทีก็ของพุคตำหนิหรือพุคกระทบคนอื่น ๆ ไปด้วย การพุคตำหนิหรือกระทบคนอื่นนี้อาจจะเกิดขึ้นบ่อย จนทำให้ความหมายของสำนวน "แนะแนะ" เปลี่ยนไป นอกจากนี้สำนวน "แนะแนะ" ยังเปลี่ยนถ้อยคำไปด้วย คือเติม "กระ" เข้าไปให้เป็นสี่พยางค์ เป็น กระแนะกระแหน อาจจะเป็นเพราะคำเดิมสั้นไปก็ได้

4. ผู้แปดสาแหรก

ความหมายเดิม

- ผู้ที่สืบเชื้อสายมาจากผู้ตั้งทางฝ่ายบิดาและมารดา คือบิดามารดาของปู่, ย่า, ตา, ยาย ซึ่งเมื่อรวมกันแล้วจะได้ 8 พอดี (ก)
- ผู้ที่มีสกุลสูง คือนับทางบิดาและมารดาเป็นผู้ที่มีสกุล สืบสายขึ้นไปได้แปดชั่วคนไม่ขาด (ส)
- น. เป็นคำเรียกคนวงศ์สกุล คือบิดามารดาของปู่และย่า 4 ของตาและยาย 4 รวมเป็น 8 ที่เป็นผู้ตั้งฝ่ายบิดาและมารดาเรียกว่า ผู้แปดสาแหรก (93, 25)
- ผู้ที่สืบสายมาจากทั้งฝ่ายพ่อฝ่ายแม่ นับขึ้นไปตั้งนี้คือ ทางแม่ นับถึงตา ทวด ยายทวด ทางพ่อนับถึงยาทวด ปู่ทวด (จ)

ความหมายปัจจุบัน - น. คนที่ทำกริยารายเอาอย่างผู้ดี (25)

จากคำอธิบายความหมายข้างบนนี้ จะเห็นว่าสำนวน "ผู้แปดสาแหรก" เดิมใช้ในความหมายดี คือใช้เรียกบุคคลที่เป็นผู้ดีจริง ๆ แต่โดยมากมักจะเน้นไปในเรื่องชาติตระกูลสมัยก่อนอาจจะมีค่านิยมยกย่องนับถือผู้มีตระกูล แต่ภายหลังมีผู้ที่ทำชั่วเลียนแบบผู้มีตระกูล สำนวน "ผู้แปดสาแหรก" จึงกลายเป็นสำนวนประชดประชันใช้ว่าคนที่ไม่ได้เป็นผู้ดีจริง แต่ทำท่าทางดัดจริตเป็นผู้ดี

5. มีว

- ความหมายเดิม - สุ่มกัน รวมกัน ออกัน (ก)
- สุ่มกัน รวมกัน ออกัน ประชุม (๑๓, ๒๕)
- ความหมายปัจจุบัน - เอาใจใส่จดจอกับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง (ก)
- มีวสุ่มทำสิ่งไม่คิด (ทั่วไป)

คำว่า "มีว" เดิมใช้เป็นส่วนวนหมายถึง สุ่มกัน ออกัน รวมกัน หรือประชุมกัน เป็นคำที่มีความหมายดี แต่ต่อมาความหมายกลายเป็น คำอธิบายของ โสมทัต เทเวศร์ ดังต่อไปนี้

แต่เดิมคำนี้หมายถึง สุ่มกัน รวมกัน ออกัน แต่ในปัจจุบันนี้ความหมายจะ ขยายความมากขึ้นอีก ใครที่เอาใจใส่จดจอกับอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือไปรวมหัว เดมมากันบ่อย ๆ เขาก็ว่าไปมีวกันอยู่ที่สนามมา เดยวันเป็นคำที่ชอบพูดกันมาก ใครถามคนที่พูดหลายคน มักจะตีความหมายไปในทางไม่ดีทั้งนั้น ซึ่งความจริงคำเดิม ไม่มีอะไรเสียหายเลย เราได้ทอดทิ้งคำนี้ไว้นาน จะพูดกันก็มักจะใช้คำว่า มีวสุ่ม^๑

จากคำอธิบายนี้จะเห็นว่า คำว่า "มีว" เดิมใช้ในความหมายดี หมายถึงการไป รวมกันหรือประชุมกัน แต่ต่อมาคนที่ไปรวมกันประชุมกันคงทำในสิ่งที่ไม่ดี เช่น เล่นการพนัน หรือประพฤติไม่ดียื่น ๆ ความหมายของคำว่า "มีว" จึงเปลี่ยนไป

โสมทัต เทเวศร์ ได้กล่าวว่า ความหมายในทางไม่ดีนี้เคยใช้คำว่า "มีวสุ่ม" ซึ่ง ปัจจุบันนี้ก็ยังไม่ใช้กันอยู่ แต่เป็นที่น่าสังเกตว่า พจนานุกรมทั้ง ๒ ฉบับ ให้ความหมายของคำว่า "มีวสุ่ม" ไว้เป็นกลาง ๆ ไม่ได้บอกว่าเป็นหรือไม่ว่า คืออธิบายเป็นคำกริยา หมายถึงชุมนุมกัน ซึ่งอาจจะตีความได้ว่า เดิมคำว่า "มีวสุ่ม" ก็ใช้ในความหมายดีเหมือนกัน แล้วมาเปลี่ยน เป็นความหมายไม่ดีภายหลัง

3.2.2 ความหมายตรงข้ามอื่น ๆ หมายถึง ส่วนวนที่มีการเปลี่ยนแปลง ความหมาย และความหมายที่เปลี่ยนแปลงมานั้นจะตรงข้ามกับความหมายเดิม ยกเว้นส่วนวน ที่เปลี่ยนจากความหมายดีเป็นไม่ดี ที่ได้กล่าวมาแล้ว ส่วนวนที่มีความหมายตรงข้ามกับความหมายเดิมประเภทอื่น ๆ ได้แก่ส่วนวนต่อไปนี้

สำนวน	ความหมายเดิม	ความหมายปัจจุบัน
1. แก่แดด	คนแก่ที่โง่สมเป็นคนแก่ (93)	ทำเป็นแก่เกินอายุ (25)
2. แก้วค	งุ่มง่ามไม่ทันสมัย (ส)	เล่ห์เหลี่ยมมาก รุ่มมาก(ทั่วไป)
3. เขาฉีก	ชำนาญจนอย่ก้าวแล้ว (25)	ล้มความรู้อันเคยเล่าเรียนมา
4. เขาพุง	แน่นย่านจนไม่ตองอาศัยตำรา	ล้มความรู้อันได้เล่าเรียนมา
5. ทอดหุย	สอบทาน (93)	หมด (25)
6. บ่องแม้ว	นอนควยอาการวอนใจ (93)	ปล่อยอารมณ์ตามสบายไม่
7. ปล่อยแก่	รูปหน้าไม่สมประกอบ (93)	กึ่งวล (25)
	ทำอย่างใดอย่างหนึ่งให้เห็น	หน้าตาน่ารัก (ทั่วไป)
	ฝีมือ (ส)	คนแก่ทำเป็นหนุ่ม (จ)
8. ปากหอยปากปู	มีปากแต่พูดอะไรไม่ได้ (ส)	มักนิทานเล็กนิทานน้อย (93,25)

1. แก่แดด

ความหมายเดิม - ว.แก่เพราะแดดเผา, ไม่ใช่แก่เอง, โดยปริยายหมายถึงคนแก่ที่ไม่สมเป็นคนแก่ คือแก่ไม่น่านับถือ (93)

- ผู้ใหญ่ทำอะไรโดยไม่มีความคิดคล้ายเด็กทำ (ส)

ความหมายปัจจุบัน - คนที่ทำตัวเกินอายุ (ก)

- เด็กที่ทำอะไรเกินวัยของตน (ส)

- จ.ทำเป็นแก่เกินอายุ (มักใช้แก่เด็ก) (25)

- แก่ไม่จริง แก่เพราะแดดเผา หมายถึงเด็กทำเป็นผู้ใหญ่ (จ)

สำนวน "แก่แดด" เดิมใช้กับผู้ใหญ่ที่ทำตัวไม่น่านับถือ ทำอะไรโดยไม่มีความคิด แต่ปัจจุบันกลับนำมาใช้กับเด็กที่ทำเป็นแก่เกินอายุ มักใช้เป็นคำตำหนิมากกว่าชมเชย การที่ความหมายเปลี่ยนไปเป็นตรงข้ามกันนี้ อาจจะเนื่องมาจากการตีความไปคนละอย่าง สำนวนนี้เปรียบเทียบกับผลไม้ คนสมัยก่อนอาจจะตีความตามลักษณะที่เห็น นั่นคือผลไม้ที่โคนแดดมากๆ จะดูเหมือนผลไม้ที่แก่และสุกแล้ว แต่รสชาติไม่ได้เรื่องยังเปรี้ยวอยู่ จึงเปรียบกับคนแก่ที่ไม่ได้

เรื่อง ส่วนคนปัจจุบันอาจจะคิดว่า ผลไม้ที่มองดูเหมือนกับแก้วแล้ว แต่แท้จริงยังเป็นผลไม้
อ่อนอยู่ จึงเปรียบกับเด็กที่ทำตัวแก่เกินวัย

2. แก้วค

- ความหมายเดิม - งุ่มง่ามบงายไม่ทันสมัย (ส)
- ขวณาน, ไมกระฉับกระเฉง, ไม่ทันสมัย (จ)
- ว.อยู่วัดนาน, ไม่ทันโลก, มีท่าทีหรือความคิดเห็นแบบคนที่ได้รับการ
การอบรมจากวัดหรืออยู่วัดนาน (25)
- ความหมายปัจจุบัน - มีเล่ห์เหลี่ยมมาก, รั้นมาก (ทั่วไป)

สำนวน "แก้วค" นี้เดิมหมายถึง พวกที่เซย ๆ งุ่มง่าม ไม่ทันสมัย เพราะบวชอยู่
นานหรืออยู่ในวัดมานาน ซึ่งก็คงเป็นเพราะคนที่อยู่วัดนาน ๆ มีลักษณะอย่างนี้จริง ๆ เนื่องจาก
ยังยึดมั่นอยู่ในคุณธรรมไม่ประพฤติกวแบบชาวบ้านอื่น ๆ และคงจะไม่ได้เข้าสังคมกับกลุ่มอื่นมาก
นักจึงทำให้ไม่ทันสมัย

สาเหตุที่ความหมายเปลี่ยนไปเป็นตรงกันข้าม พิจารณาได้ 2 ทาง คือทางหนึ่งพวก
ที่อยู่วัดได้ปรับปรุงตัวเอง เข้าสังคมกับคนอื่นมากขึ้น เล่ห์เหลี่ยมมากขึ้น หรืออาจจะเป็นเพราะ
คนที่อยู่วัดมีคุณธรรมเสื่อมลง อาศัยความรู้ที่ได้อ่านจากวัด มาหลอกลวงคนอื่น

สำหรับความหมายที่เปลี่ยนแปลงมานี้ ยังไม่มีหนังสือเล่มใดกล่าวถึง แต่ข้าพเจ้า
ได้สอบถามจากบุคคลต่าง ๆ ทุกคนก็เข้าใจว่าสำนวน "แก้วค" นี้หมายถึงผู้ที่มีเล่ห์เหลี่ยม
ชั้นเชิงมาก หรือรั้นมาก

3. เข้าฝัก

- ความหมายเดิม - ก. ชำนาญจนอยู่ตัวแล้ว (25)
- ก. ชำนาญขึ้น (93)
- ความหมายปัจจุบัน - ลืมความรู้ที่เคยเรียนมา (ทั่วไป)

สำนวน "เข้าฝัก" เดิมหมายถึง ชำนาญจนอยู่ตัวแล้ว อาจจะได้มาจากการใช้
คานเช่นเดียวกับสำนวน "คมในฝัก" คานเป็นอาวุธสำคัญในสมัยโบราณ คนที่มีฝีมือเก่งใน
เชิงคาน ก็คงจะลับคานไว้ให้คมเสมอ และตามปกติคนที่เก่งหรือชำนาญไปคอยจะแสดงฝีมือ
พร้าเพื่อนัก จึงเก็บคานไว้ในฝักเสมอ จึงเกิดเป็นสำนวน "คมในฝัก" หมายถึงคนที่ฉลาด

หรือเงงแต่ไม่แสดงออก คือรู้จักกาละเทศะว่าเมื่อใดจึงควรจะใช้ความฉลาดหรือความเงงของตน ในขณะที่เดียวกันก็เกิดสำนวน "เข้าฝัก" ซึ่งหมายถึง ซำนำญขึ้นหรือซำนำญจนอยู่ตัวแล้ว อีกสำนวนหนึ่ง ซึ่งมีที่มาแบบเดียวกัน

ส่วนความหมายที่เปลี่ยนไปนั้น แม้จะยังไม่มืหนังสือเล่มใดระบุไว้ แต่คนทั่วไปก็เข้าใจกันว่า สำนวน "เข้าฝัก" หมายถึง ลืมความรุ้ที่เคยเล่าเรียนมา อาจจะเป็นเพราะว่านำไปเปรียบกับสำนวน "เข้าพุง" หรือ "เข้าตู" ซึ่งหมายถึงลืมความรุ้เช่นเดียวกัน และอีกประการหนึ่งสมัยนี้มีอาวุธทันสมัยอื่น ๆ หลายชนิด กาบเป็นเพียงอาวุธโบราณที่ไม่มีใครใช้แล้ว เพราะฉะนั้นสำนวนที่เกี่ยวกับกาบจึงไม่ค่อยมีใครรู้จัก

4. เข้าพุง

- ความหมายเดิม - ก.แมนยำจนไม่คองอาศัยตำราสอบทาน (93)
- ความหมายปัจจุบัน - ลืม, เล่าเรียนวิชาอะไรแล้วไม่ไ้ใช้ นานเข้าลืมหาค เช่นเดียวกับเข้าตู (ส)
- ลืม บางทีไซวา เข้าตู (จ)
 - ลืมความรุ้ที่เคยเล่าเรียนมาหมด (25)

สำนวน "เข้าพุง" เดิมใช้ในความหมายว่าแมนยำ อาจจะตีความว่าสิ่งใดถ้าเข้าไปอยู่ในตัวเราแล้ว เป็นสิ่งที่เราควรจะรุ้และจำไ้ แต่ปัจจุบันอาจจะตีความว่าอะไรที่เก็บเข้าที่เข้าทางแล้ว ก็ไม่ไ้เอาออกมาใช้ทำให้ลืมหาค อีกประการหนึ่ง เรามีสำนวนว่า "ขึ้นใจ" ซึ่งหมายถึงท่องจำไ้ ไ้แทนสำนวน "เข้าพุง" ในความหมายเดิมแล้ว สำนวน "เข้าพุง" จึงเปลี่ยนความหมายไป

5. ทอคหุ่ย

- ความหมายเดิม - ก.นอนค้วยอาการอ่อนใจ (93)
- ความหมายปัจจุบัน - ว.อาการที่นอนหรือเดินปลอยอารมณ์ตามสบาย โดยไม่มีวิตกกังวลอะไร เช่น นอนทอคหุ่ย เดินทอคหุ่ย (25)

สำนวน "ทอคหุ่ย" เดิมใช้ในความหมายว่านอนค้วยอาการอ่อนใจ ตามที่พจนานุกรมฉบับ 2493 ใ้คอธิบายไว้ ซึ่งหมายถึงนอนอย่างมีความสุข แต่ความหมายที่ใช้ในปัจจุบันเปลี่ยนไปตรงกันข้าม ถ้าพูดว่านอนทอคหุ่ย ก็หมายถึงนอนอย่างสบายใจไม่ทุกขรอนอะไรเลย นอกจากนี้

ยังใช้กับอาการเดินด้วย ดังที่ระบุไว้ในพจนานุกรมฉบับ 2525 การที่ความหมายเปลี่ยนไปนี้ อาจจะเป็นเพราะคนอื่น ๆ สังเกตเห็นว่าคนที่ "นอนทอดหุ่ย" อาจจะได้เป็นทุกข์เป็นร้อน เรื่องอะไรจริงจัง คนอื่นอาจจะคิดว่าแกล้งหลบงานมานอนเล่นสบายไป อนึ่งการนอนก็เป็น การพักผ่อนที่สบายทุกคนชอบอยู่แล้ว เพราะฉะนั้นจึงเห็นเป็นเรื่องดีไป

6. บองแบว

- ความหมายเดิม - ว. รูปหน้าไม่สมประกอบ (93)
 - ว. มีหน้าตาพิลึก (25)
 ความหมายปัจจุบัน - มีหน้าตาน่ารัก (ทั่วไป)

สำนวน "บองแบว" ที่ใช้พูดกันในปัจจุบันนี้ ทุกคนเข้าใจกันคือหมายถึงคนที่หน้าตาน่ารัก โดยมากมักจะใช้ประกอบคำว่า "หน้าตา" เป็น "หน้าตาบองแบว" ลักษณะสำคัญของ ผู้ที่มีหน้าตาบองแบว มีดวงตากลมโตไรเคียงสา แต่ในพจนานุกรมทั้ง 2 ฉบับ ได้อธิบายความหมายตรงข้ามกับที่ใช้ในปัจจุบัน คือให้ความหมายว่า รูปหน้าไม่สมประกอบ มีหน้าตาพิลึก ซึ่งเข้าใจว่าเป็นความหมายที่เคยใช้กันในสมัยก่อน แต่ไม่ทราบว่ามีที่ใช้อย่างไร

7. ปลอยแก

- ความหมายเดิม - ทำอะไรอย่างใดอย่างหนึ่งให้เห็นฝีมือเมื่ออายุแก่ (ส)
 - คนแก่ทำเป็นหนุ่ม (จ, 25)
 ความหมายปัจจุบัน - ก. ถี้อว่าแก่แล้วใบเอารูระในการแต่งตัว (25)
 - เด็กที่แต่งตัวรุ่มร่ามเป็นคนแก่ (ทั่วไป)

สำนวน "ปลอยแก" เดิมใช้การแสดงฝีมือหรือความเก่งกล้าให้คนอื่นเห็น ใช้กับคนแก่ ซึ่งตามปกติคนทั่วไปมักจะไม่เห็นว่าคนแก่เป็นคนที่ไร้ความสามารถ เพราะฉะนั้นคนแก่จึงพยายามแสดงฝีมือให้ปรากฏ การที่คนแก่ลุกขึ้นแสดงฝีมือหรือความเก่งกล้าให้ปรากฏเช่นนี้ เรียกกันว่า "ปลอยแก" การที่คนแก่ทำเป็นหนุ่ม อาจจะเป็นคำนินทาการแต่งตัว หรือกิริยาอาการอื่น ๆ ก็เป็นการแสดงความเก่งกล้าอย่างหนึ่งเหมือนกัน สำนวน "ปลอยแก" ที่ใช้ในความหมายนี้ยังพอมิใช้อยู่

แต่ปัจจุบันกลับนำมาใช้กับคนที่แต่งตัวรุ่มร่ามไม่เข้ารูปไม่สวยงาม คือคนที่ปลอยตัวไม่สนใจเอาธุระในการแต่งตัว ซึ่งตรงข้ามกับคนแก่ที่ทำเป็นหนุ่มจะเอาธุระในการแต่งตัวมาก

นอกจากนี้สำนวน "ปลอญแก" ที่ใช้กับคนที่ไม่สนใจการแต่งตัว ยังใช้กับคนที่ยังไม่แก่ควย หรืออาจจะใช้กับเด็กก็ได้ แต่ถาใช้กับเด็ก มักจะใช้กับเด็กที่แต่งตัวรุ่มร่ามเป็นคนแก่

8. ปากหอยปากปู

ความหมายเดิม

- มีปากแต่พูดอะไรไม่ได้ (ส)
 - ก.พูดไม่ขึ้น, พูดไม่มีคนฟัง, ไม่พูด (93)
 - ว.ไม่กล้าพูด พูดไม่ขึ้นหรือพูดไม่มีใครสนใจฟัง (ใช้แก่ผู้นอย)
- (25)

ความหมายปัจจุบัน

- ว.ชอบนินทาเด็กนินทานอย (93, 25)
- เสียงเล็ก ๆ นอย ๆ ที่ไม่สำคัญ (จ)
- ชอบพูดเรื่องของคนอื่น หรือชอบซุบซิบนินทา (ก)

สำนวน "ปากหอยปากปู" เดิมใช้ในความหมายว่า พูดอะไรไม่ได้ หรือไม่กล้าพูด ทำนอง "นำทวมปาก" พูดอะไรไม่ออก หรือพูดยาก เพราะเป็นผู้นอย ดังตัวอย่างคำกลอน จากเรื่องนิราศเมืองเพชร ที่กาญจนาคพันธุ์ ยกตัวอย่างไว้ในหนังสือสำนวนไทยดังนี้

"เหมือนจะรู้อยู่ในเล่ห์เสนาหฺว แต่หากว่าพูดยาก เป็นปากหอย
เปรียบเหมือนคนจนทนต์งูผู้นอย จะกล่าวถอยออกไม่ได้ตั้งใจนิก"¹

สำนวนนี้นำไปเปรียบกับ ปู และหอย ซึ่งเป็นสัตว์ที่ไม่มีเสียง จึงเปรียบกับการไม่พูด แต่ต่อมาความหมายเปลี่ยนไปบ้าง คือเปรียบปูและหอยว่าเป็นสัตว์เล็ก ๆ นอย ๆ เหมือนกับคนที่ไม่มีความสำคัญ พูดอะไรก็ไม่มีคนฟัง และจากการที่พูดแล้วไม่มีใครฟังนี้เอง ต่อมาจึงเปลี่ยนเป็นการซุบซิบนินทา จะเห็นว่าความหมายเปลี่ยนจากเดิมคือไม่พูด เป็นการพูดซุบซิบนินทา ซึ่งเป็นความหมายตรงข้ามกัน

3.3 ความหมายแคบลง

สำนวนที่มีความหมายแคบลง หมายถึงสำนวนที่มีการเปลี่ยนแปลงความหมาย และความหมายที่เปลี่ยนแปลงมานั้น มีความหมายใกล้เคียงกับความหมายเดิม แต่ความหมายแคบลงกว่าความหมายเดิม มีที่ใช้น้อยกว่าความหมายเดิม หรือเดิมมีความหมายหลายอย่าง ปัจจุบัน

¹กาญจนาคพันธุ์ (นามแฝง), สำนวนไทย, หน้า 579.

เหลือเพียงความหมายเดียว ส่วนวันที่มีความหมายแคบลง อาจแบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ

3.3.1 ส่วนวันที่มีความหมายเหลือเพียงความหมายเดียว

3.3.2 ส่วนวันที่มีความหมายเฉพาะเรื่อง

3.3.1 ส่วนวันที่มีความหมายเหลือเพียงความหมายเดียว หมายถึง ส่วนวันที่เดิมมีหลายความหมาย แต่มีความหมายที่ใช้ในปัจจุบันเพียงความหมายเดียว ได้แก่ ส่วนต่อไปนี้

ส่วน	ความหมายเดิม	ความหมายปัจจุบัน
1. ท้องขึ้นท้องพอง	ผลไม้มันที่รับประทานจะเสีย, ท้องอืด (25)	ท้องอืด (ทั่วไป)
2. ไร่	ซักไว้เสีย, เล็ก, ไร่ (93, 25)	ไร่, พลาดโอกาส

1. ท้องขึ้นท้องพอง

ความหมายเดิม - ว. เรียกผลไม้บางอย่างที่รับประทานจะเสีย เช่น กลวยท้องขึ้นท้องพอง คือกลวยที่รับประทานจะเสีย, ท้องขึ้นกว่า (25), ท้องอืด (ทั่วไป)

ความหมายปัจจุบัน - ท้องอืดเพราะลมในกระเพาะอาหาร (ทั่วไป)

ส่วนที่น่าสังเกตว่า เราใช้ต่างกันเป็น 3 แบบ คือ ท้องขึ้น, ท้องพอง, และ ท้องขึ้นท้องพอง ซึ่งพจนานุกรมทั้ง 2 ฉบับได้อธิบายไว้ดังนี้

ท้องขึ้น - ว. อาการที่ท้องอืดเพราะลมในกระเพาะอาหารเพื่อขึ้น, เรียกปลาจวนจะเน่าว่าปลาท้องขึ้น (25, 93) หรือเรียกผลไม้บางอย่างที่รับประทานจะเน่า (93)

ท้องพอง - ว. ท้องอืด, ใช้พหูพจน์กับคำท้องขึ้นว่า ท้องขึ้นท้องพอง (25, 93)

จากคำอธิบายนี้จะเห็นว่า เดิมใช้สำนวนว่า "ทองขึ้น" กับคนที่ทองอืด และปลาหรือผลไม้ที่จวนจะเน่า แต่ต่อมาสำนวน "ทองขึ้น" ใ้ใช้กับคนและปลาเท่านั้น ส่วนผลไม้ที่จวนเน่าใ้ใช้ว่า "ทองขึ้นทองพอง" ส่วนสำนวน "ทองพอง" นั้น ใ้ใช้กับคนเพียงอย่างเดียว หมายถึงทองอืด แต่กระนั้นว่ ใ้ใช้คู่กับคำทองขึ้น เป็น "ทองขึ้นทองพอง" เพราะฉะนั้นก็สรุปได้ว่า เดิมสำนวน "ทองขึ้นทองพอง" ใ้ใช้ทั้งกับคนและปลาและผลไม้ แต่ปัจจุบันเท่าที่พบจะใ้ใช้กับคน หมายถึงทองอืดเท่านั้น

2. ปิว

- ความหมายเดิม
- ก. ชักไว้เสีย, เป็นคำใ้ใช้ในวิธีเล่นโยนหลุม เมื่อโยนกับจนเหลือ 1 สตางค์ก็ชักเอาเสียไม่ทองโยนอีก เรียกว่าปิว (93, 25)
 - ว. เล็ก (93)
 - ก. ใ้ใช้ประกอบคำว่าเล็ก หมายความว่า เล็กมาก (25)
 - ว. ริม เช่น ริมปิวเงินประกัน (25)
- ความหมายปัจจุบัน
- ว. ริม เช่น ริมปิวเงินประกัน (25)
 - พลาดโอกาส (ทั่วไป)

จากคำอธิบายความหมายข้างบนนี้ จะเห็นว่าคำว่า "ปิว" เดิมใ้ใ้ 3 ความหมาย คือ ความหมายว่า ชักไว้เสีย ซึ่งเป็นคำใ้ใช้ในวิธีเล่นโยนหลุม ปัจจุบันการเลินลาตินนี้ไม่เป็นที่นิยมแล้ว ดังนั้นความหมายนี้จึงเลิกใ้ไปด้วย

ความหมายใ้ใ้ใ้เดิมความหมายที่ 2 คือ ความหมายว่าเล็ก หรือใ้ประกอบคำว่าเล็ก ปัจจุบันเราใ้คำว่า "จิ๋ว" แทน คำว่า "ปิว" ในความหมายนี้จึงเลิกใ้ไป

ความหมายที่ 3 หมายถึง ริม เช่น ริมปิวเงินประกัน ก็คือถูกริมเงินไป ความหมายนี้ยังมีใ้ใ้ในปัจจุบัน และความหมายขยายกว้างออกไปอีก คือ "ปิว" หมายถึงริม ก็เท่ากับอดได้ หรือไม่ได้ เราจึงนำคำว่า "ปิว" มาใ้ใ้ในความหมายว่าพลาดโอกาสหรือตำแหน่งที่ควรจะได้ เช่น "นาย ก ปิวตำแหน่งรัฐมนตรี"

3.3.2 สำนวนใ้ใ้ความหมายเฉพาะเรื่อง หมายถึงสำนวนใ้ใ้เดิมมีความหมายกว้างใ้ใ้ใ้กับเรื่องทั่วไป แต่ต่อมาความหมายเปลี่ยนไปเป็นความหมายใ้ใ้เฉพาะเรื่องใดเรื่องหนึ่งเท่านั้น ได้แก่สำนวนต่อไปนี้

สำนวน	ความหมายเดิม	ความหมายปัจจุบัน
1. โก่ (หร่าน)	ธรรมเนียมยุโรป หรืออย่างฝรั่ง (ก)	ใช้กับการแต่งตัว (ก)
2. ตีท้ายครัว	เขาคิดคอกทางผู้หญิงที่เป็นใหญ่ในบ้าน (ส)	เขาคิดคอกทางภรรยา(มักใช้ในทางขสสาว) (25)
3. ปากแข็ง	เถียงเก่ง เถียงแข็งแรง (93)	เถียงอย่างค้ำคั่งไม่ยอมจำนนขอเท็จจริง (25)
4. ปากจัด	พูดโตเถียงไม่หยุดปาก (93)	โตเถียงด้วยถ้อยคำแข็งกร้าวไม่สุภาพ (25)
5. ล้นปาก, ล้นวาจา	พูดออกมาคั่ง ๆ กล่าวออกมาคั่ง ๆ (93)	ให้คำมั่น (25)
6. ออกหัก	หนักเหลือเกิน เค็กร้อนเหลือเกิน (93)	พลาดหวัง (มักใช้ในคำความรัก) (25)

1. โก่ (หร่าน)

ความหมายเดิม - ธรรมเนียมยุโรป หรืออย่างฝรั่ง หรือฝรั่งจัด (ก)

ความหมายปัจจุบัน - แต่งตัวสวยงามกว่าธรรมดา (ก)

- ว. แต่งตัวหรือแสดงกิริยาให้ยิ่งกว่าธรรมดา (93)

- ว. ทรูหราภูมิฐาน (มักใช้แก่กิริยาแต่งตัวหรือการแสดงกิริยาอื่น ๆ โโกเกหรือโกหร่านกว่า) (25)

สำนวน "โก่ (หร่าน)" เดิมใช้หมายถึงธรรมเนียมยุโรปทุก ๆ อย่างที่ผู้พูดจะกล่าวถึง แต่ปัจจุบันความหมายแคบลง มักนำมาใช้กับการแต่งตัวเพียงอย่างเดียว หรืออาจจะใช้กับกิริยาอื่น ๆ บางทีไม่ค่อยได้ขอบยนัก โสมทัต เทเวศร์ ได้กล่าวถึงที่มาของสำนวน "โก่หร่าน" ไว้ดังนี้

คำว่า โก นั้นแต่เดิมเรียกกันเต็ม ๆ ว่า โก่หร่าน มีความหมายว่าธรรมเนียม
 อยางยุโรป คนเทศที่จะนำคำมาใช้ในความหมายดังกล่าวนี้ เกิดจากผู้ที่ถือศาสนา
 อิสลามในเมืองไทยไปเมืองเมกกะแล้วโคเป็นโตะเป็นหะยี ซึ่งแต่ก่อนนั้นมีศัพท
 ใช้โดยเปรียบเทียบว่า ถ้าใครไปเมืองยุโรปกลับมาแล้ว ก็เรียกกันว่า เป็นโตะ
 เสมอ เหมือนอย่างพวกที่โคไปเมืองเมกกะกลับมา และผู้ที่โคไปยุโรปนั้นย่อมจะ
 กล่าวอ้างถึงธรรมเนียมเมืองนอกว่า เมืองฝรั่งเขาเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ ซึ่งเหมือน
 กับพวกที่ไปเมืองเมกกะ มีกูอังกัมกีร์โกหร่านอยู่เนื่อง ๆ ถ้าใครอูงธรรมเนียม
 ยุโรปก็มักพูดว่าอูงคัมกีร์โกหร่าน โดยในความเปรียบตอมาคำว่าโกหร่าน โคนยอม
 มุไซแต่คำท้าวโก ในความหมายครั้งนั้น จึงหมายว่า ธรรมเนียมยุโรป หรือ
 อยางฝรั่งหรือฝรั่งจัก¹

จากคำอธิบายนี้ทำให้ทราบว่า ส่วนน "โก่หร่าน" มาจากชื่อคัมกีร์โก่หร่านของ
 อิสลาม หรือที่ปัจจุบันออกเสียงเป็น "กูรอาน" ปัจจุบันส่วนนี้จะพูดย่อว่า "โก" เท่านั้น
 และนิยมใช้กับการแต่งตัว เช่นถ้าเราเห็นใครแต่งตัวสวยงามหรือภูมิฐานเป็นพิเศษ ก็จะถูก
 "วันนี้แต่งตัวโก่จริง"

2. ตีท้ายคร้ว

ความหมายเดิม - เข้าติดตอทางผู้หญิงที่เป็นใหญ่ในบ้าน เช่น รัญผู้หญิงก็เข้าประจบ
 ประเจงทางแม่ของผู้หญิงนั้น (ส)
 - ท้ายคร้ว เข้าทางภรรยา หรือเข้าทางหลังบ้าน (ก)
 - ท้ายคร้ว ทางภรรยา เช่นเข้าท้ายคร้ว หมายความว่า เข้า
 ทางภรรยา (๑๓)

ความหมายปัจจุบัน - ก. เข้าติดตอที่สนิทางภรรยา (มักใช้ในทางขู้สาว) (๒๕)

ส่วนน "ตีท้ายคร้ว" เดิมมีความหมายกว้าง หมายถึงการเข้าติดตอกับผู้หญิงที่เป็น
 ใหญ่ในบ้าน ซึ่งตามปกติก็ได้แก่ภรรยาของเจ้าของบ้าน ที่ใช้คำว่า "ท้ายคร้ว" ก็เพราะภรรยา
 เป็นผู้ถือดูแลบ้าน และมักจะทำอาหารการกินอยู่ในคร้วหลังบ้าน ส่วนฝ่ายชายหรือสามีจะเป็นผู้
 ที่ทำงานนอกบ้านและเป็นผู้นำ ซึ่งมักจะทำอยู่หน้าบ้าน ใครมาติดตอการงานก็เข้าทางหน้าบ้าน
 แต่บางคนก็แอบมาติดตอทางหลังบ้านหรือ "ท้ายคร้ว" เดิมส่วนน "ตีท้ายคร้ว" ใช้กับเรื่อง
 ทั่ว ๆ ไป คือใครติดตอทางสามีไม่ได้ ก็มักจะทำขอร้องทางภรรยา ความหมายของส่วนนนี้

¹ โสมทัต เทเวศร์, เกร็ดภาษาหนังสือไทย, หน้า 176.

ตรงกับสำนวน "เขาทางหลังบ้าน" ที่ใช้ในปัจจุบันนี้ แต่ทว่าความหมายแคบลงจะชี้เฉพาะกับผู้ที่เข้ามาติดต่อทางคานชวากับภรรยาเจ้าของบ้าน โดยที่ทางฝ่ายสามีไม่รู้หรืออาจจะไวใจมากจนเกินไป จึงพูดกันว่าฝ่ายสามีนั้นถูก "ตีท้ายครัว"

3. ปากแข็ง

ความหมายเดิม - ว. เถียงเก่ง เถียงแข็งแรง (93)

ความหมายปัจจุบัน - ว. พูดยืนยันหรือเถียงอย่างคืดคังไม่ยอมจำนนขอเท็จจริง (25)

สำนวน "ปากแข็ง" เดิมใช้ในความหมายกว้าง คือหมายถึงเถียงเก่ง ต่อมาความหมายแคบลง โดยเจาะจงลงไปว่าที่เถียงเก่งนั้นหมายถึงเถียงอย่างคืดคังไม่ยอมจำนนต่อข้อเท็จจริง ไม่ใช่เถียงอย่างเล่นถ้อยคำ หรือเถียงข้าง ๆ คู ๆ แต่เป็นการยืนยันไม่ยอมรับว่าตัวทำผิด เช่น เด็กขโมยเงินพ่อแม่ ตามอย่างไร ๆ ก็ไม่ยอมรับ บอกแต่ว่าไม่ได้เอาไปไม่รู้ไม่เห็น หรืออาจจะอ้างเหตุผลอื่นประกอบ

4. ปากจืด

ความหมายเดิม - ว. พูคอโธเถียงไม่หยุดปาก (93)

ความหมายปัจจุบัน - ว. ชอบพูดจาหรือโอ้อวดถ้อยคำแข็งกร้าวไม่สุภาพ (25)

สำนวน "ปากจืด" เดิมหมายถึง พูคอโธเถียงไม่หยุดปาก โดยไม่ได้ระบุว่าพูดอย่างไร แต่ปัจจุบันสำนวนนี้ หมายถึงการพูดจาหยาบคาย ซึ่งเป็นความหมายที่เฉพาะเจาะจงลงไป ดังที่พจนานุกรมฉบับ 2525 อธิบายว่า ชอบพูดจาหรือโอ้อวดถ้อยคำแข็งกร้าว ไม่สุภาพ ซึ่งก็เท่ากับพูดจาหยาบคายนั่นเอง

5. ล้นปาก, ล้นวาจา

ความหมายเดิม - ก. พูคอออกมาดัง ๆ กล่าวออกมาดัง ๆ (93)

ความหมายปัจจุบัน - ก. ใหล่ามัน (25)

จากคำอธิบายข้างบนนี้ จะเห็นว่า ความหมายเดิมของสำนวน "ล้นปาก, ล้นวาจา" เป็นการพูดเปล่งเสียงออกมาดัง ๆ เท่านั้น ซึ่งในปัจจุบันจะมีความหมายแคบลง ใช้หมายถึงการใหล่ามันสัญญาเท่านั้น เพราะการพูคอออกมาดัง ๆ นั้น ก็เท่ากับเป็นการยืนยันสิ่งทีตนจะทำ และมีคนอื่นได้ยินและรับรู้ด้วย จึงเปรียบเหมือนกับคำพูดนั้นเป็นคำมั่นสัญญา

6. อกหัก

- ความหมายเดิม - เป็นคำกล่าวเปล่งออกมาหมายความว่า หนักเหลือเกิน
เค็ดครอนเหลือเกิน เช่นเดียวกับคำ ออกคราก ออกแตก (93)
- ความหมายปัจจุบัน - พลาดหวัง (มักใช้ในคำความรัก) (25)

ความหมายเดิมของสำนวน "อกหัก" เป็นความหมายกว้าง ๆ หมายถึงความเค็ดครอนในเรื่องใดก็ได้ ซึ่งตรงกับสำนวน ออกคราก และออกแตก แต่ปัจจุบันนี้ สำนวน "อกหัก" นำมาใช้เฉพาะกับความเค็ดครอน ในเรื่องความรักเพียงอย่างเดียว คือหมายถึง พลาดหวัง จากความรัก ส่วนสำนวน ออกคราก และออกแตก ยังใช้ในความหมายเดิม

3.4 ความหมายขยายกว้างขึ้น

สำนวนที่มีความหมายขยายกว้างขึ้นหมายถึง สำนวนที่มีการเปลี่ยนแปลงความหมาย และความหมายที่เปลี่ยนไปนั้นจะขยายกว้างขึ้น โดยอาจจะเพิ่มเป็น 2 ความหมาย หรือ ความหมายขยายเป็นความหมายกลาง ๆ สำนวนที่มีความหมายขยายกว้างขึ้นนี้อาจแบ่งได้ เป็น 2 ประเภทคือ

3.4.1 ความหมายเพิ่มเป็นสองความหมาย

3.4.2 ความหมายขยายเป็นความหมายกลาง ๆ

3.4.1 ความหมายเพิ่มเป็นสองความหมาย หมายถึง สำนวนที่มีความหมายเปลี่ยนไป โดยเดิมมีความหมายเพียงความหมายเดียว แต่ปัจจุบันมีความหมายเพิ่มขึ้น มาอีกความหมายหนึ่ง และความหมายเดิมก็ยังมีที่ใช้อยู่ ซึ่งได้แก่สำนวนต่อไปนี้

สำนวน	ความหมายเดิม	ความหมายปัจจุบัน
1. เขาพกเขาหอ	รู้จักเก็บไม้ใช้สอยสอย (93)	เอาไว้มือเป็นส่วนของตัวเอง (25)
2. เคนสาย	คิดสายไฟฟ้าหรือสายโทรเลข โทรศัพท์ (25)	การนำวงดนตรีไปแสดงตาม ต่างจังหวัด (ทั่วไป)
3. บิดปาก	ไม่พูด หรือไม่พูด (25)	ฆ่า หรือใช้ประกอบกริยา ฆ่า (ทั่วไป)

สำนวน	ความหมายเดิม	ความหมายปัจจุบัน
4. ปล่อย	คำอธิบายวิธีไชยาหรือเวทมนต์ (93, 25)	คนพูดมากเกินความจริง(ส,ก)
5. มือเป็นผักกั้ว	การใช้มือแสดงความอ่อนน้อม (ส)	ยกมือช่วยรัฐบาลในสภา (จ)
6. ลงแขก	บอกเพื่อนบ้านมาช่วยกันทำงาน (93)	โทรมหญิงโดยชายหลายคน ช่วยกัน (93)
7. ลมเพลมพัด	ป่วยไม่รู้เหตุ เข้าใจกันว่าถูก กระทำ (25)	เคี้ยวคเคี้ยวร้าย เปลี่ยนแปลง ง่าย (ทั่วไป)
8. หางเครื่อง	เพลงสำหรับออกคอทหายจากเพลง 3 ชั้น (25)	พวกที่แทนประกอบเพลงในวง ลูกทุ่ง (ทั่วไป)
9. ออกแขก	ต้อนรับแขก ออกสังคม (93)	ตัวแขกที่ออกมาบอกเรื่องดีเก ที่แสดง (25)

1. เข้าพกเข้าห่อ

- ความหมายเดิม - ก. รู้จักเก็บไม่ใช่สุรุษสุราย (93)
- ก. รู้จักเก็บไว้ม่าง, รู้จักเก็บไม่ใช่สุรุษสุราย (25)
- ความหมายปัจจุบัน - ก. เอาไว้เป็นส่วนของตัวเอง (25)
- เอาเป็นประโยชน์ส่วนตัว (จ)

สำนวน "เข้าพกเข้าห่อ" เดิมใช้ในความหมายว่า รู้จักเก็บไม่ใช่สุรุษสุราย หมายถึงการเก็บเงิน ซึ่งเป็นความหมายที่ดี แต่ต่อมามีความหมายขยายเพิ่มขึ้นอีกความหมายหนึ่ง คือหมายถึงการเก็บเงินเอาไว้เป็นของตัวเอง ซึ่งความหมายนี้ยังขยายไปถึงการยกยอกเงินเล็ก ๆ น้อย ๆ ไว้เป็นของตัวเอง เช่น แม่ครัวมักจะได้เก็บค่ากับข้าวเข้าพกเข้าห่อ

2. เดินสาย

ความหมายเดิม - ก. คัดสายไฟฟ้าหรือสายโทรเลขโทรศัพท์เป็นต้น (25)

ความหมายปัจจุบัน - การนำวงดนตรีไปแสดงตามจังหวัดต่าง ๆ (ทั่วไป)

สำนวน "เดินสาย" เดิมไร้มายังถึง การคัดสายไฟฟ้าหรือโทรเลขโทรศัพท์ตามบ้านหรือตามถนนหรือสถานที่ต่าง ๆ การที่คัดสายไปตามที่ต่าง ๆ เช่นนี้ เรียกว่า "เดินสาย" ปัจจุบันนี้ผู้นำสำนวน "เดินสาย" ไปใช้ในความหมายใหม่อีกความหมายหนึ่ง หมายถึง การนำวงดนตรีไปแสดงตามจังหวัดต่าง ๆ เช่น "ตลอดเดือนนี้วงดนตรีคณะนกยูงจะออกเดินสายภาคใต้" แต่ความหมายเดิมก็ยังไม่หายไป

3. ปิดปาก

ความหมายเดิม - ไม่พูด หรือไม่ให้พูด (ส, 25)

ความหมายปัจจุบัน - ฆ่า หรือใช้ประกอบกริยา "ฆ่า" (ทั่วไป)

สำนวน "ปิดปาก" เดิมไร้มายังถึง การที่ห้ามไม่ให้ใครพูด หรือ การที่บุคคลนั้นไม่พูดเอง "ปาก" เป็นอวัยวะที่ใช้ในการพูด ดังนั้นถ้าผู้ใด "ปิดปาก" ก็คือไม่พูด อาจจะเนื่องมาจากสาเหตุหลายอย่าง เช่นเห็นว่าไม่ควรพูด หรือกลัวว่าพูดแล้วจะมีอันตราย แต่บางครั้งอาจจะถูกผู้อื่นบังคับไม่ให้พูด ก็ใช้สำนวนว่า "ปิดปาก" เหมือนกัน การบังคับไม่ให้ใครพูดมีหลายวิธี เช่นอาจจะติดสินบนให้เงินไว้ เรียกกันว่า "เงินปิดปาก" หรือ "คาปิดปาก" หรืออาจจะใช้วิธีอื่นใดก็ได้ ทำให้ผู้ถูกข่มขู่ไม่กล้าเปิดปาก แต่วิธีที่จะปิดปากได้สนิทที่สุดมีชื่อว่าพรอบไรท์คือการฆ่าปิดปาก ผู้ที่ถูกบังคับให้ "ปิดปาก" มักจะเป็นผู้ที่รู้ความลับของผู้อื่น ถ้าเป็นเรื่องเล็กน้อย ก็อาจใช้วิธีให้เงินหรือชู้ แต่ถ้าเป็นเรื่องใหญ่ก็จะใช้วิธีฆ่าปิดปาก ดังนั้นสำนวน "ปิดปาก" จึงมีความหมายเพิ่มขึ้นมาอีกความหมายหนึ่งคือหมายถึงการฆาตกรรม

4. ผอຍ

ความหมายเดิม - คำอธิบายวิธีโรยยาหรือเวทมนตร์ต่าง ๆ (93, 25, ก)

- ข้อความที่ไม่ใช่เนื้อหา (25)

ความหมายปัจจุบัน - พูดมาก (25)

- พูดชวนเชื่อ (จ)

- พูดมากเกินไปความจริง (ส, ก)

คำว่า "ผอย" หมายถึงสิ่งที่เป็นเส้นเล็ก ๆ ละเอียด นำมาใช้เป็นส่วน หมายถึงคำอธิบายวิธีใช้ยาหรือเวทมนตร์ต่าง ๆ ซึ่งในเรื่องเหล่านี้ปัจจุบันก็ยังใช้ ส่วน "ผอย" นี้ยู่คณาความหมายขยายกว้างออกไป หมายถึง คำอธิบายเรื่องอื่น ๆ กล้วย คือหมายถึงสิ่งที่ไม่ใช่เนื้อหา และต่อมากลางที่มีคำอธิบายมาก ๆ เขา ก็ทำให้ มีเรื่องไม่จริงปนอยู่กล้วย ส่วน "ผอย" จึงมีความหมายเพิ่มขึ้นอีกความหมายหนึ่ง คือหมายถึงพูดมากเกินไปความจริง

5. มือเป็นฝักถั่ว

- ความหมายเดิม
- การใช้มือแสดงความอ่อนน้อม (ส)
 - มืออ่อน ซอซไหวคนเสมอ (จ)
 - การแสดงความอ่อนน้อม อ่อนวอนหรือซอซร้องโดยวิธียกมือไหว (25)
- ความหมายปัจจุบัน
- การพลอยยกมือแสดงความเห็นชอบตามเขาไป มักใช้พูดตำหนิักการเมืองในเวลาลงคะแนนเสียง (25)
 - ยกมือช่วยรัฐบาลในสภา (จ)
 - ยกมือเห็นด้วยกับรัฐบาลพร้อมเพรียงกัน (ส)

ส่วน "มือเป็นฝักถั่ว" เดิมใช้หมายถึงการยกมือไหวแสดงความอ่อนน้อมเปรียบมือเหมือนกับฝักถั่ว เพราะฝักถั่วมีลักษณะอ่อน คนที่มีมืออ่อนซอซไหวคนอยู่เสมอ ก็เรียกว่า "มือเป็นฝักถั่ว" หรืออาจจะใช้กับคนที่นั่งพนมมือฟังพระเทศน์ก็ได้ ความหมายนี้ปัจจุบันก็ยังใช้กันอยู่

ต่อมาได้มีผู้นำส่วน "มือเป็นฝักถั่ว" มาใช้กับการยกมือออกเสียงในสภาสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรส่วนใหญ่ไม่ค่อยได้มีโอกาสแสดงความคิดเห็น คอยแต่ยกมือสนับสนุนรัฐบาลอย่างเดียว พวกที่ยกมือสนับสนุนย่อย ๆ ก็เรียกว่า "มือเป็นฝักถั่ว" เหมือนกัน เป็นส่วนที่ใช้ในเชิงตำหนิว่าไม่มีความคิดเห็นของตนเอง

6. ลิงแขก

- ความหมายเดิม
- ก. บอกเพื่อนบ้านมาช่วยกันทำงาน (93)

- ขอแรงคนให้ช่วยทำงาน ไรสำหรับงานอะไรก็ได้ แต่ที่ไรกันส่วนมากเป็นการทำนาเกี่ยวข้าว (ส)
- ประเพณีเพื่อนบ้านมาช่วยกันเกี่ยวข้าว คำน่า หรือทำงาน (จ)
- ช่วยกันทำงานโดยวิธีผลัดเปลี่ยนช่วยกันเป็นบ้าน ๆ ไป เช่น ลงแขกเกี่ยวข้าว (25)

- ความหมายปัจจุบัน - โทรมหญิงโดยชายหลายคนช่วยกัน (93)
- รุมกันชมชื่นกระทำชำเราหญิง (25)

สำนวน "ลงแขก" เดิมใช้หมายถึง การขอแรงเพื่อนบ้านมาช่วยกันทำงาน โดยอาจจะผลัดกันไปช่วยทำที่ละบ้าน ส่วนใหญ่จะใช้กับการเกี่ยวข้าว แต่อาจจะใช้กับงานอื่นก็ได้ เช่น ปลูกมัน สำนวนนี้ยังมีใช้กันอยู่ตามชนบททุกแห่ง ปัจจุบันสำนวน "ลงแขก" มีความหมายเพิ่มขึ้นอีกความหมายหนึ่ง คือหมายถึงการที่ชายหลายคนรุมชมชื่นหญิง คงจะนำความหมายที่ว่า "ช่วยกัน" จากความหมายเดิมมาใช้ สำนวนนี้คงเกิดขึ้นในเมืองที่มีคนรวยมาก

7. ดมเพลมพัด

- ความหมายเดิม - น.อาการที่เจ็บป่วยโดยไม่รู้เหตุ เข้าใจกันว่าถูกกระทำ (93, 25, จ)

- ความหมายปัจจุบัน - เดียวดีเดียวร้าย อารมณ์เปลี่ยนแปลงง่าย (ทั่วไป)

สำนวน "ดมเพลมพัด" เดิมใช้เรียกอาการของคนเจ็บป่วยโดยไม่รู้สาเหตุ ซึ่งเข้าใจกันว่าถูกกระทำโดยวิธีทางไสยศาสตร์ ซึ่งก็เป็นเรื่องธรรมดาของคนเรา ถ้าไม่ทราบสาเหตุอะไรก็จะโทษผีสังเทวดา เลยเรียกกันว่า "ดมเพลมพัด" และบางทีอาจจะเป็นเพราะว่าผู้ป่วยเป็น "ดมเพลมพัด" นี้ อาจจะมีอาการเดี๋ยวดีเดี๋ยวร้าย อารมณ์เปลี่ยนแปลงง่าย สำนวนนี้จึงใช้กับคนที่มักมีลักษณะดังกล่าวได้อีกอย่างหนึ่ง

8. หางเครื่อง

- ความหมายเดิม - น. เพลงสำหรับออกต่อท้ายจากเพลง 3 ชั้น หรือเพลงเกา (25)

ความหมายปัจจุบัน - พวกที่เต้นร่ำวีวประกอบเพลงในวงดนตรีลูกทุ่ง (ทั่วไป)

สำนวน "หางเครื่อง" เดิมเป็นสำนวนที่ใช้เฉพาะกับวงดนตรีไทยเดิม เป็นคำเรียกเพลงที่เล่นต่อท้ายจากเพลง 3 ชั้น หรือเพลงเถา แต่ปัจจุบันนี้ผู้นำสำนวน "หางเครื่อง" ไปใช้กับวงดนตรีลูกทุ่งด้วย วงดนตรีลูกทุ่งในปัจจุบันนี้ต่างแข่งขันกัน การมีนักร้องออกมาร้องเพลงเฉย ๆ ไม่ดึงดูความสนใจเท่าที่ควร หัวหน้าวงจึงคิดให้ผู้หญิงแต่งตัวสวย ๆ ออกมาเต้นตามจังหวะเพลง คล้าย ๆ กับวีวประกอบเพลงเป็นชุด ๆ ไป บางครั้งก็มีผู้ชายร่วมเต้นด้วย พวกที่ออกมาเต้นตามจังหวะเพลงนี้เรียกกันว่าพวก "หางเครื่อง" ปัจจุบันเป็นที่นิยมกันมาก วงดนตรีคณะไหนไม่มี "หางเครื่อง" ก็ไม่ค่อยมีคนชม

9. ออกแขก

ความหมายเดิม - ก. ตอนรับแขก แสดงคอกหน้าแขกได้ แสดงตัวในสังคมได้ (93, 25)

- ปรากฏตัวในงานที่รับแขกหรือผู้ใดรับเชิญมาร่วมเป็นเกียรติในงานรับรองแขกหรือให้แขกใครรู้จักตัว หรือทำความรู้จักกับแขก (ส)

- รับแขก เขาสู่อสังคัม (จ)

ความหมายปัจจุบัน - ก. อาการที่ตัวแขกออกมาบอกเรื่องที่จะแสดง (25)

- น. การแสดงลิเกที่ตัวแขกออกมาบอกเรื่องที่จะแสดง (25)

- เป็นภาษามทรสพที่เรียกว่า ดิเก คือ ดิเกตอนจะเริ่มแสดง เป็นเรื่อง มีแขกออกมาบอก ออกมาบอกเรื่องที่จะแสดง(ส)

สำนวน "ออกแขก" เดิมใช้เกี่ยวกับการสังคัม ก็คือคำว่า "แขก" ในที่นี้หมายถึงคนแปลกหน้า หรือผู้ที่ได้รับเชิญมาเป็นเกียรติ บางทีเราอาจจะไม่รู้จักมาก่อน การออกแขก ก็คือการต้อนรับ หรือทำความรู้จักกับบุคคลอื่น ๆ ที่เป็นคนแปลกหน้า หรือผู้ที่ได้รับเชิญมาในงาน การ "ออกแขก" ก็มีความหมายเท่ากับการออกสังคัม ปัจจุบันความหมายนี้ก็ยังไม่ต่างกันอยู่บาง แต่บางคนก็หันมาใช้คำ "ออกสังคัม" แทน

ส่วนสำนวน "ออกแขก" ได้เกิดความหมายอื่นอีกความหมายหนึ่ง หมายถึง การที่ตัวแขกออกมาบอกเรื่องลึกลับที่จะแสดง "แขก" ในที่นี้หมายถึง ชาวอินเดีย เป็นธรรมเนียมของการเล่นลิเก จะต้องนำแขกออกมาเล่าเรื่องโดยพูดเป็นสำเนียงแขกด้วย แขกที่ออกมาเล่าเรื่องนั้น แม้จะไม่ใช่อินเดียจริงๆ ก็แต่งตัวให้เหมือนชาวอินเดีย ปัจจุบันสำนวนออกแขกจึงนำมาใช้กับการแสดงลิเกอีกความหมายหนึ่ง

3.4.2 ความหมายขยายเป็นความหมายกลาง ๆ หมายถึงสำนวนที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลงความหมาย และความหมายที่เปลี่ยนมานั้นเป็นความหมายที่ขยายกว้างขึ้นจากความหมายเดิม คือความหมายเดิมจะเป็นความหมายที่เจาะเฉพาะเรื่องใดเรื่องหนึ่ง แต่ปัจจุบันความหมายนั้นจะใช่เป็นกลาง ๆ กับทุกเรื่อง ซึ่งได้แก่สำนวนต่อไปนี้

สำนวน	ความหมายเดิม	ความหมายปัจจุบัน
1. เดินเหิน	วิ่งเต้นเพื่อขอความช่วยเหลือ (25, 93)	เดิน (25)
2. หมายหน้าหอ	ผู้รับหน้าแทนนาย (25)	ผู้รับหน้าแทนผู้อื่น (ทั่วไป)
3. บอกกล่าว	ตัดขาดจากการเป็นพ่อลูกแม่มด (ส)	ตัดขาดไม่ให้ความอุปการะเลี้ยงดู (25)
4. ฝรั่งงัไฮ	จีนที่นิยมฝรั่ง (ส)	กระทำงัไฮเป็นฝรั่ง (25)
5. สิบแปดมงกุฏ	นักเลงการพนันใหญ่ (ส)	ยอดนักเลง, ผู้ที่มีเล่ห์เหลี่ยมมาก (25)
6. หัวกายท้ายเกย	มากมายเต็มไปหมด (25)	เกะกะไม่เป็นระเบียบ (ทั่วไป)

1. เดินเหิน

ความหมายเดิม - ก. วิ่งเต้นเพื่อขอความช่วยเหลือ (93, 25)

- เขาทางผู้มีอิทธิพลหรือผู้มีอำนาจที่สามารถจะช่วยเหลือให้เรื่องสำเร็จไปตามความประสงค์ได้ ดังที่พูดว่า "เดิน" คำเดียวก็เข้าใจกัน (ส)

ความหมายปัจจุบัน - เดิน (25)

ส่วน "เดินเห็น" เดิมหมายถึง การวิ่งเต็มขอความช่วยเหลือจากผู้มีอำนาจหรือมีอิทธิพล บางทีก็ใช้ว่า "เดิน" เพียงคำเดียว ส่วน "เดินเห็น" ที่ใช้ในความหมายนี้ ปัจจุบันไม่ได้ใช้แล้ว ส่วนใหญ่จะใช้ส่วน "วิ่งเต้น" แทน อาจจะเป็นเพราะว่าถ้าใช้ส่วน "เดินเห็น" ดูจะเข้าใจยาก จึงเปลี่ยนมาใช้ "วิ่งเต้น" ให้ตรงกับลักษณะอาการที่แท้จริง ๆ ส่วนส่วน "เดินเห็น" ความหมายขยายกว้างออกไป หมายถึง การเดินธรรมดา คำว่า "เห็น" ถือเป็นคำซ้อน

2. นายหนาหอ

ความหมายเดิม - น. หัวหน้าคนรับใช้ที่เฝ้าออกหน้าออกตา, ผู้รับหน้าแทนนาย (25)

ความหมายปัจจุบัน - ผู้รับหน้าแทนผู้อื่น (ทั่วไป)

ส่วน "นายหนาหอ" เดิมหมายถึง ผู้รับหน้าแทนนาย คือเป็นคนรับใช้ที่นายมอบหมายให้ทำการต่าง ๆ แทน คำว่า "นาย" ก็หมายถึง ผู้แทนนายอยู่แล้ว ส่วน "หอ" ในที่นี้หมายถึง เรือนหรือบ้าน "นายหนาหอ" ก็คือผู้แทนนายที่อยู่หน้าบ้านคอยต้อนรับแขกหรือติดต่องานต่าง ๆ ปัจจุบันนี้ลักษณะครอบครัวของไทยเปลี่ยนไป ไม่ใช่ครอบครัวใหญ่ ๆ ที่มีคนรับใช้มากมายอย่างสมัยก่อน เกือบไม่มีแต่ครอบครัวเล็ก ๆ ซึ่งบางครั้งก็ไม่มีผู้รับใช้ หรือมีก็ทำแต่งงานบ้านเท่านั้น ส่วน "นายหนาหอ" จึงเปลี่ยนความหมายไป หมายถึง ผู้รับหน้าแทนผู้อื่น ซึ่งอาจจะเป็นใครก็ได้ เช่น เพื่อนหรือผู้ที่ชอบพอกัน ญาติพี่น้องกัน ไม่จำเป็นต้องเป็นนาย

3. บอกศาลา

ความหมายเดิม - ตัดขาดจากการ เป็นพ่อลูก แม่ลูก หรือญาติพี่น้องกัน (ส)

ความหมายปัจจุบัน - เลิก ตัดกัน (จ)

- ก. ประกาศไม่รับผิดชอบแทน (93)

- ก. ประกาศไม่รับผิดชอบ หรือคัดขาดไม่ให้ความอุปการะเลี้ยงดูอีกต่อไป (25)

สำนวน "บอกศาลา" เดิมใช้เฉพาะกับ พ่อลูก แม่ลูก หรือคนที่เป็ญาติพี่น้องกัน หมายถึงตัดขาดจากกัน กาญจนาคพันธุ์ได้กล่าวถึงที่มาของสำนวนนี้ไว้ว่า

มูลของสำนวนมาจากกฎหมายลักษณะโจรห้าเส้น ออกเมื่อปี พ.ศ. 2380 ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว มีความตอนหนึ่งว่า "ถ้าอายุผู้ร้ายปลดโคตรภัยไปบวชอยูเถาใดให้เอาทรัพย์ที่ผู้ร้ายปลดไปนั้น ตั้งปรับใหม่บิดามารดา ญาติพี่น้องปนาอาบุตรหลานและเหลนผู้ใด ซึ่งใครรับราชการ และมีใครรับราชการ เรียงตัวไปตามกฎหมายที่ใดสูญแบ่งให้บุตรพมบุตรตามสนิทแลห่างเป็นพี่น้องหลวง เหตุว่าบิดามารดาญาติพี่น้องมิได้สั่งสอนหาบรามละเลยใหญ่ครหลานกระทำความชั่ว มิได้เอาความบาบบอกศาลาเป็นค่านับ" คำว่า "บอกศาลา" คือแจ้งความต่อเจ้าพนักงานให้รับทราบไว้ เมื่อลูกประพฤติชั่ว พ่อแม่ไปบอกศาลาไม่รับรู เรื่องเกี่ยวกับลูกอีกต่อไป ก็เป็นเหมือนตัดลูก¹

ต่อมาสำนวนนี้ขยายกว้างขึ้น โดยใช้หมายถึงการตัดขาดจากผู้ที่อยู่ในความอุปการะ ซึ่งไม่จำเป็นต้องเป็นพ่อแม่ลูกกัน หรือเป็นญาติพี่น้องกัน บางทีก็ใช้กับบุคคลที่รู้จักกันธรรมดา หมายความว่า เลิกคบกันแล้ว

4. ฝรั่งงัส

ความหมายเดิม - เงินที่นิยมฝรั่ง เช่น แดงตัวเป็นเอย่างฝรั่ง หรือทำเป็นฝรั่ง (ส)

ความหมายปัจจุบัน - คนที่วางท่าเป็นฝรั่ง (25)

สำนวน "ฝรั่งงัส" นี้มาจากเครื่องลายคราม กังไสเป็นชื่อมณฑลของจีน ซึ่งมีชื่อเสียงในเรื่องการปั้นถ้วยชาม ต่อมาพวกฝรั่งได้ประดิษฐ์ลายถ้วยชามเลียนแบบจีนจึงเรียกกันว่า "ฝรั่งงัส" คือไม่ใช่ของกังไสแท้ แต่แทนที่สำนวน "ฝรั่งงัส" จะหมายถึงฝรั่งที่เลียนแบบจีน กลับหมายถึง เงินที่เลียนแบบฝรั่ง ปัจจุบันนี้ความหมายขยายกว้างขึ้นใช้กับคนทั่ว ๆ ไป ที่ทำตัวเลียนแบบฝรั่ง ไม่จำเป็นต้องเป็นคนจีน

¹กาญจนาคพันธุ์ (นามแฝง), สำนวนไทย, หน้า 552.

5. สืบทอดมรดก

- ความหมายเดิม - นักเลงการพนันใหญ่ (๘)
 ความหมายปัจจุบัน - ยอดนักเลง, ผู้มีเล่ห์เหลี่ยมมาก (25)

สำนวน "สืบทอดมรดก" เดิมใช้เฉพาะกับนักเลงการพนันเท่านั้น แต่ปัจจุบันความหมายขยายกว้างขึ้น หมายถึงนักเลงทั่ว ๆ ไป ที่มีเล่ห์เหลี่ยมมาก กาลานาคพันธุ์ได้อธิบายถึงที่มาของสำนวน "สืบทอดมรดก" ไว้ดังนี้

คำ "สืบทอดมรดก" มีปรากฏในเรื่องรามเกียรติ์เป็นคำเรียกทหารพระรามที่เป็นดิถีชั้นนาย มีมรดกสวม 18 คัญ เช่น นิฉเสน นิฉนนทนิลปาสัน ฯลฯ ที่มาใช้เป็นสำนวนเกิดจากเมื่อประมาณ 60 ปีมาแล้ว มีนักเลงการพนันใหญ่มีชื่อเสียงพวกหนึ่ง ถือกันว่าเป็นผู้หยอด ว่ากันว่าสักครามรดก พวกนี้จึงเรียกกันว่าพวกสืบทอดมรดกทุกม เรื่องรามเกียรติ์จากนี้ใคร เป็นนักเลงการพนันใหญ่ก็เลยเรียกกันว่า สืบทอดมรดก¹

6. หัวท้ายท้ายเกย

- ความหมายเดิม - มาหมายเต็มไปหมด (25)
 ความหมายปัจจุบัน - เกะกะไม่เป็นระเบียบ (ทั่วไป)
 - หัวท้ายท้าย สับสน เปะปะ ยุ่งเหยิง ก้าวก่ายกัน
 ไม่เป็นระเบียบ (๘)

สำนวน "หัวท้ายท้ายเกย" นี้ พจนานุกรมฉบับ 2525 ให้ความหมายไว้ว่า มาหมายเต็มไปหมด ซึ่งไม่ตรงกับความหมายที่ใช้ในปัจจุบันนัก เพราะในปัจจุบันนอกจากจะหมายถึงมากมายแล้ว ความหมายยังขยายไปถึงความสับสน ยุ่งเหยิง ไม่เป็นระเบียบด้วย ซึ่งตรงกับความหมายที่กาลานาคพันธุ์ได้อธิบายไว้ในหนังสือสำนวนไทย แต่กาลานาคพันธุ์ใช้สำนวนว่า "หัวท้ายท้าย" เท่านั้น ไม่มีคำว่า "เกย" แต่ก็เป็นสำนวนเดียวกันแน่นอน กาลานาคพันธุ์ได้อธิบายที่มาของสำนวนนี้ไว้ดังนี้

¹กาลานาคพันธุ์ (นามแฝง), สำนวนไทย ภาค 2, หน้า 371.

มูลของสำนวนมาจากเรือ คือจุดเรือชนกันแน่นมากมาย หัวเรือ
 เกยตายเป็นก้อนยุ่งไปหมดๆ เรนตกลงทองคำ อะไรที่เปะปะไม่มีเป็นระเบียบ
 เรนคนมาก ๆ นอนกันไม่เป็นหัวนอนปลายตีน ก็พูดว่านอนกันหัวกายตาย
 สำนวน "หัวกายตาย" ใจตลอดจนถึงอะไรที่มีในทีใดที่หนึ่งมาก ไม่ขาด
 ระยะเวลาใด เรนพูดว่า ที่นี้ของกินหัวกายตาย ก็หมายความว่าที่นั้นหรือถนน
 นั้น มีของกินชุกชุมมากเสมอ เกี่ยวคนนั้นหนาแน่น เกี่ยวคนนั้นหนาแน่นไม่ขาด
 ตลอดหัวถนนตายถนน¹

สถาบันวิทยบริการ
 าลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹กาญจนาคพันธุ์ (นามแฝง), สำนวนไทย ภาค 2, หน้า 457.

สำนวนต่างสมัยที่มีความหมายเหมือนกัน

สำนวนต่างสมัยที่มีความหมายเหมือนกัน หมายถึงสำนวน 2 สำนวนที่มีความหมายเหมือนกัน สำนวนหนึ่งเป็นสำนวนที่ใช้ในสมัยก่อน อีกสำนวนหนึ่งเป็นสำนวนที่ใช้ในปัจจุบัน

สำนวนต่างสมัยที่มีความหมายเหมือนกันอาจแบ่งได้เป็น 3 ประเภทคือ

- 4.1 สำนวนเกี่ยวกับความเป็นไปในสังคม
- 4.2 สำนวนเกี่ยวกับวัฒนธรรมประเพณี
- 4.3 สำนวนเกี่ยวกับอุปนิสัยและความประพฤติส่วนตัว

4.1 สำนวนเกี่ยวกับความเป็นไปในสังคม

สำนวนเกี่ยวกับความเป็นไปในสังคม หมายถึง สำนวน 2 สำนวนที่มีความหมายเหมือนกัน และความหมายนั้นเป็นความหมายเกี่ยวกับเรื่องต่าง ๆ ในสังคม เช่น เกี่ยวกับหน้าที่การงาน เกี่ยวกับการกดดันแก่งแย่งทรยศตอโกง การคิดสินบน และการดำรงชีวิตทั่วไป สำนวนเกี่ยวกับความเป็นไปในสังคมนี้อาจแบ่งได้เป็น 3 ประเภทคือ

- 4.1.1 สำนวนเกี่ยวกับหน้าที่การงาน
- 4.1.2 สำนวนเกี่ยวกับการกดดันแก่งแย่ง ทรยศตอโกง และคิดสินบน
- 4.1.3 สำนวนเกี่ยวกับการดำรงชีวิตทั่วไป

4.1.1 สำนวนเกี่ยวกับหน้าที่การงาน หมายถึงสำนวนที่มีความหมายเกี่ยวกับการทำงานทั่วไป เช่นการติดต่อหางานทำ การถูกออกจากงาน เป็นต้น ซึ่งได้แก่สำนวนต่อไปนี้

สำนวนเดิม	สำนวนปัจจุบัน	ความหมาย
1. ขึ้นต้นไม้สุดยอด (ส,จ,25)	ติดชั้น (ทั่วไป)	ก. ขึ้นถึงตำแหน่งสูงสุด, หมดทางเจริญต่อไป (25)
2. เดินป่า (93,25)	เดินหนังสือ (ทั่วไป)	ก. ส่งหนังสือ (93,25)
3. เดินเหิน (ส,25, 93)	วิ่งเต้น (93,25)	ก. วิ่งเต้นเพื่อขอความช่วยเหลือ (93,25)
4. ที่ชายกรัว (ส,25)	เช่าหลังบ้าน (ก)	เช่าทางภรรยา (ก)
5. ถูกคุดย (ส)	ชองขาว (ทั่วไป)	ถูกให้ออกจากหน้าที่การงาน(ส)

1. ขึ้นต้นไม้สุดยอด - ติดชั้น

สำนวนเดิมไม่ว่า "ขึ้นต้นไม้สุดยอด" ตรงกับที่ใช้กันในปัจจุบันว่า "ติดชั้น" โบราณเปรียบเทียบความเจริญก้าวหน้าในหน้าที่การงานเหมือนกับการปีนต้นไม้ ถ้าขึ้นไปถึงยอดแล้วก็ไม่มีทางใดเลื่อนต่อไปอีก ปัจจุบันเรียกว่าตำแหน่งกันหรือติดชั้น เพราะการเลื่อนตำแหน่งทางราชการเดี๋ยวนี้ใช้คำว่า เลื่อนชั้น เมื่อเลื่อนไม่ได้จึงพูดว่า "ติดชั้น"

ความหมายของสำนวนทั้งสองเหมือนกันดังนี้

ขึ้นต้นไม้สุดยอด - ขึ้นถึงที่สุด และการที่ขึ้นถึงที่สุดนี้ทำให้ความหมายของสำนวนคล้อยไปในทางว่าติดชั้นไม่มีทางไปอีกต่อไป (ส)

ติดชั้น

- หมกทางเลื่อนชั้น, หมกทางเจริญ (จ)
- ก. ขึ้นถึงตำแหน่งสูงสุด, หมดทางเจริญต่อไป (25)
- ขึ้นถึงขั้นสูงสุดของแต่ละตำแหน่งแล้ว ไม่ได้ขึ้นเงินเดือนอีกแล้ว นอกจากจะสอบเลื่อนตำแหน่งได้ แต่ถ้าวางตำแหน่งสูงสุดแล้ว ก็ไม่มีทางใดเลื่อนอีก (ทั่วไป)

2. เดินป่า - เดินหนังสือ

สำนวนเดิมใช้ว่า "เดินป่า" ตรงกับที่ใช้กันในปัจจุบันว่า "เดินหนังสือ" สำนวนนี้ไม่ทราบว่าทำไมโบราณจึงใช้ว่า "เดินป่า" หรืออาจจะเพราะการส่งหนังสือในสมัยโบราณอาจจะจัดที่รับหนังสือไว้โดยเฉพาะโดยมีป่าบอกให้รู้ อย่างไรก็ตาม สำนวน "เดินป่า" ปัจจุบันก็เลิกใช้ไปแล้ว การส่งหนังสือในสถานที่ราชการหรือสำนักงานต่าง ๆ จะใช้สำนวนว่า "เดินหนังสือ" แทน

สำนวนทั้งสองมีความหมายว่า "ส่งหนังสือ" เหมือนกัน

3. เดินเหิน - วิ่งเตน*

สำนวนเดิมใช้ว่า "เดินเหิน" ตรงกับที่ใช้กันในปัจจุบันว่า "วิ่งเตน" การจะทำงานหนึ่งงานใดให้สำเร็จจำเป็นต้องติดต่อกับบุคคลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับหรือมีความสามารถหรือมีอำนาจที่จะช่วยให้งานของเราสำเร็จลงได้ การเที่ยวเดินไปติดต่อเช่นนี้ สมัยก่อนเรียกเป็นสำนวนว่า "เดินเหิน" การ "เดินเหิน" เช่นนี้ไม่ใช่การติดต่อตามธรรมดา แต่เป็นการติดต่อเพื่อความสะดวกรวดเร็ว และได้เปรียบคนอื่น ๆ หรือติดต่อในเรื่องที่จะทำอะไรดีระเบียบ ไม่เป็นไปตามกฎเกณฑ์ เช่นการสอบเข้าทำงาน อาจจะมีการติดต่อกับบุคคลที่มีอำนาจเพื่อให้รับคนเข้าทำงาน โดยที่ตนเองอาจจะสอยไม่ได้ การติดต่อเช่นนี้ทำให้เกิดการคิดสินบนตามมาด้วย

สมัยนี้อาจจะนิยมการติดต่อแบบนี้กันมาก การ "เดินเหิน" คงจะเข้าไป จึงเปลี่ยนเป็น "วิ่งเตน" แสดงว่ามีการแข่งขันกันมากขึ้น

สำนวนทั้งสองมีความหมายเหมือนกันดังนี้

- เดินเหิน - เข้าทางผู้มีอิทธิพลหรือผู้มีอำนาจที่สามารถจะช่วยเหลือให้เรื่องสำเร็จไปตามความประสงค์ได้ (ส)
- ก. วิ่งเตนเพื่อขอความช่วยเหลือ (93,25)
- วิ่งเตน - ก. ออกแรงติดต่อขอความช่วยเหลือ (93)
- ก. พยายามติดต่ออย่างเต็มที่เพื่อขอความช่วยเหลือในกิจการที่ประสงค์ (25)

* คุยที่ 3 ข้อ 1 ในข้อ 3.4.2

4. ตีท้ายครัว - เจ้าหลังบ้าน*

สำนวนเดิมมีชื่อว่า "ตีท้ายครัว" ตรงกับที่ใช้กันในปัจจุบันว่า "เจ้าหลังบ้าน" การติดต่อการงานบางเรื่อง โดยเฉพาะถ้าเป็นเรื่องที่ต้อง "วิ่งเต้น" เป็นพิเศษ ก็จำเป็นต้องไปติดต่อที่นั่น แต่การติดต่อที่นั่นผู้ที่เป็นเจ้าของบ้านอาจจะไม่ยอมรับติดต่อ คนที่มาติดต่อจึงต้องวิ่ง "เจ้าหลังบ้าน" ก็คือเขาทางภรรยา ซึ่งอาจทำให้ติดต่อสะดวกขึ้น เกี่ยวกับเรื่องนี้ กาญจนาคพันธุ์ได้อธิบายว่า "ธรรมดาใครจะเข้าติดต่ออะไรในบ้านใครต้องเขาทางหนามาน และติดต่อกับฝ่ายชายที่เป็นใหญ่ในบ้าน เมื่อเข้าติดต่อทางหนามานไม่สะดวกหรือไม่สำเร็จ ก็มักจะหาทางเลียงไปติดต่อกับฝ่ายหญิงที่เป็นใหญ่ในบ้าน"¹ และโสมทัต เทเวศร์ ได้อธิบายว่า "สำนวนว่า หลังบ้าน หรือ ท้ายครัว ยังมีใช้กันอยู่ อย่างเช่นจะคิดสินบนข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ แต่จะเข้าไปตรง ๆ ไม่ได้ เขาก็ใช้วิธีเข้าทางหลังบ้าน หรือเข้าท้ายครัว"²

ปัจจุบันนี้สำนวน "ตีท้ายครัว" ได้เปลี่ยนความหมายไป คือมีความหมายแคบลงไปในเรื่องชู้สาว ดังนั้นคนทั่วไปจึงเปลี่ยนมาใช้สำนวน "เจ้าหลังบ้าน" แทน

สำนวนทั้งสองมีความหมายเหมือนกันดังนี้

ตีท้ายครัว	- เข้าติดต่อทางผู้หญิงที่เป็นใหญ่ในบ้าน (ส)
ท้ายครัว, หลังบ้าน	- เขาทางภรรยา (ก)
เขาท้ายครัว	- เขาทางภรรยา (ก)
ตีท้ายครัว	- เข้าติดต่อที่สินีทางภรรยา (มักใช้ในทางชู้สาว)

(25)

* คู่มือที่ 3 ข้อ 2 ในข้อ 3.3.2

¹ กาญจนาคพันธุ์ (นามแฝง), สำนวนไทย, หน้า 344.

² โสมทัต เทเวศร์, เกร็ดภาษาหนังสือไทย, หน้า 324.

5. ถูกขูด - ของขาว

สำนวนเดิมไว้ว่า "ถูกขูด" ตรงกับที่ใช้กันในปัจจุบันว่า "ของขาว" สำนวนทั้งสองนี้เกิดจากเหตุการณ์ในสมัยนั้น ๆ กาญจนาคพันธุ์ ได้อธิบายถึงที่มาของสำนวน "ถูกขูด" ไว้ดังนี้

มูลของสำนวนเกิดจากเมื่อ พ.ศ. 2474 เกรงรัชกิจตกต่ำ รายได้ของรัฐบาลน้อย จึงมีการปลดข้าราชการเพื่อไ้กระจายกับรายรับพอดีกัน จึงทรงเน้นรัฐบาลใ้คำว่า "ขูดคุณภาพ" คือให้การเงินเขาสูขูดคุณภาพ ข้าราชการที่ถูกปลดเพื่อให้การเงินเขาสูขูดคุณภาพ เลยพูดกันเป็นสำนวนว่า "ถูกขูดคุณภาพ" ใครถูกขูดคุณภาพก็หมายความว่าถูกปลดออกจากราชการ เรียกตัดลงมาให้สั้นว่า "ถูกขูด" แลเลยหมายความว่าไปเป็น "ถูกขูด" คุณตัว นู สะกด ซึ่งแปลว่าใส่ เสื่อถูก ฉลิก, กั้นไ้ไป ต่อมาคำ "ถูกขูด" เลยใ้หมายถึงถูกไ้ให้ออกจากหน้าที่การงานทั่ว ๆ ไป¹

สำนวน "ถูกขูด" คงเลิกใ้เมื่อภาวะทางเศรษฐกิจดีขึ้น และไม่มีกรปลดข้าราชการแล้ว เมื่อไม่กี่ปีมานี้มีสำนวนใหม่เกิดขึ้น คือสำนวนว่า "ของขาว" หมายถึงการถูกไ้ให้ออกจากงานเหมือนกัน คือเมื่อใครลาออกจากงานก็มักจะไ้รับเงินเดือนเดือนสุดท้าย หรือเงินรด เรยต่าง ๆ ตามกฎหมาย เงินนั้นก็ใ้ของสีขาวเพื่อความเรียบร้อย แต่บางที่ข้าราชการหรือพนักงานผู้นั้นไ้ไม่ได้ลาออก แต่ผู้นั้นกับบัญชาโดยนของเงินเดือนสีขาวใ้แสดงว่าถูกไ้ให้ออก และใ้มองนี้อาจจะมีคำสั่งใ้ให้ออกอยู่ควย

4.1.2 สำนวนเกี่ยวกับการกลั่นแกล้ง ทรมนกดโกง และคิดสินบน

หมายถึงสำนวนที่เกี่ยวกับความเป็นไปต่าง ๆ ในสังคม เช่น การกลั่นแกล้งกัน ทรมนกดโกง และการคิดสินบน ซึ่งจะแยกอธิบายเป็น 3 ประเภทคือ

4.1.2.1 สำนวนเกี่ยวกับการกลั่นแกล้ง ไ้แก่สำนวนต่อไปนี้

สำนวน เดิม	สำนวนปัจจุบัน	ความหมาย
1. ฉีกหน้ากาก (ส)	เปิดโปง, แฉ โปย (จ, 25)	แฉให้เห็นความหลอกลวงที่ซ่อนอยู่ภายใน (ส)
2. ทบปากตบกด (ส)	ปิดปาก (25)	ให้เงินหรือสิ่งของเพื่อเป็นการปิดปากไม่ให้พูดความลับ (ส)
3. เตะตั้น (ส)	ปิดขาก่อ (ส) ปิดแข่งปิดขาก (จ, 25)	แกล้งให้ผู้อื่นพ้นจากตำแหน่งหน้าที่ (ส)
4. ปากหอยปากปู (ส, จ, 25, ก)	เสียงนกเสียงกา (ทั่วไป)	ขอมินินทาเล็กนินทาน้อย (25)

1. ฉีกหน้ากาก - เปิดโปง, แฉ โปย

สำนวนเดิมในภาษาไทย "ฉีกหน้ากาก" ตรงกับที่ใช้กันในปัจจุบันว่า "เปิดโปง" สำนวน "ฉีกหน้ากาก" นั้น มีที่มาจากสำนวน "ใส่หน้ากาก" คือหมายถึงคนหลอกลวงหรือแกล้งพูดแกล้งทำ คือเวลาอยู่ต่อหน้าคนอื่นจะทำดี พูดดี เหมือนกับใส่หน้ากากไว้ แต่เบื้องหลังนั้นเป็นคนชั่ว คนที่รู้เบื้องหลังก็พยายามที่จะเปิดเผยให้คนอื่นได้รู้จะได้ระวังตัวไว้ การเปิดเผยเบื้องหลังความชั่วจึงเรียกเป็นสำนวนว่า "ฉีกหน้ากาก"

ปัจจุบันสำนวน "ฉีกหน้ากาก" ไม่ค่อยนิยมใช้กัน เปลี่ยนมาใช้สำนวน "เปิดโปง" แทน "เปิดโปง" ก็คือการเปิดสิ่งที่คลุมอยู่ออกให้เห็นสิ่งที่อยู่ภายใน นอกจากนี้ยังนิยมใช้สำนวน "แฉ โปย" ด้วย

สำนวนทั้งสามมีความหมายเหมือนกันดังนี้

- ฉีกหน้ากาก - แฉให้เห็นความหลอกลวงที่ซ่อนอยู่ภายใน เปิดโปงให้เห็นความจริง (ส)
- เปิดโปง - ก. เปิดเผยความลับที่เขาปิดไว้ (25)
- เปิดความลับ (จ)

- แฉโพย
- ก. เปิดเผยข้อที่ปิดบังหรือความลับ (25)
 - เปิดให้เห็นความลับ มาจากการเล่นห่วย ถือเปิดศั
ห่วยที่ออก (คำว่าโพย แปลว่า บัญชีหรือทะเบียน
แฉ = ปิด (จ)

2. ตบปากตบคอ - ปิดปาก*

สำนวนเดิมใจว่า "ตบปากตบคอ" ตรงกับที่ใ้กัันในปัจจุบันว่า "ปิดปาก"
คำว่า "ตบ" มีความหมายเป็น 2 อย่าง คืออาจจะเป็นการตีแรง ๆ แสดงความรู้สึก
ไม่พอใจ หรืออาจจะเป็นการแคะเบา ๆ แสดงความแค้นหรือเอาใจไว้ สำนวน
"ตบปากตบคอ" อาจจะใ้ในความหมายหลัง คือเป็นการเอาใจไม่ให้เขาเผยความลับ
ซึ่งจะใ้วิธีใ้เงินเป็นหัดัก แต่ใ้ใ้คำว่า "ตบ" ในความหมายแรก ก็อาจจะใ้ความ
ว่าเป็นการชู้ไม่ให้เปิดเผยความลับก็ได้

ปัจจุบันเปลี่ยนมาใ้สำนวน "ปิดปาก" อาจเป็นเพราะความหมายตรงกว่า
คือหมายถึงไม่ให้พูดและอีกประการหนึ่งสำนวน "ตบปากตบคอ" ฟังแล้วทำใ้นึกถึงภาพ
การทำร้ายร่างกาย ซึ่งทำให้เข้าใจความหมายผิดไป สำนวนนี้ปัจจุบันจึงเลิกใ้ไปแล้ว
สำนวนทั้งสองใ้ความหมายเหมือนกันดังนี้

- ตบปากตบคอ - ใ้เงินหรือสิ่งของเพื่อเป็นการปิดปากไม่ให้พูดแพร่
พรายความลับหรือเป็นการเอาใจไว้ (ส)
- ปิดปาก - ก. ไม่พูด หรือไม่ให้พูด (25)

3. เตะตีน - ปัดแข้งปัดขา, ปัดขาเก้า

สำนวนเดิมใจว่า "เตะตีน" ตรงกับที่ใ้กัันในปัจจุบันว่า "ปัดแข้งปัดขา"
หรือ "ปัดขาเก้า" ทั้ง 3 สำนวนนี้เป็นสำนวนที่เกิดจากการแย่งชิงตำแหน่งกัน จึง
เกิดการกลั่นแกล้งกันขึ้น สมัยก่อนใจสำนวน "เตะตีน" หมายถึง ทำให้หกล้ม คือทำให้
พลาดจากตำแหน่ง สมัยปัจจุบันใจสำนวน "ปัดแข้งปัดขา" หมายความว่าไม่ให้ยื่นตั้งตัว

*ดูบทที่ 3 ข้อ 3 ในข้อ 3.4.1

ได้ก็คือพยายามให้พ้นจากตำแหน่ง ตอมนิยมใช้สำนวน "เกาอี้" ที่หมายถึงตำแหน่ง เชนเกาอี้นายกา เกาอีร์ัฐมนตรี จึงมีสำนวนว่า "ปิดขาเกาอี้" หมายถึงทำให้คนที่อยู่ในตำแหน่งนั้นต้องออกจากตำแหน่ง บางทีก็ใช้กันว่า "เอื้อยขาเกาอี้" สำนวนทั้งหมคนี้อาจมีความหมายเหมือนกันดังนี้

- เตะตีน, ปิดขาเกาอี้ - เจตนาหรือแกล้งทำให้ผู้ครองตำแหน่งหรือหน้าที่อันใดต้องเสียหรือพ้นจากตำแหน่งหน้าที่นั้นไป (ส)
- ปิดแขนงปิดขา - แกล้งทำให้พ้นจากตำแหน่ง (จ)
- ทำอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อให้เขาหลุดพ้นตำแหน่งหน้าที่ (25)

4. ปากหอยปากปู - เสียงนกเสียงกา

สำนวนเดิมในราว "ปากหอยปากปู" ตรงกับที่ใช้ในปัจจุบันว่า "เสียงนกเสียงกา" สำนวน "ปากหอยปากปู" มีความหมายคล้ายคลึง คือเดิมหมายถึงไม่พูด แต่ที่มความหมายตรงกับ "เสียงนกเสียงกา" นั้น หมายถึงพวกที่ชอบขบถวิบัติหรือพวกที่ไม่สำคัญ ปัจจุบันสำนวน "ปากหอยปากปู" ก็ยังมีใช้อยู่ แต่ก็มีสำนวน "เสียงนกเสียงกา" เพิ่มขึ้นมา สำนวนทั้ง 2 เปรียบเทียบกับสัตว์เหมือนกัน และมีความหมายเหมือนกันดังนี้

- ปากหอยปากปู - คนที่ชอบพูดเรื่องของคนอื่น หรือชอบขบถวิบัติ (ก)
- เสียงเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่ไม่สำคัญ (จ)
- ว. ขบถวิบัติเล็กน้อย (25)
- เสียงนกเสียงกา - เสียงนินทาที่ไม่สำคัญ (ทั่วไป)

4.1.2.2 สำนวนเกี่ยวกับการทรยศหักใจ ได้แก่สำนวนต่อไปนี้

* ดูบทที่ 3 ข้อ 8 ในข้อ 3.2.2

สำนวนเดิม	สำนวนปัจจุบัน	ความหมาย
1. ขาวนอกเจ้า ขาวนอกหมอ(25,ส) ไม้นอกกอ (ส,25)	นอกกอ (จ,25,93)	ความประพฤตินอกเหนือคำสั่งหรือขนบธรรมเนียม (25)
2. แปรพักตร์ (25,93)	เอาใจออกหาก(93,25)	ไม่ตรง ไม่ร่วมใจ(93,25)

1. ขาวนอกเจ้า ขาวนอกหมอ, ไม้นอกกอ - นอกกอ

สำนวนเดิมโหวว่า "ขาวนอกเจ้า ขาวนอกหมอ" หรือ "ไม้นอกกอ" ตรงกับที่ไรกันในปัจจุบันว่า "นอกกอ"

สำนวน "ขาวนอกเจ้า ขาวนอกหมอ" เป็นสำนวนที่มีคำคล้องจองกัน และระบุนความหมายชัดเจกลงไปว่าเป็นเรื่องของ "ขา" และ "เจ้า" หรือปัจจุบันอาจจะพูดว่าเป็นเรื่องของผู้บังคับบัญชากับผู้ใต้บังคับบัญชา หมายถึงผู้ใต้บังคับบัญชานั้นไม่ประพฤติปฏิบัติตามคำสั่ง และอาจมีความหมายเลยไปถึงการทรยศหักหลังด้วย สำนวนนี้ยังเปรียบเทียบได้ชัดเจนว่าเหมือน "ขาวนอกหมอ" ก็อุปคิขาวกรจะอยู่ในหมอ ถ้าอยู่นอกหมอก็แสดงว่าเป็นคนละพวกกัน หรืออาจจะเปรียบเทียบว่าไม่ได้กินข้าวหมอเดียวกัน ก็แสดงว่าเป็นคนละพวกเช่นเดียวกัน คือตามปกติ คนที่ไม่เป็นพวกเดียวกันหรืออยู่ในครอบครัวเดียวกันก็ต้องกินข้าวหมอเดียวกัน ถ้ามีเรื่องทะเลาะกัน ก็จะเตือนสติกันว่ากินข้าวหมอเดียวกัน ในทำนองเดียวกันคนที่ลืกตัวออกไปกินข้าวหมออื่น ก็ถือว่าไปเข้ากับพวกอื่น เรียกว่าพวก "ขาวนอกหมอ"

สำนวน "ไม้นอกกอ" ไม่ได้ระบุนว่าเป็นเรื่องของใคร ดังนั้นจึงมีความหมายเป็นกลาง ๆ คือหมายถึงคนที่ประพฤติผิดไปจากพวกเดียวกันหรือผิดจากธรรมเนียมที่พวกตนเคยปฏิบัติมาอาจจะใช้กับคนในครอบครัวเดียวกัน หรือใช้กับคนกลุ่มเดียวกันก็ได้ สำนวนนี้เปรียบเทียบกับต้นไม้ที่แยกหน่อไปขึ้นต่างหากจากต้นอื่น ๆ ที่อยู่ในกอเดียวกัน

สำนวน "นอกคอก" ไม่ได้ระบุว่าเป็นเรื่องของใครเช่นเดียวกัน แต่อยู่ใต้อรรถการกล่าวถึงใครก็ระบุลงไปได้ เท่าที่ใจกันส่วนใหญ่จะถือว่า "ลูกนอกคอก" หมายถึงลูกที่เกเรไม่เชื่อฟังพ่อแม่ ถ้าไรหมายถึงคนอื่น ๆ มักไม่ระบุไว้ สำนวนนี้เปรียบกับ "คอก" ซึ่งเป็นที่ลอมขังสัตว์บางชนิด หรือสิ่งที่ไม่ดีลักษณะเหมือนที่ลอมขังสัตว์ หมายถึง สถานที่รวมของพวกเดียวกันที่ชนบทรรมนิยมเหมือนกัน ใครประพฤติผิดแปลกออกไปก็เปรียบเหมือนอยู่ "นอกคอก"

สำนวนทั้งสามมีความหมายเหมือนกันดังนี้

- ขานอกเงา ขวานอกหมอ
- การทำหรือประพฤติอะไรนอกออกไปจากคำสั่งหรือแบบอย่างธรรมเนียม ตลอดจนไปถึงการแอมอ้างตนว่ามี การเกี่ยวข้องกับผู้สูงศักดิ์หรืออะไรอย่างใดอย่างหนึ่ง ในคนหลงเชื่อทั้ง ๆ ที่ตนไม่ใคร่ส่วนเกี่ยวข้องอยู่ด้วย (ส)
 - น. การกระทำหรือความประพฤตินอกเหนือคำสั่งหรือแบบอย่างชนบทรรมนิยม (25)

- ไม้นอกคอก
- ประพฤติหรือทำอะไรนอกออกไปจากหรือผิดจากแบบแผนความนิยมของวงศ์ตระกูล ไม่ประพฤติหรือทำตามวงศ์ตระกูล (ส)
 - น. คนที่ประพฤตินอกแบบแผนของวงศ์ตระกูล (มักใช้ในทางไม่ดี)

- นอกคอก
- ไม่อยู่ในโอวาทหรือชนบทรรมนิยม เปรียบเหมือนวัวควายที่ไม่เชื่อง ละเบียดออกมาข้างนอกคอก (จ)
 - พุดหรือทำแฉลงไปจากปกติหรือธรรมดา (ส)
 - ว. ประพฤติไม่ตรงตามธรรมเนียมนิยม (93)
 - ว. ประพฤติไม่ตรงตามแบบคานบทรรมนิยมประเพณีของบรรพบุรุษ (25)

2. แปรพักตร์ - เอาใจออกหาก

สำนวนเดิมใช้ "แปรพักตร์" ตรงกับที่ใช้กันในปัจจุบันว่า "เอาใจออกหาก" ส่วน "แปรพักตร์" เป็นสำนวนโบราณหมายถึงการทรยศไปเข้ากับอีกฝ่ายหนึ่ง ใช้น้อยมาก ในการศึกษาค้นคว้าสมัยก่อนโดยมักจะใช้กับประเทศที่เคยอ่อนน้อมหรือเคยมีสัมพันธไมตรี แต่กลับไปเข้าข้างฝ่ายศัตรู ส่วนสำนวน "เอาใจออกหาก" สมัยก่อนก็ใช้ แต่มักจะใช้กันเป็นคำธรรมดาไม่เชิงเป็นสำนวน หรือบางทีก็ใช้กับสำนวน "แปรพักตร์" เช่น "ขอมแปรพักตร์เอาใจออกหากจากไทย" ปัจจุบันนี้สำนวน "แปรพักตร์" หายไป คงจะเป็นเพราะบ้านเมืองไม่มีศึกสงครามแล้ว และคนทั่วไปคงคิดว่าสำนวน "แปรพักตร์" คงจะใช้กับเรื่องที่เกี่ยวข้องกับศึกสงครามเท่านั้น จึงเลิกใช้สำนวนนี้ไป เหลือแต่สำนวน "เอาใจออกหาก" ซึ่งใช้ได้กับคนทั่วไป

สำนวนทั้งสองมีความหมายเหมือนกันดังนี้

- แปรพักตร์ - ก. เอาใจออกหาก, ไม่ซื่อตรง (93, 25)
 ออกหาก - ก. ไม่รวมใจ (93)
 - ก. ห่างเหินไป ไม่รวมใจรวมใจเหมือนเดิม, ตีตนจาก, ปลีกตัวออกไป (25)

4.1.2.3 สำนวนเกี่ยวกับการคิดสินบน ได้แก่สำนวนต่อไปนี้

สำนวนเดิม	สำนวนปัจจุบัน	ความหมาย
1. กินชาหุม (ส, จ) กินเครื่องแวบ (ส) โกกินขาวเปลือก (ส, จ)	} กินสินบน	การรับเงินหรือสิ่งของที่มีผู้นำมาให้โดยที่ผู้นั้นหวังให้โซ่ค่าแห่งหน้าที่ทำประโยชน์ให้เขา
2. คางมันสี่ฝ่าเท้า (ก) คานำรอนนำธา (ก)		

1. กินชาหมู, กินเครื่องเซ่น, ไก่กินข้าวเปลือก - กินสินบน ✓

ส่วนวนเกี่ยวกับการกินสินบน สมัยก่อนมีไรหลายส่วนวน คือ "กินชาหมู" "กินเครื่องเซ่น" และ "ไก่กินข้าวเปลือก" ปัจจุบันไรว่า "กินสินบน" ส่วนวนเดียว แต่อาจจะเปลี่ยนคำกริยา คำหน้าเป็น "รับ" หรือ "ติด" บาง

ส่วนวน "กินชาหมู" กาจจนาคพันธุกล่าวว่ามีมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 และกล่าวถึงที่มาของส่วนวนไว้ดังนี้

หมูถือว่าเป็นอาหารสำคัญ เป็นความนิยมของจีน ถึงจะเห็นว่าสมัยก่อนจีนเลี้ยงหมู แต่ไทยไม่เลี้ยงเลย การให้ชาหมูเป็นสินบนก็คือให้ชาหมูจริง ๆ เป็นการให้มากิน ใครกินชาหมู ก็หมายความว่ากินสินบน ต่อมาใครที่รับอะไรไว้มากจะเป็นเงินทองสิ่งของอะไรเมื่อให้เป็นสินบนแล้ว แม้ไม่ไรชาหมูก็เรียกเป็น "กินชาหมู" โดยมีความว่า "กินสินบน" หรือรับสินบน¹

ส่วนวน "กินชาหมู" นี้อาจารย์เจือ สตะเวทิน ก็อธิบายไว้สั้น ๆ ว่า หมายถึง กินสินบน² ส่วนส่วนวน "กินเครื่องเซ่น" ก็พื้ตามคล้าย ๆ กับส่วนวน "กินชาหมู" กาจจนาคพันธุได้อธิบายที่มาของส่วนวน "กินเครื่องเซ่น" ไว้ดังนี้

เครื่องเซ่นคืออาหารที่จักเซ่นเจ้า เช่น จิ้นไหว้เจ้า มีหมู เป็ด ไก่ ฯลฯ เป็นของเซ่น อยางไทยเซ่นไหว้เทวดาอารักษ์ก็มี ผู้ก็จะเรียกกันว่า กุงปลา ปลาฆ่า ของเซ่นกุงปลาเป็นของถวายสำหรับให้เจ้าหรือเทวดากิน เพื่อจะไห้เทวดาแก่ทุกชรอนหรือช่วยเหลืออะไรต่าง ๆ การขอความช่วยเหลือจากบุคคลชั้นสูงที่มีอำนาจ ก็นิยมนำเอาสิ่งของไปให้เป็นสินบนอย่างเดียวกับขบนเจ้า ผู้รับสิ่งของไว้และช่วยเหลือผู้ให้ ให้สำเร็จสมประสงค์ หรือสำเร็จตามปรารถนา ผู้ที่กินว่านนั้น "กินเครื่องเซ่น"³

ส่วนส่วนวน "ไก่กินข้าวเปลือก" นั้น กาจจนาคพันธุ ได้กล่าวว่าเป็นส่วนวนของจีนพูดเต็ม ๆ ว่า "ไก่อังกินข้าวเปลือกอยู่ตราบโค คนก็ยังกินสินบนอยู่ตราบนั้น"⁴

¹ กาจจนาคพันธุ (นามแฝง), ส่วนวนไทย, หน้า 65.

² เจือ สตะเวทิน, พจนานุกรมส่วนวนไทย (พระนคร: สุทธิสารการพิมพ์, 2516), หน้า 18.

³ เรื่องเดิม, หน้า 68.

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 59.

สำนวนที่มีความหมายว่ากินสินบนเหมือนกัน แต่จะเน้นว่าการกินสินบนเป็นเรื่องธรรมดาของคนทั่วไป

สำนวนทั้งสามมีความหมายออก กินสินบน เช่นเดียวกัน พจนานุกรมได้ให้ความหมายของคำว่า "สินบน" ไว้ดังนี้

สินบน - น. ทรัพย์สินหรือสิ่งของที่ให้เป็นเครื่องบูชาคุณหรือตอบแทน ผู้ที่จะช่วยให้สำเร็จตามประสงค์, ทรัพย์สินที่ให้เพื่อจูงใจให้ทำผิดกฎหมายโดยผู้ใหญ่ประโยชน์ของตน (25)

2. คำขมื่นสี่ฝ่าเท้า, ค่าน้ำร้อนน้ำชา - ทิดสินบน

สำนวนเกี่ยวกับสินบน ที่ใช้ในสมัยก่อนยังมีอีก 2 สำนวนคือ สำนวนว่า "คำขมื่นสี่ฝ่าเท้า" และ "ค่าน้ำร้อนน้ำชา" แต่สำนวนทั้งสองนี้เน้นที่ตัวผู้ให้สินบน ซึ่งตรงข้ามกับสำนวนในข้อ 1 ที่เน้นที่ผู้รับ

สำนวน "คำขมื่นสี่ฝ่าเท้า" โสมทัต เทเวศร์ กล่าวว่าเป็นสำนวนไทยแท้ ๆ มีมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 โดยอธิบายว่า

ในสมัยนั้นถ้าจะติดสินบนใครก็พูดว่าเป็น "คำขมื่นสี่ฝ่าเท้า" คือแทนที่จะให้เงินแล้วบอกเอาเงินนี้ไปเป็นค่าวิ่งเต้น ก็บอกเอาเงินไปเป็นค่าซื้อขมื่นสี่เท้าติด สำนวนนี้ไม่ค่อยพบบ่อยนัก เห็นแก่ กุ.ศ.ร. กุหลาบ ชอมใจ คนเดียว อาจจะเป็นนายกุหลาบคิดขึ้นไว้ในสมัยนั้นก็ได้¹

ส่วนสำนวน "ค่าน้ำร้อนน้ำชา" คงเกิดขึ้นภายหลังสำนวน "คำขมื่นสี่ฝ่าเท้า" และยังมีใช้กันอยู่นาน เพิ่งจะหายไปประมาณ 5 ปีมานี้เอง สำนวน "ค่าน้ำร้อนน้ำชา" เห็นได้ชัดว่าเป็นสำนวนมาจากคนจีน เพราะคนจีนจะมีธรรมเนียมมีน้ำชากันเป็นประจำ ปัจจุบันทั้งสำนวน "ค่าน้ำร้อนน้ำชา" และ "คำขมื่นสี่ฝ่าเท้า" เลิกใช้ไปแล้ว คนทั่วไปนิยมใช้สำนวนตรง ๆ ว่า "ติดสินบน"

4.1.3 สำนวนเกี่ยวกับการดำรงชีวิตทั่วไป หมายถึง สำนวนที่มีความหมายเกี่ยวกับการดำรงชีวิตในสังคมของคนไทยทั่วไป เช่นเกี่ยวกับการทำมาหากิน

¹ โสมทัต เทเวศร์, เกร็ดภาษาหนังสือไทย, หน้า 421.

การประพาศปฏิบัติตัวต่อก่อน หรือข้อคิดต่าง ๆ ในการดำรงชีวิต ซึ่งได้แก่สำนวนต่อไปนี้

สำนวนเดิม	สำนวนปัจจุบัน	ความหมาย
1. ชื่อเท่าตอ (25)	โกเห็นคิงสูงเห็นนมโก (จ, 25)	รู้เท่าทันกัน
2. ชุกกินกินทงู (25)	หาเช่ากินคำ (25, ส)	หากินไปวันหนึ่ง ๆ
3. คาคคา (93, 25)	คิราคา (93, 25)	กะราคา
4. โคมลอย (จ, 25, ส) ก (ส, ก)	ข้าวลือ (ทั่วไป)	เรื่องไม่จริง
5. งูกินหาง (จ, 25)	เกี่ยวกันเป็นลูกโซ่	เกี่ยวพันต่อเนื่องกัน
6. ชั่วเขี้ยวหมากรอกเหล็ก (จ)	ชั่วหม้อขาวเดือด (จ)	ประเดี๋ยวเดียว
7. ทำนาอวมกล้า (25)	ฆ่าควายเสียควายเกลือ (จ, 25)	ทำงานให้สูญยาเสียควายของ
8. น้ำคักมุงไป น้ำสายบัวมา	หมูไปไก่มา (จ, 25)	แลกเปลี่ยนกัน ตอบแทนซึ่งกันและกัน
9. คักหน้า (ส)	คักโรยหน้า (ส, จ, 25)	ทำดีแต่ผิวเผิน
10. เผื่อเหนียว (25)	เผื่อเหลือเผื่อขาด (จ, 25)	สำรองเอาไว้
11. ราชหงส์ตกปลัด (จ)	ผู้ตกยาก (จ)	ผู้มีกระดูกแตกยากจน
12. ไวเป็นแม่พระบาท (จ)	ไวเป็นปรอท (จ)	เร็วมาก
13. สันญาตชาดอโต (ส)	โรญาตชาดมิตร	ไม่มีญาติพี่น้อง อยู่ลำพังคนเดียว
14. ไส้เป็นน้ำเหลือง (ส, 25)	ไส้แห้ง (จ, 25)	ยากจน

สำนวนเดิม	สำนวนปัจจุบัน	ความหมาย
15. หัวเหาเต่าเดิน (ส)	อุกเล็กเด็กแดง (หัวไป)	เด็กเล็ก ๆ
16. ออกจากนอกเข้าใจ (ส)	หัวไม่วางหางไม่เว้น (25)	ทำงานไม่ได้หยุด

1. ชื่อเหาตอ - โกงเห็นต้นงู งูเห็นนมโก

สำนวนเดิมใช้ว่า "ชื่อเหาตอ" ตรงกับที่ใช้กันในปัจจุบันว่า "โกงเห็นต้นงู งูเห็นนมโก" สำนวน "ชื่อเหาตอ" หมายถึงรู้เท่าทันกัน คำว่า "ชื่อ" หมายถึงชื่อไม้ เครื่องบนสำหรับยึดหัวเสาคานขวาง หรือหมายถึงเครื่องจองจำนักโทษ (25) คำว่า "ตอ" ก็คือเสาหรือหลักที่ปักไว้ หรือที่ยังเหลืออยู่แต่โคนเมื่อบางส่วนถูกตัด (25) เข้าใจว่าสำนวน "ชื่อเหาตอ" นี้ อาจจะเปรียบกับชื่อและตอที่เป็นเครื่องก่อสร้าง ตอก็คือ ต่อมอ ที่เป็นเสาสำหรับรับรับโคนเสา ชื่อและตอเท่ากัน ก็หมายถึง รู้เท่าทันกัน

ส่วนสำนวน "โกงเห็นต้นงู งูเห็นนมโก" เปรียบเทียบกับสัตว์ 2 ชนิด คือ งูและโก เป็นที่รู้กันว่า งูเป็นสัตว์เลื้อยคลานที่ไม่มีตีน และโกเป็นสัตว์ที่ไม่มีนม การที่เปรียบเทียบว่า "โกงเห็นต้นงู งูเห็นนมโก" ก็หมายถึงว่า ต่างฝ่ายต่างสามารถรู้ความลับของอีกฝ่ายหนึ่งเท่ากับว่า รู้เท่าทันกัน แต่เห็นแก่การรู้เรื่องของอีกฝ่ายหนึ่ง มากกว่าสำนวน "ชื่อเหาตอ"

สำนวนทั้งสองมีความหมายดังนี้

ชื่อเหาตอ - ก. รู้เท่าทันกัน (25)

โกงเห็นต้นงู งูเห็นนมโก - ว. ต่างฝ่ายต่างรู้ความลับของกันและกัน (25)

- ต่างฝ่ายต่างรู้กำพืดของกันและกัน (จ)

2. ซูดินกินหญ้า - หาเช้ากินค่ำ

ส่วนวนเดิมไฉว่า "ซูดินกินหญ้า" ตรงกับส่วนวนที่ได้ในปัจจุบันว่า "หาเช้ากินค่ำ" ส่วนวน "ซูดินกินหญ้า" ได้มาจากการสังเกตการดำรงชีวิตของคนชนบทที่อาศัยหากินกับธรรมชาติ คือเดินแผ่นดินยอมมีอาหารให้แก้มกิน อาจจะเป็นสัตว์ที่อยู่ในดินหรือพืชผักที่ขึ้นอยู่บนดิน คนที่ไม่ทำมาหากินอย่างอื่นก็พอจะ "ซูดินกินหญ้า" มีชีวิตอยู่ไปได้วันหนึ่ง ๆ นอกจากนี้อาจจะเปรียบกับการปลูกพืชเลี้ยงชีพเล็ก ๆ น้อย ๆ ก็ได้ หรือไม่ทำอะไรให้เป็นลำเป็นสันจริงจัง ทำพอเลี้ยงชีพเท่านั้น อาจจะไม่แสดงถึงความซื่อเกียจฉวย

ส่วนส่วนวน "หาเช้ากินค่ำ" ก็หมายถึง การออกไปทำงานพอได้เงินมาเลี้ยงชีพแล้วก็หยุดทำ พอเงินหมดก็ออกไปหาใหม่ คือไม่รู้จักทำและเก็บออมไว้ใช้ หรือไม่ทำงานอะไรจริงจัง แสดงถึงความซื่อเกียจ เช่นเดียวกัน

ส่วนวนทั้งสองมีความหมายดังนี้

ซูดินกินหญ้า - ก. ทำงานกระท่อมแระแถมพอเลี้ยงตัวไปวันหนึ่ง ๆ (25)

หาเช้ากินค่ำ - ก. หามาไว้พอประทังชีวิตไปวันหนึ่ง ๆ (25)

กาญจนาคพันธุ์ได้ตีความส่วนวน "หาเช้ากินค่ำ" แผลงออกไป ซึ่งอาจจะเป็นความหมายเดิมของส่วนวนนี้ได้ ท่านได้อธิบายไว้ว่า "หมายถึง หาเลี้ยงชีพด้วยความลำบากยากแค้น อึดอัดขัดสน ฯลฯ คือออกทำงานตั้งแต่เช้าเรื่อยไป กว่าจะได้กินอาหารก็ถึงค่ำ แสดงถึงว่ามีชีวิตอยู่อย่างแร้นแค้น"¹

3. คำดคา - ที่ราคา

พจนานุกรมทั้งสองฉบับ ได้บรรจุส่วนวน "กาคว่า" ไว้ ส่วนวนนี้เป็นส่วนวนเก่า ปัจจุบันไม่ค่อยใครใช้ "คำดคา" หมายถึง การที่ราคาหรือกะราคา คำว่า "คา" ก็คือ คาคะเนหรือกะ ส่วน "คำ" ก็มีความหมายเช่นเดียวกับราคา ปัจจุบันใช้กันว่า

¹กาญจนาคพันธุ์ (นามแฝง), ส่วนวนไทย ภาค 2, หน้า 476 - 7.

"ตราคา" และพจนานุกรมทั้ง 2 ฉบับ ก็ให้ความหมายไว้ตรงตัว คือ "กาดคา"
หมายถึง ตราคา

4. โคมดอย, กู - ชาวลื้อ

สำนวนเดิมใช้ว่า "โคมดอย" ตรงกับสำนวนที่ใช้ในปัจจุบันว่า "ชาวลื้อ"
สำนวน "โคมดอย" เป็นสำนวนที่เกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 กาญจนาคพันธ์ ได้ให้คำ
อธิบายไว้ดังนี้

ในพระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงมีถึงสมุหเจ้าพระพิบูลสงครามเสด็จประพาสยุโรป พ.ศ. 2440
มีว่า "คำว่า โคม นี้ มีความหมายตามศัพท์แปลตรงกันว่าพูดจาทำอะไร
ไม่กินความกัน ถ้าไม่เข้ากับเรื่อง จาพูดหลงไหลไป จาพูดโดยไม่มีเคา
มูลที่เห็นวาทะจะพูดอย่างนั้น แต่แรกใช้กันว่า โคมดอย เกิดจากหนังสือ
พิมพ์องค์กณฉบับหนึ่งชื่อ พันธ มีรูปโคมดอยอยู่ที่หน้าตาของหนังสือนั้น
และในหนังสือพิมพ์นั้นก็มีความที่งกตตามอย่างตลกในภาษาอังกฤษดู
ไมใครจะเข้ากับเรื่อง และไม่เห็นขบขันเหมือนหนังสือพิมพ์พันธ เพราะ
เหตุฉะนั้นเมื่อมีใครกล่าวความที่ไม่เข้าเรื่อง จาไม่กินความกัน ก็ใช้วา
กันว่า โคมดอย แลวยนสันลงแควา โคม ก็ไรใดเหมือนกัน" ที่ไรและ
เขาใจกันทั่วไป หมายความว่า พูดจาเรื่องขึ้น พูดดอย ๆ พูดไม่จริง¹

จากคำอธิบายข้างบนนี้ทำให้ทราบว่าสำนวน "โคมดอย" เกิดจากเครื่อง
หมายของหนังสือพิมพ์องค์กณที่ชื่อ พันธ และหนังสือนี้มีข้อความซึ่งตลก ๆ ไม่เข้าเรื่อง
จึงเกิดเป็นสำนวนสำหรับว่าคนที่พูดอะไรไม่เข้าเรื่องว่า "โคมดอย" ต่อมาจึงพูดสั้น ๆ
ว่า "โคม" และความหมายก็เปลี่ยนไปเล็กน้อย คือการที่พูดอะไรไม่เข้าเรื่อง ก็เท่า
กับพูดไม่จริง ปัจจุบันสำนวน "โคมดอย" ไม่ค่อยมีใครใช้แล้ว เพราะเวลาว่างเลย
มานาน และหนังสือพิมพ์ฉบับนั้นก็เลิกกิจการไปแล้ว อาจจะมีคนรุ่นเก่าใช้กันบ้าง แต่
คนรุ่นใหม่คงไม่ใช้กันแล้ว ส่วนใหญ่จะใช้สำนวนว่า "ชาวลื้อ"

สำนวน "ชาวลื้อ" หมายถึง เรื่องที่เล่าลือกันคือ ๆ มา อาจจะมีจริงบ้าง
ไม่จริงบ้าง แต่สรุปกันว่าเป็นเรื่องไม่จริง ไม่ควรเชื่อถือ ยิ่งก็ตรงกับสำนวน "โคม
ดอย"

¹กาญจนาคพันธ์ (นามแฝง), สำนวนไทย หน้า 213.

นอกจากนี้ยังมีสำนวนเก่าอีกสำนวนหนึ่งที่มีความหมายอย่างเดียวกัน คือ
สำนวน "กู" เกิดในสมัยรัชกาลที่ 5 กาญจนาคพันธ์ ได้อธิบายไว้ดังนี้

ในพระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ทรงมีพระราช
ทานแสดมเด็จพระพันปีหลวงทรงราวเสด็จประพาสยุโรป พ.ศ. 2440 มีอธิบาย
ว่า "กุดะนี้เป็นศัพท์แผลงใ้กัน หมายความว่า ทำหรือถูกสวาทเกินจริงไป....
ไรว่า กุดะหรือ กู ก็เข้าใจใกล้เคียงกัน" เทาที่ใ้กันทั่ว ๆ ไป "กู" หมาย
ถึงพูดเท็จ คือเรื่องที่พูดนั้นไม่เป็นความจริง มักใ้เป็นสำนวนพูดเล่น¹

สำหรับที่มาของสำนวน "กู" โสมทัต เทเวศร์ ได้กล่าวว่มาจากชื่อ
นายกุดลาบ ซึ่งเป็นบรรณาธิการหนังสือพิมพ์สยามประเวศ ที่ออกจำหน่ายในสมัย
รัชกาลที่ 5 นายกุดลาบผู้นี้เป็นต้นตระกูลกุดกษณานนท์ สำนวน "กู" เกิดขึ้นเพราะ

หนังสือที่นายกุดลาบแต่งลงพิมพ์ในสยามประเวศถูกเจ้านายหรือผู้นั้น
สมัยนั้นตำหนิว่านายกุดลาบมักจะทำตามชอบใจตนเอง ไม่มีความยับยั้งชั่งใจ
ว่าจะเกินความจริงไป หรือจะไม่มีความจริงเลย ด้วยเหตุนี้เจ้านายจึงเอา
ชื่อนายกุดลาบไปใ้เป็นศัพท์แผลงว่ กุดะ หรือ กู หมายความว่า ทำหรือ
กล่าวเกินจริงไป คำว่ กู นี้ยังคงมีใ้กันบางประปรายในปัจจุบัน และอาจ
จะสูญไปใ้ไม่ช้านัก²

5. งูกินหาง - เกี้ยวกันเป็นลูกใ้

สำนวน "งูกินหาง" เป็นสำนวนที่เกิดจากการละเล่นอย่างหนึ่งของเด็กไทย
รวมทั้งมีการคิดแปลงเป็นละครว่าชุดหนึ่งด้วย การละเล่นใ้ใ้กันเล่นหลายคน คนหนึ่ง
เป็นพ่องู คนหนึ่งเป็นแมงู และจะมีลูกงูกินกันใ้ได้ ลูกงูจะเกาะหลังแมงูและเกาะคอ ๆ
กันไปเป็นแถวยาว ถ้ามีหลายคนก็จะเล่นใ้กันและสนุก คนที่เป็นพ่องูจะอยู่นอกแถว
และคอยถามคำถาม แมงูเป็นผู้ตอบและลูกงูก็ร้องรับ ตัวอย่างเช่น

พ่องู "แมงูเอ๋ย กินน้ำข่ไหน"

แมงู "กินน้ำข่ทราย" (กินน้ำข่ใ้)

ลูกงูร้องรับ "ย้ายไปก็ย้ายมา" (โยกไปก็โยกมา)

สุดท้ายพ่องูก็จะพูดว่ "กินหัวกินหาง กินกลางตลอดตัว" และใ้จับลูกงู

¹ กาญจนาคพันธ์ (นามแฝง), สำนวนไทย ภาค 2, หน้า 33 - 4.

² โสมทัต เทเวศร์, เกร็ดภาษาหนังสือไทย, หน้า 168.

ถ้าลูกงูที่อยู่หลังสุดหลุดจากแถวก็ถือว่าพองจับตัวได้ แล้วก็เดินต่อไปเรื่อย ๆ จนกว่าพองจะจับลูกงูโคหมด หรือจนกว่าพองจะเบ่อเล็กเดินไปเอง

จากลักษณะที่ลูกงูเกาะต่อกันเป็นแถว และพองได้จับตัวเองที่เรียกว่า "งูกินหาง" เราจึงนำชื่อการละเล่นชนิดนี้มาใช้เป็นส่วนวน หมายถึง เกี่ยวโยงกันไปเป็นทอด ๆ (25)

ปัจจุบันส่วนวน "งูกินหาง" ไม่ค่อยนิยมใช้กันนัก อาจเป็นเพราะว่าเด็กสมัยนี้ไม่ค่อยชอบ เล่น "งูกินหาง" กันแล้ว สมัยนี้จึงหันมาใช้ส่วนวน "เกี่ยวกันเป็นลูกโซ่" แทนเพราะลูกโซ่ มีลักษณะเป็นห่วงเล็ก ๆ กอดอกเนื่องกันเป็นเส้นยาว ส่วนวน "เกี่ยวกันเป็นลูกโซ่" จึงนำมาใช้หมายถึงเรื่องที่เกี่ยวข้องเนื่องกันไปเป็นทอด ๆ

6. ชั่วเกี่ยวหมากแหลก - ชั่วหม้อข้าวเค็อด

ส่วนวนไทยที่เกี่ยวข้องกับ เวลา มีหลายส่วนวน ในข้อนี้จะกล่าวถึงส่วนวนที่ หมายถึง เวลาชั่วประเดี๋ยวเดียว ไค่แก่ส่วนวน "ชั่วเกี่ยวหมากแหลก" "ชั่วหม้อข้าวเค็อด" "ตกไม้ทันหายเหม็น" "ชั่วอึดใจ" และ "ลัดนิ้วมือเดียว" ส่วนวนทั้งห้านี้มีความหมายว่า ชั่วเวลาประเดี๋ยวเดียว จะสังเกตได้ว่า ส่วนวนเหล่านี้เกิดจากสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน

ส่วนวน "ชั่วเกี่ยวหมากแหลก" เกิดจากวัฒนธรรมในการกินหมากของคนไทย การเกี่ยวหมากให้แหลกใช้เวลาไม่นานนัก เพราะฉะนั้นการทำอะไรที่ใช้เวลาไม่นานจึงพูดกันเป็นส่วนวนว่า "ชั่วเกี่ยวหมากแหลก" ส่วนวนนี้เป็นส่วนวนเก่าและกำลังจะสูญไป เพราะปัจจุบันคนที่กินหมากกำลังจะหมดไปแล้ว เหลือแต่คนอายุมาก ๆ เท่านั้น

ส่วนวน "ชั่วหม้อข้าวเค็อด" อาจจะหมายถึงเวลาที่นานกว่า "ชั่วเกี่ยวหมากแหลก" เพราะกว่าหม้อข้าวจะเค็อดต้องใช้เวลาพอสมควร แต่อย่างไรก็ตาม ส่วนวนนี้ก็ยังคงหมายถึงเวลาที่ไม่นานนัก ส่วนวนนี้ยังมีใช้อยู่ เพราะข้าวเป็นอาหารหลักของคนไทย ทุกบ้านยังต้องหุงข้าวกิน

ส่วนวน "ตกไม้ทันหายเหม็น" ปัจจุบันยังใช้กันอยู่ เพราะเป็นสิ่งที่ยังเกิดขึ้นเป็นประจำ กลิ่นเหม็นที่เกิดจากคดจะอยู่ไม่นานนัก อมก็จะพัดกระเจายไปในอากาศ

หมด ส่วนวันนี้จึงเป็นอีกส่วนหนึ่งที่ไร้หมายถึงเวลาประเด็ยวเด็ยว

ส่วน "ชั่วอึดใจ" เกิดจากการกลันหายใจ ปกติคนเราต้องหายใจเขา ออกอูยตลอดเวลา ถาหยุดหายใจเพ็ยง 1 นาที ก็ชะขาดใจตาย เพราะฉนั้นเราจะ กลันหายใจได้เพ็ยงเด็ยวเด็ยวเท่านั้น ฉัั้นเวลา "ชั่วอึดใจ" จึงเป็นเวลาที่เร็ว มาก ปัจจุบันยังนิยมใ้กันมาก

และส่วน "ลัดนิ้วมือเด็ยว" เกิดจากการลัดนิ้ว กิ่งอนิ้วและคืดออก ฉัั้นใ้เวลาประเด็ยวเด็ยวเท่านั้น ปัจจุบันนี้ไม่ค่อยนิยมใ้เท่าใดนัก อาจจะเป็นเพราะ คนทั่วไปไม่เข้าใจว่า "ลัดนิ้วมือ" หมายถึงอะไร

7. ทำนาออมกลา ทำปลาออมเกลือ - มากว้ายเส็ยคายเกลือ (พริก)

ส่วนเก็มใ้ว่า "ทำนาออมกลา ทำปลาออมเกลือ" ตรงกับใ้ใ้กันใ้ ในปัจจุบันว่า "มากว้ายเส็ยคายเกลือ (พริก)" ส่วนทั้งสองนี้เกิดจากการทำมาหากิน ในฉนมพ เกิดจากการสังเกตการดำรงชีวิตประจำวัน กือการทำนา ซึ่งเป็นอาชีพหลัก การทำปลาเป็นการเก็บรักษาอาหารไว้กินนาน ๆ และการทำคายและเก็บเนื้อไว้ เป็นอาหาร การจะทำสิ่งเหล่านี้ใ้ใ้ก็ตองลงทุนพอสมควรไม่ตองกลัวหมดเปลือง คือ ถาทำนาถึตองใ้ตองกลาใ้พอจึงจะได้อผลถึ หรือทำปลา เช่นทำปลาร้า หรือจะทำเป็น ปลาเค็ม ก็ตองใ้ใ้พอจึงจะเก็บได้นานและมีรสอวย และถามากว้ายทั้งตัวถึตองใ้ เเกลือเพื่อจะทำเป็นเนื้อเค็มเก็บไว้นาน ๆ หรือใ้พริกเพื่อทำแกง ก็ตองใ้ใ้พอเหมาะ กับเนื้อ ไม่เช่นนั้นเนื้อจะเส็ยได้ ปัจจุบันนิยมใ้ส่วน "มากว้ายเส็ยคายเกลือ(พริก)" มากกว่า อาจจะเป็นเพราะว่าส่วน "ทำนาออมกลา ทำปลาออมเกลือ" ยาวเกินใ้ พูลค่าบาท

ส่วนทั้งสองนี้ความหมายฉัั้น

ทำนาออมกลา ทำปลาออมเกลือ - ก.ทำการสิ่งใดถากลัวหมดเปลืองยอม ไม่ได้อสมมุญ์ (25)

มากว้ายเส็ยคายเกลือ - ทำงานใ้ใหญ่แต่ไม่ยอมลงทุนเท่าที่ควร (จ)

มากว้ายเส็ยคายพริก - ทำงานใ้ใหญ่อย่าเส็ยคายของเล็ก (จ)

มากว้ายอวยเส็ยคายพริก - ก.ทำการใ้ใหญ่ไม่ควรตระหนั (25)

8. น้ำผักนึ่งไป น้ำสายบัวมา - หมูไปไกมา

สำนวนเดิมใช้ว่า "น้ำผักนึ่งไป น้ำสายบัวมา" ตรงกับที่ใช้กันในปัจจุบันว่า "หมูไปไกมา"

สำนวน "น้ำผักนึ่งไป น้ำสายบัวมา" หมายถึง ต่างตอบแทนกันและกัน ต่างฝ่ายต่างมีน้ำใจต่อกัน (ส) "น้ำผักนึ่ง" และ "น้ำสายบัว" ก็คือ แกงผักนึ่งและ แกงสายบัว ซึ่งเป็นอาหารพื้นบ้านของคนไทย เพราะผักนึ่งและสายบัวเป็นผักที่ขึ้นตามหนองบึงทั่วไป หาได้ง่ายไม่ต้องซื้อหา และคนสมัยก่อนก็มักจะให้แกงทั้งสองอย่างนี้ตอบแทนกันบ่อย จึงเกิดสำนวนนี้ขึ้น แต่ปัจจุบันไม่ค่อยได้ยินใครใช้สำนวนนี้ อาจจะเป็นเพราะว่าสมัยนี้ไม่ค่อยนิยมให้อาหารตอบแทนกัน นิยมให้เป็นของขวัญมากกว่า และโดยเฉพาะแกงสายบัวก็ไม่ค่อยมีใครทำกัน สำนวนนี้จึงหายไป

ส่วนสำนวน "หมูไปไกมา" คงจะเป็นสำนวนจีน เพราะจีนนิยมกินหมูกินไก่กันมาก และคงให้หมูและไก่เป็นของกำนัลกัน อย่างเช่นซวดดาตรุษจีน แม้คนไทยจะไม่มีธรรมเนียมให้หมูให้ไก่กัน แต่ได้เห็นคนจีนทำอยู่เสมอ จึงนำมาใช้เป็นสำนวน "หมูไปไกมา" มีความหมายเหมือนกับ "น้ำผักนึ่งไป น้ำสายบัวมา" ดังนี้

- หมูไปไกมา
- ต่างตอบแทนกันและกัน (ส)
 - ถอยทีถอยตอบแทนกัน, ให้สิ่งของแลกเปลี่ยนหรือตอบแทนซึ่งกันและกัน (25)
 - แลกกันในเวลาเดียวกัน (จ)

9. ผิดหน้า - ผิดชู้โรยหน้า

สำนวนเดิมใช้ว่า "ผิดหน้า" ตรงกับสำนวนที่ใช้กันในปัจจุบันว่า "ผิดชู้โรยหน้า" หมายถึงการทำดีเฉพาะผิวเผินหรือเฉพาะส่วนที่ออกหน้า เป็นคำพูดทำนองตำหนิว่าไม่ทำดีจริง เปรียบกับการ "ผิดหน้า" ซึ่งเป็นการตกแต่งให้สวยเฉพาะใบหน้า แต่อาจจะมีกิริยามารยาทไม่เรียบร้อย หรือเปรียบกับอาหารที่ใส่ผิดชู้โรยหน้า เพื่อให้ดูสวยงามน่ากิน แต่รสชาติไม่อร่อย ปัจจุบันใช้กันแต่สำนวน "ผิดชู้โรยหน้า" ส่วนสำนวน "ผิดหน้า" เลิกใช้ไปแล้ว

- ฉัตรหน้า - ทำหรือตกแต่งเฉพาะส่วนที่ออกหน้าให้เห็นว่าดี (ส)
- ฉัตรโรยหน้า - ทำอะไรแต่เพียงเล็กน้อยเป็นการฉาบหน้าเพื่อจะดวงให้เห็นว่าทุกสิ่งทุกอย่างเรียบร้อยสมบูรณ์ หรือทำเพียงผิวเป็นฉาบหน้าชั่วคราวให้เห็นว่าดี (ส)
- ทำดีแต่ผิวเผิน หรือทำดีเพียงชั่วคราวช่วยยาม (จ)
- น. การทำความดีเพียงผิวเผิน (25)

10. เผื่อเหนียว - เผื่อเหลือเผื่อขาด

สำนวนเดิมถือว่า "เผื่อเหนียว" ตรงกับสำนวนที่ใช้ในปัจจุบันว่า "เผื่อเหลือเผื่อขาด" หมายถึงการเตรียมสิ่งของสำรองเอาไว้ สำนวน "เผื่อเหนียว" ไม่ทราบว่ามีที่มาอย่างไร ปัจจุบันยังมีคนบางกลุ่มหรือบางท้องถิ่นใช้กันบ้าง แต่โดยทั่วไปใช้สำนวน "เผื่อเหลือเผื่อขาด"

สำนวนทั้งสองมีความหมายดังนี้

- เผื่อเหนียว - ว. ลักษณะที่ทำได้มากกว่าที่ต้องการ (25)
- เผื่อเหลือเผื่อขาด - น. จำนวนที่สำรองไว้ (25)
- เตรียมไว้ไม่ประมาท (๗)

11. ราชหงส์ตกปลัด - ผู้ตกยาก

สำนวน "ราชหงส์ตกปลัด" หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า "หงส์ตกโคลน" เป็นสำนวนที่หมายถึงคนตกยาก "คนดี" ในทันใดข้างหน้าจะเน้นไปในทางมีตระกูลที่ดี ซึ่งควรจะมีฐานะที่ถ้อย แต่ความจริงไม่เป็นเช่นนั้น คนที่มีตระกูลดีอาจจะยากจนก็ได้ เปรียบเหมือนหงส์ที่ตกไปในปลัดหรือโคลน หงส์เป็นสัตว์ที่สวยงามและได้รับการยกย่องว่าเป็นสัตว์ชั้นสูง เพราะมีลักษณะท่าทางที่สง่างามคล้ายกับกิริยาอาการของผู้ดี และเป็นสัตว์ที่ควรอยู่ในตำราหรือสระที่สวยงามเท่านั้น โดยเฉพาะถ้าเป็น "ราชหงส์" หมายถึง หงส์ของพระเจ้าแผ่นดิน ยิ่งต้องเป็นพิเศษกว่าหงส์ธรรมดา การที่ "ราชหงส์ตกปลัด" หรือ "หงส์ตกโคลน" นั้น เป็นสิ่งที่น่าเวทนามาก เพราะคงได้รับความลำบากเหลือหลาย

ส่วนนี้ปัจจุบันไม่ค่อยใช้กัน อาจจะเป็นเพราะใช้คำยากไป จึงพูดกัน
ตรง ๆ ว่า "ผู้คัดแยก"

12. ไวเป็นแยพระบาท - ไวเป็นปรอท

ส่วนเดิมใช้ว่า "ไวเป็นแยพระบาท" ตรงกับที่พูดกันในสมัยนี้ว่า "ไว
เป็นปรอท" หมายถึงเร็วมาก "แยพระบาท" จะมีความเป็นมาอย่างไรไม่ทราบ แต่
ส่วนนี้คงเกิดขึ้นสมัยที่พรอຍพระพุทธรูปที่สระบุรีใหม่ ๆ คนคงนิยมไปนมัสการกัน
มาก แยกเป็นสี่ตัวเดียวคณานนิกหนึ่ง คงจะมีอยู่ชุกชุมที่พระบาท และคงวิ่งหนีผู้คน
ได้เร็วมากจนเป็นที่สังเกตของคนทั่วไป ต่อมาความนิยมไปนมัสการพระพุทธรูปมีน้อย
ลง และตัวแยกก็จะมีน้อยลงไป เพราะมีคนไปมากอยู่ระยะหนึ่ง อาจจะไปเป็น
อาหารเสียก็ได้ ส่วน "ไวเป็นแยพระบาท" จึงหายไป ในขณะที่เดียวกันวิทยา
ศาสตร์เจริญก้าวหน้า มีวิชาชนิดหนึ่งคือ "ปรอท" ใช้ทำเทอร์โมมิเตอร์สำหรับวัด
อุณหภูมิ ปรอท มีคุณสมบัติพิเศษคือไหลเร็วมาก จึงมีคนนำมาพูดเป็นส่วนว่า "ไว
เป็นปรอท"

13. สันญาตชาดอโต - ไรญาตชาดมิตร, ตัดญาตชาดมิตร

ส่วนเดิมใช้ว่า "สันญาตชาดอโต" ตรงกับที่ใช้กันในปัจจุบันว่า "ไรญาต
ชาดมิตร" หมายถึง หมดยาตีพี่น้อง อยู่ลำพัง อยู่ตัวคนเดียว (ส) กาญจนาคพันธุ์
ได้อธิบายว่า

"อโต" หมายถึง มีคนใหญ่ชนิดหนึ่ง เรียกว่า "มีอโต" หรือหมายถึง
พราชนิคมหนึ่ง เรียกว่า "พราโต" คนเรานี้ถึกถาวร แม้จะไม่มีอะไรติดตัวเลย
มีแต่พราชาติหลังเลมเดียว ก็ยังพอจะตั้งตัวเอาดีได้... คำว่า "ชาดอโต"
ในส่วนนี้หมายถึงว่า อโตก็ไม่มี "สันญาตชาดอโต" หมายความว่าตัวคนเดียว
ไม่มีอะไรเลย ส่วนนี้กลางที่ใช้หมายความว่ ตัดขาดจากการเป็นญาติพี่น้อง
กันก็ได้¹

จากคำอธิบายนี้แสดงว่าส่วน "สันญาตชาดอโต" มีความหมาย 2 อย่าง
คือหมายถึงตัวคนเดียวไม่มีญาติพี่น้อง ซึ่งตรงกับ "ไรญาตชาดมิตร" และหมายถึง

¹ กาญจนาคพันธุ์ (นามแฝง), สำนวนไทย ภาค 2, หน้า 363.

ตัดขาดจากการเป็นญาติพี่น้อง ซึ่งตรงกับสำนวน "ตัดญาติขาดมิตร"

ปัจจุบันไม่ค่อยมีใครใช้สำนวน "สิ้นญาติขาดมิตร" อาจจะเป็นเพราะ "มีคดีโต้" หรือ "พัวโต" หมดความสำคัญลงไป เนื่องจากมีเครื่องมืออื่น ๆ ที่ทันสมัยกว่ามาแทนที่ หรือเนื่องจากการทำมาหากินในปัจจุบันไม่จำเป็นต้องใช้ "มีคดีโต้" หรือ "พัวโต" ถ้าเป็นสมัยก่อนต้องใช้เครื่องมือทั้งสองนี้หักล้างกันไป แต่ปัจจุบันไม่จำเป็นนัก

14. ใส่เป็นน้ำเหลือง - ใส่แห้ง

สำนวนเดิมใช้ว่า "ใส่เป็นน้ำเหลือง" ตรงกับสำนวนที่ใช้ในปัจจุบันว่า "ใส่แห้ง" สำนวนทั้งสองนี้มีความหมายเกี่ยวกับความอศอยาก ไม่มีอะไรจะกิน เปรียบเทียบกับ "ใส่" ซึ่งหมายถึง คำใส่ อันเป็นทางเดินอาหาร เมื่อไม่มีอะไรกิน ใส่จึงเป็นน้ำเหลือง ซึ่งอาจจะหมายถึงคำใส่อีกเสบ เป็นอาการป่วยอย่างหนึ่ง แต่คนปัจจุบันเห็นว่าเมื่อไม่มีอะไรจะกินใส่ก็แห้ง คงจะเปรียบกับท้องแห้ง

สำนวนทั้งสองมีความหมายดังนี้

ใส่เป็นน้ำเหลือง - อศอยาก ไม่มีอะไรกิน ใช้หมายถึงความมานะไม่ยอมง้อ เช่น พูดว่า ต่อให้ใส่เป็นน้ำเหลืองก็ไม่ง้อ ไม่ไปขอกิน (ส)

- ว. อศอยากยากแค้น ไม่มีอะไรกิน (25)

ใส่แห้ง

- ว. ยากจน อศอยาก (25, จ)

15. หัวเหาเต่าเดิน - ลูกเล็กเค็กแดง

สำนวนเดิมใช้ว่า "หัวเหาเต่าเดิน" ตรงกับสำนวนที่ใช้ในปัจจุบันว่า "ลูกเล็กเค็กแดง" ภาณุจนาคพันธุ์ ใ้คำอธิบายสำนวน "หัวเหาเต่าเดิน" ไว้ดังนี้

"หัวเหาเตาเส้น" แปลตามคำกริยา หัวเหากับตัวเหา เหากับตัวเล็ก คำว่า "เตา" ตรงกับ "เตา" ซึ่งหมายถึงเตาจริง ๆ หรืออาจจะเห็นคำเพี้ยน คือคำเดิมเป็น "เทา" แควเพี้ยนมาเป็น "เตา" ก็ได้ เอาตัวเหากับตัวเส้นซึ่งเป็นสัตว์เล็กเหมือนกันมาเปรียบเทียบ "เตา" ไม่ใช่ สัตว์เล็กพวกเดียวกัน คำว่า "เตา" จึงอาจจะมาจาก "เทา" คือ "หัวเหาเทาเส้น" แปลว่า เล็กเหากับตัวเหาตัวเส้น คำ "หัวเหา" อาจจะหมายถึงหัวที่เป็นเหา ซึ่งเด็ก ๆ มักจะเป็น ว่าตามความหมายนี้ก็ ได้กับเด็กเล็กนี่เหมือนกัน¹

ปัจจุบัน ส่วนวน "หัวเหาเตาเส้น" ไม่ค่อยมีใครใช้ คงเป็นเพราะไม่เข้าใจความหมาย จึงเปลี่ยนมาใช้ส่วนวนตรง ๆ ว่า "ลูกเล็กเด็กแดง" ความหมายเหมือนกันคือหมายถึง เด็กตัวเล็ก ๆ

16. ออกจากแอกเข้าไถ – หัวไม่วางหางไม่เว้น

ส่วนวนเดิมใช้ว่า "ออกจากแอกเข้าไถ" ตรงกับส่วนวนที่ใช้นี้ ปัจจุบันว่า "หัวไม่วางหางไม่เว้น" หมายถึง ทำงานไม่ได้หยุดหย่อน ทำงานตรากตรำอยู่เรื่อย ทำงานอย่างนี้แล้วไปทำอย่างนั้นต่อ ๆ ไป ไม่มีเวลาหยุด (ส)

กาญจนาคพันธุ์ ได้อธิบายที่มาของส่วนวน "ออกจากแอกเข้าไถ" ไว้ดังนี้

¹ กาญจนาคพันธุ์ (นามแฝง), ส่วนวนไทย ภาค 2, หน้า 471 - .

"แอก" เป็นไม้พาดคอกควายหรือวัว สำหรับเทียมเกวียนหรือไถนา ส่วนวนนี้เอาควายหรือวัวมาเปรียบหมายความว่าปลดจากแอกจากเกวียนแล้วก็เอาเขาไถนาต่อไป คนที่ทำงานอย่างหนึ่งเสร็จก็ออกไปทำอีกอย่างหนึ่งไม่ไต่หยุด คอกทำงานตื้อ ๆ ไปเรื่อย ไม่มีเวลาพัก จึงพูดกันเป็นสำนวนว่า "ออกจากแอกเขาไถ"¹

สำนวน "ออกจากแอกเขาไถ" อาจจะมีใช้อยู่ในชนบทบ้าง เพราะยังมีการใช้วัวควายไถนาอยู่ แต่ปัจจุบันจะได้ยินสำนวน "หัวไม่วางหางไม่เว้น" มาก ความหมายอย่างเดียวกัน หมายถึง ถูกใช้งานจนไม่ได้อ่างว่าง (25) ไม่ทราบว่า มีที่มาอย่างไร

4.2 สำนวนเกี่ยวกับวัฒนธรรมประเพณี

สำนวนเกี่ยวกับวัฒนธรรมประเพณี หมายถึงสำนวนที่มีความหมายในเรื่องเกี่ยวกับวัฒนธรรมและประเพณีต่าง ๆ เช่น ความเชื่อทางศาสนาและไสยศาสตร์ และประเพณีในการปกครองคน

สำนวนเกี่ยวกับวัฒนธรรมประเพณี อาจแบ่งได้เป็น 2 ประเภทคือ

4.2.1 สำนวนเกี่ยวกับความเชื่อทางศาสนาและไสยศาสตร์

4.2.2 สำนวนเกี่ยวกับประเพณีในการปกครองคน

4.2.1 สำนวนเกี่ยวกับความเชื่อทางศาสนาและไสยศาสตร์ หมายถึงสำนวนที่มีความหมายเกี่ยวกับหลักธรรมทางศาสนา หรือตำนานทางศาสนา รวมทั้งพิธีกรรมทางศาสนาและความเชื่อทางไสยศาสตร์ ซึ่งได้แก่สำนวนต่อไปนี้

สำนวนเดิม	สำนวนปัจจุบัน	ความหมาย
1. คุมวงกงเกวียน(ส)	กงเกวียนเกเกวียน(ส,25, 93)	เวรสนองเวร กรรมสนองกรรม (25)
2. บนขาผู้ที่ชาวพระ (ส,25)	บนบานศาลกล่าว (25)	ขอรองโทษสิ่งศักดิ์สิทธิ์ช่วยเหลือ (ส,25)

¹ ภาษานาคนพินธุ (นามแฝง), สำนวนไทย ภาค 2, หน้า 530.

สำนวนเดิม	สำนวนปัจจุบัน	ความหมาย
3. ไปคาถาน(ส,25) ไปบ้านเก่า (ส) ไปไหว้พระจุฬามณี (ส)	} สิ้นบุญ, สิ้นกรรม(ส,25)	ตาย
4. พระมาลัยมาโปรด (25,ส)		

1. คุม่วงกงเกวียน - กงเกวียนกำเกวียน

สำนวนเดิมใช้ว่า "คุม่วงกงเกวียน" ตรงกับที่ใช้กันในปัจจุบันว่า "กงเกวียนกำเกวียน" สำนวนทั้งสองนี้เปรียบเทียบกับล้อเกวียนเหมือนกัน คือเมื่อล้อหมุนไปทั้ง คุม่วง และกำ ก็หมุนตามไปด้วย "คุม่วง" ก็คือส่วนกลางของล้อเกวียนหรือล้อรถที่มีรูสำหรับสอดเพลลา (25) ในสำนวนนี้ว่า "คุม่วง" เพราะคุม่วงมีลักษณะเป็นวงอยู่ตรงกลาง "กง" ก็คือส่วนรอบของล้อหรือเกวียน (25) และ "กำ" ก็คือล้อหรือเกวียน(25)

สำนวนทั้งสองมีความหมายเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องเวรกรรม ซึ่งเป็นความเชื่อทางพุทธศาสนา ดังคำอธิบายต่อไปนี้

คุม่วงกงเกวียน	} -ชาติก่อนทำกรรมไว้ ชาตินี้กรรมนั้นก็ตามมาถึงตัว (ส)
กงเกวียนกำเกวียน	
กงเวียนกำเกวียน	

-เวรสนองเวร, การหมุนเวียนไปตามสภาพ (93)
-เวรสนองเวร กรรมสนองกรรม เช่น ทำแก่เขาอย่างไร เขาก็ทำแก่ตนอย่างนั้น, การหมุนเวียนไปตามสภาพ (25)

2. บนข่าวกษัตริย์ - บนพานศาลกดาว

สำนวนเดิมใช้ว่า "บนข่าวกษัตริย์" ตรงกับสำนวนที่ใช้กันในปัจจุบันว่า "บนพานศาลกดาว"

สำนวน "บนข้าวผีที่ข้าวพระ" เดิมเขียน "ข้าว" เป็น "เข้า" ซึ่งเป็นคำโบราณ หมายถึง ข้าว ถึงคำอธิบายของกาญจนาคพันธุ์ ดังนี้

โบราณเขียน "เข้า" คำ "เข้าผี" จึงเลยคล้ายกับเป็นเรื่องเชิญผีมาบูชาอย่างที่เรียกว่า "ทรงเจ้าเข้าผี" แต่ความจริง "เข้าผี" หมายถึง "ข้าวผี" คำ "บนเข้าผี" หมายความว่า บนผีจะให้ข้าวผีกิน ส่วน "ที่เข้าพระ" หมายถึง บูชาข้าวถวายพระ เป็นลักษณะเดียวกับที่เอาข้าวใส่กรวยถวายพระพุทธรูปที่เรียกว่า "ที่เขามือเท"

....สำนวนนี้พวกอื่นอีก 2 อย่าง อย่างหนึ่งว่า "บนภูเขผีที่ภูเขพระ"
....อีกอย่างหนึ่ง "บนกับผีที่กับพระ" อันนี้คงเป็นถวายเป็นเขาใจคำว่า "ที่"^๑

สำนวน "บนข้าวผีที่ข้าวพระ" นี้ ปัจจุบันไม่เคยได้ยินใครใช้ อาจจะเป็นเพราะว่าไม่เข้าใจความหมายชัดเจน คนทั่วไปจึงหันมาใช้สำนวน "บนบานศาลกล่าว" กันมาก สำนวนนี้ก็เกิดจากความเชื่อเรื่องผีต่างเทวดาเหมือนกัน และจากความเชื่อเรื่องนี้เอง ทำให้มีการสร้างศาลพระภูมิ และศาลเจ้าต่าง ๆ สำหรับให้ผีหรือเจ้าหรือเทวดาอยู่ ดังนั้น สำนวน "บนบานศาลกล่าว" ก็คือการบนผีหรือเจ้าหรือเทวดาที่อยู่ในศาลนั่นเอง

สำนวนทั้งสองมีความหมายเหมือนกันดังนี้

บนข้าวผีที่ข้าวพระ	- ขอร้องให้เทวดาหรือผี หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ ช่วยโดยปฏิญาณจะให้หรือทำอะไรตอบแทนเมื่อสำเร็จ (๘)
บนบานศาลกล่าว	- ขอร้องให้ผีต่างเทวดาหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ช่วยเหลือโดยจะแถมเมื่อสำเร็จประสงค์แล้ว (๒๕)
	- ขอร้องให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ช่วยเหลืออย่างเดียวกับ "บนเข้าผีที่เข้าพระ" (๘)
	- ขอร้องให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ช่วยเหลือ (๒๕)

^๑กาญจนาคพันธุ์ (นามแฝง), สำนวนไทย ภาค ๑, หน้า ๕๓๙.

3. ไปศาลาน, ไปบ้านเก่า, ไปไหว้พระจุฬามณี - สิ้นบุญ, สิ้นกรรม, เสีย

ส่วนที่มีความหมายว่าตายมีหลายส่วน เช่น สมัยก่อนพูดกันว่า "ไปศาลาน", "ไปบ้านเก่า", "ไปไหว้พระจุฬามณี" สมัยปัจจุบันไม่ค่อยใช้ส่วนเหล่านี้ แต่จะพูดว่า "สิ้นบุญ", "สิ้นกรรม" และ "เสีย" เป็นต้น

ส่วน "ไปศาลาน" คงเกิดจากประเพณีการเผาศพ เมื่อเผาไปแล้วศพนั้นก็กลายเป็นเถ้าถ่านไป ส่วนนี้บางท่านกล่าวว่าเป็นส่วนอีสาน ถ้าเป็นเช่นนั้นปัจจุบันคนอีสานอาจจะยังใช้กันอยู่ก็ได้

ส่วน "ไปบ้านเก่า" บางทีพูดว่า "กลับบ้านเก่า" คงจะเกิดจากความเชื่อที่ว่าโงกนี้เป็นคล้าย ๆ ที่พักชั่วคราวเท่านั้น คนเรามาอาศัยอยู่ไม่นานนั้นก็ตองกลับไป กล่าว "บ้านเก่า" ไร้หมายถึงที่ที่เคยอยู่ก่อนมาอยู่ในโลกนี้ ส่วนนี้บางทีพูดสั้น ๆ ว่า "ไปบ้าน"

ส่วน "ไปไหว้พระจุฬามณี" กายจนาคพันธุ์ กล่าววว่า "มาจากที่ที่ศพคนตาย มีอาน้ำศพ ทรงตั้งแล้วทำกรวยใสดอกไมรูปเทียนให้ศพคนตายถือในมือสำหรับไปไหว้พระจุฬามณีบนสวรรค์"¹ ปัจจุบันประเพณีนี้ก็ยังมีอยู่ แต่จะเอาดอกไมรูปเทียนใส่มือคนตายเลย ไม่ได้ทำกรวย แต่คนทั่วไปก็ไม่ทราบวว่าเอาดอกไมรูปเทียนให้คนตายถือไปไหว้ใคร ส่วนนี้จึงไม่มีใครใช้ (พระจุฬามณี คือพระธาตุเจดีย์ทมบรรจุพระเกศธาตุของพระพุทธเจ้า อยู่ที่ดาวดึงส์)

ปัจจุบันส่วนทั้ง 3 ที่กล่าวมาไม่ค่อยได้ยินใครใช้ ส่วนใหญ่มักจะใช้ว่า "สิ้นบุญ" หรือ "สิ้นกรรม" และที่ไร้คำตรงข้ามกันเช่นนี้ ก็คงจะพิจารณาจากบุคคลที่เสียชีวิต ถ้าเป็นผู้มีอำนาจวาสนาอยู่สุขสบาย เมื่อเสียชีวิตไปก็มักจะพูดว่า "สิ้นบุญ" แต่ถาเป็นผู้ที่ยากจนลำบากยากเข็ญ ตองต่อสู้กับชีวิต เมื่อเสียชีวิตไปก็จะพูดว่า "สิ้นกรรม" แต่คนที่มีความเชื่อว่าคนเราทุกคนเกิดมาในโลกนี้เพราะกรรม และเกิดมาเพื่อไร้กรรม คนเหล่านี้เมื่อเห็นใครตายก็จะพูดว่า "สิ้นกรรม" ทุกครั้ง บางทีก็พูดว่า "สิ้นเวรสิ้นกรรม"

¹ กายจนาคพันธุ์ (นามแฝง), ส่วนคนไทย ภาค 1, หน้า 564.

นอกจากนี้ยังมีสำนวนว่า "เสีย" อีกสำนวนหนึ่งซึ่งหมายถึงตาย สำนวนนี้เป็นสำนวนที่มีความหมายกลาง ๆ จะใช้กับใครก็ได้ สำนวนนี้คงจะยืมมาจาก "เสียชีวิต"

4. พระมาลัยมาโปรด - สวรรค์โปรด, สวรรค์ทรงโปรด

สำนวน "พระมาลัยมาโปรด" หมายถึงผู้มาช่วยเหลือในยามที่กำลังตกทุกข์ได้ยากได้ทันเวลาที่ (25) ปัจจุบันนอกจากจะพูดว่าเป็น "พระมาโปรด" แล้ว ยังใช้สำนวนอื่นอีกคือ "สวรรค์โปรด" หรือ "สวรรค์ทรงโปรด" สำนวนทั้งสองนี้มีความหมายเหมือนกับสำนวน "พระมาลัยมาโปรด" จะต่างกันเล็กน้อยตรงที่ไม่เน้นที่ตัวบุคคลมากนัก แต่จะเน้นไปที่โชคชะตาซึ่งสวรรค์บันดาล

4.2.2 สำนวนเกี่ยวกับประเพณีในการปกครองคน หมายถึงสำนวนที่มีความหมายเกี่ยวกับการปกครองคนโดยการแบ่งระดับชั้นของคนกลุ่มต่าง ๆ เช่น เจ้านาย พระ หรือคนทั่วไป ซึ่งได้แก่สำนวนต่อไปนี้

สำนวนเดิม	สำนวนปัจจุบัน	ความหมาย
1. เจ้าชาวแดงแกงรอน (ส,จ,93,25)	เจ้าบุญนายคุณ (จ,25) เจ้าพระเดชนายพระคุณ(25)	ผู้มีบุญคุณ (25)
2. ลูกเจาเหงาจน (ส,จ) ลูกสมภารหลานเจา วัด (ส,25) ลูกทวนหลานเดอ (จ,ส,25)	เด็กเส้น, เด็กฝาก(ทั่วไป)	ลูกหลานเจ้านาย หรือผู้มีอำนาจ (25)

1. เจ้าข้าวแดงแกงรอน - เจาบุญนายคุณ, เจาพระเดชนายพระคุณ

สำนวนเดิมชื่อว่า "เจ้าข้าวแดงแกงรอน" ตรงกับสำนวนที่ใช้ในปัจจุบันว่า "เจาบุญนายคุณ" หรือ "เจาพระเดชนายพระคุณ"

สำนวน "เจ้าข้าวแดงแกงรอน" เป็นสำนวนเก่า สมัยที่ยังมีข้าวแดงกินกัน อยู่ ข้าวแดงคือข้าวที่สีด้วยมือ จึงยังมีสีแดงอยู่ เพราะไม่ได้ใช้ค้อนขาว แบบข้าวที่สีจาก โรงสีในปัจจุบัน สำนวนนี้มีความหมายว่า หนักถึงบุญคุณของผู้ที่เคยให้ข้าวให้แกงกิน หรือเรียกว่าบุญคุณกระเลยงดู "เจ้าข้าวแดงแกงรอน" ก็คือผู้บุญคุณนั่นเอง อาจจะ เป็นบุญคุณในเรื่องใดก็ได้

สำนวน "เจาบุญนายคุณ" ก็หมายถึง ผู้บุญคุณเช่นเดียวกัน แต่สำนวนนี้ใช้ คำว่า "บุญคุณ" ตรง ๆ ไม่ได้เปรียบเทียบกับสิ่งใด

สำนวน "เจาพระเดชนายพระคุณ" ก็เช่นเดียวกัน หมายถึงผู้ที่เคยช่วยเหลือ หรือมีบุญคุณในด้านต่าง ๆ แต่สำนวนนี้ใช้คำว่า "พระเดช" ซึ่งบ่งว่าเป็นผู้มี อำนาจด้วย

สำนวนทั้งสามนี้แสดงให้เห็นวิธีการปกครองคนโดยการให้ความช่วยเหลือ หรือสร้างบุญคุณไว้ หรือบางครั้งอาจต้องใช้อำนาจบ้าง

2. ลูกเจ้าเหงาขุน, ลูกสมภารหลานเจ้าวัด, ลูกหลานหลานเจ้อ - เด็กเส้น, เด็กฝาก

สำนวน "ลูกเจ้าเหงาขุน" หรือพูดอีกอย่างหนึ่งว่า "ลูกเจ้าลูกขุน" หมายถึง ลูกหลานของผู้มีอำนาจ ซึ่งมักจะมีสิทธิพิเศษต่าง ๆ สมัยก่อนระบบการปกครองจะมีเจา นายและขุนนางเป็นผู้มีอำนาจมาก ทำให้ลูกหลานมักจะได้ใจทำตัวเกเรหรือข่มเหงคน อื่น หรือมักใช้สิทธิพิเศษต่าง ๆ ซึ่งคนอื่น ๆ ก็ต้องระวังไม่ไปมีเรื่องกับพวก "ลูกเจ้า เหงาขุน" เหล่านี้ เพราะตัวเองอาจจะเดือดร้อนได้

สำนวน "ลูกสมภารหลานเจ้าวัด" ก็มีความหมายเช่นเดียวกัน แต่นำไป เปรียบกับ "สมภาร" ผู้เป็น "เจ้าวัด" ซึ่งเป็นผู้มีอำนาจปกครองวัด เพราะฉะนั้นพวก ลูกหลานจึงทำตัววางอำนาจไปด้วย

สำนวน "ลูกหลานเธอ" ถูกออกของผู้มีอำนาจหรือเจ้านายเหมือนกัน เรามักจะใช้สรรพนามเรียกคนเหล่านั้นว่า "ท่าน" สำนวนนี้มีความหมายเช่นเดียวกับ "ลูกเจ้าเหง่าซุน" กับ "ลูกสมภารหลานเจ้าวัด" สำนวน "ลูกหลานเธอ" นี้ เป็นสำนวนที่เกิดขึ้นหลังสำนวนอื่น เคยใช้กันมากเมื่อประมาณสัก 10 ปีมาแล้ว ปัจจุบันไม่ค่อยมีใครใช้

ต่อมาเมื่อมีสำนวนใหม่เกิดขึ้นคือสำนวน "เด็กเส้น" และ "เด็กฝาก" ทั้งสองสำนวนนี้มีความหมายทำนองเดียวกับสำนวนทั้งสามที่กล่าวมา มีข้อแตกต่างเล็กน้อยตรงที่คำว่า "เด็ก" เป็นคำกลางๆ อาจจะเป็นลูกหลานของผู้มีอำนาจเองก็ได้ หรืออาจจะ เป็นลูกของคนอื่น เช่นผู้มีบุญคุณกับผู้มีอำนาจนั้น หรือเป็นเด็กที่ผู้มีอำนาจนั้นต้องการ สนับสนุนเป็นพิเศษเพื่อประโยชน์ของตน

สำนวน "เด็กเส้น" และ "เด็กฝาก" เกิดจากการที่ผู้มีอำนาจฝากเด็ก ของตนเข้าทำงาน หรือเข้าเรียนในสถานที่ที่ตนเองมีอำนาจสั่งการได้ เด็กที่เข้า ทำงานหรือเข้าโรงเรียนได้ โดยวิธีนี้ก็จะทำตัวแบบเดียวกับ "ลูกเจ้าเหง่าซุน" "ลูกหลานเธอ" หรือ "ลูกสมภารหลานเจ้าวัด" ปัจจุบันสำนวน "เด็กฝาก" ยัง นำมาใช้กับพรรคการเมืองที่มีลักษณะเช่นนี้ด้วย แต่เพิ่งจะนำมาใช้เมื่อมีการเลือกตั้ง สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเมื่อวันที่ 18 เมษายน 2526 นี้เอง

4.3 สำนวนเกี่ยวกับอุปนิสัยและความประพฤติส่วนตัว

สำนวนเกี่ยวกับอุปนิสัยและความประพฤติส่วนตัว หมายถึง สำนวนที่มีความหมายเกี่ยวกับนิสัยใจคอและความประพฤติของคนทั่วไป ซึ่งเป็นเรื่องเฉพาะบุคคล สำนวนในข้อนี้ อาจแบ่งได้เป็น 2 ประเภทคือ

4.3.1 สำนวนเกี่ยวกับอุปนิสัย

4.3.2 สำนวนเกี่ยวกับความประพฤติ

4.3.1 สำนวนเกี่ยวกับอุปนิสัย หมายถึง สำนวนที่เกี่ยวกับนิสัย ใจคอของบุคคลทั่วไป เช่น การพูด ความคิด และอื่น ๆ ได้แก่สำนวนต่อไปนี้

สำนวนเดิม	สำนวนปัจจุบัน	ความหมาย
1. แขยงแขงชน (25)	สะอิดสะเอียน, ขยะแขยง (25)	รู้สึกแขยงหรือรังเกียจสิ่งที่สกปรกหรือน่าเกลียดน่ากลัว (25)
2. จิกปีก (ส, 93, 25)	งงเป็นไก่ตาแตก (จ, ส)	งงจนไม่รู้จะทำอะไรได้ (25)
3. เจาถอยหมอกความ (ส, ก, จ, 93, 25)	หัวหมอ (25)	คนที่ชอบอ้างกฎหมายเพื่อประโยชน์ของตน (25)
4. กุณฺณคูดาย (93, 25)	ไม่คูดาคูตี, ไม่คูดาคูแดง (25)	ละทิ้ง เด็กเกี่ยวข้องกับอย่างเด็ดขาด (93, 25)
5. คัดน้คคองแง (93, 25)	ตอลตอเถียง (93, 25)	ทอราคาของเด็ก ๆ น้อย ๆ เถียงเด็ก ๆ น้อย ๆ ไม่รู้จักจบ (93, 25)
6. ทอยามความใด (ส)	ตอความยาวสาวความยืด (25)	พูดกันไปพูดกันมาให้มากเรื่องเกินสมควร (25)
7. เต็มกิน, เต็มปล้ำ (ส)	เต็มกลืน (ส)	สุดกำลังที่จะเอาชนะได้ (ส)
8. แปรปากหลากคำ (25)	ดินไม่มีกระดูก (25, จ, ส)	พูดสับปลับ กลับลอกเอาแน่ไม่ได้ (25)
9. มั่งมีในใจแล่นใบบนบก (ส, 25)	สร้างวิมานในอากาศ (จ, 25, ส)	คิดฝันในเรื่องที่เป็นไปไม่ได้ (25)
10. ระอระอา, ระอระอา (93, 25)	อิดหนาระอาใจ (จ, ส, 93, 25)	เบื่อหน่าย เืออระอา (25)
11. สอดแกล้ว (25, 93)	กินหนั่งแกล้งใจ (ทั่วไป)	สงสัย กินหนั่ง (93, 25)
12. ใส้ไค้ (93, 25)	ไก้ (ก, 93, 25) ไซ้สือ (จ, 93, 25)	แกล้งทำเป็นไม่รู้ (ก)

สำนวนเดิม	สำนวนปัจจุบัน	ความหมาย
13. หูนี้จุมูกมก (ส, 25 จ) หูพระยาตาแรง (ส, จ)	หูไวตาไว (ส, จ)	รู้อะไรเร็ว รู้อะไรไว (ส)
14. หลังกาแดง ฯลฯ (ก)		
15. ออกเด่นเป็นที่ปลา (ส)	ออกสันขวัญหาย (ทั่วไป)	หวาดกลัว

1. แยงแยงชน - สะอิดสะเอียน, ขยะแยง

สำนวนเดิมใช้ว่า "แยงแยงชน" ตรงกับสำนวนที่ใช้กันในปัจจุบันว่า "สะอิดสะเอียน" หรือ "ขยะแยง" หมายถึงรู้สึกแยงหรือรังเกียจสิ่งที่สกปรกหรือน่าเกลียดน่ากลัว สำนวน "แยงแยงชน" นั้นปัจจุบันไม่ค่อยมีใครพูด อาจจะเป็นเพราะว่าคำในสำนวนนี้ไวยากรณ์สะอิดสะเอียน "ช" เหมือนกันทุกคำ ทำให้พูดลำบาก จึงนิยมใช้สำนวน "สะอิดสะเอียน" หรือ "ขยะแยง" ซึ่งพูดได้คล่องปากกว่า

พจนานุกรมได้ให้ความหมายของสำนวนทั้งสามไว้ดังนี้

แยงแยงชน - ก. สะอิดสะเอียนจนขนลุก (25)

ขยะแยง - ก. เกลียดเมื่อได้เห็นหรือถูกตองสิ่งที่สกปรก น่ารังเกียจ หรือน่าเกลียดน่ากลัว หรือเมื่อนึกถึงสิ่งนั้น, แยง ก็ว่า (25)

สะอิดสะเอียน - ก. ชวนให้คลื่นไส้อย่างรุนแรง ทั้งโดยตรงและโดยปริยายต่อสิ่งที่เราเร่งให้เกิดอารมณ์เช่นนั้น (25)

2. จิกปีก - งงเป็นโกตาแตก

ส่วนเดิมชื่อว่า "จิกปีก" ตรงกับส่วนที่ได้อีกในปัจจุบันว่า "งงเป็นโกตาแตก" ส่วนทั้งสองมาจากโกเหมือนกัน คือส่วน "จิกปีก" ได้จากโกที่ปากยาวและพยายามจิกปีกตัวเอง เกี่ยวกับเรื่องนี้กาญจนาศันย์ได้อธิบายไว้ว่า

ธรรมชาติของโกคงจะจิกปีกของตัวเอง จะจิกเพราะเข้าใจว่าเป็นอะไรอย่างอื่นมาอยู่ที่ตัวของมันหรืออย่างไรก็ไม่ทราบ แต่เรวคงจะเห็นว่ามันหลงทำจึงมีวิธีให้ตัดปากมันเสีย มีฉะนั้นปีกก็เสียหมด แลแล้วคำ "จิกปีก" ก็เลยเอามาพูดให้เป็นส่วน หมายถึงคนที่หลงงมงายอยู่กับอะไรอย่างใดอย่างหนึ่งไม่เปลี่ยนแปลงความคิด เปรียบเหมือนโกที่หลงจิกปีกของตัวเอง¹

จากคำอธิบายนี้ จะเห็นว่าส่วน "จิกปีก" หมายถึงหลงงมงายทำอะไรไม่ถูก ซึ่งต่อมาความหมายเพี้ยนไปเล็กน้อย หมายถึงงงจนทำอะไรไม่ถูก ดังที่กาญจนาศันย์ได้อีกตัวอย่างกตอนจากเรื่องพระอภัยมณีตอนหนึ่งว่า

"นางยิ้มแย้มแถมเต็มช่วยเสริมส่ง กสิจะงงจิกปีกเสียอีกเจ้า
แปงสุคนธมนตราคำเรา จะให้เจ้าจูงจุมกมาผูกไว"²

ส่วนส่วน "งงเป็นโกตาแตก" ได้มาจากการชนโก ถ้าโกตัวไหนถูกเคี้ยวของคุตตจันตาแตกก็จะงมงายไม่เห็น ทำอะไรไม่ถูก นำมาเปรียบกับคนที่งงจนทำอะไรไม่ถูก

ส่วนทั้งสองมีความหมายดังนี้

จิกปีก	- หลงก้อเข้าใจผิดคิดไปอย่างอื่น หรืองมงาย คือปักใจเชื่อมั่นอยู่ในสิ่งใดสิ่งหนึ่งไม่เปลี่ยนแปลง หรืองมงายคือเคลิบเคลิ้มอยู่กับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง (๘) - ก. งงจนไม่รู้จะทำอะไรได้ มาจากอาการของโกที่ถูกตีจนง (๑๓) - ก. งงจนไม่รู้จะทำอะไรได้ มาจากอาการของโกที่ถูกตีจนงแล้วเอาปากจิกปีกตัวเอง (๒๕)

¹กาญจนาศันย์ (นามแฝง), ส่วนไทย ภาค 1, หน้า 263 - 4.

²เรื่องเดียวกัน, ภาค 1, หน้า 265.

- ง เป็นโกตาแตก - คนที่งจับต้องทำอะไรไม่ถูก มาจากการชนโก
(ส)
- งมาก เหมือนโกชนที่ถูกตีจนตาแตก (25)

จากคำอธิบายนี้ มีข้อที่น่าสงสัยเกี่ยวกับ พจนานุกรมทั้ง 2 ฉบับ อธิบายที่มาของสำนวน "จิกปึก" ว่ามาจากโกที่ถูกตีแล้วจิกปึกตัวเอง ซึ่งต่างจากคำอธิบายของกาญจนาคพันธุ์

3. เจ้าถอยหมอกความ - หัวหมอ

สำนวนเดิมที่เรา "เจ้าถอยหมอกความ" ตรงกับสำนวนที่ใช้กันในปัจจุบันว่า "หัวหมอ" การที่เปลี่ยนมาใช้สำนวน "หัวหมอ" นี้ คงเป็นเพราะเป็นสำนวนที่สั้นและกระชับ พูดย่อง่ายกว่าสำนวน "เจ้าถอยหมอกความ"

โสมทัต เทเวศร์ ได้อธิบายคำว่า "หมอกความ" ไว้ดังนี้

คำว่าหมอกความเป็นคำที่เราใช้เรียกคนที่รับว่าความ เป็นคำเรียกตัวบุคคลตามแบบชาวบาน ในสวนราชการไรว่าทนายความ..... ครั้นเมื่อออกใประสมวลดกฎหมายแพ่งและพาณิชย์แล้วทนายความและหมอกความก็ตั้งเรียกและหมายุความไปคนละอย่าง ทนายความนั้นหมายถึงผู้ว่าความแทนตัวความ... ส่วนคำว่าหมอกความนั้นหมายถึงบุคคลผู้กระทำหน้าที่ในทางความอันมิใช่กระทำโดยหน้าที่ราชการ¹

จากคำอธิบายนี้ แสดงว่าคนทั่วไปเข้าใจกันว่า "หมอกความ" ก็คือทนายความนั่นเอง และคนที่ เป็น "หมอกความ" หรือ "ทนายความ" ก็ต้องเป็นคนที่พูดเก่ง และรู้หลักกฎหมายอย่างดี จึงจะว่าความได้ แต่คนบางกนไม่ได้เป็น "หมอกความ" หรือ "ทนายความ" แต่ก็พูดเก่งและชอบอ้างหลักกฎหมายมาโต้เถียงกับบุคคลอื่นอยู่เสมอเพื่อประโยชน์ของตน เราจึงมีสำนวนเรียกบุคคลประเภทนี้ว่า "เจ้าถอยหมอกความ" "เจ้าถอย" คือพูดเก่ง "หมอกความ" คือผู้รู้กฎหมาย ปัจจุบันนี้มักเรียกกันสั้น ๆ ว่า "หัวหมอ" คำว่า "หัว" หมายถึงความคิด ส่วนคำว่า "หมอ" ในที่นี้ก็คือ "หมอกความ"

สำนวนทั้งสองมีความหมายดังนี้

- เจาถอยหมอความ - คนที่ชอบเอาเรื่องเล็กมาเป็นเรื่องใหญ่ หรือมักอ้างความผิดถูกไปแสกกฎหมาย (ก)
- คนชอบเล่นกฎหมาย (จ)
- คนที่พูดอะไร ๆ มีสำนวนโวหารมากอย่างเดียวกับผู้เป็นหมอความ (ส)
- ผู้ที่ชอบคำพลิกแพลงไปในทางกฎหมาย (๑๓)
- ผู้มักใช้โวหารพลิกแพลงไปในทางกฎหมาย (๒๕)
- หัวหมอ - น. คนที่ชอบอ้างกฎหมายเพื่อประโยชน์ของตน (๒๑)

4. ดูคอมดูตาย - ไม่ดูคำดูดี, ไม่ดูคำดูแดง

สำนวนเดิมชื่อว่า "ดูคอมดูตาย" ตรงกับสำนวนที่ใ้ใช้กันในปัจจุบันว่า "ไม่ดูคำดูดี" หรือ "ไม่ดูคำดูแดง"

สำนวน "ดูคอมดูตาย" คงเป็นสำนวนเก่ามาก ผู้เขียนไม่เคยได้ยินมาก่อน เมื่อได้มาพบในพจนานุกรมทั้งสองฉบับ จึงเห็นแปลก และเห็นว่าเสียงคล้าย ๆ กับสำนวน "ไม่ดูคำดูดี" หรือ "ไม่ดูคำดูแดง" คงจะมีความหมายคล้าย ๆ กัน

สำนวนทั้งสามมีความหมายดังนี้

- ดูคอมดูตาย - ก. ละทิ้ง เชน บมิกวรรดูคอมดูตาย (สมุทรโฆษ) (๑๓, ๒๕)

ไม่ดูคำดูดี, ไม่ดูคำดูแดง - ก. เลิกเกี่ยวข้องกับอย่างเด็ดขาด (๒๕)

จากคำอธิบายนี้ แม้ว่าจะอธิบายความหมายไว้คนละอย่าง แต่ก็มีความได้เหมือนกัน ความหมายว่า "ละทิ้ง" ก็เท่ากับ "เลิกเกี่ยวข้องกับ" ด้วย เพราะฉะนั้นจึงสรุปได้ว่าสำนวนทั้ง ๓ นี้ มีความหมายเหมือนกัน

มีข้อที่น่าสังเกตคือ สำนวน "ดูคอมดูตาย" ไม่ได้ใช้คำปฏิเสธ "ไม่" ในขณะที่ยัง ๒ สำนวนมีคำปฏิเสธ "ไม่" นำหน้า ทั้งนี้เพราะคำว่า "ตาย" มีความหมายเป็นคำปฏิเสธในตัวแล้ว คือหมายถึงเพิกเฉย ไม่เอาใจใส่ (๒๕) และสำนวน "ดูคอมดูตาย" นี้ว่าจะใช้เฉพาะในวรรณคดีก็ได้

5. ตอนัดตอแนง - ตอดอตอเตียง, ตอเล็กตอนอย

สำนวนเดิมใช้ว่า "ตอนัดตอแนง" ปัจจุบันแยกใช้เป็น 2 สำนวนคือ "ตอดอตอเตียง" และ "ตอเล็กตอนอย"

สำนวน "ตอนัดตอแนง" ก็เป็นสำนวนแปลกอีกสำนวนหนึ่ง ซึ่งปัจจุบันไม่มีใครใช้ สำนวนนี้มีความหมาย 2 อย่างคือ อย่างหนึ่งหมายถึง ตอราคาของเล็ก ๆ น้อย ๆ (93,25) ถ้าเทียบกับปัจจุบันก็ตรงกับที่พูดกันว่า "ตอเล็กตอนอย" อีกอย่างหนึ่งหมายถึง เตียงเล็ก ๆ น้อย ๆ ไม่รู้จักจบ (93,25) ก็ตรงกับสำนวน "ตอดอเตียง" ที่พูดกันในปัจจุบัน ซึ่งพจนานุกรมให้ความหมายไว้ว่า โตเตียงกันปามาไม่หยุดหย่อน (25) หรือ เฝ้าลอเฝ้าเตียงไม่หยุดหย่อน (93)

สำนวน "ตอนัดตอแนง" บางทีก็ใช้ว่า "ตอนัดตอแนม" คำว่า "นัด" อาจจะใช้ในความหมายว่า ตกตงกันเพื่อการอย่างใดอย่างหนึ่งตามแต่จะกำหนด (25) ซึ่งในที่นี้คือการตกลงราคากัน แต่คำว่า "แนง" หรือ "แนม" ในที่นี้ไม่ทราบว่าจะใช้ในความหมายใด

6. ตอยามความโต - ตอความยาวสาวความยืด

สำนวนเดิมใช้ว่า "ตอยามความโต" ตรงกับสำนวนที่ใช้ในปัจจุบันว่า "ตอความยาวสาวความยืด"

สำนวน "ตอยามความโต" ความหมายหลักคงอยู่ที่คำต้นและคำที่สาม คือ "ตอความ" นั่นเอง หมายถึงต่อเรื่องออกไป ที่แทรกคำว่า ยาม และโต เข้ามาคงจะเพื่อให้เป็นสำนวนที่คล้องจองกัน คำว่า โต อาจจะพอตีความว่า "ตอออกไปเรื่อย ๆ" ได้

ปัจจุบันนิยมใช้สำนวน "ตอความยาวสาวความยืด" ความหมายหลักของสำนวนก็อยู่ที่คำ "ตอความ" และ "ยืดยาว" แต่เพิ่มคำว่า "สาว" เข้าไปเพื่อให้เป็นสำนวนที่คล้องจองกัน อันที่จริงสำนวนนี้ยาวกว่าสำนวนเดิม แต่ที่ปัจจุบันนิยมใช้อาจเป็นเพราะเข้าใจง่ายกว่าสำนวนเดิม

สำนวนทั้งสองมีความหมายดังนี้คือ

คอยามความใด - พูจาท้ตชอบท้อเว้งออกป้ยี้คยาว เลยไม่
สงบลงโคงาย (ส)

คอคความยาวสาวความยี้ด - ก. พุดก้นไปพุดก้นมาไพ้หมากเว้งเกินสมควร
(25)

7. เต็มกิน, เต็มปล้ - เต็มกล้น

สำนวน "เต็มกิน" และ "เต็มปล้" เป็นสำนวนเก้ที่ไมค้อยโคยีนมอยน้ก
ปัจจุบันน้กจะใช้ก้นว่า "เต็มกล้น" ซึ่งมีความหมายอย่างเดี๋ยวก้น

กาญจนาคพนธ์โคอธิบายไว้ค้งน้

เต็มทีไ้ในสำนวนน้ มีความหมายแปลกไปว้กอย่างน้ค้คือ หมายความว่า
สุดก้ล้ง "เต็มกิน" หมายถึงสุดก้ล้งทีจะเออยากินโค แปลว้สุดก้ล้งทีจะเออ
ชนะโค สำนวนพุดก้นน้ก็เต็มปล้ หมายความว่าอย่างเดี๋ยวก้น "เต็มกล้น" หมาย
ความว้ กล้นไมคอง¹

สำนวน "เต็มกล้น" มีความหมายโคตรงว้กล้นไมคอง แต่อาจจะมี
หมายโคยปริยายว้ "สุดก้ล้งทีจะเออชนะโค" เหมื่อนก้นสำนวน "เต็มกิน" และ
"เต็มปล้"

8. แปรปากหลากก้ - ล้นไมมีกระคูก, ล้นควัดถึงโบหู, ล้นตะกวอด

สำนวน "แปรปากหลากก้" เป็นสำนวนเกี๋ยวก้นการพุด หมายถึง พุดกล้บ
กคอกไมย้งยีนค้ (25) เป็นสำนวนเก้ที่ไพ้เรอะสำนวนน้ค้ ปัจจุบันไมค้อยนโค
พุด สมัยน้มีสำนวนทีหมายถึงการพุดจากล้บกลอกอยุ้หลายสำนวน ส่วนน้ใหญ่จะ เปรียบ
เทียบก้นล้น ไมคองปาก เช่น สำนวน "ล้นไมมีกระคูก" "ล้นควัดถึงโบหู" และ
"ล้นตะกวอด" เป็นต้น

สำนวนทั้งสามมีความหมายค้งน้

¹กาญจนาคพนธ์ (นามแฝง), สำนวนไทย, หน้า 417.

- ดินไม่มีกระดูก - ก. พูดลับปลับ กลับกลอกเอาแน่ไม่ได้ (25)
 - พูดกลับไปกลับมา พูดไม่จริง (จ)
 - พูดลับปลับ กลับกลอก พูดไม่จริง พูดไม่อยู่กระรอง
 กะรอย (ส)
- ดินตัวดีถึงใบหู - ว. ที่พุดจากตลบตะแลงเชื่อไม่ได้ (25)
 - พุดเกินจริง, โทหก (จ)
 - พุดโทหกตลบตะแลง (ส)
- ดินตะกวด - ที่พุดจากลับกลอกเชื่อไม่ได้ (25)

๑. มั่งมีในใจ แล่นไบบนบก - สร้างวิมานในอากาศ, คิดสมบัติน้ำ

สำนวน "มั่งมีในใจ แล่นไบบนบก" เป็นสำนวนเก่าที่ไพเราะอีกสำนวนหนึ่ง หมายถึง "คิดมั่งมีในใจ เชนว่า ถ้าวายเงินแล้วจะทำอย่างนั้นอย่างนี้ "แล่นไบบนบก" หมายถึง แล่นเรือไบบนบก ซึ่งเป็นไปไม่ได้ สำนวนนี้เป็นพวกเดียวกับ "คิดสมบัติน้ำ" และ "สร้างวิมานในอากาศ" (ส)

ปัจจุบันสำนวน "มั่งมีในใจ แล่นไบบนบก" ไม่ได้ยินใครพูด อาจเป็นเพราะเป็นสำนวนที่เขาใจยาก แต่สำนวน "สร้างวิมานในอากาศ" และ "คิดสมบัติน้ำ" ยังมีใช้กันอยู่ คงเป็นสำนวนที่เกิดขึ้นทีหลัง และฟังแล้วเข้าใจง่ายกว่า

สำนวนทั้งสามมีความหมายเหมือนกันดังนี้

- มั่งมีในใจ แล่นไบบนบก - ก. คิดฝันในเรื่องที่เป็นไปไม่ได้, คิดสมบัติน้ำ, สร้างวิมานในอากาศ (25)
- คิดสมบัติน้ำ - ก. คิดมั่งมีอย่างเลื่อนลอย (25)
 - คิดอย่างที่เรียกว่าฝันหวาน (จ)
- สร้างวิมานในอากาศ - ก. ใฝ่ฝันถึงความมั่งมี, คิดคาดหรือหวังจะมี หรือเป็นอะไรอย่างเลิศลอย (25)
- สร้างวิมานบนอากาศ - ก. คิดเพ้อฝัน (จ)

10. ระอระอา, ระอึระอา - อิดหนาระอาใจ

สำนวน "ระอระอา" และ "ระอึระอา" เป็นสำนวนเก่าที่ไม่ค่อยได้ใช้
ปัจจุบันนี้มักจะพูดกันว่า "อิดหนาระอาใจ"

สำนวนทั้งสามมีความหมายเกี่ยวกับความ เบื่อหน่ายดังนี้

ระอระอา - (กสอน) ก. เบื่อหน่ายเต็มที่ (93,25)

ระอึระอา - ก. ระอา (93,25)

ระอา - ก. เบื่อหน่ายหรือหมกกำลังใจ เพราะถูกรบกวนทำให้เกิดรำคาญหรือมีเหตุคิดขัดข้อง ๆ (25)

อิดหนาระอาใจ - ก. เบื่อหน่าย (93)

- ก. เบื่อหน่าย, เอือมระอา (25)

- เบื่อหน่ายที่สุด เอือมระอาที่สุด "อิดหนา" แปลว่า
เหนื่อยหน่ายมาก (ส)

- เบื่อ (จ)

จากคำอธิบายเหล่านี้ จะเห็นว่าสำนวนทั้งสามจะมีคำที่เหมือนกันอยู่คำหนึ่ง
ก็คือคำว่า "ระอา" และความหมายของสำนวนทั้งหมด ก็คือความหมายของคำว่า
"ระอา" แต่การพูดคำว่า "ระอา" คำเดียว อาจจะไม่สิ้นเกินไป ไม่น่าหนักเท่าที่ควร
จึงเติมคำอื่นเข้าไปให้เป็นสำนวนที่คล้องจองกัน สำนวน "ระอระอา" นั้นอาจจะมิ
ใช่เฉพาะในคำประพันธ์ ส่วนสำนวน "ระอึระอา" อาจจะมีพูดกันบ้าง แต่ที่ได้ยิน
บ่อยที่สุดในสมัยนี้ก็คือสำนวน "อิดหนาระอาใจ"

11. สอกลั่ว - กินแห่งแกลงใจ

สำนวนเก่าที่แปลกอีกสำนวนหนึ่งคือสำนวนว่า "สอกลั่ว" พ้องคล้าย ๆ
กับ "สอกลดอง" แต่ความหมายไม่เกี่ยวข้องกันเลย เพราะ "สอกลดอง" หมายถึง
มีความเห็นตรงกันหรือประสานกันได้ แต่ "สอกลั่ว" กลับหมายถึงสงสัยหรือกินแห่ง
(93,25) ซึ่งปัจจุบันนี้ใช้สำนวนว่า "กินแห่งแกลงใจ" คำ "กินแห่ง" ก็หมายถึง
แกลงใจ สงสัย (93,25) ตรงกับความหมายของ "สอกลั่ว"

12. ใส่ไคล - ไก, ไซสือ

สำนวน "ใส่ไคล" เดิมใช้ในความหมายว่า โดลทำเป็นไม่รู้ (93) แต่ปัจจุบันหมายถึง หาคความไม่ค้ำป้ายผู้อื่น (25) ซึ่งไปตรงกับสำนวน "ใส่ร้ายป้ายสี" ส่วนความหมายเดิมของสำนวน "ใส่ไคล" ปัจจุบันใช้สำนวน "ไก" หรือ "ไซสือ" แทน

สำนวน "ไก" เป็นสำนวนที่เกิดขึ้นตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 หมายถึง ทำเป็นไม่รู้ไม่เห็น หรือแกล้งทำเป็นไม่รู้ (ก) โสมทัต เทเวศร์ ได้อธิบายที่มาของสำนวน "ไก" ไว้ดังนี้

คำว่า "ไก" นี้ มีประวัติหรือต้นเหตุมาจากพระยามหิเวศนารักษ์ (เผือก) คนสกุลแถวตุนันท์ เรื่องนี้เสวกโทจมน้ำมานิคยนเรก (เจดิม เสวกนันท) ซึ่งเป็นหลานโคเลาไว้ใน "เลาเรื่องตัวเอง" ตอนหนึ่งว่า

"...เมื่อไรไม่ชอบที่จะปฏิบัติงานอันใดของกูยระเบียบ แม้ใครจะพูดขอหรือสั่งอย่างไร ก็มักทำหุโมไคยินเสียและถามย่ำรำ ๆ ว่า "อะไร" เมื่อเร้วเขาและสัันเขา เลยไคยินเป็น "ไก" ไป เมื่อขอย ๆ เขาถูกคู้บเอาไปเพ็ยพุกกันว่า เจ้าคุณนุรักษ์ทานทำไกเสียแล้ว แผลว่าทำไม่รู้เรื่อง ตอมาคู้ว่า "ไก" ก็กลายเป็นศัพท์บัญญัติ แลเติมใ้ในพจนานุกรม ตอมาเลยใ้กันทั่วไป ซึ่งแปลไคความว่า กลับเกลื่อน ไม่รู้ไม่รู้ แลแสดงเหล่านี้เป็นคน"¹

ส่วนสำนวน "ไซสือ" นั้น ไม่ทราบที่มา แต่ก็มีความหมายเหมือนกับสำนวน "ไก" ดังคำอธิบายต่อไปนี้

ไก - ว. โดลทำเป็นไม่รู้ (93,25)

ไซสือ - ว. รุแล้วทำเป็นไม่รู้ (93,25,จ)

13. หู้จุมกมด, หูพระยาตาแรง - หูไวตาไว

- สำนวน "หู้จุมกมด" และ "หูพระยาตาแรง" เป็นสำนวนเก่าหมายถึง รุอะไรไครวดเร้ว สำนวนทั้งสองนี้เปรียบเทียบไคจักเจนนก หีเป็นวิญญานที่เร้าไคกันว่ามีอิทธิฤทธิ์สามารถรุอะไรต่าง ๆ ไค เพราะฉะนั้นที่เร้วว่า "หู้" ก็คือสามารถไคยิน

¹ โสมทัต เทเวศร์, เกร็ดภาษาหนังสือไทย, หน้า 173.

หรือรูปร่างต่าง ๆ รวดเร็วเหมือนกับผี ส่วนนกดเป็นสัตว์ที่มีงูไขวเป็นพิเศษ มักจะมาขึ้น
อาหารอยู่เสมอ สำหรับแรงนั้นก็เป็นสัตว์ที่ตาไวเป็นพิเศษ เพราะขณะบินอยู่สูง ๆ ยัง
มองเห็นภาพของคนหรือสัตว์ได้ ส่วนคำว่า "พระยา" กาญจนาคพันธุ์ได้อธิบายไว้ว่า

คำว่า "พระยา" ใ้เรียกเป็นคำสูง คือ "พระยาแรง" เช่นเดียวกับ
พระยาครุฑ "หุพระยาตาแรง" ก็คือ หูตาเป็นเหมือนพระยาแรง คนหูไว
ตาไว จึงพูดเป็นส่วนว่า "หุพระยาตาแรง"¹

ดังนั้นใครที่รู้อะไรได้รวดเร็วทันใจ ก็เรียกกันเป็นส่วนว่า "หุผีจุมภค"
หรือ "หุพระยาตาแรง" แต่ปัจจุบันนี้ไม่ค่อยได้ยินใครใช้ ส่วนใหญ่จะใช้ส่วนที่เป็น
กลาง ๆ ไม่ได้เปรียบเทียบกับอะไร คือส่วนว่า "หูไวตาไว"

ส่วนรวมทั้งสองมีความหมายเหมือนกันดังนี้

หุผีจุมภค	- รู้อะไรเร็ว รู้อะไรไว รู้ได้ในฉับพลันทันที (ส)
	- รู้อะไรเร็ว (จ)
	- ว.รู้อะไรได้เร็วทันห่วงที่ (25)
หุพระยาตาแรง	- หูไวตาไว (ส)
	- หูไวตาไว (พระยากือพระยาแรง) (จ)

14. หลังคาแดง, ปากคลองสาน, ไม่เต็มบาท - ประสาท, ป.ส.ด

ส่วนที่หมายถึงคนสติไม่ดี บ้า ๆ บอ ๆ สมัยก่อนมีไรหลายส่วน เช่น
หลังคาแดง, ปากคลองสาน, ไม่เต็มบาท นอกจากนั้นยังมีส่วนที่เปรียบเทียบแบบ
เดียวกับส่วน "ไม่เต็มบาท" คือส่วน สองสิ่งเฟื่อง, สามสิ่งเฟื่อง และ
ชาจิบัว ปัจจุบันส่วนเหล่านี้ไม่ค่อยมีใครใช้ หันมาใช้ส่วนสมัยใหม่ว่า "ประสาท"
หรือ "ป.ส.ด"

ส่วน "หลังคาแดง" และ "ปากคลองสาน" มีที่เิกิดมาจากสถานที่เดียวกัน
คือโรงพยาบาลสมเด็จพระยา ซึ่งตั้งอยู่ใกล้คลองสานฝั่งธนบุรี โรงพยาบาลนี้เป็น
โรงพยาบาลสำหรับรักษาคนที่เป็นโรคจิตโดยเฉพาะ และโรงพยาบาลแห่งนี้ตัวตึกมี

¹ กาญจนาคพันธุ์ (นามแฝง), สำนวนไทย, หน้า 493.

หลังคาเป็นกระเบื้องสีแดง เพราะฉะนั้นใครที่ทำอะไร หรือพูดอะไรบ้า ๆ บอ ๆ คล้ายคนสติไม่เต็มหรือเป็นโรคจิต จึงมักพูดกันเป็นส่วนวนว่า มาจาก "หลังคาแดง" หรือ "ปากคลองสาน" ส่วนวนนี้เลิกใช้ไปอย่างน้อยก็ประมาณ 10 ปีมาแล้ว อาจจะเป็นเพราะว่าสมัยนี้โรงพยาบาลต่าง ๆ มีแผนกรักษาคนโรคจิตแทบทุกโรงพยาบาล และมีโรงพยาบาลที่รักษาเฉพาะโรคจิตอีกหลายแห่ง ทำให้โรงพยาบาลสมเด็จเจ้าพระยาลดความสำคัญลงไป ส่วนวน "หลังคาแดง" และ "ปากคลองสาน" จึงค่อย ๆ หายไปด้วย

ส่วนวน "ไม่เต็มบาท" ก็เคยนิยมใช้กันมาก หมายความว่า บ้า ๆ บอ ๆ สติไม่สมบูรณ์ (ส) กาญจนาคพันธุ์ อธิบายว่า "บาท คืออัตราน้ำหนัก (ปัจจุบันกำหนดเท่ากับ 15 กรัม) ไม่เต็มบาทหมายถึง หย่อนจากน้ำหนักหนึ่งบาท ก็คือ สติไม่สมบูรณ์"¹

นอกจากนี้ยังมีส่วนวนที่คล้าย ๆ กับ "ไม่เต็มบาท" อีกส่วนวนหนึ่งคือ "ไม่เต็มเต็ง" กับ "ไม่เต็มทูน" เต็ง คือ ตาขี้, ทูน คืออัตราน้ำหนักของเงิน ทั้งสองส่วนวนนี้มีความหมายอย่างเดียวกับส่วนวน "ไม่เต็มบาท"

ส่วนส่วนวน "สองสิ่งเฟื่อง" "สามสิ่งเฟื่อง" ก็มาจากส่วนวน "ไม่เต็มบาท" คือ น้ำหนัก 1 บาท มีสิ่งสองสิ่ง เพราะฉะนั้น ถ้ามีเพียงสองสิ่งเฟื่อง หรือ สามสิ่งเฟื่อง ก็แสดงว่าไม่เต็มบาท

ปัจจุบันไม่ค่อยมีใครใช้ส่วนวนเหล่านี้ เพราะมีส่วนวนใหม่ ๆ เข้ามาแทน เช่นส่วนวน "ประสาท" ก็หมายถึงคนที่เป็นโรคประสาท คือ บ้า ๆ บอ ๆ บางทีก็ใช้เป็นส่วนวนย่อว่า "ป.ส.ค" ย่อมาจาก "ประสาทแตก" เป็นส่วนวนที่ไม่สุภาพจึงเลียงมาใช้อักษรย่อ ส่วนวนทั้งสองนี้มักนิยมใช้ทั่วไป

15. อกเตนเป็นตีปลา - อกสันขวัญหาย

ส่วนวนเดิมชื่อว่า "อกเตนเป็นตีปลา" หมายถึง "อกใจสัน หวาดกลัวสุดขีด ส่วนวนนี้เอาปลามาเปรียบ คือปลาถูกตี ตัวจะสันคิ่นเรา ๆ" (ส)

¹ กาญจนาคพันธุ์ (นามแฝง), ส่วนวนไทย ภาค 2, หน้า 130.

สำนวนนี้ปัจจุบันไม่ได้ยินใครใช้ พูดกันแต่ว่า "อกสั้นขวัญหาย" หรือ "อกสั้นขวัญแหวน" ความหมายอย่างเดียวกัน แต่ไม่ได้เปรียบเทียบด้วยสิ่งอื่น แต่กล่าวถึง "ขวัญ" ซึ่งถือกันว่าเป็นสิริมงคลที่ทุกคนมีอยู่ประจำตัว แต่ถ้ามกตกใจขวัญก็จะออกจกตัวไป จึงพูดกันเป็นสำนวนว่า ขวัญหาย ขวัญหนี ขวัญเสีย หมายถึง ตกใจกลัว แต่บางที่ก็พูดเป็นสำนวนคล้องจองกันว่า "อกสั้นขวัญหาย" หรือ "อกสั้นขวัญแหวน"

4.3.2 สำนวนเกี่ยวกับความประพฤติ หมายถึง สำนวนที่มีความหมายเกี่ยวกับความประพฤติของแต่ละบุคคล เช่นคนที่ทำตัวเกเรไม่ได้เรื่อง หรือทำตัวแปลกกว่าคนอื่น เป็นต้น ซึ่งได้แก่สำนวนต่อไปนี้

สำนวนเดิม	สำนวนปัจจุบัน	ความหมาย
1. แกนแ (93,25)	แกแคด (25)	เด็กที่ทำตัวอวดรู้เป็นผู้ใหญ่ (93,25)
2. คอหนามะพดด้บ ดด้บหลังตะโก(ส, ก, 25)	หน้าไหวหลังหลอก (จ, 25)	คอหนาพูดหรือทำอย่างหนึ่ง ดด้บหลังทำอีกอย่างหนึ่ง (25)
3. คาเฟื่องคาสลิ่ง (25, ส)	คาเล็กตาน้อย (25, ส)	คาที่แสดงอาการว่าชอบพอรัก โกร (25)
4. เป่าฝุ่น (ส, 25)	ตะกรูบกบ (ส)	หกดม (ส)
5. ฝรั่งบางเสารง (ส)	ฝรั่งขีนก (25)	คนที่ทำตัวเป็นฝรั่ง (ส)
6. มันเทศ(ขันโตะ) (ก, ส)	เป็น, เขย (ก)	คนที่ทำตัวรุ่มร่ามไม่ถูกแบบ แผน (ก)
7. แมหุึ่งแมหุึ่ง แมกระขังหน้าใหญ่ (25, ส)	หัวเรือใหญ่ (25, ส, จ)	เจ้าหนาเจ้าคา (ส)
8. ไม่เป็นแก้วเป็นการ (ส)	ไม่เป็นได้เป็นพาย(ส, จ, 25)	ไม่ได้เรื่อง ไม่ได้ความ เหวโหล (ส)

สำนวนเดิม	สำนวนปัจจุบัน	ความหมาย
9. สวดยป่าฝ่าไม้ตีด(ส)	สวนแคกรูปจูบไม้หอม(25,จ,ส)	มีรูปร่างงาม แต่มีความประพฤติและกิริยามารยาทไม่ดี (25)
10. ออมครอม (93,25)	รุ่มราม (93,25)	รุ่มราม, ไม่รัดกุม (93,25)
11. ออมชอม (93,25)	ชอมชอ, ปอน (93,25)	แต่งตัวไม่ดี ดูเหมือนอวดคึกซัดสน

1. แกแน - แกแดด

มีสำนวนเก่าสำนวนหนึ่งคือ "แกแน" เป็นสำนวนแปลกไม่เคยได้ยินมาก่อน แต่เมื่อดูความหมายแล้ว เหมือนกับสำนวน "แกแดด" ที่ใช้กันในปัจจุบันนี้ คือหมายถึงเด็กที่ทำตัวอวดรู้ เป็นผู้ใหญ่ แสดงว่าสมัยก่อนสำนวนทั้งสองนี้ใช้เป็นส่วนตรงข้ามกัน คือสำนวน "แกแน" ใช้เรียกเด็กที่ทำตัวเป็นผู้ใหญ่ ส่วนสำนวน "แกแดด" ใช้กับผู้ใหญ่ที่ทำตัวเป็นเด็ก แต่ต่อมาสำนวน "แกแดด" เปลี่ยนความหมายไป หมายถึงเด็กที่ทำตัวอวดรู้เป็นผู้ใหญ่ คนทั่วไปจึงนิยมใช้สำนวน "แกแดด" แทนสำนวน "แกแน" สำนวน "แกแน" จึงหายไป

สำนวนทั้งสองมีความหมายเหมือนกันดังนี้

- แกแน - น. เรียกเด็กที่ทำตัวอวดรู้เป็นผู้ใหญ่ว่า เด็กแกแน (93,25)
 แกแดด - ว. ทำเป็นแกเกินอายุ (มักใช้แกเด็ก) (25)

2. ตอหนามะพลับ ลับหลังตะโก - หน้าไหวหลังหลอก

สำนวน "ตอหนามะพลับ ลับหลังตะโก" เป็นสำนวนเกี่ยวกับความประพฤติที่ใจกันมานาน แต่ปัจจุบันมีกนพูดน้อยลง กาญจนาคพันธุ์ ได้อธิบายที่มาของสำนวนนี้ไว้ดังนี้

"มะพลับ" เป็นชื่อต้นไม้ชนิดหนึ่ง และ "ตะโก" ก็เป็นชื่อต้นไม้ชนิดหนึ่ง ส่วนนั้นเอาชื่อต้นไม้ทั้งสองมาเทียบทางเสียง ก็ "มะพลับ" เอามาเทียบทางเสียงเพาท์ "รับ" ส่วน "ตะโก" ,เอาคำ "โก" มาเทียบเพาท์ "โกหก" ต่อหน้ามะพลับ หมายความว่าคอกหน้าก็ "รับ" ก็ควรว่าเป็นอย่างนั้น อย่างนี้ ดับหลังตะโก หมายความว่า พอลับหลังก็โกหก ไม่ทำตามที่รับไว้¹

เกี่ยวกับที่มาของสำนวนนี้ โสมทัต เทเวธร ได้อธิบายว่า มีผู้สันนิษฐานไว้หลายอย่าง เช่น

ท่านหนึ่งว่าเขาไปเปรียบกับผลมะพลับและผลตะโกจริง ๆ ความหมายของสำนวนนี้ หมายความว่า คอกหน้าพุดอย่างนพอลับหลังไปแล้วพุดอีกอย่างหนึ่ง พุดไม่แน่นอน คำพุดกลับกัน เหมือนผลมะพลับกับผลตะโก ซึ่งมีขนาดไม่เท่ากัน ... แต่โดยนับว่าอีกอย่างหนึ่งของเขาเขาตัวเหมือนกัน ... พวกชาวประมงที่ไชแหวไชวอนเป็นประจำ เขามักจะยอมแห่ขอมอวนด้วยยางไม้ ซึ่งไคจากผลตะโกและผลมะพลับ แต่คุณภาพของยางที่ไคจากผลไม้ทั้งสองชนิดนี้ไม่เหมือนกัน ยางของตะโกมักทำให้เสนคายแข็งหักงาย สูบยางมะพลับไม่ได้ ยางมะพลับยอมแล้วเสนคายอ่อนนิ่มทนทานดีกว่า คนก็นิยมใธยางมะพลับมากกว่ายางตะโก แต่มะพลับหายากกว่าตะโก จึงเกิดการทุจริตเอาตะโกมาปลอมขายเป็นมะพลับ เวลาซื้อขายกันคนขายก็รับรองว่าเป็นมะพลับ แน่ใธตะโก แต่เมื่อซื้อเอาไคแล้วใธไมไคผลก็เพราะกลายเป็นตะโกไป ก็เลยเกิดมีสำนวนพุดกันว่า คอกหน้ามะพลับ พอลับหลังเป็นตะโกไป²

ปัจจุบันสำนวน "คอกหน้ามะพลับ ดับหลังตะโก" มีคนพุดกันน้อยลง อาจจะ เป็นเพราะไมคอกเขาใธความหมายและที่มาของสำนวน ส่วนใธใธมักจะใธสำนวน "หน้าใธหลังหลอก" เพราะเขาใธใธง่ายกว่า หมายถึงคอกหน้าใธคือทำดีด้วย แต่ ดับหลังหลอก คือไมทำอย่างใธพุด หรือดำว

สำนวนทั้งสองมีความหมายเหมือนกัน ดังนี้

- คอกหน้ามะพลับ ดับหลังตะโก - พุดกลับคอก หลอกหลวง พุดแล้วไมทำตาม
พุด (ส)
- หน้าใธหลังหลอก หรือโกหกหลอกหลวง(ก)

1

¹กาญจนาคพันธุ์ (นามแฝง), สำนวนไทย ภาค 1, หน้า 327.

²โสมทัต เทเวธร, เกร็ดภาษาหนังสือไทย, หน้า 274 - 5.

- คอหนาทำดี ลับหลังกึกราย (๑)
 - คอหนาพูดหรือทำอย่างหนึ่ง ลับหลังพูดหรือทำอีกอย่างหนึ่ง (25)
- หน้าไหวหลังหลอก
- คอหนาดี ลับหลังกา (๑)
 - ว.คอหนาทำอย่างหนึ่ง ลับหลังทำอีกอย่างหนึ่ง (25)

3. ตาเฟื่องตาสลึง - ตาเล็กตานอย

สำนวนเดิมใรวา "ตาเฟื่องตาสลึง" ตรงกับสำนวนที่ใช้ในปัจจุบันว่า "ตาเล็กตานอย"

สำนวน "ตาเฟื่องตาสลึง" ได้มาจากมาตราเงินของไทย คือเฟื่องและสลึง "เฟื่อง" มีค่าเท่ากับ 8 อัฐ หรือ 12 สตางค์ครึ่ง เป็นครึ่งหนึ่งของ "สลึง" เพราะ 1 สลึงเท่ากับ 25 สตางค์ สำนวนนี้ใช้กับการสบตากับผู้หญิง "ตาเฟื่อง" ก็สบตานอย "ตาสลึง" ก็สบตามากนอย

สำนวน "ตาเล็กตานอย" อาจจะได้มาจากลักษณะการมอง ก็อย่างทีอาจจะทำตาโต หรือหรีตามอง

สำนวนทั้งสองมีความหมายเหมือนกันคือ

- ตาเฟื่องตาสลึง - ไรสายตาให้ตองตาผู้หญิงอย่างมีเลศนัย แสดงวาร์กหรือชอบผู้หญิงนั้น (ส)
- เล่นตาเก่ง (จ)
- ตาเล็กตานอย - มองอย่างเป็นนัยคือมองเต็มตาบ้าง มองหรีตาบ้าง แสดงว่ามีอะไรในใจ (ส)
- ตาเฟื่องตาสลึง } - น.ตาที่แสดงอาการวาร์กหรือรักใคร่ เป็นการทอดไมตรี
- ตาเล็กตานอย } ในทางชู้สาว (มักใช้แก่หญิงสาว) (25)

4. เป่าฝุ่น - ตะกรุมกย

สำนวนเก่าที่แปลกอีกสำนวนหนึ่งคือ "เป่าฝุ่น" ซึ่งปัจจุบันไม่มีใครใช้แล้ว หมายถึง "ทกลมหน้าค้ำลงไปคลุกฝุ่นฟุ้ง" (ส) คนที่ทกลมแล้วลุกขึ้นมาคงต้องปัดฝุ่น

และเป่าฟู่ที่คิดตามเสื่อผ้า จึงเกิดมีสำนวน "เป่าฟู่" ขึ้น

สำนวนที่หมายถึงทกลมที่ไ้ใช้กันมากอีกสำนวนหนึ่งก็คือสำนวน "ตะกรุมกบ" หรือ "จับกบ" สำนวนนี้เน้นที่อาการทกลมลงไป ซึ่งคงมีลักษณะเหมือนกับคนที่ไล่ตะกรุมกบ สำนวน "ตะกรุมกบ" หรือ "จับกบ" ปัจจุบันก็ไ้ใช้กันน้อยลง แต่ก็ยังไม่มืสำนวนใหม่มาใช้แทน

5. ฝรั่งบางเสาดง, ฝรั่งกังไส - ฝรั่งซันก

สำนวนที่หมายถึงคนที่ซมยทำตัวเป็นฝรั่ง ในสมัยก่อนมีหลายสำนวน เช่น สำนวน "ฝรั่งบางเสาดง", "ฝรั่งกังไส" แต่ปัจจุบันมักไ้ใช้กันว่า "ฝรั่งซันก"

กาญจนาคพันธุ์ ได้อธิบายที่มาของสำนวน "ฝรั่งบางเสาดง" และ "ฝรั่งกังไส" ไว้ดังนี้

ผลไม้ของไทยชนิดหนึ่งเรียกว่า "ฝรั่ง" เป็นคำที่เกี่ยวข้องกับชื่อชาติฝรั่ง บางเสาดงเป็นตำบลในจังหวัดชลบุรี ฝรั่งที่ตำบลนี้มีชื่ออีกกันว่า เป็นฝรั่งดี ทำนองเดียวกับสมบางมด เงาะบางยี่ขัน มะปรางท่าอิฐ ฯลฯ ฝรั่งบางเสาดง มีชื่อพูดกันติดปากคนไทยที่ทำเป็นฝรั่งจึงออกันว่า เป็น "ฝรั่งบางเสาดง"....

"กังไส" เป็นชื่อของตุลหรือแคว้นของจีนที่เรียกว่า กวางไส หรือ กวางซี มณฑลนี้ทำเครื่องถ้วยเป็นอย่างดีชื่อเสียงมาก เราเรียกว่า ของกังไส หรือเครื่องกังไส¹

สำนวน "ฝรั่งบางเสาดง" ก็ไ้มาจากฝรั่งที่เป็นผลไม้ชั้นดีของตำบลบางเสาดง แต่เนื่องจากระยะเวลานานมาแล้ว ชื่อเสียงก็หายไป คนสมัยนี้ไม่รู้จัก สำนวนนี้จึงหายไปควย ส่วนสำนวน "ฝรั่งกังไส" นั้นไ้มาจากพวกฝรั่งที่ทำถ้วยชามเขียนแบบชามกังไสของจีน แต่เขาเอาสำนวนนี้มาเรียกคนจีนที่ทำตัวเป็นฝรั่ง หรือคนทัว ๆ ไปที่ทำตัวเป็นฝรั่ง

ปัจจุบันมีสำนวนใหม่คือ "ฝรั่งซันก" หมายถึงฝรั่งที่เป็นผลไม้ "ฝรั่งซันก" เป็นฝรั่งพันธุ์หนึ่ง มีลูกเล็ก ใสแฉง มีรสอร่อยพอสมควร แต่ก็สู้ฝรั่งลูกใหญ่ไม่ได้ คนจึงไปนิยมกัน เรานำมาใช้เป็นสำนวนเรียกคนที่ซมยทำตัวเป็นฝรั่งว่า "ฝรั่งซันก"

¹กาญจนาคพันธุ์ (นามแฝง), สำนวนไทย ภาค 2, หน้า 27 - 8.

6. มันเทศ (ขึ้นโต๊ะ) - เป็น, เชย

ส่วนแรกที่มีขึ้นไม่ได้ใช้กันแล้วอีกส่วนหนึ่งคือ "มันเทศขึ้นโต๊ะ" ส่วนนี้หมายถึงคนที่ทำอะไรเป็น ๆ เชย ๆ ไม่ถูกเรื่อง กาญจนาคพันธุ์ได้อธิบายว่า

มันเทศขึ้นโต๊ะ เป็นส่วนหมายคำว่า คนชั้นต่ำหรือคนที่ไม่มีจกอะไรเลย หรือไม่เคยเขาสมาคมกับคนชั้นสูง ไปรวมกับคนชั้นสูง เปรียบได้กับมันเทศซึ่งเป็นของต่ำ เป็นอาหารสำหรับคนธรรมดาสามัญกินกันทั่วไป ไปเป็นอาหารในโต๊ะซึ่งเป็นทางอาหารสำหรับงานเลี้ยงพิเศษหรือสำหรับคนชั้นสูง"¹

จากคำอธิบายนี้ กาญจนาคพันธุ์ เห็นที่คนชั้นต่ำที่ไปสมาคมกับคนชั้นสูง ซึ่งเป็นความหมายของส่วน "มันเทศขึ้นโต๊ะ" และท่านได้แยกส่วน "มันเทศ" ที่หมายถึงเป็น, เชย ไว้ต่างหาก และสันนิษฐานว่า คงจะมาจาก "เทศ" ที่หมายถึงต่างประเทศ แต่ โสมทัต เทเวศร์ ได้อธิบายว่าเป็นส่วนเดียวกันดังนี้

คำว่า "มันเทศ" แรกก่อนเราเคยพูดกันว่า "มันเทศขึ้นโต๊ะ" คำนี้คงออกจะเลื่อน ๆ ไป ไม่ใช้กันหนาหูเท่าไรนัก เรามักใช้พูดเปรียบคนที่ทำอะไร ไม่ถูกแบบแผนเรอรา คำว่า มันเทศ หมายถึง คนภายนอกกรมราม ไม่ค่อยรู้ระเบียบแบบแผนอะไร เมื่อมาเขาสมาคมกับพวกที่เรียกว่าผู้ดีทำอะไร ไม่ถูก อีกอย่างหนึ่งมันเทศเป็นของพน ๆ พวกผู้ดีมีเงินไม่นิยมนำมาทำเป็นอาหาร มันเทศจึงเป็นอาหารถูก ๆ ที่พวกคนจนกินกันเท่านั้น มันเทศจึงเปรียบได้กับคนภายนอก²

ผู้เขียนคิดว่าคำอธิบายของ โสมทัต เทเวศร์ ที่ว่าส่วน "มันเทศ" มาจาก "มันเทศขึ้นโต๊ะ" น่าจะเป็นไปได้มากที่สุด เพราะว่าคนชั้นต่ำที่ไปเข้าสมาคมกับคนชั้นสูงก็มักจะทำอะไรไม่ถูก เป็น ๆ เชย ๆ

ส่วนส่วน "เป็น" และ "เชย" ก็เป็นส่วนเก่าเหมือนกัน แต่ในปัจจุบันยังใช้กันน้อย สำหรับส่วน "เป็น" ไม่ทราบว่ามาจากอย่างไร แต่ส่วน "เชย" เดาก็น่ามาจากชื่อคนแก่มากจากบ้านนอก เรียกกันว่าลุงเชย เมื่อเข้ามาในกรุงก็ทำอะไรไม่ถูก และคงจะเชยชา รุ่มราม คำนึงชื่อของลุงเชยจึงกลายเป็นส่วนสำหรับเรียกคนที่ทำอะไร เชยชา รุ่มราม ส่วน "เชย" ในปัจจุบันส่วนใหญ่มักจะใช้กับการแต่งตัว แตกต่างกับกิริยาท่าทางบาง

¹ กาญจนาคพันธุ์ (นามแฝง), สำนวนไทย ภาค 2, หน้า 87 - 88.

² โสมทัต เทเวศร์, เกร็ดภาษาหนังสือไทย, หน้า 411.

สมัยนั้นคำที่มีความหมายอย่างเดียวกันนอกคำหนึ่งคือคำว่า "เสื่อ" แต่ยังคงกัน
ว่าเป็นคำสะแลง ยังไม่ยอมรับเป็นส่วนวน

7. แม่หญิงแม่หญิง, แม่กระซังหน้าใหญ่ - หัวเรือใหญ่

ส่วนวน "แม่หญิงแม่หญิง แม่กระซังหน้าใหญ่" เป็นส่วนวนเก่าที่ไม่ค่อยได้พูดกัน
แล้ว อาจจะเป็นเพราะยาวเกินไป และคนสมัยนี้อาจจะไม่เข้าใจความหมายหรือความ
เปรียบเทียบ กาญจนาคพันธุ์ได้อธิบายความหมายของส่วนวนนี้ไว้ดังนี้

เป็นส่วนวนหมายความว่า เป็นเจ้าหน้าเจ้าตาต่างๆ แสดงตัวออกมาเอา
เป็นธรรมาธิปไตย กระซัง คือ กัดแฉกที่เรือบึงหนารานหรือของอะไรก็ได้ ทำให้
กำเป็ดออกไปและปิดได้ ส่วนวนนี้เอากระซังมาเปรียบ หมายถึงออกมารับหน้าออก
บังกันเหมือนกระซัง¹

ส่วนส่วนวน "หัวเรือใหญ่" กาญจนาคพันธุ์ ได้อธิบายไว้ว่า

ธรรมาธิปไตยสำคัญอยู่ที่ตอนหัว คนประจำที่อยู่หัวเรือใหญ่จึงเป็นสำคัญ
ไม่ว่าจะจอดจะแหกจะคอยรับเรือปะทะหรือจะออกเรืออยู่ที่คนหัวทั้งสิ้น คนอยู่
หัวเรือใหญ่จะต้องคอยรับหน้าหรือรับผิดชอบเรือที่เล็กกว่าหัวไป แปลว่า
ตนเองเกี่ยวข้องกับหัวพันไปหัว ดังนั้นจึงเกิดคำ "หัวเรือใหญ่"²

จากคำอธิบายข้างบนนี้ จะเห็นว่าส่วนวน "หัวเรือใหญ่" เป็นส่วนวนที่เข้าใจได้
ง่ายกว่า เพราะเรือยังเป็นพาหนะที่ใช้กันอยู่ แม้ในตัวเมืองก็ยังมีให้เห็น แต่คำว่า "กระซัง"
สมัยนี้ไม่ค่อยมีคนรู้จัก เพราะบาทเรือรานที่อยู่ในตัวเมืองส่วนใหญ่ไม่มี "กระซัง" ให้เห็น
กันแล้ว ส่วนวน "แม่หญิงแม่หญิง แม่กระซังหน้าใหญ่" คนทั่วไปก็จะตีความที่คำ "หน้าใหญ่"
ซึ่งทำให้เข้าใจความหมายผิดไป เพราะ "หน้าใหญ่" หมายถึงใจกว้าง เพราะฉะนั้นปัจจุบัน
จึงไม่ค่อยนิยมใช้กันเท่าใด

ส่วนวนทั้งสองมีความหมายเหมือนกันดังนี้

แม่หญิงแม่หญิงแม่กระซังหน้าใหญ่ - เป็นเจ้าหน้าเจ้าตาต่าง ๆ แสดงตัวออก
หน้าเอาเป็นธรรมาธิปไตย (ส)

¹ กาญจนาคพันธุ์ (นามแฝง), สำนวนไทย ภาค 2, หน้า 119.

² เรื่องเดียวกัน, ภาค 2, หน้า 469.

- หัวเรือใหญ่
- น. ผู้ที่ขอบแสดงตัวออกมาเป็นหัวเรือใหญ่ (25)
 - ทำตัวเป็นอย่างหัวหน้าเขาเกี่ยวของอวยคุ้ยทุกอย่าง ไม่ว่าจะเกิดขึ้น ใครจะพูดจะทำอะไรก็ออกรับหน้าหมด(ส)
 - ใคร ๆ เกรงกลัว (จ)
 - น. ผู้ออกรับเสียเอง (25)

8. ไม่เป็นแถวเป็นการ, ไม่เป็นโตงเป็นเตง - ไม่เป็นโล่เป็นพาย

สำนวนเดิมใช้ว่า "ไม่เป็นแถวเป็นการ" หรือ "ไม่เป็นโตงเป็นเตง" ตรงกับสำนวนที่ใช้ในปัจจุบันว่า "ไม่เป็นโล่เป็นพาย"

สำนวน "ไม่เป็นแถวเป็นการ" กายจนากพันธุสันนิษฐานว่า

คำว่า "แถว" เดิมคงจะหมายถึงเอาดวงแถว... คือใบเรือก็ดวงแถวว่าเป็นของถืออย่างไร แล้วดวงจะเปรียบไปถึง "ของดี" หรือ "สิ่งที่ดี" และมาเป็นสำนวนว่า "ไม่เป็นแถวเป็นการ" หมายถึงทำอะไรก็ไม่ได้ไม่เป็นงานเป็นการ¹

ส่วนสำนวน "ไม่เป็นโตงเป็นเตง" คงมาจากคำ "โตงเตง" ซึ่งแปลว่าแกว่งไปแกว่งมา เช่น หอยโตงเตง ยานโตงเตง สำนวน "ไม่เป็นโตงเป็นเตง" นำมาใช้ในความหมายว่าไม่ได้เรื่องไคราว

สำนวนทั้งสองคือ "ไม่เป็นแถวเป็นการ" และ "ไม่เป็นโตงเป็นเตง" ปัจจุบันไม่มีใครใช้ ส่วนใหญ่จะใช้ว่า "ไม่ป็นงานเป็นการ" หรือ "ไม่เป็นโล่เป็นพาย"

สำนวน "ไม่ป็นงานเป็นการ" หมายถึงทำงานไม่เป็น หรือทำไม่ได้เรื่องไคราว เป็นสำนวนตรง ๆ ไม่ได้เปรียบเทียบกับอะไร

สำนวน "ไม่เป็นโล่เป็นพาย" ได้มาจากเรือ ดังคำอธิบายของกายจนากพันธุว่า

เรือเดินทะเล เช่นสำเภาสัมมัยโบราณมีเรือเล็กประจำเรียกว่าเรือโล่ เรือนี้ตรงท้ายเรือมากเป็นของสำหรับวางแจว เวลาคงจะให้เรือเดินก็จับแจวกระดิกไปมาเหมือนแจว เรือไซแจวเป็นของวางเรือถือพายไปในกัวควย เรียกว่า "โล" คำ "ไม่เป็นโล่เป็นพาย" หมายถึง โล หรือ แจว ก็ไม่เป็นพายก็ไม่เป็น ถือเอา

¹กายจนากพันธุ (นามแฝง), สำนวนไทย ภาค 2, หน้า 133.

อะไรไม่ได้สักทำ ไซ้เป็นส่วนรวมหมายความกว้างออกไปว่า ไม่รู้จักทำอะไรเป็น
แกนสาร พอที่จะช่วยตัวเองได้¹

ส่วนรวมทั้งหมวกมีความหมายเหมือนกันดังนี้

- ไม่เป็นแถวเป็นการ - ไม่ไ้เรื่อง ไม่ไ้ความ เผลวไหล ไม่เป็นหลัก
เป็นฐาน เอาไ้ไม่ไ้ (๘)
- ไม่เป็นโคงเป็นเคง - ไม่ม้เคง ไม่เป็นหลักฐาน ไม่ยั้งยืน งอนแงน (๘)
- ไม่เป็นไ้เป็นพาย - ทำอะไรไม่เป็น ไม่รู้จักคำตัวให้เป็นหลักฐาน ไม่เป็น
แกนสาร พึ่งตัวเองไม่ไ้ (๘)
- ไม่เป็นหลักฐาน พึ่งตัวเองไม่ไ้ (๑)
- เป็นไ้เป็นพาย - ว.เอาการเอางาน, แฉ่งฉั้น, จิ้งจิ้ง, ไ้เรื่อง
ไ้ราว เข้าท่าเข้าทางดี (มักใช้ในทางปฏิเสธ)
(25)
- เป็นงานเป็นการ - ว.เอาจริงเอาจัง (25)

9. ส่ายป้าป้าไม่คึก - ส่วนแตรปฐุมไม่หอม

สำนวน "ส่ายป้าป้าไม่คึก" เป็นสำนวนเก่าที่มีความหมายตรงกับสำนวนในปัจจุบัน
ว่า "ส่ายแตรปฐุมไม่หอม"

สำนวน "ส่ายป้าป้าไม่คึก" ได้มาจากชาวที่ทุ่งสวายเกินไป ถ้าเอามาป้าป้าก็ยังไม่
คึกป้า เพราะชาวเข่งเกินไป กินก็ไม่ร่อยไม่มนวด แสดงว่าคนทุ่งชาวทุ่งไม่เป็น หรือไม่
ถอยเอาใจใส่ไ้ไ้ไ้ สำนวนนี้คงเลิกใช้ไปนานแล้ว ไม่ทราบว่าเป็นเพราะเหตุใด เพราะสมัยนี้
คนไทยก็ยังกินข้าวกันอยู่และมีคนไม่ยอมทิ้งข้าวสวายขนาดป้าป้าไม่คึก แต่สมัยนี้คงไม่มีใครทอด
สอบโดยเอาขามาป้าป้าจริง ๆ สำนวนนี้จึงหายไป

ต่อมามีสำนวน "สอยแตรปฐุมไม่หอม" เข้ามาแทนที่ สำนวนนี้เข้าใจว่าไ้มาจาก
การโฆษณาหมากหอมที่ไซ้ป้องกันปากเหม็น การโฆษณานี้คงได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมตะวันตก

¹ กาจจนาคพันธุ์ (นามแฝง), สำนวนไทย ภาค 2, หน้า 133 - 4.

เรื่องการรวมถ้อย เพราะวัจนธรรมะวันทกษัตริย์นิมิตการรวมปากกัน คำโฆษณาจึงเอาเรื่อง
การรวมมาเป็นหลัก

แต่กาญจนาคพันธุ์ ใ้คอธิบายที่มาของสำนวน "สวยแต่รูปไม่หอม" ไว้ดังนี้
เป็นสำนวนที่เอาคอกไม้มาเปรียบเทียบ คอกคอกไม้หลายชนิด เช่น อบา ทองกวาว
ราดรา สุ่ยงาม แต่ไม้กลิ่นหอม... ไทยเราเอาคอกชุนา ซึ่งมีสีแดงสวยงาม แต่
ไม้กลิ่นหอมมาเปรียบเทียบที่มีความประหลาดไม้ก็ มาแต่โบราณกาล เป็นคอก
ของสำนวน "สวยแต่รูปไม่หอม" สำนวนนี้แต่งที่พูดว่า "งามแต่รูปไม่หอม"¹

สำนวนทั้งสองมีความหมายเหมือนกัน

สวยป่าผ่าไม้คอก - รูปร่างสวย แต่ใจการ ไม่ได้ สวยแต่ไม่เป็นประโยชน์
เปรียบกับผู้หญิง สำนวนนี้ใช้เป็นส่วนพูดประตักได้
เช่น แต่งตัวสวยจนเกินพอดี ก็เรียกว่าสวยแล้ว สวยป่าผ่า
ไม้คอก (ส)

สวยแต่รูปไม่หอม - รูปร่างสวยงาม แต่ไม่มีกิจกรรมารยาท สำนวนนี้ใช้กับ
ผู้หญิงและใช้โคกคอกถึงความประหลาด (ส)
- รูปร่างแต่ไรศุขสมบัติ (จ)
- มีรูปร่างงาม แต่มีความประหลาดและกิจกรรมารยาทไม่ดี
(25)

10. ออมครอม - รุ่มราม

สำนวน "ออมครอม" เป็นสำนวนเก่าสำนวนหนึ่งที่ปัจจุบันไม่มีใครใช้ ผู้เขียนเห็นว่า
เป็นสำนวนที่แปลกสำนวนหนึ่ง จึงนำมากล่าวไว้ในหนังสือ สำนวน "ออมครอม" หมายถึง รุ่มราม,
ไม่รัดกุม (93, 25) ปัจจุบันใช้กันว่า "รุ่มราม"

จากเสียงของคำ "ออมครอม" ทำให้รู้สึกถึงความหมายได้ว่า คงจะหมายถึงอะไร
ที่ปกคลุมอยู่ เช่น ถ้าเป็นเสียงจากขยารุ่มราม คำว่า "ครอม" อาจจะมี ความหมายอย่าง

¹กาญจนาคพันธุ์ (นามแฝง), สำนวนไทย ภาค 2, หน้า 339.

เกี่ยวกับ "กรอม" ก็หมายถึงปลาทูหรือปลาคูมาวางมาเกินควร (25)

11. ออมชอม - ชอมชอ, ปอน

สำนวน "ออมชอม" ก็เป็นสำนวนเก่าที่แปลอีกสำนวนหนึ่ง ปัจจุบันไม่ค่อยได้ยินใครใช้ "ออมชอม" หมายถึง ชอมชอ, ปอน (๑๓, 25) ปัจจุบันพูดกันว่า "ชอมชอ" หรือ "ปอน" ส่วนใหญ่ใช้กับการแต่งตัว ก็คือแต่งตัวสวยเสื้อผ้าไม่ก็ อาจจะสักปลอกหรือซากรุงรัง ดูเหมือนคนอวดดีอวดเด่น.

สถาบันวิทยบริการ
 ภาลงกรณัฒหาวิทยาลัย

จำนวนเท่าที่เลิกใช้แล้ว

จำนวนเท่าที่เลิกใช้แล้ว หมายถึงจำนวนที่เคยใช้ในสมัยก่อนแต่ปัจจุบันไม่มีใครนำมาใช้อีกแล้ว ซึ่งอาจจะเป็นเพราะเวลาล่วงเลยมานาน เหตุการณ์ต่าง ๆ ก็เปลี่ยนแปลงไปสภาพสังคมเปลี่ยนไป วัฒนธรรมประเพณีก็เปลี่ยนไปถาวร ดังนั้นจำนวนส่วนใหญ่ซึ่งเกิดจากสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ในสมัยก่อนจึงไม่ค่อยมีใครรู้จัก ไม่มีใครนำมาใช้ นอกจากนี้จำนวนที่กล่าวถึงในบทนี้ยังเป็นจำนวนที่ยังไม่มีจำนวนอื่นในปัจจุบันมาแทนที่ คงใช้แต่คำพูดธรรมดาอธิบายแทน

จำนวนเท่าที่เลิกใช้แล้ว แบ่งตามลักษณะโครงสร้างของจำนวนได้เป็น 2 ประเภทคือ

5.1 จำนวนที่มีเสียงสัมผัส

5.2 จำนวนที่ไม่มีเสียงสัมผัส

5.1 จำนวนที่มีเสียงสัมผัส

จำนวนที่มีเสียงสัมผัส หมายถึงจำนวนที่คำสัมผัสสระในจำนวนอย่างน้อย 2 คำสัมผัสกัน และคำที่มีเสียงสัมผัสสระนั้นมักจะเป็นคำกึ่งกลางของจำนวน จำนวนที่มีเสียงสัมผัสนี้อาจแบ่งได้เป็น 4 ประเภทคือ

5.1.1 ประเภท 4 คำ

5.1.2 ประเภท 6 คำ

5.1.3 ประเภท 8 คำ

5.1.4 ประเภท 10 คำ

5.1.1 ประเภท 4 คำ หมายถึงจำนวนที่ใช้คำตั้งแต่ 3-5 คำ แต่ต้องมี 4 พยางค์เป็นอย่างน้อยและไม่เกิน 5 พยางค์ และมีคำคู่กลางคือ คำหรือ พยางค์ที่ 2 และ 3 มีเสียงสัมผัสกัน นั่นคือมีเสียงสระและตัวสะกดเหมือนกัน ซึ่งได้แก่จำนวนต่อไปนี้

1. กาเหี่ยวเหี่ยวเอาไป (ส)

จำนวน "กาเหี่ยวเหี่ยวเอาไป" มีเสียงสัมผัสที่คำ "เหี่ยว" และ "เหี่ยว" จำนวนนี้หมายถึง สูญหายไปทันที กาญจนาคพันธุ์ได้อธิบายที่มาของจำนวนนี้ไว้ว่า

เป็นจำนวนสืบเนื่องมาจาก "กาคาบพริก" คือกาไก่จะเหี่ยวเอาของ ที่นำออกตากหรือของที่วางไว้ตามบริเวณครัวที่ทำอาหารไปเสมอ ถ้าไม่ระวัง วางเมล็ดชนิดเดียวกันถูกกาเหี่ยวไปทันที ดังนั้นอะไรที่มีอยู่แล้วสูญหายไปทันที จึงพูดกันเป็นจำนวนว่า "กาเหี่ยวเหี่ยวเอาไป" เหี่ยวเป็นสัตว์เหี่ยวเงา เหมือนกา เลยเอามาพูดรวมกับกา¹

ปัจจุบันกาและเหี่ยวเป็นสัตว์ที่ไม่ค่อยพบเห็นบ่อยนักโดยเฉพาะในเมือง แต่ตามชนบทคงยังมีอยู่ ดังนั้นจำนวนนี้ในเมืองคงเลิกพูดกันแน่นอนแล้ว แต่ไม่ทราบว่า ในชนบทจะยังพูดกันอยู่หรือไม่

2. เกิดมูลพุนเขา (ส)

จำนวน "เกิดมูลพุนเขา" มีเสียงสัมผัสที่คำ "มูล" และ "พุน" จำนวนนี้ หมายถึง เจริญมั่งมี กาญจนาคพันธุ์กล่าวว่า "จำนวนนี้แสดงถึงทรัพย์สินเงินทองว่ามี มากพุนขึ้นไปเหมือนภูเข"²

จำนวนนี้ปัจจุบันไม่เคยได้ยินใครใช้ อาจจะคล้าย ๆ กับจำนวน "มั่งมีศรีสุข" แต่จำนวนนี้เน้นที่ความสุข ส่วนจำนวน "เกิดมูลพุนเขา" เน้นที่จำนวนทรัพย์สินสมบัติ

¹ กาญจนาคพันธุ์ (นามแฝง), จำนวนไทย ภาค 1, หน้า 31.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 105.

3. ซองเดือนเดือนชั้นหมาก (25)

สำนวน "ซองเดือนเดือนชั้นหมาก" มีเสียงสัมผัสที่คำ "เดือน" และ "เดือน" สำนวนนี้หมายถึง สำนึกความทวนเนื่องในการแต่งงาน ซึ่งฝ่ายเจ้าสาวนำไปให้ฝ่ายเจ้าบ่าว เพื่อเดือนบอกให้ทราบว่าทางบ้านเจ้าสาวเตรียมพร้อมที่จะรับชั้นหมากได้แล้ว (25)

นอกจากนี้ยังมีสำนวนอื่น ๆ ว่า "ซองเดือน" หมายถึงสำนึกความทวนที่เจ้าภาพในงานทำบุญนำไปให้ผู้รับด้วยไมตรีจิต (25)

ปัจจุบันสภาพเศรษฐกิจโดยทั่วไปไม่ค่อยดีนัก ฝีมือแรงงานจึงมักจะย่นย่อลงไป ประเพณีในการส่ง "ซองเดือนเดือนชั้นหมาก" คงจะหายไปด้วย

4. ชาวเหลือเกลืออ้อม (25)

สำนวน "ชาวเหลือเกลืออ้อม" มีเสียงสัมผัสที่คำ "เหลือ" และ "เกลือ" สำนวนนี้หมายถึง บ้านเมืองที่บริบูรณ์ด้วยชาวปศุสัตว์ (25) อาจจะตรงกับที่พูดกันว่าบ้านเมืองอุดมสมบูรณ์ แต่สำนวน "ชาวเหลือเกลืออ้อม" ให้ความหมายชัดเจนกว่า เพราะระบุว่าเป็นเรื่องของชาวปศุสัตว์ คล้าย ๆ กับสำนวน "ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว" ซึ่งเป็นสำนวนเกาติงแต้สนิมฮุ้ยฮั้ว แต่ปัจจุบันก็ยังมิได้ใช้กันอยู่บ้าง

5. เงื่องาราคาแพง (ส,25)

สำนวน "เงื่องาราคาแพง" มีเสียงสัมผัสที่คำ "เงื่อง" และ "ราคา" สำนวนนี้ กาญจนาคพันธุ์ กล่าวว่ามีที่มาจากกฎหมายลักษณะว่าวาทกรังกรุงศรีอยุธยา ท่านได้อธิบายกฎหมายนั้นว่า

เงื่องจะทำเท่านั้นก็ถูกปรับไหมครั้งหนึ่งของการกระทำลงไปจริง ๆ โบราณเขาจึงพูดกันเป็นสำนวนว่า "เงื่องาราคาแพง" เทุาก็ว่าเมือจะทำก็ทำลงไปเลย ก็กวารจมีเงื่องอยู่ ถูกปรับเปลา ๆ ไม่ไคอะไรขึ้นมาเลย¹

¹ กาญจนาคพันธุ์ (นามแฝง), สำนวนไทย ภาค 1, หน้า 241.

สำนวนนี้หมายความว่า จะทำอะไรก็ไม่กล้าตัดสินใจทำลงไป. ดีแต่ทำทำ หรือวางท่าว่าจะทำเท่านั้น (25) คล้ายกับที่ปัจจุบันพูดว่า "จก ๆ จอง ๆ"

6. โจงอนสอนยาก (ส)

สำนวน "โจงอนสอนยาก" มีเสียงสัมผัสที่คำ "โจง" และ "สอน" สำนวนนี้หมายถึง โจงแล้วยังสอนทำที่ว่าตัวกู้อู้อสอนยาก (ส) สมัยก่อนคงใช้กับสำนวน "วานอนสอนง่าย" แต่ปัจจุบันสำนวน "โจงอนสอนยาก" หายไป อาจจะเป็นเพราะมีสำนวนอื่นที่เกี่ยวข้องกับความงอใจอยู่คือ "โจงเงาเตาตุ่น" แต่สำนวนนี้ความหมายไม่เท่ากัน เพราะกล่าวถึงแต่ความงอเท่านั้น ไม่ได้พูดเรื่องการสอนด้วย

7. ฉอกสกอกนิ้ว (ก)

สำนวน "ฉอกสกอกนิ้ว" มีเสียงสัมผัสที่คำ "สกอก" และ "นิ้ว" สำนวนนี้หมายถึง โกงเล็กโกงน้อย (ก) โสมทัต เทเวศร์ กล่าวว่า เป็นสำนวนที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้ในพระราชหัตถ์เลขาฉบับหนึ่ง¹

สำนวนนี้เปรียบเทียบกับ สกอก และนิ้ว ซึ่งคงเปรียบกับความยาว สกอกและนิ้วไม่ยาวมากนัก ก็เท่ากับเล็ก ๆ น้อย ๆ คำว่า "ฉอก" ก็หมายถึงโกง ส่วนคำว่า "นิ้ว" คงจะเพิ่มเข้ามาเพื่อสัมผัส ปัจจุบันเราใช้คำว่า "นิ้วโกง" ซึ่งไม่ระบุว่าเป็นนิ้วเล็กเพียงใด

8. เชื่อค้ายตายเปล่า (ส)

สำนวน "เชื่อค้ายตายเปล่า" มีเสียงสัมผัสที่คำ "ค้าย" และ "ตาย" สำนวนนี้หมายถึง เชื่อไปหมดทุกอย่างยอมเป็นโทษเป็นอันครายกับตน (ส) ความหมายคล้ายกับสำนวนที่ว่า "อย่าไว้ใจทาง อย่าวางใจคน จะจนใจเอง" แต่สำนวนหลังนี้สอนไม่ให้ไว้ใจใครง่าย ๆ สำนวนแรกคือ "เชื่อค้ายตายเปล่า" ความหมายจะกว้างกว่าเพราะอาจจะใช้กับความเชื่อในเรื่องใดก็ได้

¹ โสมทัต เทเวศร์, เกร็ดภาษาหนังสือไทย, หน้า 152.

9. ไต่ลากซากดิ์, ยินลากซากดิ์ (25, ส)

ส่วนทั้งสองนี้มีเสียงสัมผัสที่คำ "ลาก" และ "ซาก" ส่วน "ไต่ลากซากดิ์" ความหมายอยู่ที่คำไต่ หันองเกี่ยวกับส่วน "ผู้ลากมากดิ์" และส่วน "ยินลากซากดิ์" ความหมายอยู่ที่คำยินคือ ส่วนคำว่า "ลาก" หมายถึง มาก ดังคำอธิบายของกาญจนาศันย์ กิ่งนี้

ไต่ลากซากดิ์ เป็นส่วนหมายความว่ ไต่คือ ไต่เป็นไท^๑เป็นโค ขึ้น "ลาก" เป็นคำเกา แปลว่า มาก "ซาก" ควรจะเป็นคำเดียวกับ "คัก" หมายถึงเสียงหัวเราะแสดงความยินดี^๑

ส่วนส่วน "ยินลากซากดิ์" หมายถึง ยินคือ พอใจ (ส) คำว่า "ลาก" และ "ซาก" ก็อธิบายได้อย่างเกี่ยวกับส่วน "ไต่ลากซากดิ์" และพจนานุกรมได้ให้ความหมายไว้ดังนี้

ยินลากซากดิ์ - ก. พอใจและภูมิใจมาก เช่น จะยินลากซากดิ์ด้วยนาง
(คอกสร้อยสุวรรณศรีกรุงเกา) (25)

10. ตะโพงโปงคลุม (ส, 25)

ส่วน "ตะโพงโปงคลุม" มีเสียงสัมผัสที่คำ "โพง" และ "โปง" ส่วนนี้หมายถึง พูหรือทำอะไรคลุม ๆ สุ่มไปไม่ถูกทอง (ส) คำว่า "ตะโพง" หมายถึงอาการวิ่งกาวยาว ๆ หรือวิ่งอย่างกระโดด ๆ, โพง ๆ, โหยง ๆ (25)

ส่วน "ตะโพงโปงคลุม" นี้ ความหมายที่ว่า ทำอะไรสุ่ม ๆ ไป คงจะอยู่ที่คำ "โปงคลุม" สำหรับคำว่า "ตะโพง" ไม่ทราบว่าจะนำมาเปรียบเทียบอย่างไร แต่จากตัวอย่างคำที่กาญจนาศันย์ยกตัวอย่างไว้ในหนังสือสำนวนไทย และตัวอย่างจากพจนานุกรม ทำให้ตีความได้ว่า ส่วน "ตะโพงโปงคลุม" นี้หมายถึงทำอย่างถึงคั่นควย คำว่า "ตะโพง" ที่หมายถึงวิ่งกาวยาว ๆ หรือกระโดด คงจะนำมาใช้ในความหมายว่าถึงคั่นได้ คำประพันธ์ดังกล่าวมีดังนี้

^๑กาญจนาศันย์ (นามแฝง), สำนวนไทย, หน้า 152.

"เขียนทองตามเหตุเลขเล่า บอพักโคคนเคา คึงคั้นตะ โพงโปงคลุม"

ไวพจน์ประพันธ์ (ส)

"ก็จะทำคลุมโปงตะ โพงคั้น" ปกึรอกำพจนาคถ์ นิตราชาคริต (25)

11. บ้ำเรอเซอภักคี่ (25)

สำนวน "บ้ำเรอเซอภักคี่" มีเสียงสัมผัสที่คำ "เรอ" และ "เซอ" สำนวนนี้ หมายถึง คึงใจรับใช้ (25) คำว่า "บ้ำเรอ" หมายถึง ประณมิตให้เป็นที่ชอบใจ (25) คำว่า "เซอ" ไม่มีความหมายอะไร แต่มักใช้เข้าคู่กับคำบ้ำเรอ เช่น อันวามิตคาก้อยู บ้ำเรอเซอภักคี่ (ม.คำหลวง ชูชก), จำนำบ้ำเรอเซอดนอม (สรวพลีสิทธิ์) (25)

สำนวน "บ้ำเรอเซอภักคี่" ใกล้เคียงกับสำนวน "จงรักภักคี่" ที่ใช้ในปัจจุบัน ก็มีความหมายเกี่ยวกับความภักคี่เหมือนกัน แต่สำนวน "บ้ำเรอเซอภักคี่" นั้น ความหมาย สำคัญอยู่ที่การอยู่ประณมิตรับใช้ทวย ส่วนสำนวน "จงรักภักคี่" นั้นเน้นเฉพาะในค่านจิตใจ เท่านั้น

12. ปรานคี่เอาเรื่อ (25, จ, ส)

สำนวน "ปรานคี่เอาเรื่อ" มีเสียงสัมผัสที่คำ "นี่" และ "คี่" สำนวนนี้มีความหมายดังนี้

- ปรานคี่เอาเรื่อ - ช่วยควยความปรานี่ แตกลับตองถูกประทุษร้ายคอบ (ส)
- ช่วยเพราะสงสาร กลับพาลทำร้ายเอา (จ)
- ก. เอนคู้หรือเผื่อแผ่เขา แตกลับถูกประทุษร้ายคอบ (25)

สำนวนนี้คงจะเกิดจากเหตุการณ์จริง ๆ คือคนที่ได้รับความช่วยเหลือ เมื่อแข่งแรง คี่แล้วคงจะขโมยเรื่อหนีไป สมัยก่อนบ้านเรือนอยู่ริมคลอง มีเรื่อเป็นพาหนะสำคัญ สำนวนนี้คง จะคล้ายกับสำนวน "ชวานากับงูเห่า"

13. แมมายรายทาน (ส)

สำนวน "แมมายรายทาน" มีเสียงสัมผัสที่คำ "หม่าย" และ "ราย" สำนวนนี้ หมายถึง แมมาย คือหญิงที่สามีตายหรือเลิกกับสามีทิ้งร้างไป อยู่ตัวคนเดียว (ส) เกี่ยวกับคำ "รายทาน" นั้น กาถุจนาคพันธ์ุได้สันนิษฐานไว้ดังนี้

"ร้าย" อาจจะเป็น "ไร" ที่แปลว่า ไม่มี "ไรทานุ" หมายถึงว่า ไม่มีคุณไทานุ หรือไม่มีคนเลี้ยงกัโศ ในภาษาไทยมีคำเก่าอยู่คำหนึ่งว่า "แม่มายงานทาน" หมายถึงพระสุนมพระเจ้านุคนดิน ที่พระเจ้านุคนดิน สุวรรรศุดแล้ว ตกเป็นมายอยู่ แม่มายประเภทนี้ถกกันว่าใครจะไปเกยวของควยไม่ได้ คำว่า "งานทาน" เทกกันแปลว่า ยังรับใงานของทานอยู่... "แม่มายรายทาน" ลางที่คำเดิมจะเป็น "แม่มายไรทาน" กัโศ หมายถึงว่า แม่มายที่ไม่มีทานปกครองแล้ว คือขาดจากทานไปเลยที่เดียว..... คำ "แม่มายไรทาน" คงจะใช้พุกกันมากเพราะใญ่เกี่ยวกับของหลวงแล้ว เมื่อพุกกันมาก ก็เลยเพี้ยนไปกลายเป็น "แม่มายรายทาน"¹

จากคำอธิบายนี้ทำให้ทราบว่า "แม่มายรายทาน" มาจาก "แม่มายไรทาน" ซึ่งเป็นส่วนวนที่ตรงข้ามกับ "แม่มายงานทาน" เพราะ "แม่มายงานทาน" นั้น ยังไม่ขาดจากความเป็นสนม แก่ "แม่มายไรทาน" นั้นขาดจากทานไปเลย

14. สมิงมิ่งชาย (25)

ส่วนวน "สมิงมิ่งชาย" มีเสียงสัมผัสอยู่ที่คำ "สมิง" และ "มิ่ง" ส่วนวนนี้ หมายถึง ชายชาติทหาร, ยอดชาย (25) คำว่า "สมิง" หมายถึงเชื้อชนิดที่ถกกันว่าเดิมเป็นคนที่มีวิชาแก่กล้าแล้วกลายเป็นเสือไป เรียกว่า เสือสมิง (25) คำว่า "สมิง" ที่ใช้ในส่วนวนนี้ใช้ในความหมายโดยปริยายว่า คนเก่ง มีจจุบันส่วนวน "สมิงมิ่งชาย" นี้ไม่ได้ใช้ใใครใช้ คงใช้แต่คำธรรมดาว่า ชายชาติทหาร หรือยอดชาย

15. สอเสียดเบียดตลุง (ส)

ส่วนวน "สอเสียดเบียดตลุง" มีเสียงสัมผัสอยู่ที่คำ "เสียด" และ "เบียด" ส่วนวนนี้หมายถึง ยุแหย่ ยุยง พุคชของชักนำให้รายให้พุกจนเลื่อรอน พุกควยเจตนาไม่ใค้ตผู้อื่น พุกณะเป็นทางที่จะให้พุกอื่นประสมผลร้าย พุกแสร้ใ้เกิดเรื่องกับพุกอื่น ฯลฯ (ส) กาญจนาคพันธุ์ใค้อธิบายที่มาของส่วนวนนี้ไว้ว่า

¹ กาญจนาคพันธุ์ (นามแฝง), ส่วนวนไทย ภาค 2, หน้า 117.

"ตกลง" แปลว่า เสาไม้ที่ปักอย่างแนบแน่น เสาที่ปักสำหรับผูกช้าง คำว่า "เบียดตกลง" เขาใจว่าจะมุ่ง เคารพทางที่ผูกไว้กับเสาตกลงแล้วก็จะเอาตัวเขาเบียด เสาไปมากดูด้วยก็จะพยายามให้เสาคง คงจะเปรียบโลกกับคนที่คอยผูกข้อมืออยู่ เสมอ อยจะทำให้ผู้ถึง เบนเอียงไปได้¹

คำว่า "สลัดเสีย" นี้ก็เกี่ยวกับการผูกเสียคือ กระพริบกระเทียบเปรียบเทียบเปรียบ ส่วนน "สลัดเสียเบียดตกลง" จึงใช้ในความหมายว่า พยายามให้คนอื่นเดือดร้อนกลาย ๆ กับส่วนน "ยุ่งแยงตะแคงร้าว" แต่จากคำอธิบายข้างบนนี้ ความหมายของส่วนน "สลัดเสียเบียดตกลง" คงจะรุนแรงกว่ามาก ส่วนส่วนน "ยุ่งแยงตะแคงร้าว" นี้ก็เพียงแต่พยายามให้ผิดใจกันเท่านั้น

16. หลงไหลไม้ไผ่สับ (ส)

ส่วนน "หลงไหลไม้ไผ่สับ" มีเสียงสัมผัสที่คำ "ไหล" และ "ไม้ไผ่" ส่วนนี้มีความหมายอยู่ที่คำ "หลงไหล" คือเลอะเลือน สติสิ้นสิ้น จ่าอะไรไม่ถอยได้ ที่ใช้ว่า "ไม้ไผ่สับ" เป็นการเปรียบเทียบหมายถึงคนนั้นหลงสับสนยังไม่ถวน ส่วนนี้เขาใจความหมายได้ง่าย แต่ปัจจุบันนี้ ไม่มีใครใช้ คงผูกกันแต่ "หลง" เพียงคำเดียว

17. ถ้อยช้อยช้อย (จ, 25, 93)

ส่วนน "ถ้อยช้อยช้อย" มีเสียงสัมผัสที่คำ "ช้อย" และ "ช้อย" ส่วนนี้ใช้คำ 4 พยางค์เช่นเดียวกับภาษาไทยภาค แต่ส่วนน "ถ้อยช้อยช้อย" เป็นส่วนนแปลกไม่เลยได้ยินมาก่อน ส่วนนี้หมายถึง สักคำ ถ้อยช้อย (93, 25), ช้า, เฉื่อย, เนื่อย ๆ (จ)

5.1.2. ประเภท 6 คำ หมายถึงส่วนนที่ใช้คำตั้งแต่ 5 - 7 คำ แต่ส่วนใหญ่จะใช้เพียง 6 คำ แต่ต้องมีพยางค์อย่างน้อย 6 พยางค์ และไม่เกิน 7 พยางค์ ส่วนนประเภท 6 คำนี้จะมีเสียงสัมผัสที่คำหรือพยางค์กลาง ถ้อยช้อยหรือพยางค์ 3 และ 4 แต่บางครั้งอาจจะเน้นพยางค์ที่ 2 และ 4 หรือ 3 และ 5 ส่วนนประเภท 6 คำ ไค้แก่ ส่วนนต่อไปนี้

¹ กาจจนาคพันธ์ (นามแฝง), สำนวนไทย ภาค 2, หน้า 347.

1. กานาคำเข่าหน้าไต (ส)

ส่วน "กานาคำเข่าหน้าไต" มีเสียงสัมผัสที่คำ "คำ" และ "จำ" ส่วนนี้หมายถึง คุณกันจนจำไต มาจากบทของ เด็กที่ร้องกันว่า "กานาคำเข่าหน้าไต" เราเอามันไปเล่น อายพอมันเต้น แม่ถามว่า "กานาคำเข่าหน้าไต" เราเอาคำนี้มาคือ "กานาคำ เข่าหน้าไต" มาพูดเป็นส่วนสำหรับเด็กเมื่อเห็นใครที่เคยรู้จักกันจนชินแต่ห่างไป บวกกลับมาพบกันอีก ก็ว่า "กานาคำเข่าหน้าไต" ปัจจุบันไม่ค่อยได้ยินใครพูดกัน¹

ส่วนนี้จะคล้ายกับที่ปัจจุบันพูดกันว่า หน้าคุณ ๆ

2. เกลื่อนหัวลบกลมหัวแตก (ส)

ส่วน "เกลื่อนหัวลบกลมหัวแตก" มีเสียงสัมผัสที่คำ "ลบ" และ "กลม" หมายถึง กลมเกลื่อนสิ่งที่เป็นพิรุณ (ส) กาดจนาคพันธุ์โคธิบายที่มาของส่วนนี้ไว้ดังนี้

สังเกตุความคำเขาใจว่า จะมาจากการรักษาผี... โบราณมีวิธีทำให้ผียอม โดยเอานิวตะนำลุยมาทาเสกเป่าที่หัวผี เรียกกันว่า "เกลื่อนผี" ทำให้ผียอมหายไป เหมือนกับลมผีหายไป หรือถ้าไม่ทำให้ผียอมหายไป ก็เป็นการเร่งให้ผีแตกเร็วเขาอีก... การรักษาผีโดยวิธีเกลื่อนให้หัวผียอมหายไป คงจะเรียกว่า "เกลื่อนหัวลบ" และวิธีทำให้ผีแตกแล้วรักษาผีที่แตกให้หายคงจะ เรียกกันว่า "กลมหัวแตก"²

จากคำอธิบายนี้ กาดจนาคพันธุ์ โคธิสันนิษฐานว่า ส่วน "เกลื่อนหัวลบกลมหัวแตก" คงจะมาจากวิธีการรักษาผีในสมัยโบราณ ปัจจุบันวิธีการรักษาเช่นนี้คงเลิกใช้ไปแล้ว ส่วนนี้หายไปค่อย ปัจจุบันจึงใช้คำธรรมาคือ "กลมเกลื่อน" แทน

3. ชาวขางคูขาวหมูแค้น (ส)

ส่วน "ชาวขางคูขาวหมูแค้น" มีเสียงสัมผัสที่คำ "คู" และ "หมู" ซึ่งเป็นคำที่ 3 และ 5 ส่วนนี้หมายถึง ไม่ว่าอะไรที่หนอยพอปรากฏขึ้นก็ตื่นกลัว ไม่คิดว่าควรหรือไม่ควร ทั้งหน้าแต่จะดูหาเดี๋ยว (ส)

¹ กาดจนาคพันธุ์ (นามแฝง), สำนวนไทย ภาค 1, หน้า 31 - 2.

² เรื่องเดียวกัน, ภาค 1, หน้า 100 - 1.

สำนวนนี้เปรียบเทียบกับช้างและหมู สันนิษฐานว่าคงเปรียบกับขนาดของสัตว์ทั้งสอง คือช้างตัวใหญ่ "ขาวช้าง" ก็คือ ช้างใหญ่ การใช้คำว่า ช้าง หมายถึงใหญ่ในปัจจุบันก็มีใช้ เช่น "งานช้าง" ก็คืองานใหญ่ ส่วนหมูนั้นตัวเล็กกว่ามาก "ขาวหมู" ก็คือขาวเล็ก สำนวน "ขาวช้างดูขาวหมูแล่น" คงจะหมายถึงไม่ว่าขาวเล็กขาวใหญ่ก็คงวิ่งไปถูก โดยไม่คำนึงถึงอะไรเลย เช่น อาจจะทิ้งงานไปถูก

4. ตีนไม่ถ่อมือไม่ตอง (ส)

สำนวน "ตีนไม่ถ่อมือไม่ตอง" มีเสียงสัมผัสที่คำ "ถ่อ" และ "มือ" สำนวนนี้หมายถึงไม่ยอมช่วยเหลือการงานอะไรเลย หนึ่งคุณเฉย ๆ ในขณะที่คนอื่นเขาทำกัน อาจจะคล้าย ๆ กับสำนวน "ขี้เกียจสันหลังยาว" แต่สำนวน "ตีนไม่ถ่อมือไม่ตอง" นี้ เน้นให้เห็นว่าไม่ช่วยงาน ไม่ใช่ขี้เกียจอย่างเฉียวเท่านั้น

5. ตีนแตกคึกสีกแตกหนุม (ส, 25)

สำนวน "ตีนแตกคึกสีกแตกหนุม" มีเสียงสัมผัสที่คำ "คึก" และ "สีก" สำนวนนี้หมายถึง เร่งรัดทำงานอย่าให้เสียเวลาไปเปล่า (ส) กาญจนาคพันธุ์ได้อธิบายว่า "ตีนแตกคึก" ก็คือรีบลุกขึ้นทำงานไม่มัวแต่นอน "สีกแตกหนุม" หมายถึงบวชถ้าจะสีกก็ให้รีบสีกเสียแต่ยังหนุ่ม กำลังแข็งแรง มีโอกาสทำการงานใดเต็มที่ หากไปสีกตอนแก่แล้วโอกาสก็น้อย

และพจนานุกรมฯ ให้ความหมายไว้ว่า เร่งรัดทำการงานให้เหมาะสมแก่วัยและเวลา (25)

6. ตุกกระคกเป็นครกกระเคื่อง (ส)

สำนวน "ตุกกระคกเป็นครกกระเคื่อง" มีเสียงสัมผัสที่คำ "กระคก" และ "ครก" ซึ่ง เป็นคำที่ 2 และ 4 แต่เป็นพยางค์ 3 และ 5 สำนวนนี้คงหมายถึงพวกที่ล้มตัวเพราะมีคนยอ ในที่นี้เปรียบเทียบกับลักษณะ 2 อย่าง คือ "ตุกกระคก" อย่างหนึ่ง และเปรียบเทียบกับต่อไปกับครกกระเคื่อง ที่ใช้ตำข้าว "ครกกระเคื่อง" คือ "ครกที่ทำด้วยไม้ทั้งท่อนขนาดใหญ่ ยาวประมาณ 70 เซนติเมตร ชูคเนื้อในออกให้เป็นหลุมลึก สำหรับตำหรือขอมข้าวเป็นต้น ถ้าใช้ตำด้วยกระเคื่อง เรียกว่า ครกกระเคื่อง" (25)

ลักษณะของกระเบื้องเวลาทำข้าวตอกต้องยกขึ้นยกลง เหมือนกับคนที่ทำ "ตุกกระคก" จึงนำมาพูดเป็นส่วนวนว่า "ตุกกระคกเป็นครกกระเบื้อง" หรือบางทีใช้คำสุภาพหน่อยก็ใช้ว่า "กนกระคกเป็นครกกระเบื้อง" สมัยนี้ไม่ค่อยมีใครใช้ คงเป็นเพราะปัจจุบันมีโรงสีข้าว ไม่ตอกข้าวเอง จึงไม่ค่อยมีใครรู้จักครกกระเบื้อง ถ้าจะพูดกันก็คงพูดแต่ "ตุกกระคก" หรือ "กนกระคก" ซึ่งหมายถึงล้มตัวเพราะถูกเียนยอ (25) แต่ปัจจุบันมักจะมีคนที่ถูกเียนยอว่า "ตัวลอย" หรือ "เท้าไม่ติดดิน"

7. เตียงเจารูตูเจ้าเบา (ส)

ส่วนวน "เตียงเจารูตูเจ้าเบา" มีเสียงสัมผัสที่คำ "รู" และ "ตู" ส่วนวนนี้หมายถึงเตียงคนที่เป็นเจ้าของ หรือว่าเขารูเรื่องดี (ส) ภาณจนาคพันธุ์ ไคอธิบายว่า

"เบา" คือ สิ่งของที่มีลักษณะเบาหรือนุ่มเข้าไปเป็นรูหรือเป็นช่อง เช่น เบาหลอมทอง เบาตา ... ใครเตียงคนที่เป็นเจ้าของหรือว่ารูเรื่องดี จึงพูดเป็นส่วนวนว่า "เตียงเจารูตูเจ้าเบา"¹

ส่วนวนนี้ปัจจุบันไม่ค่อยมีใครใช้ ถ้าจะพูดถึงความหมายท่านอนนี้ผู้พูดกันว่า "รูดีกว่าเจ้าของ"

8. น้ำใสไฟมอด (ส)

ส่วนวน "น้ำใสไฟมอด" มีเสียงสัมผัสที่คำ "ใส" และ "ไฟ" ส่วนวนนี้หมายถึง เจริญรุ่งเรืองแน่นครึกรึกรึนไปด้วยผู้คน (ส) ภาณจนาคพันธุ์ ไคอธิบายที่มาของส่วนวนนี้ไว้ว่า

ส่วนวนนี้เป็นสำนวนไทยเหนือ... มูลของสำนวนมาจากในสมัยโบราณผู้คนเดินทางไปมาหากันหรือค้าขายกัน ต้องอาศัยที่ใดที่หนึ่งที่มีน้ำ เช่น บอน้ำ เป็นที่พักแรม หยูกุติไฟ หุงอาหารกิน ที่ใดเป็นทำเลดีมีคนมาหยูกุติไฟหุงข้าวทอด ใช้น้ำในมอดอยู่เสมอ น้ำจึงไม่มีเวลาใส และคิกไฟหุงหุงอาหารกินกันเรื่อย ไฟก็คิกไม่มีเวลามอดคัก ที่ไหนน้ำใส ไฟมอด ก็แสดงว่าที่นั่นเป็นทำเลดีมีคนมากครึกรึกรึน²

¹ ภาณจนาคพันธุ์ (นามแฝง), ส่วนวนไทย ภาค 1, หน้า 436.

² เรื่องเดียวกัน, ภาค 1, หน้า 498.

สำนวนนี้ไม่ทราบว่าทางภาคเหนือยังใช้กันอยู่หรือไม่ แต่ทางกรุงเทพฯ นี้ยังไม่เคยได้ยินใครพูด และยังไม่เห็นมีสำนวนอื่นที่ไรแทนสำนวนนี้

9. บนออกเป็นหมอกกั๊กไม้ (ส)

สำนวน "บนออกเป็นหมอกกั๊กไม้" มีเสียงสัมผัสที่คำ "ออก" และ "มอก" ซึ่งเป็นคำที่ 2 และ 4 สำนวนนี้มีความหมายชัดเจนอยู่แล้ว คือเปรียบเทียบเสียงคนบนเหมือนกับเสียงมอกกั๊กไม้ มอกเป็นแมลงปีกแข็งชนิดหนึ่ง ชอบกินไม้ (25)

สำนวนที่เกี่ยวกับการบนในปัจจุบันมีหลายสำนวน เช่น "บนกระปอกกระแปด" หรือ "บนเป็นหมึกินผึ้ง" แต่สำนวนทั้งหมดนี้ไม่ได้มีความหมายเหมือนกันทีเดียว เพราะการบนมีหลายแบบ "บนออก" อาจจะหมายความอย่างเดียวกับ "บนกระปอกกระแปด" คืออาการที่บนไม่รู้จักจบ ส่วน "บนกระปอกกระแปด" คืออาการที่บนว่าไร และ "บนเป็นหมึกินผึ้ง" อาจจะบนพึมพำอยู่คนเดียว

10. มากชัควายหลายชัซ้าง (ส, 25)

สำนวน "มากชัควายหลายชัซ้าง" มีเสียงสัมผัสที่คำ "ควาย" และ "หลาย" สำนวนนี้หมายถึง มากมาย มากหลาย มากมายกายกอง มักใช้ไปในทางว่า มากจนไม่เป็นสาระไม่เป็นประโยชน์ (ส), มากมายเสียเปล่า ไร้ประโยชน์ไม่ได้ (25)

ปัจจุบันยังไม่มีความหมายตรงกับสำนวนนี้ ที่ใช้กันอยู่ก็มี "มากมายกายกอง" ซึ่งหมายถึง มากเกินไปเท่านั้น ไม่ได้ระบุว่าไม่ประโยชน์หรือไม่

11. เสื่อจันทาชาจันทาง (ส, 25)

สำนวน "เสื่อจันทาชาจันทาง" มีเสียงสัมผัสที่คำ "ท่า" และ "ชา" สำนวนนี้หมายถึง ไม่มีทางเลือก หมคทางไป (25) กาญจนาคพันธุ์ กล่าวว่า สำนวนนี้มีความหมายอย่างเดียวกับ "เสื่อสิ้นตัวกั สุนัขจตรอก"¹ แต่พจนานุกรมให้ความหมายไว้ไม่ตรงกันนัก คือ "เสื่อสิ้นตัวกั สุนัขจตรอก" หมายถึงคนที่ฮึดสู้อย่างไม่คิดชีวิต (25) อย่างไรก็ตาม สำนวน "เสื่อจันทาชาจันทาง" ปัจจุบันก็ไม่มีใครใช้แล้ว

¹ กาญจนาคพันธุ์ (นามแฝง), สำนวนไทย ภาค 2, หน้า 406.

12. อมยาพนณยาทา (จ)

สำนวน "อมยาพนณยาทา" มีเสียงสัมผัสที่คำ "พน" และ "ณ" สำนวนนี้ หมายถึงบริบาลรักษาคณไซ (จ) คงได้มาจากวิธีการรักษาคณไซตามแผนโบราณที่มีการอมยาพน และณยาทาจริง ๆ ปัจจุบันการรักษาคณไซตามแผนโบราณมีน้อยลง เพราะมีการรักษาโรคแผนปัจจุบันเข้ามาแทนที่และเจริญก้าวหน้ามาก สำนวน "อมยาพนณยาทา" จึงหายไป

5.1.3 ประเภท 8 คำ หมายถึงสำนวนที่ใช้คำ 8 คำ และมี 8 พยางค์ แม้วงสำนวนนี้อาจจะมีถึง 10 พยางค์ แต่พยางค์ที่เกินมานั้นก็เป็นพยางค์ที่ไม่เน้นเสียง สำนวนประเภท 8 คำนี้ จะมีเสียงสัมผัสที่คำที่ 4 และ 6 ซึ่งได้แก่สำนวนต่อไปนี้

1. ควเป็นชาอย่าให้พาเหม็นสาป (ส)

สำนวน "ควเป็นชาอย่าให้พาเหม็นสาป" มีเสียงสัมผัสที่คำ "ชา", "อย่า" และ "พา" แยกเนื่องจากคำว่า "อย่า" เป็นคำไม่สำคัญ ไม่ตongเน้นเสียง ดังนั้นเสียงสัมผัสจึงมาอยู่ที่คำว่า "ชา" และคำว่า "พา" จึงเป็นคำที่ 3 และ 6

สำนวนนี้หมายถึง ทั่วท้องตกต่ำยากไร้เชิงใจแล้ว ก็อย่าทำตัวหรือประพฤติตัวให้ชั่วหนักลงไปอีก (ส) เป็นสำนวนเก่าปัจจุบันไม่ค่อยใครใช้แล้ว

2. ถลาลองเจ็บกาย ถลาลองเจ็บอก, ถลาลองชกง่าย ถลาลองชกยาก (ส, จ)

สำนวนทั้งสองนี้มีเสียงสัมผัสที่คำ "กาย" กับ "ใจ" และ "ง่าย" กับ "ใจ" ตามลำดับ สำนวนทั้งสองนี้มี 10 พยางค์ เนื่องจากคำว่า "ถลาล" เป็นคำ 2 พยางค์ แต่พยางค์แรกไม่เน้นเสียง สำนวนทั้งสองมีความหมายใกล้เคียงกันดังนี้

ถลาลองเจ็บกาย ถลาลองเจ็บอก - พลาดตกลงเจ็บทางกาย แต่พลาดทางใจ ยอมเจ็บอก (จ)

ถลาลองชกง่าย ถลาลองชกยาก - ตกลองชกง่าย ตกสั่นใจผิดแล้วกลับยาก (จ)
- ก้าวเท้าถลาลไปในช่องกระดานพื้นเรือนคือ ลองชกเท้าชกง่าย แต่ถลาลใจถลาลคือชกหลงเชื่อ ระวังใจคอยางหนึ่ง เช่น ความรัก ถลาลองยาก (ส)

สำนวนแรกนั้นเน้นที่ความเจ็บกายและใจ ส่วนสำนวนหลัง เน้นที่การถอนตัวและถอนใจ ปัจจุบันไม่ได้ยินใครใช้เช่นเดียวกัน

3. ทำเนาเข้าส่วน ขอส่วนเข้าทุน (ส)

สำนวนนี้มีเสียงสัมผัสที่คำ "ส่วน" และ "สวน" หมายถึงลำบากยุ่งยากทำอะไรที่มีสองคนหรือหลายคนเข้าหุ้นเข้าส่วนลงทุนร่วมกัน ลงท้ายมักจะเกิดฉีกใจกันด้วยเรื่องต่าง ๆ เช่นผลประโยชน์ที่ได้ ผู้ทำคนเกี่ยวไม่ได้ (ส) สำนวนนี้ปัจจุบันก็ไม่ได้ยินใครใช้

4. เมื่อพี่เนื้อหอม เมื่อผอมเนื้อเหิน (ส, 25, จ)

สำนวน "เมื่อพี่เนื้อหอม เมื่อผอมเนื้อเหิน" มีเสียงสัมผัสที่คำ "หอม" และ "ผอม" สำนวนนี้หมายถึง เวลารวยคนมาหลอมล้อมประจบประแจง เวลาจนคนพากันหันหน้าหนี (25, ส) สำนวนนี้มีความหมายคล้ายกับสำนวน "มีเงินเขานับเป็นน้อง มีทองเขานับเป็นที่" ต่างกันที่สำนวนหลังนี้พูดถึงเพียงด้านเดียว คือมีความหมายเท่ากับ "เมื่อพี่เนื้อหอม" เท่านั้น

5. ออกเรือหาถ่อ ทิ้งหมอนหาพื้น (ส)

สำนวน "ออกเรือหาถ่อ ทิ้งหมอนหาพื้น" มีเสียงสัมผัสที่คำ "ถ่อ" และ "หมอน" สำนวนนี้หมายถึง ทำอะไรไม่เตรียมล่วงหน้าไว้อก่อน ทำให้ไม่ถูกต้องตามที่ควรทำ (ส) สำนวนนี้ปัจจุบันไม่ได้ใช้กันแล้ว แต่ยังไม่มีความหมายเหมือนกัน เท่าที่นึกได้มีสำนวนที่มีความหมายตรงกันข้าม ที่ยังพูกกันอยู่คือ สำนวนว่า "ไม่เห็นน้ำคักกระบอก ไม่เห็นกระบอก โกงหน้าไม้" หมายถึง ควนทำไปทั้ง ๆ ที่ยังไม่ถึงเวลาอันสมควร (25)

5.1.4 ประเภท 10 คำ หมายถึงสำนวนที่ใช้คำ 10 คำ และมี 10 พยางค์ แต่บางสำนวนอาจมีถึง 12 พยางค์ เนื่องจากมีคำ 2 พยางค์อยู่ด้วย แต่อย่างไรก็ตาม พยางค์ที่เกินมานั้นก็เป็นพยางค์ที่ไม่เน้นเสียง สำนวนประเภท 10 คำนี้ จะมีเสียงสัมผัสที่คำที่ 5 กับคำที่ 6 หรือ 7 ซึ่งใดแกสำนวนต่อไปนี้

1. แกว้ถั่วจะรุ่มมอง ทองถั่วจะรุ่มเสีรา (ส)

สำนวน "แกว้ถั่วจะรุ่มมอง ทองถั่วจะรุ่มเสีรา" มีเสียงสัมผัสที่คำ "รุ่มมอง" และ "ทอง" สำนวนนี้หมายถึง ของหลวงตกหน้าไม้ไหล ตกไฟไม่ไหม้ เป็นสำนวนที่มีใช้อยู่ในกฎหมาย

ลักษณะอาชญาหลวงแผ่นดิน (ส) สำหรับสำนวน "ตกน้ำไม่ไหล ตกไฟไม่ไหม้" ที่ใช้เป็นคำอธิบายนี้ ปัจจุบันนำไปใช้กับความประพฤติกของคน ถ้าเป็นคนดีก็ยกยอตกน้ำไม่ไหล ตกไฟไม่ไหม้ คือไม่ได้รับอันตราย สมัยก่อนคงใช้หมายถึงทรัพย์สินสมบัติของหลวง

2. ขุนนางไซพ้อแม่ หินแงไซคายาย (จ, ส, 25)

สำนวน "ขุนนางไซพ้อแม่ หินแงไซคายาย" มีเสียงสัมผัสที่คำ "แม่" และ "แง" สำนวนนี้หมายถึง คนอื่นเขาขอมไม่เห็นแก่เราอย่างพ้อแม่คายาย (จ) หรือ หมายถึง ถ้าไม่ไซพ้อ แม่ ปู่ ยา ตา ยายของตน ก็ไม่ควรไว้วางใจใคร ทำนองเดียวกับภาษิตที่ว่าอย่าไว้วางใจทาง อย่าวางใจคน จะจนใจเอง (25)

3. ทางเทียบเวียนลงนรก ทางรอกวขึ้นสวรรค์ (จ)

สำนวน "ทางเทียบเวียนลงนรก ทางรอกวขึ้นสวรรค์" มีเสียงสัมผัสที่คำ "นรก" และ "รอก" สำนวนนี้หมายถึง ความชั่วทำงานแยแ่ก่มีภัย ความดีทำงานยากแ่ก่มีผล (จ) ปัจจุบันไม่พุกัน คงเพราะเป็นสำนวนที่ยาวเกินไป จึงมักจะใช้คำธรรมดาว่า ความชั่วทำงาน ความดีทำงาน

4. ทำนออย่าเสียไร เลี้ยงไกอย่าเสียรัง (จ, ส)

สำนวน "ทำนออย่าเสียไร เลี้ยงไกอย่าเสียรัง" มีเสียงสัมผัสที่คำ "ไร" และ "ไก" สำนวนนี้หมายถึง ให้ชยันทำนากับไรไปพร้อมกันก็ไค เลี้ยงไกก็ให้มันมีรังจะไคไซให้ (จ) และ กากจนาคพันธ์ ไคอธิบายว่า

เป็นสำนวนเฉพาะการทำนอและเลี้ยงไก จึงเป็นพื้นฐานการทำกินของคนไทย แต่โบราณ หมายความว่า เมื่อทำนอปลูกอยู่ปลูกใหญ่พื้นที่นาว่างเปล่า สันตูกทำนาก็ให้ทำไรเพาะปลูกอย่างอื่นไป เมื่อเลี้ยงไกก็อย่าปล่อยให้ตามแต่จะเป็นไป ให้ทำรังให้ไกอยู่เป็นที่เป็นที่ทาง ไคจะไคไซเป็นประโยชน์ ไม่เปลืองข้าวเปลือกเสียเปล่า สรุปลความว่าอย่าเกียจครานปล่อยให้เวลาว่างไปเปล่า พยายามทำให้เป็นล่ำเป็นสัน เกิดผลประโยชน์จริง ๆ¹

¹ กากจนาคพันธ์ (นามแฝง), สำนวนไทย ภาค 2, หน้า 457.

ส่วนนี้ในชนบทอาจจะยังใช้กันบ้าง แต่ในเมืองไปไม่ได้ใช้กัน และก็ยังไม่มีส่วนอื่นมาไขแทน นอกจากจะมีคำพูดบางประโยคที่นิยมพูดกัน แต่ความหมายไม่เหมือนกันทีเดียว เพียงแต่ใกล้เคียงกันบ้าง คือคำพูดที่ว่า "อย่าปล่อยให้เวลาว่างไหลลงเลยไปโดยเปล่าประโยชน์"

5.2 ส่วนที่ไม่มีเสียงสัมผัส

ส่วนที่ไม่มีเสียงสัมผัส หมายถึงส่วนที่ไม่มีคำใดในส่วนนั้นมีเสียงสระและเสียงตัวสะกดเหมือนกันเลย คือไม่มีเสียงสัมผัสสระเลย แต่อาจจะมีเสียงสัมผัสพยัญชนะอยู่บ้าง ส่วนที่ไม่มีเสียงสัมผัสนี้อาจแบ่งได้เป็น 5 ประเภท คือ

5.2.1 ประเภท 1 คำ

5.2.2 ประเภท 2 คำ

5.2.3 ประเภท 3 คำ

5.2.4 ประเภท 4 คำ

5.2.5 ประเภท 5 คำ

5.2.1 ประเภท 1 คำ หมายถึงส่วนที่ใช้คำเพียง 1 คำ หรือ 1 พยางค์เท่านั้น ซึ่งได้แก่ส่วนต่อไปนี้

1. เกลือ (ส)

ส่วน "เกลือ" หมายถึง ฉลาตหลักแหลมในการคบคน (ส) ส่วนนี้เป็นส่วนเก่า ปัจจุบันไม่ใช้ จึงไม่ทราบว่ามีความหมายไปในทางดีหรือไม่ดี ไม่ทราบว่าตรงกับส่วนที่ว่า "เค็ม" หรือ "เค็มเป็นเกลือ" หรือไม่ เพราะสองส่วนหลังนี้มีความหมายไปในทางไม่ดี กัญจนาคพันธุ์ได้อธิบายไว้ดังนี้

คนที่ฉลาดรู้คิดไม่เสียเปรียบคน เรียกว่าคนเค็ม ของเค็มไม่มีอะไรจะยิ่งไปกว่าเกลือ เราจึงเอา "เกลือ" มาเปรียบกับคนที่ฉลาดหลักแหลม ไม่ยอมเสียเปรียบใคร¹

¹ กัญจนาคพันธุ์ (นามแฝง), สำนวนไทย ภาค 1, หน้า 118.

2. โก⁺ (ก)

คำว่า "โก" เป็นศัพท์แสงในสมัยรัชกาลที่ 5 หมายถึง เข้าใจผิด หรือเข้าใจไปคนละทางหรือหลง (ก) เป็นคนละคำกับ "โก" หรือ "จ๊กโก" ที่ใช้ในปัจจุบัน โสมทัต เทเวศร์ ได้อธิบายที่มาของคำว่า "โก" ไว้ดังนี้

พระองค์เจ้าสิงหนาทราชครูทรงฤทธิ์ มีมหาดเล็กรับใช้ที่อยู่ใกล้ชิดพระองค์อยู่คนหนึ่ง ชื่อ โก เมื่อพระองค์ทรงประสูติครั้งใด เช่น หมากมูหรี หรือจตุโชไปไหนก็เรียกโกคนเคี้ยว ถึงจะรับคนอื่น ๆ ที่จะทรงใช้ใด ๆ พระองค์ก็ไม่ใคร่เรียกใช้ แม้ในที่ลับเมื่อนายโกไม่อยู่ในที่นั้นก็ยังทรงเรียกโกอยู่ใด ควดยเหตุนี้จึงเกิดมีสำนวนขึ้นในสมัยนั้นว่า โก¹

3. เขม (ก)

คำว่า "เขม" เป็นศัพท์แสงในสมัยรัชกาลที่ 5 เช่นเดียวกับคำ "โก" หมายความว่า อคนอนหรือนอนน้อย โสมทัต เทเวศร์ ได้อธิบายที่มาของสำนวนนี้ไว้ว่า

มีมาจากหม่อมเจ้าเขม ในพระเจ้าราชวงศ์เธอเจ้าฟ้าอิศราพงศ์ คือ หม่อมเจ้าเขมโตเสด็จการกินอยู่หลับนอนตามธรรมเนียมของพระองค์เองว่า วันหนึ่งนอนน้อยมาก เจ้านายในครั้งนั้นจึงคิดกันดูเห็นว่า นอนวันหนึ่งน้อยเหลือเกินนัก จนเกือบโงกเชื่อว่าจะเป็นไปใด ควดยเหตุนี้เมื่อจะกล่าวกันถึงวานอนน้อยหรืออคนอนมาก ก็ใช้คำว่า เขม สำนวนนี้ในแพร่หลายออกมามีบุคคลภายนอก²

4. ครบ (ก)

สำนวน "ครบ" นี้ มาจาก "ครบรอยคิกรีดวน" ใดแก่คนที่เมาเหล้าหรือคืมเหล้าจ๊ต ซึ่งมีสำนวนเรียกหลายอย่างคือ "มีคิกรี" "แกคิกรี" หรือ "ครบรอยคิกรีดวน" ใช้เป็นสำนวนหมายถึงคนวิกลจริต เพราะคนเมามักจะทำอะไรผิดแปลกกว่าคนธรรมดา สำนวนที่รุนแรงที่สุดคือ "ครบรอยคิกรีดวน" หรือพูดสั้น ๆ ว่า "ครบ" หมายถึงเสียจริตหรือเป็นบ้า (ก) สำนวนนี้จะใช้กับคนที่ไมกิ้นเหล้าก็ใด แต่เป็นคนที่ทำอะไรผิดแปลกไปกว่าคนธรรมดา

¹ โสมทัต เทเวศร์, เกร็ดภาษาหนังสือไทย, หน้า 168 - 9.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 167 - 8.

5. คลับ (ส)

คลับ เป็นคำภาษาอังกฤษ หมายถึง สโมสรสมาคม ใช้เป็นส่วนขยายถึง โรงหนัง นครโสเภณี (ส) กาญจนาคพันธุ์ ใคอธิบายที่มาของสำนวนนี้ไว้ดังนี้

สมัยก่อนมีโรงหนังนครโสเภณีซึ่งรัฐบาลอนุญาตให้ตั้ง เช่นที่ตรอกเตาถนนเจริญกรุง แลวนั้นมีมากและมักมีชื่อเรียก เช่น กุหลาบเหลือง ยี่สุนเหลือง ฯลฯ ทุกโรงมีตะเกียงแขวนหน้าโรงเป็นเครื่องหมาย ตะเกียงไขกระจุกสีเขียว เรียกกันว่า "โคมเขียว", เป็นรูปกัน ที่โคมมีเลขหมาย โรงหนังนครโสเภณี ที่แขวนโคมเขียวนี้เรียกกันเล่น ๆ ว่า "คลับ" เช่น "คลับเนอร์เท็น" หมายถึงโรงโคมเขียวเลข 10¹

6. โคง (ก)

คำว่า "โคง" เป็นสำนวนที่เกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 เกิดจากการที่คนจีนทำความเคารพโดยวิธีโคงตัวลงไปมาก ๆ โสมทัต เทเวศร์ ใคอธิบายว่า

เป็นศัพท์ที่เจ้านายชอบใช้กัน คือเมื่อพูดว่าโคง ก็หมายความว่าจีน เพราะจีนคำนับโคง ๆ ... แม่แต่รูปที่เขียนอย่างโคง ๆ ก็หมายความว่ามารูปที่เขียนอย่างจีนนั่นเอง²

7. ซุย (ก)

คำว่า "ซุย" ใช้เป็นส่วนขยายถึง เงิน หรือสตางค์ เวลาไปมีเงินก็พูดว่าไม่มีซุย บางทีก็พูดว่า ซุยเบ (ก)

8. นวล (ส)

คำว่า "นวล" เป็นส่วนขยายความว่า พูดเล่นสำนวน "นวล" มาจากคำสำนวนนั่นเอง คือตัดเอาแต่คำ "นวน" มาพูดเปรียบให้เป็นคล้ายกับว่าหนานวล เช่นพูดว่า "ผัดหน้า นวลจริงนะ" หรือว่า "นวลจริงนะ" หมายความว่า พูดเล่นสำนวน ก็พูดกระทบ พูดเปรียบพูดเป็นนัย ไม่พูดตรงไปตรงมา (ส)

¹ กาญจนาคพันธุ์ (นามแฝง), สำนวนไทย ภาค 1, หน้า 211.

² เรื่องเดิม, หน้า 170 - 1.

๙. บวช (ส)

คำว่า "บวช" เป็นสำนวนหมายความว่า หลอก ล้อ ลวง หรือทำอุบายอย่างใด ๆ ใ้หลงเชื่อ หลงเข้าใจผิด ทำให้ต้องเสียหายหรือเป็นอันตราย (ส)

กาญจนาคพันธุ์ ได้อธิบายที่มาของสำนวนนี้ไว้ว่า

ลางที่การบวชพระนี่เองจะเป็นมูลที่มาของสำนวน คือเมื่อบวชแล้วก็เท่ากับมอบตัวใหญ่ใหญ่ทำอะไรก็ได้ทั้งสิ้น คุณกฎบวชตกอยู่ในฐานะที่ตองยอมทุกอย่าง คำ "บวช" จึงกลายเป็นสำนวนเท่ากับว่าเขาทำอะไรก็ตามชอบใจ แลเลยีชกวางขวางออกไปอย่างที่เขาใจกัน¹

๑๐. แป้น (ส)

คำว่า "แป้น" ใช้เป็นสำนวนหมายความว่า แสดงกิริยานบอบหรือพินอบพิเทาเป็นอย่างดี ลางที่หมายไปถึงประจบประแจงก็ได้

๑๑. เพลง (ส)

คำว่า "เพลง" ใช้เป็นสำนวนหมายความว่า แบบ (ส) กาญจนาคพันธุ์ ได้อธิบายที่มาของสำนวนนี้ไว้ดังนี้

คำว่า "เพลง" เป็นคำที่ไขกัณอยู่ ๒ อย่าง อย่างหนึ่งหมายถึงทำนองของการขับร้อง เป็นสำนวนต่าง ๆ ... อีกอย่างหนึ่งหมายถึง ลีลาของการรำไปเ้าหาต่าง ๆ .. กระบวนรำนี้ "ทา" ต่าง ๆ นี้เป็นมูลที่มาของคำว่า "เพลง" ใช้เป็นสำนวนพูด หมายถึง ,ทาง หรือ ทา หรือ ทำนอง หรืออะไรต่าง ๆ ซึ่งรวมกว้าง ๆ ก็ว่า "แบบ" หรือ "อย่าง" หรือ "แบบอย่าง" หรือ "ลักษณะทาที่"²

๑๒. บู๊ (ก)

คำว่า "บู๊" ใช้เป็นสำนวน หมายถึง วิกลจริต (ก) คำนี้ไม่ทราบว่าที่มาจากอย่างไร แต่เป็นคำที่เกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๕

¹กาญจนาคพันธุ์ (นามแฝง), สำนวนไทย ภาค ๑, หน้า ๕๕๕.

²เรื่องเดียวกัน, ภาค ๒, หน้า ๖๘.

13. มวย (ก)

คำว่า "มวย" ใช้เป็นส่วนหมายถึง ทำท่าทางหรือพูดเล่นไปขบขัน (ก) เป็นศัพท์แสลงในสมัยรัชกาลที่ 5 โสมทัต เทเวศร์ ได้เล่าถึงที่มาของสำนวนไว้ดังนี้

มีเหตุเกิดจากเมื่อครั้งมีงานขึ้นที่พระที่นั่งเวหาศุจำรูญ ที่พระราชวังบางปะอิน คราวนั้นมีละครนอกเล่นหน้าพระที่นั่ง มีตลกคนหนึ่ง เล่นตลกตาง ๆ แต่ไปมีใครเห็น ขบขันเลย ตลกคนนั้นไวยามวย จึงได้มีศัพท์แสลงใช้กันในครั้งนั้น คือจะเอื้อจะเอื้อคำว่าทำอะไรไม่ขบขันแล้วก็เรียกว่า มวย¹

14. หยอด (ส)

คำว่า "หยอด" ใช้เป็นส่วนหมายถึง พอใจ ชอบใจ มีใจรักมาก สนใจ เอาใจใส่มาก ฯลฯ (ส) กาญจนาคพันธุ์ ได้ยกตัวอย่างจากเรื่องนิทานชาดก ไวกังนี้

"เขาคือเป็นคนเขียนหนังสือดี และเป็นคนมั่นคงพอเลี้ยงได้ ฝ่ายท่านผู้หญิง ไคทราบวา ตัวหยอดมาก"

15. อิน (ส)

คำว่า "อิน" เป็นคำที่เรียกยืมมาจากภาษาอังกฤษว่า อินเคียวเรเบอด (incurable) แปลว่าอันรักษาไม่หาย คำว่า "อิน" ใช้เป็นส่วนหมายถึง แก้วคิงเงอะงุ่มง่าม ส่วนนี้เกิดจากอาจารย์คนหนึ่งที่บวชอยู่นาน เมื่อสึกมาแล้วก็ยังทำอะไรแบบคนอยู่วัด เช่น ผ่ากรมไปถวายเจ้านายเพื่อให้ทรงกินเป็นพระกลดกันแคด (ส)

5.2.2 ประเภท 2 คำ หมายถึงสำนวนที่ใช้คำ 2 คำ แต่อาจจะนับพยางค์ตั้งแต่ 2 - 4 พยางค์ ซึ่งได้แก่สำนวนต่อไปนี้

1. กลิ้งทุต (ส)

สำนวน "กลิ้งทุต" หมายถึงนอนไปเป็นท่า มาจากการ เล่นหนังใหญ่ ซึ่งส่วนใหญ่จะทำขึ้นสำหรับแสดง เรื่องรามเกียรติ์ และส่วนใหญ่นิยมเล่นตอนทุตซรตรี เคียรพวกทศกัณฐ์ออกรบ ในเรื่องพญาทุตและพญาชรออกรบแล้วตาย และการ เล่นหนังใหญ่มีการหยุดพักตอนสองยาม ซึ่งเรื่องจบตอนพญาชรตาย พวกคนดูคนเล่นก็นอนอยู่ในโรงนั้นเอง จึงมีสำนวนเรียกคนที่นอนอยู่ใน

¹โสมทัต เทเวศร์, เกร็ดภาษาหนังสือไทย, หน้า 177.

โรงันว่า "ลัมขร" และ "กัลังทุต" คือ นอนไม่เ็นท่า (ส)

2. กุงเตน (ก)

สำนวน "กุงเตน" หมายถึง คนที่ไคยีนไคหังอะไรแล้วไม่พอใจลุกขึ้นเอะอะอาละวาด (ก) เกิดจากอาการของกุงที่ไคนอะไรผิดปกติก็จะคิดหรือเตน

3. จับเบ็ด (ก)

สำนวน "จับเบ็ด" หมายถึง ไปเที่ยวคู้หญิงในงานนักขัตฤกษ์ต่าง ๆ ในปัจจุบันไม่นิยมพูดกันแล้ว ไคยีนพูดว่า "จับโก" ก็มีบ้าง

4. คำมะละกา (ส)

สำนวน "คำมะละกา" หมายถึง คำเหมือนขาวมะละกาที่อยู่ทางแหลมมลายูที่เคยเป็นของคนไทยมาแต่โบราณ (ส)

5. ตากตา (ส)

สำนวน "ตากตา" หมายถึง หนีไปในเรื่องที่จำใจต้องทำ เช่น ไปนั่งตากตากการ แสงหลายชั่วโมง หรือเล่นไปเป็นเรื่อง ใครจะตากตากคู้ได้ (ส)

6. ติดขิ้น (ส)

สำนวน "ติดขิ้น" หมายถึง รักใครมันหมายเกี่ยวกับคู้หญิงคนใดคนหนึ่ง เช่น พูดว่า ไปติดขิ้นที่ไหน ก็หมายความว่า ไปคู้หญิงที่ไหน (ส)

7. ตุกตางา (ก)

สำนวน "ตุกตางา" หมายถึง ลูกสาวจีนที่มีรูปร่างสะอิดสะเอ้ง และมีผิวขาว สมัยก่อนลูกสาวจีนไม่ค่อยไคออกนอกบ้าน ผิวจึงขาวราวกับงาช้างหรือหยวก

8. ชงแคง (ส)

สำนวน "ชงแคง" หมายถึง ร้านขายเหล้า สมัยก่อนร้านขายสุรารัฐบาลที่เรียกว่า

"เหล่าโรง" มีธงแดงค้ำไม้เสียบที่หน้าร้านเป็นเครื่องหมาย ใครเห็นธงแดงก็รู้ทันที
วารานชายเหล่า

๑. เบี้ยภาษา (ก)

สำนวน "เบี้ยภาษา" หมายถึงเงินที่จ่ายให้ข้าราชการที่ไม่ประจำอยู่ในมณฑล
ปัตตานี และจะให้เฉพาะคนที่พูดภาษามลายูได้ หมายถึงคนที่จะขอรับเบี้ยภาษาคง
จนชวายก็ภาษามลายู และสอบได้ เบี้ยภาษานี้สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ
ทรงคิดขึ้น

10. ปี่ชา (ส)

สำนวน "ปี่ชา" หมายถึง ขอดทาน เพี้ยนมาจากคำ "ภิกษา" คำ "ปี่ชา"
ใช้อยู่มากในสมัยมีโรงมอญเบี้ย พวกขอดทานตามโรงมอญเบี้ยเรียกว่าพวก "ปี่ชา"

11. เปิดขอ (ส)

สำนวน "เปิดขอ" หมายถึง ตามสบายไม่บังคับกดขี่ บูลของสำนวนมาจาก
การชั่ง ความชั่งจะใช้ "ขอ" เป็นเครื่องชั่งกับชั่ง ถ้าชั่งไม่คมน้ำตาลจะวอดหรือ
ไม่ค้อ ก็ไม่คองลงขอ เรียกว่า "เปิดขอ" สำนวนนี้มักใช้กับเด็กที่อยู่ในโอวาท ถ้าเด็ก
ซุกซนมักจะถูกกล่าวว่า "เปิดขอไปไหน" ถ้าบังคับไม่ได้ก็เรียกว่า "เด็กเหลือขอ"

12. ไปบริษัท (ส)

สำนวน "ไปบริษัท" หมายถึงไปส้วม สำนวนนี้เกิดจากพระศิริโอสวรรย์
ตั้งบริษัทขุดถ้ำอุจจาระตามบ้านเรือนทั่วไป ชื่อบริษัทส้วม

13. มินเถ (ก)

สำนวน "มินเถ" หมายถึง เมาสุรา เป็นภาษาในวงการสุรา (ก)

14. รองจอก (ส)

สำนวน "รองจอก" หมายถึง ไม่ล่อสู้อย่างดี มาจากการเล่นชนไก่ตัวใด
แต่ไม่ต่อสูจะรองออกเสียง "จอก" และวังนี้

15. รอยสมา (ด)

ส่วน "รอยสมา" หมายถึง เบื่อหน่าย เวียนระอา อิดหนาระอาใจ หมายถึงทำผิดมาขอสมาถึง 100 ครั้ง แล้วยังประพฤติอยู่อย่างนั้นเองไม่ดีขึ้น

16. ร้านหมี่ (ต)

ส่วน "ร้านหมี่" หมายถึง ถัดและหยอกร้าเหยียดๆ แนบ แฉบ เสมา ฯลฯ มีรูปและสีต่าง ๆ เก๋มหน้าอก เปรียบกับร้านหมี่ ที่หน้าร้านแขวนห้อยเครื่องผักแห้ง เช่น หมู ผัก ฯลฯ เก๋มไปหมด

17. ลงน้ำ (ต)

ส่วน "ลงน้ำ" หมายถึง เข้ารวมเป็นพวกเดียวกัน โดยวิธียื่นนิ้วออกไป สบายนวจะรู้สึกต่อกัน หรือเอานิ้วจุ่มลงในขันเหล้าและสบายน

18. ลงผี (ต)

ส่วน "ลงผี" หมายถึง ทำพิธีเชิญผีหรือเชิญเจ้าให้เข้ามาสิงในแก้วคน

19. ลงหัว (ต)

ส่วน "ลงหัว" หมายถึง ตกต่ำ เสื่อม บั่นถะลงต่ำเดียว มักใช้ในการเล่นการพนัน เช่น เล่นไพ่ พูดว่า "ไพ่ลงหัว" หมายถึง ไพ่ที่ขึ้นมาไม่ดี เล่นไปก็เสีย

20. ดมมุ้ง (ต)

ส่วน "ดมมุ้ง" หมายถึง หวานนอน เปรียบกับกบไม่สบายเป็นลม คนที่ง่วงนอนแล้วหาว่าถูกอกกันว่าเป็นลม แต่เป็นลมง่วงอยากเข้านุ้ง จึงเรียกว่า "ดมมุ้ง"

21. ลาวท่าย (ต)

ส่วน "ลาวท่าย" หมายถึง เผลย หนึ่ง เเงมม ไม่กระดุกกระดิก ไม่มีความรู้สึก ไบไหว ท้อ ธิอ มีลักษณะเหมือนท่าย

22. วางปุ่น (ส)

สำนวน "วางปุ่น" หมายถึง แสดงที่ต่ำกว่าเกิน ทำมิ่ง ทำภาคภูมิ ไม่แยแส
ต่อใคร

23. วางเม็ด (ส)

สำนวน "วางเม็ด" หมายถึง แสดงที่ต่ำกว่าอะไรในตัว ไว้ท่า ไว้ชั้นเชิง
ไม่ลงใคร "เม็ด" หมายถึงอะไรที่เป็นแบบยดกลใน

24. ส่งดำ (ส)

สำนวน "ส่งดำ" หมายถึง หุดหรือทำเป็นครั้งสุดท้าย มาจากการขับร้องดำ
หรือทำนองเพลงให้คนกริ้ว

25. สบเสีย (ส)

สำนวน "สบเสีย" หมายถึง ครอบโปรดเป็นที่ถูกใจ ฯลฯ "สบ" ก็คือสบใจ
ถูกใจ บางทีพูดว่า "สบเสียโปรดปราน"

26. สามไฟ (ส)

สำนวน "สามไฟ" หมายถึง หึ่งมีบุตรแล้ว ๖ คน มาจากการอยู่ไฟหลัง
คลอดบุตร

27. สามเฒ่า (ส)

สำนวน "สามเฒ่า" หมายถึง เหล้า กัญชา ยาสูบ ของ 3 อย่างนี้เป็น
ของเฒ่า ใครเสพทั้ง 3 อย่าง เรียกว่า สามเฒ่า

28. หุ่ยหุ่ย (ส)

สำนวน "หุ่ยหุ่ย" หมายถึง จวนเจียน เฝียดไป จวนได้ จวนเสีย เกือบจะ
ได้ทำเสียท่า หลุดหวัด ไม่ทราบว่ามีที่มาอย่างไร

29. อ่อนหู (ส)

สำนวน "อ่อนหู" หมายถึง อ่อนใจ เห็นอภัย เสียใจ หมกกำลัง หมกพยศ
คงจะมาจากข้างหรือมาทีละพยศแล้วหุตก

5.2.3 ประเภท 3 คำ หมายถึงสำนวนที่ใช่คำ 3 คำ แต่อาจจะ
มีพยางค์ตั้งแต่ 3-4 พยางค์ ซึ่งได้แก่สำนวนต่อไปนี้

1. กระเป่าอู (ส)

สำนวน "กระเป่าอู" หมายถึง รวย อู เป็นคำภาษาวนแปลว่ามี เมื่อเอามาใช้
กับกระเป่า หมายถึง ในกระเป่ามีเงินมาก สำนวนนี้มักจะหมายถึงคนเป็นเศรษฐี รุ่ม
รวยมาก

2. กะโล่ทาร์น (ส)

สำนวน "กะโล่ทาร์น" หมายถึง หน้ากลมแป้น มักจะพูดว่า "หน้าเป็นกะโล่
ทาร์น" กะโล่ เป็นภาชนะทำด้วยเครื่องสาน รูปทรงเหมือนบาตรพระแต่แป้นอย่างตุงจัน
ทาร์นทั้งข้างนอกข้างใน เป็นภาชนะสำหรับใส่ของเบ็ดเตล็ดกระเดียดคิดทั่วไปไหน ๆ ได้
ทำนองเดียวกับกระเป่าอูของผู้หญิงปัจจุบันนี้

3. แงสาข่า (ก)

สำนวน "แงสาข่า" หมายถึง สิ่งที่ทำยาก ทำได้ก็ไม่ค่อยได้ หรือทำไม่สำเร็จ
เป็นภาษาของนักบิณฑิยัด ไบ่ทราวมี่มา

4. ฉกรรจ์ดำเกรือง (25)

สำนวน "ฉกรรจ์ดำเกรือง" หมายถึง ทหารที่เลือกคัดและแต่งเกรืองรบ
พร้อมที่จะเข้ารบได้ทันที

5. ตลาดหน้าตุก (ส)

สำนวน "ตลาดหน้าตุก" หมายถึง แพง มีที่มาจากของที่ขายหน้าตุกซึ่งมีราคา
แพง เพราะพ่อค้าแม่ค้ารู้ว่าพวกที่เขี่ยมักโทษจำเป็นต้องซื้อในขณะนั้นจึงโก่งราคา

6. ตีกดองปูโหละ (ส)

สำนวน "ตีกดองปูโหละ" หมายถึง เลิก มาจากการพ่นหอย ก ข ร้านเขียนหอยจะเปิดให้คนแทงตั้งแต่ บ่าย 3 โมง ถึง 4 ทุ่ม ร้านคองเอาโพงหอยไปส่งโรงหอย โรงหอยจะตีกดองสัญญาเรียกโพง 3 ครั้ง ตอน 5 ทุ่ม และ 2 ยาม ตีก 3 ครั้ง เป็นสัญญาว่าพบเขตแทงหอย ให้คนเลิกแทงหอย การตีกดองนี้ เรียกว่า "ตีกดองปูโหละ"

7. เถรสองบาตร (ก, 25)

สำนวน "เถรสองบาตร" หมายถึง การทำในสิ่งที่ไม่จริง เป็นการทำในสิ่งที่ตนไม่เข้าใจ ไม่รู้ความหมาย (ก), คนที่ทำอะไรตามเขา ทั้ง ๆ ที่ไม่รู้เรื่องราว (25). สำนวนนี้เกิดจากพระองค์หนึ่ง เห็นอาจารย์ฉันแล้วล้างบาตรและยกบาตรขึ้นสองเสมอ แล้วนึกว่าเป็นธรรมเนียมต้องทำอย่างนั้น ไม่ได้ไต่ถามว่าเพราะอะไร ต่อมาท่านอาจารย์มรณภาพแล้ว พระองค์นั้นก็สองบาตรตามอาจารย์ ใครถามก็อึ้งไม่ได้ว่าสองบาตรทำไม

8. ถูกเหลี่ยมออ (ส)

สำนวน "ถูกเหลี่ยมออ" หมายถึง มีโชคได้รวยได้เงินหรือได้สิ่งของหลายอย่างพร้อมกันหรือได้เสียกัน มาจากการพนันทั่วไป มีวิธีแทง 5 อย่าง เรียกว่า ออ เลี่ยมเหม็ง ชั่ว ก๊ก ถ้าแทงถูกออได้ 3 ก่อ ถูกเลี่ยมได้ 2 ก่อ นอกนั้นได้คอเดียว ใครถูกทั้งเลี่ยมและออ ก็นับว่าโชคดี เรียกว่า "ถูกเลี่ยมออ"

9. โทโสมาแขก (ส)

สำนวน "โทโสมาแขก" หมายถึง โกรธวามานใจเย้ยหยันปกติ เป็นสำนวนโบราณ มีปรากฏอยู่ในกฎหมายลักษณะฉ้อฉลแผ่นดินพระเจ้าอู่ทอง "มาแขก" แปลว่าแปลกมา

10. เป็นคั้งหน้า (ส)

สำนวน "เป็นคั้งหน้า" หมายถึง ออกนำหน้ามากอวยป้องกัน ทำเป็นตัวการออกมารับหน้า

11. เป็นนกอับ (ส)

สำนวน "เป็นนกอับ" หมายถึง ไบ่ค่อยพุดจาในขณะตักเนิ่นเขาพุดคุยกัน มาจากนกเขา นกเขางบางตัวอยู่ตามปลักชัน แต่พอไปเขาหมูนกเขาสน ๆ ที่ชันเก้งกึ่งเงียบไปไม้อัน

12. เปิดฝาเรือน (ส)

สำนวน "เปิดฝาเรือน" หมายถึง พุดบอกเล่าขยายเรื่องราวในบ้านให้คนอื่นรู้

13. มีเมือกี้ (ส)

สำนวน "มีเมือกี้" หมายถึง มีอะไรอย่างหนึ่งบางอย่างที่เป็นของสำคัญอยู่ในตัวจะเป็นสิ่งของ เครื่องราง ทวงที่ อูบาย คำพุดหรืออะไรก็ได้ที่ทำให้ตนเป็นที่นิยมนับถือรักใคร่เกินกว่าคนอื่น ๆ

14. แมวฟังพระ (ส)

สำนวน "แมวฟังพระ" หมายถึง คนไม่เก่งที่เขาอาศัยอยู่ในความคุ้มครองของผู้ใหญ่หรือผู้มีอำนาจวาสนา เพื่อเขาเป็นที่พึ่ง เขาไปเกิดยึดติดอยู่กับผู้ใหญ่เพื่ออาศัยบารมีท่านคุ้มครอง เปรียบเหมือนแมวที่อยู่กับพระ

15. แยตารัก (ส)

สำนวน "แยตารัก" หมายถึง แย่มาก ไม่ทราบสำราญของสำนวน

16. สะเก็กทันเมรุ (ส)

สำนวน "สะเก็กทันเมรุ" หมายถึง เสว คำ เสวทราบคำซ่า ไม่มีราคาคางวด อาจเปรียบเทียบกับพวกยักกะทอยกันเขาพระสุเมรุ พวกนี้เสกดีกว่าเทวดา หรืออาจเปรียบกับเมรุเผาศพ ทัพเศวไม่ทสร้างเมรุตกอยู่เก็ดอนกลางที่ตนพระเมรุ

17. เสื่อตากหาง (ส)

สำนวน "เสื่อตากหาง" หมายถึง อูบายมุงจะทำอะไรอย่างใดอย่างหนึ่งโดยวิธีแสรงทำเป็นไบบูไม้อัน แสดงกิริยาท่าทางทำเป็นไบบู เปรียบเหมือนเสื่อที่เดินทอดหาง

ไปเอื่อย ๆ อย่างมีชั้นเชิง พอใดท่าก็เข้าทำทันที ส่วนวนนี้มาพูดเปรียบกับคนที่ถือพลอง
ลากมา เป็นท่าที่จะเข้าโจมตีไปให้รู้ตัว ต่อมาก็นำมาใช้กับคนอันหมิ่นทาท่างเช่นนั้น

18. หมูสับขา (๘)

สำนวน "หมูสับขา" หมายถึง ทุ้ม ทุ้มกว่าเป็นอาหารชนิด ทุ้ม เป็น
อาหารชนิด ทุ้มสับขา เวลาคนจนกิน ทุ้ม จึงพูดเปรียบว่ากินหมูสับขา

19. เอวชั้นหนึ่ง, เอวชั้นสอง (๓)

สำนวนทั้งสองนี้ หมายถึงฐานะของผู้หญิง ในสมัยที่ฐานะดีมักจะคาดเข็ม
ขัดทอง ซึ่งพวกนี้จะจัดอยู่ในประเภท "เอวชั้นหนึ่ง" คือฐานะดีมาก ที่รองลงมาจะคาด
เข็มขัดนาก พวกนี้จัดอยู่ในประเภท "เอวชั้นสอง" ฐานะก็รองลงมา

5.2.4 ประเภท 4 คำ หมายถึงสำนวนที่ไว้คำ 4 คำ แต่อาจจะมีย
พยางค์ตั้งแต่ 4 - 7 พยางค์ ซึ่งไว้แก่สำนวนต่อไปนี้

1. เกิดยอดแหลม ๆ (๘)

สำนวน "เกิดยอดแหลม ๆ" หมายถึง เกิดเป็นเจ้า ยอดแหลม ๆ หมายถึง
ปราสาทราชมณเฑียรที่ยอดแหลม "เกิดยอดแหลม ๆ" ก็เกิดในปราสาทราชมณเฑียร
เป็นสำนวนชาวบ้านสัพพัญญูเล่นกัน เช่น มีลูกมากยากจนกว่า "ที่ยอดแหลม ๆ ไม่ไปเกิด"
หรือ "ไม่ไปเกิดที่ยอดแหลม ๆ จะใจสบาย"

2. เฆาะงอกันงู (๘)

สำนวน "เฆาะงอกันงู" หมายถึง ลายสักตัว ม ระมิง และ งู มีลาย
ดูน่าโสมมอยู่ข้างบน คือ ผง คนโบราณนิยมสักไว้ที่ตัว ถือกันว่าสักสำหรับกันงูกัด คงจะ
มาจากชื่อตัว งู แต่ความจริงลายสักนั้นอ่านว่า "คง" หมายถึง อยู่คงกระพันชาตรี

3. จุกของดอมวง (25)

สำนวน "จุกของดอมวง" หมายถึง อารักขาพระเจ้าแผ่นดินในเวลาเสด็จ
ประพาสหรือในเหตุบางประการ (25) สำนวนนี้ปัจจุบันใช้คำธรรมดาคำว่าถวายอารักขา

4. ฉินนะภินนะ (ก)

สำนวน "ฉินนะภินนะ" หมายถึง บาดแผลที่เป็นรอยฉีกและรอยขาด เป็นภาษา
กฎหมาย "ฉินนะ" หมายความว่า รอยฉีก คือบาดแผลเป็นรอยฉีก "ภินนะ" หมายความว่า
รอยขาด เป็นลักษณะของบาดแผล

5. ชัฏตะพานแหงนเดอ (ก)

สำนวน "ชัฏตะพานแหงนเดอ" หมายถึง ทำอะไรก็ตามไม่สำเร็จต้องคอยค้าง
อยู่ ใครตั้งใจจะทำอะไรแล้วไม่เป็นผลต้องค้างเรือดอยู่ที่พูดกันว่า ชัฏตะพานแหงนเดอ
สำนวนนี้ไต่มาจากสะพานข้ามคลองสมัยโบราณ ที่ชักออกได้เวลาเร็วผ่านหรือเวลากลาง
คืน การชักสะพานออกอาจจะลากไม่ออก หรือหันไปข้างหนึ่งหรือกระดกขึ้น คนที่ข้าม
อาจต้องคอยและแหงนดูสะพาน คำว่าสะพาน บางครั้งออกเสียงเป็นตะพาน

6. ไต่ไม้ลำเดียว (ส)

สำนวน "ไต่ไม้ลำเดียว" หมายถึง มีแต่ตัวคนเดียว บุกรับเลี้ยงตัวหรือทำอะไร
ไปตามลำพังไม่มีที่พึ่งพาอาศัยที่ไหน สำนวนนี้เอาไม้ลำเดียวหรือท่อนเดียว เช่น ต้นไม้
ต้นหมาก ฯลฯ ที่วางทอดเป็นสะพานข้าม หรือทอดเป็นสะพานมีขื่อมาเปรียบให้เห็นความว่าเหว
หวาดเดียวเวลาข้ามหรือปีน

7. เทวดานิมนต์มาเกิด (ส)

สำนวน "เทวดานิมนต์มาเกิด" หมายถึง เด็กชน เด็กแก่น เป็นหัวใจต่าง ๆ
เป็นเยี่ยมในทางเกกมะเทรกเถเร สำนวนนี้เป็นสำนวนประชด เคยใช้ในความหมายคือ
เกิดจากความเชื่อทางศาสนาเรื่องเชิญเทวดามาเกิดในเมืองมนุษย์ เช่น พระเวสสันดร
หรือทางจีน "จิวอี้" ก็กล่าววาทะเวลาให้มาเกิด และพระยาตรังก็แต่งกลอนว่า "ตรังเอย
ตรัง เทวดานิมนต์มาเกิด" หมายถึงเป็นคนวิเศษเยี่ยม

8. น้ำลอคไตทราย (ส)

สำนวน "น้ำลอคไตทราย" หมายถึง ทำอย่างลึกลับ ไม่มีใครเห็นเปรียบเหมือน
น้ำที่ลอคอยู่ใต้ทราย ฝังทรายข้างบนจะแห้งผากดูไม่รู้ว่ามีน้ำอยู่ข้างใต้

9. เป็นที่เจ็ดเจ็ด (ส)

สำนวน "เป็นที่เจ็ดเจ็ด" หมายถึง เกลียดที่สุด (ส) เปรียบกับซึ่งซึ่งเป็นของนาเกลียด "เจ็ด" หมายถึง สวม ลำพังซึ่งเพียงนึกเดี๋ยวนั้นก็เกลียดแล้ว ถ้ามีจำนวนมากถึง "เจ็ดเจ็ด" ก็ยิ่งเกลียดมากขึ้น

11. เย็นเขอกฐินบก (ส)

สำนวน "เย็นเขอกฐินบก" หมายถึง ยืดยาว ยาวยืดยาก ไม่กระชับ ไม่กะทัดรัด ซ้ำอีกขาด "กฐินบก" ก็คือขบวนกฐินทางสถลมารค เรียกกันว่า ขบวนพยุหยาตราทางสถลมารค ซึ่งมีขบวนช้าง ม้า รถ ทหาร และริ้วขบวนต่าง ๆ ยืดยาวมาก

12. เริงนักรางแตก (ส)

สำนวน "เริงนักรางแตก" หมายถึง สนุกสนานราเริงนักรางจะตองลำบาก "ราง" แปลว่า ไม่ทำเป็นภาชนะแคบ ๆ ยาว ๆ สำหรับใส่อาหารให้หมากิน ถ้างางแตกก็ออกกิน

13. ฉากหนามจุกช่อง (ส, 25)

สำนวน "ฉากหนามจุกช่อง" หมายถึง นำเอาเรื่องต่าง ๆ มาอ้างเพื่อป้องกันตัว (ส), ยกเรื่องต่าง ๆ มาอ้างป้องกันตัว, ชัดขวางไม่ให้คนอื่นได้รับประโยชน์ในเมื่อตนเองไม่ได้รับประโยชน์ด้วย (25)

สำนวนนี้เกิดจากวิธีสะหนาม คือบริเวณบ้านหรือเรืออกสวนไร่นาอะไรตรงไหนเป็นช่องเป็นทางที่ผู้อื่นจะดึงล้าเข้ามาได้ ก็เอาหนามไปสะสากัดกันไว้ เลยเกิดเป็นสำนวนขึ้น (ส)

14. หินหักโคนโพธิ์ (ส, จ)

สำนวน "หินหักโคนโพธิ์" หมายถึง อะไรที่เสีย อะไรที่ไม่ดี ก็ชักไปให้ผู้มีอำนาจยิ่งใหญ่ โดยที่รู้ว่าเมื่อทำอย่างนั้นแล้วก็ไม่มีใครกล้าไปว่าอะไรได้ เรื่องก็เงียบไป (ส), อ้างผู้ใหญ่เป็นที่พึ่ง (จ)

สำนวนนี้เกิดจากการเอาที่หัก ๆ ไปทิ้ง ถ้าตั้งที่อื่นคนก็เดือดร้อนเพราะไป
เกะกะกีดขวาง ทั้งจะกวาดทิ้งก็ลำบาก จึงเอาไปทิ้งที่ไกลโพธิ์ เพราะถ้อยกันว่าคนโพธิ์
เป็นคนไม่ศักดิ์สิทธิ์ ไม่มีใครกล้าไปยุ่งควย

15. เหยียดตีนขายนก (ส)

สำนวน "เหยียดตีนขายนก" หมายถึง นิ่งเหยียดตีน เกิดจากแม่ค้าขายนก
ที่ตลาดทำเตียนคนหนึ่ง นิ่งเหยียดตีนตามสบายเป็นประจำ ผิดกับแม่ค้าอื่น ๆ ที่นั่งพับเพียบ
เรียบร้อย ใครขอมันเหยียดสน หรือเหยียดสนเกะกะ จึงพูดกันว่า "เหยียดตีนขายนก"

16. เหยียดเบิ่งกงเบิ่ง (ส)

สำนวน "เหยียดเบิ่งกงเบิ่ง" หมายถึง เขากัน คงอยู่อย่างนั้น แค้นตนเอง
เท่านั้นเอง ไม่มีอะไรอีก ฯลฯ มูลของสำนวนมาจากตำราเลขโบราณของไทย "เหยียด
เบิ่งกงเบิ่ง" หมายถึง หาดับดิมักกงเหลือห้า "เบิ่ง" คือ "เบื่อง" ที่แปลว่าหา

17. เหยียบเตาต้มดิน (ส)

สำนวน "เหยียบเตาต้มดิน" หมายถึง ทำอะไรโหม้นกง ไม่ให้พลาดพลิกแพลง
ไปได้ มาจากการเหยียบเตา คือถ้าจะจับเตาก็ต้องเหยียบไว้ให้เต็มที่ไม่เช่นนั้นเตาจะหนี
ไปได้ บางทีไรว่า "เหยียบเตาสองคัน" คือถ้าเหยียบคันเดียวก็อาจจะพลาดได้เหมือนกัน

18. เหยียบแผนดินผึก (ส)

สำนวน "เหยียบแผนดินผึก" หมายถึง มีความนิยมหรือคิดเห็นผิดเพศ ผิดพวก
สำนวนนี้มุ่งเอากรเกิด คือเกิดมาผิดพวก เช่น เกิดในพวกที่เขานิยมอย่างหนึ่ง กลับไป
นิยมอีกอย่างหนึ่ง หรือเกิดในชาติหนึ่งภาษาหนึ่ง แต่ไปนิยมต่างชาติ การทำอะไรหรือนิยม
อะไรแตกพวกออกไปเรียกว่า "เหยียบแผนดินผึก"

19. เหยียบหัวกะเภา (ส)

สำนวน "เหยียบหัวกะเภา" หมายถึง การที่เจ้าพนักงานลงไปตรวจเลือกข้อ
สินค้าในเรือสำเภาที่มาจากต่างประเทศ เพื่อซื้อไว้เป็นของหลวงก่อน นายสำเภาจึงจะ
ขายสินค้าของตนให้ชาวบ้านได้

5.2.5 ประเภท 5 คำ หมายถึงจำนวนที่ใช้คำ 5 คำ แต่อาจจะ มีพยางค์ตั้งแต่ 5 - 6 พยางค์ ซึ่งใกล้เคียงจำนวนต่อไปนี้

1. กาทาแววเห็นขลุ (ส)

จำนวน "กาทาแววเห็นขลุ" หมายถึง ช้ชลาตกลัว สนิยกอเมื่อกามาก และกา ขอบมากวนคนอยู่เสมอ เช่นมาชโมยอาหารที่ตากไว้ หรือแย่งเอาอาหารในครัว คนสมัยก่อน จึงใช้ขลุคอยยิง แต่กาเป็นสัตว์ที่ตาไว พอเห็นกนหีบขลุหรือกระสุนก็บินหนีแล้ว คนจึงคิดว่ากาช้ชลาต จึงนำมาเปรียบกับคน

2. ใจยังกะดินประสิว (ส)

จำนวน "ใจยังกะดินประสิว" หมายถึง ูวามโมโหจนเฉียวง่าย ดินประสิ่ว เป็นเชื้อไฟลุกง่าย

3. เดือนยังกะจัมบด (ส)

จำนวน "เดือนยังกะจัมบด" หมายถึงเดือนหงายแจ่มสว่างเต็มที่ คือ มดเป็น สัตว์เล็ก แม้วลาดางวันก็มองไม่คอยเห็น เวลาดกลางคืนเดือนหงายแจ่มกระจ่างจน แทบจะจัมมอดตัวเล็ก ๆ ได้ จึงพูดกันเป็นสำนวนว่า "เดือนยังกะจัมบด"

4. ตลบนกบนเวหา (ส)

จำนวน "ตลบนกบนเวหา" หมายถึง พูพดิกเพลงให้คนหลงเชื่อเปรียบกับ การใช้ตาข่ายหรือร่างแหดบหรือครอบงมที่บินอยู่ ซึ่งปกติทำไม้ไถ่หรือจับได้น้อยมาก การพูจจากพดิกเพลงเราใช้คำว่า "ตลบแคลง" จึงนำวิจัมบดที่เรียกว่า "ตลบนกบนเวหา" มาใช้พูคเป็นสำนวน หมายถึงพูพดิกเพลงเพราะมีคำว่า "ตลบ" เหมือนกัน

5. ไม่เสียปีเสียเดือน (ส)

จำนวน "ไม่เสียปีเสียเดือน" หมายถึง จักทำ หรือปฏิบัติไปตามธรรมเนียม เมื่อถึงกราวหรือถึงเวลา หรือถึงกำหนดที่ควรจะทำแปลว่าไม่ให้ปีเดือน ที่ผ่านมามาถึงนั้น ต้องวางเวณเสียไปเปล่า

บทที่ 6

สรุปผลการวิจัยและเสนอแนะ

ผลการวิจัยเรื่อง "การเปลี่ยนแปลงถ้อยคำและความหมายของ
สำนวนไทย" พอจะสรุปได้ดังนี้คือ

1. สำนวนที่มีการเปลี่ยนแปลงถ้อยคำ
2. สำนวนที่มีการเปลี่ยนแปลงความหมาย
3. สำนวนต่างสมัยที่มีความหมายเหมือนกัน
4. สำนวนเก่าที่เลิกใช้แล้ว

1. สำนวนที่มีการเปลี่ยนแปลงถ้อยคำ

สำนวนที่มีการเปลี่ยนแปลงถ้อยคำ แบ่งเป็น 4 ประเภทคือ

- 1.1 สำนวนที่มีเสียงของคำใกล้เคียงกัน ซึ่งแบ่งออกเป็น 4 ชนิด

ได้แก่

- 1.1.1 สำนวนที่ต่างกันเฉพาะเสียงสระ ตัวอย่างเช่น

ขนมพสมนน้ำยา - ขนมดสมนน้ำยา

เศรษฐียงรจักชักคไฟ - เศรษฐียงรจักชักคไฟ

- 1.1.2 สำนวนที่ต่างกันเฉพาะเสียงพยัญชนะ ตัวอย่างเช่น

ดนนราคา, ดนดราคา - สนนราคา

ฟเจกคค - ฟเจกคค

- 1.1.3 สำนวนที่ต่างกันเฉพาะเสียงวรรณยุกต์ ตัวอย่างเช่น

เจาขานการก(พาน)เมือง - เจาขานการก(มาน)เมือง

บ้านนอกกอกนา - บ้านนอกคอกนา

1.1.4 ส่วนที่ต่างกันทั้งเสียงสระเสียงพยัญชนะและเสียงวรรณยุกต์

ตัวอย่างเช่น

ใจพลัดใจผล, เจ้าพลัดเจ้าผล - จับพลัดจับผล
ลมหวัจมทาย - รวมหวัจมทาย

1.2 ส่วนที่มีความหมายของคำเหมือนหรือใกล้เคียงกัน ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ชนิด ได้แก่

1.2.1 คำที่ต่างกันมีความหมายเหมือนกัน ตัวอย่างเช่น

ฝ่ามีหประทุมีศา - กำแงมีหประทุมีศา
มือไมพายเอาคี่นราน้ำ - มือไมพายเอาท่ราน้ำ

1.2.2 คำที่ต่างกันมีความหมายใกล้เคียงกัน ตัวอย่างเช่น

แชนไครยาวสาวไศาวเอา - มือไครยาวสาวไศาวเอา
ทอปากหลากคำ - ทอปากคอคำ

1.3 ส่วนที่มีการเปรียบเทียบทำนองเดียวกัน ซึ่งแบ่งออกเป็น 4 ชนิด
 ได้แก่

1.3.1 ส่วนที่เปรียบเทียบกับคนและอวัยวะต่าง ๆ ของคน

ตัวอย่างเช่น

ผู้ควำงำพลอย - นายวำงำพลอย
เขาลือค - เขานือ

1.3.2 ส่วนที่เปรียบเทียบกับสัตว์ ตัวอย่างเช่น

กระตายแกแม่ปลาชอน - ไกแกแม่ปลาชอน
กระตายสำมชา - กระตายชาเดียว

1.3.3 ส่วนที่เปรียบเทียบกับธรรมชาติ ตัวอย่างเช่น

ไคนกดำยอยำวำนอ - คคไมอยำวำนอ,
คคทนำมอยำวำนอ
ฝนสงฟำปลาสงทนง - ฝนสงฟำปลาสงน้ำ

1.3.4 ส่วนที่เปรียบเทียบกับเครื่องดนตรี ตัวอย่างเช่น
 ไม่มีปี่มกลอง - ไม่มีปี่ขลุ่ย
 ไร่ไม้ตีโหม่งพาย } - ไร่ไม้ตีโหม่งมกลอง
 ไร่ข้าวโหม่งพาย }

1.4 ส่วนที่มีการเพิ่มคำ ตัดคำ และลำดับคำใหม่ ซึ่งแบ่งออกเป็น
 3 ชนิด ได้แก่

1.4.1 ส่วนที่ต่างกันที่การเพิ่มคำ ตัวอย่างเช่น
 ชักหน้า - ชักสี่หน้า
 สองนม - นมสองดี

1.4.2 ส่วนที่ต่างกันที่การตัดคำ ตัวอย่างเช่น
 พระมาลัยมาโปรด - พระมาโปรด
 รอนรับรอนเร - เร็รอน, รอนเร

1.4.3 ส่วนที่ต่างกันที่การลำดับคำใหม่ ตัวอย่างเช่น
 ตักต้นไฟ - ตักไฟต้นลม
 ผอนต้นสั้นยาว - ผอนสั้นผอนยาว

2. ส่วนที่มีการเปลี่ยนแปลงความหมาย

ส่วนที่มีการเปลี่ยนแปลงความหมาย แบ่งเป็น 4 ประเภท คือ

2.1 ความหมายเปลี่ยนเป็นความหมายอื่น ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ชนิด ได้แก่

2.1.1 ความหมายไม่เกี่ยวข้องกับความหมายเดิม ตัวอย่างเช่น
 เป่าปี่ - สบดิน
 - ร้องไห้

2.1.2 ความหมายที่ยังมีเค้าความหมายเดิม ตัวอย่างเช่น
 เทควัว - ยกครอบควัวไป กวาดครอบควัวไป
 - ไค้หญิงเป็นภรรยาทั้งแม่ลูกหรือพี่น้อง

ไคแก

2.2 ความหมายตรงข้ามกับความหมายเดิม ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ชนิด

2.2.1 ความหมายก็เปลี่ยนเป็นความหมายไม่ก็ ตัวอย่างเช่น

- แนะนำ - พுகเสนอให้ชอบใจ
- พุกคอนซอด กระทบกระเทียบ

2.2.2 ความหมายตรงข้ามอื่น ๆ ตัวอย่างเช่น

- เขาพุ่ง - แมนย่าจนไม่ทองวาศัยคำร่าสอบทาน
- ลิมความรู้ที่ไคเดาเรียนมาหมด

2.3 ความหมายแคบลง ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ชนิด ไคแก

2.3.1 ความหมายเหลือเพียงความหมายเดียว ตัวอย่างเช่น

- ทองชั้นทองพอง - ผลไม้ที่น้ำจวนจะเสีย, ทองอีก
- ทองอีก

2.3.2 ความหมายเฉพาะเรื่อง ตัวอย่างเช่น

- ที่ท้ายครัว - เขาตักกอดทางผู้หญิงที่เป็นใหญ่ในบ้าน
- เขาตักกอดทางภรรยา (มักใช้ในทางสุสาว)

2.4 ความหมายขยายกว้างขึ้น ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ชนิด ไคแก

2.4.1 ความหมายเพิ่มเป็นสองความหมาย ตัวอย่างเช่น

- มือเป็นผักกัว - การใช้มือแสดงความอ่อนน้อม
- การใช้มือแสดงความอ่อนน้อม,
ยกมือช่วยรัฐบาลในสภา

2.4.2 ความหมายขยายเป็นความหมายกลาง ๆ ตัวอย่างเช่น

- ฝรั่งกั๊งไส - จีนที่นิยมฝรั่ง
- คนที่วางท่าเป็นฝรั่ง

3. สำนวนทางสมัยที่มีความหมายเหมือนกัน

สำนวนทางสมัยที่มีความหมายเหมือนกันแบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ

3.1 สำนวนเกี่ยวกับความเป็นไปในสังคม ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 ชนิด คือ

3.1.1 สำนวนเกี่ยวกับหน้าที่การงาน ตัวอย่างเช่น

ขั้นคนไม่สุดยอด - คัดชั้น

เดินเหิน - วิ่งเต้น

3.1.2 สำนวนเกี่ยวกับการกลั่นแกล้ง ทรมานคอกงและติดสินบน

ตัวอย่างเช่น

เตะตีน - บัดแข็งบัดชา, บัดชาเก๊า

แปรพักตร์ - เอาใจออกหาก

คาซมันสีฟ้าเทา, คาน้ำร้อนน้ำชา - ติดสินบน

3.1.3 สำนวนเกี่ยวกับการดำรงชีวิตทั่วไป ตัวอย่างเช่น

น้ำผักบุ้งไป น้ำสายบัวมา - หมูไปไก่มา

มัดหน้า - มัดซีโรยหน้า

3.2 สำนวนเกี่ยวกับวัฒนธรรมประเพณี ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ชนิดได้แก่

3.2.1 สำนวนเกี่ยวกับความเชื่อทางศาสนาและไสยศาสตร์

ตัวอย่างเช่น

คุมวงกงเกวียน - กงเกวียนกำเกวียน

บนขานี่ดีชั่วพระ - บนขานศาลกลดาว

3.2.2 สำนวนเกี่ยวกับประเพณีในการปกครองคน ตัวอย่างเช่น

เจ้าช้าวแดงแกงรอน - เจ้าบุญนายคุณ

เจ้าพระเคชนายพระคุณ

ลูกเจ้าเหงาขุน

ลูกสมภารหลานเจ้าวัด } - เด็กเส้น, เด็กฝาก

ลูกหลานหลานเซอ

3.3 สำนวนเกี่ยวกับอุปนิสัยและความประพฤติส่วนตัว ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ชนิด ได้แก่

3.3.1 สำนวนเกี่ยวกับอุปนิสัย ตัวอย่างเช่น
จิกปิก - งงเป็ยโกตาแตก
แปรปากหลากคำ - ดินไม่มีกระดูก, ดินตะกวด,
ดินตัวคดถึงไบหู

3.3.2 สำนวนเกี่ยวกับความประพฤติ ตัวอย่างเช่น
ตาเฟื่องตาสีง - ตาเล็กตาน้อย
สวยปาด่าไม้คิก - สวยแต่รูปจูบไม่หอม

4. สำนวนเก่าที่เลิกใช้แล้ว

สำนวนที่เลิกใช้แล้ว แบ่งเป็น 2 ประเภท คือ

4.1 สำนวนที่มีเสียงสัมผัส ซึ่งแบ่งออกเป็น 4 ชนิด ได้แก่

4.1.1 ประเภท 4 คำ ตัวอย่างเช่น

เกิดมุลพูนเรา - เจริญมั่งมี

ของเลื่อนเดือนชั้นหมาก - สำหรับควาหวานเนื่องใน

การแต่งงาน ซึ่งฝ่าย

เจ้าสาวนำไปให้ฝ่าย

เจ้าบ่าวเพื่อเตือนบอกให้

ทราบวาทางบ้านเจ้าสาว

เตรียมพร้อมที่จะรับชั้นหมาก

โคแล้ว

4.1.2 ประเภท 6 คำ ตัวอย่างเช่น

น้ำปัสไฟบ่มอด - เจริญรุ่งเรืองแน่นครึกครื้นไปกวยผู้คน

มากชควายหลายชีวาง - มากมายเสียเปล่า ใช้

ประโยชน์ไม่ได้

4.1.3 ประเภท 8 คำ ตัวอย่างเช่น

ทำนาเข้าสวน ซื่อสวนเข้าทุน -ทำอะไรหลายคน
เข้าทุนลงทุนรวมกัน
ลงท้ายมักจะผิดใจกัน

ออกเรือหาถ่อ ตั้งหม้อหาพื้น -ทำอะไรไม่เตรียม
ล่วงหน้าไว้อ่อน

4.1.4 ประเภท 10 คำ ตัวอย่างเช่น

แกวฏาจะฐหมอง ทองฎาจะฐเสธา -ของหลวงตกน้ำ
ไม่ไหลตกไฟ
ไม่ไหม้

ขุนนางไซพ้อแม่ หินแงไซคายวย - ถ้าไม่ไซพ้อแม่
ป่วยตายายของตน
ก็ไม่ควรใจวางใจ
ใคร

4.2 สำนวนที่ไม่มีเสียงสัมผัส ซึ่งแบ่งออกเป็น 5 ชนิด ได้แก่

4.2.1 ประเภท 1 คำ ตัวอย่างเช่น

เกลือ -ฉลาดหลักแหลมในการคบคน

โค่ง -คนจีน แบบจีน

4.2.2 ประเภท 2 คำ ตัวอย่างเช่น

กุงเกิน - คนที่ไถ่เงินไคฟังอะไรแล้วไม่พอใจลุกขึ้นเอะอะ
อาละวาด

ไปบริษัท - ไปสวม

4.2.3 ประเภท 3 คำ ตัวอย่างเช่น

เปิดฝาเรือน - พุดบอกเล่าขยายเรื่องราวในบ้าน
ให้คนอื่นรู้

หมุ่สิบขา - ปู่เค็ม

4.2.4 ประเภท 4 คำ ตัวอย่างเช่น

จุดของหมอมวง - อารักขาพระเจ้าแผ่นดินในเวลา
เสด็จประพาส หรือในเหตุบาง
ประการ

นำลอคโคทราย - ทำอย่างสลับ ไม่มีใครเห็น

4.2.5 ประเภท 5 คำ ตัวอย่างเช่น

ใจยังกะกินประทิว - ความโมโหจนเฉื่อยง่าย

เคื่อนยังกะจับมค - เคื่อนหงายแจ่มสว่างเต็มที่

ขอเสนอแนะ

1. เนื่องจากสำนวนต่าง ๆ ที่กล่าวถึงในงานวิจัยนี้ ส่วนใหญ่ไม่ทราบเวลาที่เกิดสำนวนแน่นอน ผู้วิจัยจึงใช้ตัวเองเป็นหลัก โดยกำหนดว่า สำนวนใดที่ไม่เคยได้ยินมาก่อน หรือสำนวนที่เคยใช้สมัยเด็ก ๆ แต่ปัจจุบันไม่ได้ใช้แล้วเป็นสำนวนเก่า ซึ่งถ้าผู้วิจัยท่านอื่น ๆ สามารถจะค้นคว้าหาเวลาที่เกิดสำนวนให้แน่นอนได้ ก็จะเป็นประโยชน์ต่อการวิจัยเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของสำนวนต่อไป

2. สำนวนบางสำนวน เช่น "ไปค้าถ่าน" ทราบภายหลังว่าเป็นสำนวนท้องถิ่นทางอีสาน ซึ่งไม่ทราบว่าปัจจุบันยังมีใช้กันอยู่หรือไม่ แต่ผู้วิจัยได้จัดเป็นสำนวนเก่าเพราะไม่เคยใช้หรือได้ยินมาก่อน และสำนวนบางสำนวน เช่น "เขื่อเห็นยว" ผู้วิจัยก็ไม่เคยใช้หรือได้ยินมาก่อนเช่นกัน จึงจัดเป็นสำนวนเก่า แต่ภายหลังได้ยินบางคนพูดและทราบว่าในครอบครัวของท่านผู้นั้นก็ใช้กันเป็นประจำ จึงทำให้คิดว่าอาจจะเป็นส่วนเฉพาะท้องถิ่น ดังนั้นถ้าจะศึกษาเรื่องสำนวนต่อไป จึงควรศึกษาสำนวนท้องถิ่นด้วย และการวิจัยควรทำในรูปของการสัมภาษณ์หรือออกแบบสอบถาม ซึ่งจะครอบคลุมที่เป็นปัจจุบัน เพราะแม้แต่สำนวนที่เคยใช้มาก่อน และคิดว่าปัจจุบันไม่มีใครใช้แล้ว ก็อาจจะมีบางคนยังใช้อยู่ เช่น สำนวน "แปรพักตร์" เป็นต้น